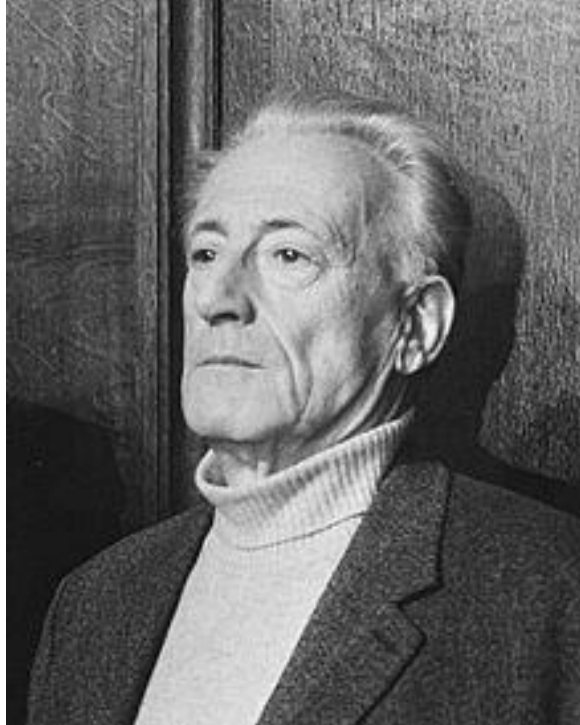

Henri Lefebvre
Lenins tänkande

Originalalets titel: Le pensée de Lénine (1955)

Översättning: Malena Rydberg och Ingela Guerrien (1971)

Introduktionen om Henri Lefebvre av Martin Fahlgren

Henri Lefebvre 1971

Innehåll

Om Henri Lefebvre	1
Förord	4
Leninismens historiska villkor	8
Lenins filosofiska tänkande	31
Lenins ekonomiska tänkande	74
Lenins politiska tänkande	99
Slutsatser	139

Martin Fahlgren

Om Henri Lefebvre

Henri Lefebvre (1901-1991) var en fransk marxistisk filosof och sociolog, som var medlem i det franska kommunistpartiet (PCF) åren 1928-58.

Redan i början av 1930-talet kom Lefebvre att betraktas som en av de främsta bland de intellektuella marxisterna i Frankrike.

PCF var länge det mest Moskvatrogna kommunistpartiet i Europa och det kunde givetvis inte undgå att påverka Lefebvre, som dock tillhörde de mer självständigt tänkarna bland franska kommunistiska intellektuella, i likhet med britterna Maurice Dobb (ekonom) och Eric Hobsbawm (historiker).

I sin bok *Om den västerländska marxismen* (från 1976) skriver den brittiske marxisten Perry Anderson följande om Lefebvre och de övriga intellektuella i och kring PCF (a.a. s 51-54):

Det var inte förrän 1928 som den första gruppen yngre intellektuella med ett verkligt intresse för marxismen gick in i partiet. Den bestod av sådana som Nizan, Lefebvre, Politzer, Guterman och Friedmann, hade utkristalliserat sig i revolt mot den officiella franska filosofins sterilitet och trångsynthet och ursprungligen hyst sympatier för surrealismen. Gruppens inträde i PCF sammanföll emellertid med den internationella kommuniströrelsens slutliga stalinisering under tredje perioden. Den var därför redan från starten underkastad strikta politiska restriktioner i sitt teoretiska arbete. Ty vid det laget var alla centrala frågor som rörde analysen av kapitalismens utveckling och klasskampen förbjudet område, inte bara för den nationella franska partiledningen, utan för Komintern i själva Ryssland. Det intellektuella handlingsutrymmet inom marxismen hade således krympt väsentligt inom de europeiska kommunistpartierna....

Lefebvre var den ende som kunde behålla både en relativt hög standard och produktivitet i sitt teoretiska arbete och offentlig trohet mot PCF. Han lyckades med det tack vare en taktisk innovation som senare skulle bli så karakteristisk för de efterföljande marxistiska teoretikerna i Västeuropa – att ge kejsaren vad kejsaren tillkommer politisk lojalitet kombinerad med intellektuellt arbete som låg tillräckligt långt vid sidan av den revolutionära strategins centrala problem för att undandra sig direkt kontroll och censur. Lefebvres viktigaste skrifter under trettioalet var huvudsakligen filosofiska, på en abstraktionsnivå som nätt och jämt rymdes inom partidisciplinens gränser. Utgivningen av hans viktigaste arbete, *Dialektisk materialism*, som kom tre år efter författandet, hälsades med offentlig misstänksamhet. I attityd och inriktning kan det placeras någonstans mellan Lukács' tidigare direkthet, med dess explicita appeller till "historien", och Horkheimers samtida undflyende med dess allt mer svårgripbara appeller till den "kritiska teorin". Lefebvre blev visserligen läst av Benjamin (med vilken han delade en sympati för surrealismen) i Paris men förblev internationellt isolerad vid trettioalets slut; i själva Frankrike var han ett udda exempel.

Det var den tyska ockupationen 1940-44 som åstadkom en omvälvning av den tredje republikens hela politiska och kulturella miljö, och som för första gången skapade förutsättningar för en spridning av marxismen som teori i Frankrike. PCF, som under folkfrontens sista år, hade växt till ett massparti med över 300 000 medlemmar, blev från 1941 den dominerande kraften i motståndsrörelsen och gick starkt ur kriget. Efter 1945 var dess organisatoriska dominans inom den franska arbetarklassen överväldigande. Resultatet blev en snabb tillväxt av den intellektuella rekryteringen och dragningskraften. Politzer hade dödats i motståndsrörelsen, Nizan vid Dunquerque. Lefebvre förblev under det följande decenniet den mest framträdande filosofen i partiet. Ty under denna period gav de allt större skarorna intellektuella som drogs in i partiet jämförelsevis lite nytt teoretiskt arbete i utbyte; det neutraliserades genom en stark intensifierad kulturell kontroll inom partiet när kalla kriget inleddes, och en brutalt genomförd zhdanovism vid dettas höjdpunkt....

Men Ungern-revolten 1956 och det sovjetiska kommunistpartiets 20:e kongress (med bl a avslöjandena om terrorn under Stalin) skakade om den intellektuella miljön i PCF. Bland dem som fick nog var Lefebvre. Perry A skriver:

inom själva partiet [hade] återverkningarna av SUKPs tjugonde kongress och Ungernrevolten till sist drivit Lefebvre till aktiv opposition och 1958 uteslöts han. Under dessa år inträffade det lågvattenmärke som PCFs politiska passivitet under Algerietkriget innebar.

Lefebvre blev således utesluten av PCF i slutet av 1950-talet pga sin kritik mot stalinismen. Han övergav dock inte sin marxistiska övertygelse. Efter uteslutningen blev han en av de skarpaste vänsterkritikerna av bl a PCF:s Algeriet-politik och inte minst partiets fortsatta stalinism. Han gjorde sig också känd som en skarp kritiker av "Althusserskolans" strukturalistiskt färgade marxism.

Med tiden kom Lefebvres intresse att alltmer vändas från den marxistiska idologin i allmänhet, till problem rörande vardagslivet i det moderna samhället, särskilt i stadsmiljö. Bland hans arbeten när det gäller dessa frågor kan nämnas *Staden som rättighet* (finns i svensk översättning) samt *Critique de la vie quotidienne* ("Kritik av vardagslivet", omfattande flera volymer, den första kom ut 1947, den sista 1981) – dessa arbeten kommer att presenteras närmare i anslutning till publiceringen av hans bok om staden.

Om boken *Lenins tänkande*

Lenins tänkande fullbordades 1957, då Lefebvre fortfarande var PCF-medlem (även om han var en kritisk sådan). Den är – sett från dagens perspektiv – förmodligen hans politiskt mest kontroversiella bok, vilket inte är någon tillfällighet. En orsak till detta är helt enkelt att Lenin, såsom den viktigaste ledaren av Oktoberrevolutionen, har blivit något av en symbol för Sovjetunionen. Detta har inte minst inneburit att Lenin bland i stort sett alla som av en eller annan anledning varit kritiska mot Sovjet (borgare, socialdemokrater, rådkommunister och anarkister ...) fått klä skott som huvudansvarig för allt som kritikerna tyckt illa om. Dit hör att Lenin tilldelats rollen som Stalins föregångare och läromästare med allt vad detta innebär (detta att Lenin var föregångare och läromästare håller givetvis även stalinister med om).

I detta sammanhang bör det påpekas att även bland de socialister och marxister som anser att stalinismen och Sovjets urartning i själva verket utgör en antites till det som Lenin (och många andra bolsjeviker) stod för, finns olika uppfattningar om vad som är centralt i den s k leninismen och vad som är av mindre vikt. I ett sådant perspektiv intar Lefebvres syn på leninismen, som den framgår av *Lenins tänkande*, en slags mellanställning:

- Å ena sidan bör inte Lefebvre betraktas som stalinist i egentlig mening (han var kritisk mot stalinismen), men Lenin-boken är ändå tydligt märkt av stalinistisk ideologi och uppfattningar. Detta är heller inte särskilt förvånande, ty Lefebvre var ju trots allt medlem i det Moskvatrogna (stalinistiska) franska kommunistpartiet när han skrev boken.
- Å andra sidan är Lefebvre ingen papegoja. Detta medför att boken innehåller en blandning av skarpsinta iakttagelser och analyser och okritiskt accepterade av onyanserade stalinistiska "sanningar".

Ett tydligt exempel på det senare (accepterandet av stalinistiska "sanningar") är Lefebvres korta, närmast parodiska redogörelse för och kritik av Trotskij's teori om den permanenta revolutionen, som avfärdas på c:a en halv boksida. Man undrar om han ens läst det han kritiserar – det är uppenbart att han utan att fundera närmare på saken återger den stalinistiska versionen av det hela. Men samtidigt bör det framhållas att är Lefebvre inte tillgriper grova argument av typen att

Trotsky var kontrarevolutionär, fascistagent osv., dvs han försöker trots allt föra en politisk argumentation, inte förfalla till ren smutskastning och förtal.

Ett annat exempel är att Lefebvre (i kapitel 1) helt kritiklöst återger ett långt avsnitt ur den officiella stalinistiska *Sovjetunionens Kommunistiska Partis (bolsjevikerna) historia* från 1938 (känd för sina närmast groteska historieförvrängningar, även om det inte gäller just det av Lefebvre citerade avsnittet).

Ett tredje – betydligt mindre uppenbart – exempel är att Lefebvre okritiskt accepterar den version av Lenins partisyn som dominerade den stalinistiska rörelsen och som baserades på en tendentiös ”läsning” av Lenins arbete *Vad bör göras?* Denna uppfattning omfattades i stora drag även av en hel del antistalinistiska kommunister vid den tiden (fram till slutet av 1960-talet), men har sedan dess utsatts för hård kritik av marxister. Bland de som under de senaste årtionden noga studerat och gjort upp med dessa förenklade och förvrängda synsätt på Lenins ”partiteori”, kan nämnas Paul Le Blanc och Lars T Lih.¹

Det finns även andra svagheter i Lefebvres bok, t ex anser åtminstone undertecknad att Lefebvre går för långt när det gäller att framhäva kontinuiteten i Lenins politiska tänkande, dvs Lenins uppfattningar framställs som om de inte genomgick några större förändringar, att han i stort sett inte ändrade uppfattning i någon fråga av vikt – i synnerhet inte av teoretiskt och strategisk karaktär. Jag tycker att det är korrektare, intressantare (och lärorikare) – men givetvis också svårare – att undersöka hur det revolutionära tänkandet påverkas av den föränderliga verkligheten, dvs hur det utvecklas – dialektiken om man så vill. Det finns antydningar till sådant i Lefebvres bok, men tyvärr inte så mycket mer.

Ovanstående kritiska anmärkningar gör dock inte Lefebvres bok ointressant. Den är läsvärd, men det är också lämpligt att ta del av modernare böcker för att få en mer fullödlig bild av vad Lenin stod för och åstadkom.

Henri Lefebvre på svenska

Lefebvre har skrivit ett stort antal böcker (över 60) och hundratals artiklar. Av böckerna har följande översatts till på svenska (i det följande anges två utgivningsår, först det franska originalets, sedan den svenska översättningens):

[Marxismen](#) (1956, 1969)

Lenins tänkande (1957, 1971)

[Marx' sociologi](#) (1966, 1968). Här märks tydligt att förf. krängt av sig den stalinistiska tvångströjan, t ex när han ganska utförligt behandlar det ”asiatiska produktionssättet”, som närmast var tabu på Stalins tid.

Staden som rättighet (1968, 1983) – denna bok kommer att publiceras senare på marxistarkivet.

MF 10/11 2014

¹ Se t ex Paul Le Blancs bok [Lenin och det revolutionära partiet](#) (från 1990) och Lars T Lihs bok *Lenin Rediscovered* (från 2008) – ett utdrag ur boken finns på marxistarkivet: [Kautsky och Lenin](#) – och hans *Lenin*-biografi (från 2011). Se även Marcel Liebman: [Lenins leninism](#) och [Demokratisk centralism – den demokratiska aspekten](#); Ernest Mandel: [Om leninismen](#); Hal Draper: [Mytbildningen kring Lenins ”partiuppfattning” eller vad de gjorde med "Vad bör göras?"](#)

Förord

Lenin (1870-1924) var det kommunistiska partiets (bolsjevikpartiets) grundläggare och teoretiker. Han var organisatören och ledaren för den ryska revolutionen i oktober 1917, en historisk händelse som skulle få oöverskådliga konsekvenser.

Sedan dess är det många som har kallat sig eller kallar sig 'leninister', anhängare och efterföljare till Lenin: Stalin i Sovjetunionen, Mao Tse-tung i Kina, Tito i Jugoslavien, Togliatti i Italien, Maurice Thorez i Frankrike och många andra i de flesta av världens länder.

Hur skall man då kunna förstå den samtida historien, gårdagens, dagens och morgondagens historia utan att känna till Lenins tänkande, vad man brukar kalla marxismen-leninismen?

Lenin var i grunden en revolutionär, säkert den störste som någonsin funnits. Hans tänkande och hans verk har efter hans död fortsatt att fungera som ett revolutionärt ferment. Detta gör det svårt att tala om honom — eller att höra talas om honom — med den blandning av lugn och en smula upphöjd likgiltighet som så ofta förblandas med historisk eller filosofisk 'objektivitet'. Särskilt som Lenin till skillnad från andra stora revolutionärer inte dog besegrad, offrad för saken — som Robespierre eller Babeuf — utan gick bort efter uppnådd seger i maktställning.

Författaren till ett verk om Robespierre eller Spartakus kan med lite möda uppnå en sådan 'objektivitet'. Ty det är här inte fråga om någon 'robespierrism' eller 'spartakism' i betydelsen en fortfarande aktuell och levande filosofisk och politisk doktrin. Men nu finns det en leninism. Och det är vår förhoppning att denna bok ska kunna sammanfatta leninismen på ett tillgängligt sätt för de läsare som önskar skaffa sig kunskap om den.

Vi ber då läsaren att han som en föregående och tyst överenskommelse, ett 'gentlemen's agreement', uppskjuter sin dom och accepterar att stifta bekantskap med den proletära revolutionens teoretiker, strateg och taktiker, med dennes filosofi.

Om läsaren redan lärt känna Marx och marxismen blir uppgiften lättare att genomföra; han besitter de nödvändiga kunskapselementen för att förstå Lenins tänkande och kan bättre följa dess krokvägar och snåriga gång. Han kommer inte heller att stötas av Lenins ofta våldsamma tonfall i polemiken med motståndarna.

Denna lilla bok vill *sammanfatta* leninismen. Den syftar sålunda inte till att redogöra för de händelser som Lenin deltog i, även om vissa anspelningar naturligtvis kan bli nödvändiga. Denna bok kan varken ersätta en handbok i nutidshistoria eller den ena eller andra formen av specialstudier.

Det gäller i själva verket mer än femtio år av världshistorien, en komplicerad historia med många tragiska och till och med 'infernaliska' sidor, en mycket 'accelererad' historia, för att använda ett sinnrikt uttryck som emellertid blivit banalt. Mot slutet av studiet, och efter att ha följt den cartesianska principen att uppskjuta domen, kommer läsaren kanske att förstå på vilket sätt och varför Lenin spelat en stor roll i denna historieepok.

Leninismen uppträder först som en strömning eller riktning i det revolutionära tänkande som inspirerats av Marx och av den omfattande rörelse, vari den moderna arbetarklassen söker sig fram, ungefär i samma bemärkelse som t. ex. 'luxemburgismen' (eller Rosa Luxemburgs teori) och 'trotskismen' (Trotskijs doktrin). Leninismen har emellertid besegrat de andra strömningarna och riktningarna. Hur och varför? Detta kommer vi också att förstå så småningom, bara vi lyckas komma förbi de ofullständiga och ensidiga definitioner av leninismen som endast ger en aspekt eller en polemisk tolkning.

Låt oss genast påpeka att uttrycket 'leninism' sällan används ensamt. Då uttrycket används isolerat, på ett systematiskt sätt, innebär det att man skiljer leninismen från marxismen. I allmänhet säger man: 'marxismen-leninismen', och detta uttryck har upptagits i det vanliga politiska, men också i det filosofiska språkbruket. Att det finns ett särskilt uttryck räcker för att påvisa att leninismen inte sammanfaller med marxismen. Vi bör sålunda visa i vilket avseende leninismen skiljer sig från marxismen och vad som berättigar uttrycket 'marxismen-leninismen'. För att visa detta måste vi ibland gå tillbaka till de marxistiska teorierna och anknyta till dem för att visa sambanden mellan dem och Lenins teorier.

Tvärtemot vad man ibland tror är det inte lätt att finna det exakta ledet mellan marxismen och leninismen. Låt oss genast illustrera denna tes. Det sägs ofta att agrarfrågan, som Marx utelämnat därför att han studerade kapitalismen och proletariats situation i det borgerliga samhället, fick stor betydelse hos Lenin, något som var nytt för marxismen. Förklaringen är att Lenin använde marxismen för att analysera ett underutvecklat, huvudsakligen agrart lands, Tsarryslands, ekonomi och politik.

Från detta konstaterande till att betrakta leninismen som ett specifikt ryskt fenomen eller till och med som en avvikelse från marxismen är steget inte långt, ett steg som ofta tas (uttryckligen eller underförstått) i diskussionerna och debatterna.

Men denna tes överensstämmer inte i denna form med verkligheten. Först och främst bör det understrykas att Marx inte försummat den agrara frågan. Han kunde inte förbigå den, eftersom hans ekonomiska analys hade den klassiska borgerliga ekonomin som utgångspunkt. Teorin om jordrönten är en väsentlig del i Ricardos verk. Marx gör, från ungdomsverken till *Kapitalet*, otaliga anspelningar och hänvändelser till teorin om jordrönten, basen för analysen av agrarfrågan. Men det är först i *Kapitalets* sista del som Marx studerar det kapitalistiska samhället i dess helhet och 'inkomstfördelningen' mellan de olika klasserna och skikten i samhället. Endast i denna del beskriver han samhällets fysiologi, under det att Ricardo endast ofullständigt behandlat dess anatomi. Han anknyter till teorin om jordrönten, kritiserar Ricardo och lägger fram sin egen teori. Men denna del av *Kapitalet* fullbordades aldrig. Dessutom når få läsare så långt i *Kapitalet*. De flesta kommer inte ens fram till teorin om priserna och lönerna samt de problem som denna teori ställer. Dessa problem har Lenin löst i sin helhet redan i sina första arbeten. Ty Lenin utgick från Marx' ofullbordade verk och anknöt till det just där Marx lämnat det.

Dessa omständigheter har skapat legenden att marxismen Marx' verk — innehåller en kritisk analys av den industriella produktionen och proletariats ställning i det borgerliga samhället, men att den försummat den agrara sektorn eller antagit den vara en del av den industriella sektorn.

Sanningen är den att Lenin utvecklade den teori om agrarfrågan som redan finns hos Marx. Vi kommer att se att dessa analyser förklarar varför leninismen fått ett avgörande inflytande i de s. k. underutvecklade länderna, där jordreformer genomförts eller håller på att genomföras, där man mekaniserar och industrialiserar jordbruket genom kooperitioner (på den socialistiska vägen). Men detta viktiga drag utgör trots allt inte en definition av leninismen.

Det vore nog riktigare att karakterisera leninismen som analysen av monopolkapitalismen.

Då Marx studerade laissez faire-kapitalismen förutsåg han kapitalets koncentration och centralisering, de små och medelstora företagens undergång i konkurrensen eller deras beroende av de största företagen. Marx dog innan den epok inträtt då monopolen, trusterna, koncernerna, holdingbolagen etc. fått en dominerande ställning i hela samhället, inberäknat ekonomins kapitalistiska men också icke-kapitalistiska delar (hantverkare och småbönder) och stats-

apparaten. Och detta trots protester, antitrustlagar osv. Marx hann alltså inte delta i de hårda diskussionerna på denna avgörande punkt, där några nöjde sig med ett beklagande eller en protest i den 'klassiska' liberalismens namn — andra i monopolen såg fröet till en ny ordning, det organiserande elementet i den fria konkurrensens kaos, medan åter andra slutligen, och däribland Lenin, avslöjade den våldsamma konkurrensen, som kunde leda till krig, men *samtidigt* i monopolen spårade kapitalismens inre upplösning och en möjlighet till övergång till socialism (under förutsättning att de sociala produktionsförhållandena omvandlades och att bourgeoisin, som klass, berövades äganderätten till produktionsmedlen och förvaltningen av den offentliga sektorn).

Men även denna definition av leninismen utelämnar viktiga drag i Lenins filosofi och politiska tänkande.

Det vore ännu riktigare att karakterisera leninismen som den *proletära diktaturens* teori och praktik.

Låt oss då från början komma ihåg att begreppet och iden härstammar från Marx. Marx sammanfattar i sitt mycket berömda brev till Weydemeyer (från den 5 mars 1852, först publicerat 1907 av Mehring i *Die Neue Zeit*) den politiska betydelsen av de revolutionära misslyckandena 1848. Han konstaterar att andra än han upptäckt klasskampen: nämligen de franska historikerna från Restaurationen. Andra än han, de klassiska ekonomerna Smith och Ricardo, har beskrivit samhällets och klassens anatomi:

Det nya som jag gjort är att bevisa:

1. att klassernas existens endast är förenad med speciella historiska faser i produktionens utveckling.
2. att klasskampen oundvikligen leder till proletariatets diktatur.
3. att denna diktatur som sådan endast är en övergång till avskaffandet av alla klasser och till det klasslösa samhället.

Denna text av Marx preciserar det avsnitt i *Manifestet* som enbart talar om proletariatets erövring av demokratin, arbetarklassens etablering som nationellt dominerande klass.

Lenin anknöt således till Marx' ide om proletariatets diktatur, utvecklade och tillämpade den genom att utarbeta en politisk strategi och taktik för arbetarklassens maktövertagande och maktutövning.

Men det skulle vara fullständigt felaktigt att karakterisera leninismen som det brutala ingripandet med våld och endast våld, vilket krossar allt motstånd och undertrycker all laglighet under en plötslig och absolut historisk diskontinuitet. Möjligheten av revolutionärt våld och ett faktiskt undertryckande av bourgeoisin medför inte nödvändigtvis ett obegränsat användande av våld. Lenin skiljer noga mellan förberedelsen och fullbordandet av diktaturen. Under förberedelseperioden (som år 1905 eller i februari 1917 i den ryska historien) måste arbetarklassen först uppnå en dominerande och ledande roll under loppet av den *borgerligt demokratiska revolutionen*. Denna revolution och den politiska regim som följer, är inte givna på förhand. Även om det finns gränser, är dessa gränser inte fasta. De är beroende av styrkeförhållandena och de närvarande klassernas politiska aktivitet. Den borgerliga demokratin kan fördjupas, så att den roll arbetarklassen spelar i den innehåller fröet till dess avgörande makt och på samma gång till ett utövande av denna makt med så lite våld som möjligt. Det finns sålunda övergångsformer, alltså *arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur* över adeln och de feodala kvarlevorna, mot tsarismen och dess anhängare. (Denna form förverkligades i oktober 1917 med deltagande av

vänstersocialrevolutionärerna som representerade bönderna och vilka tillsammans med Lenin författade dekretet om jordegendomens upphävande.) Men Lenins program innebar inte 'lika förfoganderätt' till jorden och 'jordens socialisering' inom byns trånga ramar, vilket vänstersocialrevolutionärerna förespråkade. Vi kommer i det följande att klarare se hur Lenin omsorgsfullt skiljer mellan det *demokratiska* och det *socialistiska* innehållet i de sociala förhållandena och deras omvandling. För honom sammanföll inte demokrati och socialism, även om de för den skull inte uteslöt varandra, eftersom de inbegrep övergångar från den ena formen till den andra och en utveckling av den förstnämnda i den sistnämnda. De står i ett invecklat, dialektiskt förhållande till varandra och innehåller sålunda problem och konflikter eller konfliktmöjligheter. De *demokratiska* åtgärder som 'vänstersocialrevolutionärerna' förespråkade gjorde det enligt Lenin möjligt och t. o. m. oundvikligt att bourgeoisin och kapitalismen återupprättades, med varuproduktionen som bas. Jordreformen (utdelningen av den nationaliserade jorden till bönderna för bruk på livstid) kullkastade ägande- och nyttjandestrukturen i Ryssland. Lenin såg emellertid den demokratiska jordreformen endast som en övergång till socialistisk (mekaniserad, elektrifierad) stordrift. Under denna väldiga omvandling skulle den jord som tillhörde de rika bönderna (vilka för övrigt mer eller mindre lagt beslag på feodalgodsens jord) i sin tur exproprieras till förmån för mellan- och fattigbönderna. Vänstersocialrevolutionärerna, som inte accepterade dessa åtgärder, utträdde ur regeringskoalitionen.

'Sommaren 1918 började den proletära revolutionen på landsbygden', skrev Lenin vid denna tid.

Ryssland och det ryska folket övergick med revolutionär hänförelse och initiativkraft under leninismens ledstjärna, från arbetarnas och böndernas demokratiska diktatur (riktad mot adeln) till proletariatets diktatur (mot hela bourgeoisin, inbegripet bondebourgeoisin) i förbund med fattigbönderna och i samförstånd med eller med hjälp från mellanbönderna. Under denna omvandlingsfas förenade sig bourgeoisin med adeln och grep till våld. Inbördeskriget följde med den utländska interventionen. Resultatet blev att den proletära diktaturens hållning skärptes till det yttersta: våld besvarades med våld.

Vi har föregripit det hela genom att som exempel ta historiska fakta och händelser från åren 1917-18 för att först och främst visa hur Marx inte kunnat förutse de praktiska formerna för den diktatur han förebådat, men också, och i synnerhet, för att visa att Lenins politiska tänkande var betydligt mera komplext och smidigt än vad man i allmänhet förmodar. Han urskiljer de ofta åtskilda begreppen (utan att avskilja dem från varandra eller sätta dem i ett motsatsförhållande): demokrati och socialism — laglighet och tvång — reform och revolution historisk och politisk kontinuitet och diskontinuitet. Om det existerar teoretiska principer och bestämda praktiska mål, innebar detta för honom att de också bara tar sig uttryck i konkreta situationer:

'Sanningen är alltid konkret.'

Lenin hade uttryckligen gjort Hegels aforism till sin. Instämmer vi i vad den sovjetiske filosofen Deborin säger:

'Lenin var praktikens och den politiska handlingens man, ledaren . . . Leninismen är den revolutionära marxismen . . .?'

Nej. Att på detta sätt betona den 'praktiska' sidan hos Lenin i motsats till den 'teoretiska' hos Marx och andra marxister, svarar endast mot en del av sanningen. Definierar vi alltså, som Stalin i *Leninismens problem*, Lenins doktrin som den proletära diktaturens teori och praktik, dess strategi och taktik? Ja, *till en viss punkt*, men bara till en viss punkt. Med reservationen att teorin om proletariatets diktatur måste ses i hela sin komplexitet och såsom underordnad det historiska

skeendet, de konkreta situationerna. Genom att uttryckligen tillägga att Lenins verk överskrider denna politiska aspekt, som är beroende av hans metod och vilken inte bestämmer metoden. Lenin var också filosof. Och enligt vår mening är hans filosofiska tänkande den röda tråd som går genom hans verk och gör det begripligt.

År 1924, kort efter Lenins död, definierade Stalin den store bortgångnes stil. Och detta i ordvändningar som i dag kan förvåna:

'Vari består de karakteristiska dragen i denna *stil*? Vilka är dess särdrag? Dessa drag är två:

a) rysk revolutionär hänförelse

b) amerikansk driftighet. Den ryska revolutionära hänförelsen är ett motgift mot tröghet, slentrian ... Den amerikanska driftigheten är den obändiga kraft som inte vet av och inte erkänner några hinder ...'

Leninismens historiska villkor

Marx dog 1883. Han lämnade sitt verk ofullbordat.

Man kan inte nog betona detta faktum. Marx' efterföljare stod inför realiteter av vilka han inte kunnat påbörja eller fördjupa analysen. De hade som redskap för arbetet ett väldigt verk som likväl var ofullständigt. Det utgjorde på en gång en möjlig helhet om en objektiv *totalitet* (samhället och dess vardande) och likväl var det fragmentariskt.

Marx fick avstå från att behandla inte bara den dialektiska logiken och metodiken, liksom den filosofins historia han planerade. Han kunde inte heller fullfölja *Kapitalet*. Engels publicerade efter Marx' död de sista kapitlen i detta verk, efter de anteckningar (ofullständiga och uppvisande olikheter) som hans vän lämnat efter sig.

Enligt Engels förutsåg Karl Marx på sin dödsbädd början till en ny historisk epok som särskilt kännetecknades av att världsrevolutionens brännpunkt förflyttats 'mot öster'.

Marx hade just lärt sig ryska och hade samlat en väldig dokumentation om de ryska problemen, i synnerhet om de agrara frågorna. Efter att ha studerat kapitalismens utveckling, särskilt i relation till England och den engelska historien, ansåg Marx att de frågor som berörde jordbruket borde studeras med anknytning till den ryska verkligheten. Vi vet redan att Lenin alltsedan sina första arbeten anknöt till och utvecklade denna analys som tyvärr övergivits av marxismens grundare efter ett utkast (sista delen av *Kapitalet*).

Engels överlevde Marx med ett tiotal år; det var tillräckligt för att han skulle få uppleva den starka tillväxten och valsegrarna för de västeuropeiska socialdemokratiska partierna, liksom det marxistiska inflytandets dominans i dessa partier och i Andra internationalen. (I Första internationalen, upplöst under dunkla omständigheter 1878, hade marxismen inte kunnat besegra Bakunins anarkism, proudhonismen, anhängarna till Ferdinand Lassalle i Tyskland osv.).

Men Engels levde tillräckligt länge för att skönja de första tecknen på urartning i dessa partier: opportunism, olika kompromisser, borgerlig parlamentarism, förvanskning av den marxistiska teorin, uppdelningar och splittringar, övergivanden och tillbakagångar.

Låt oss snabbt gå över denna period som föregår leninismen, som förebådar, förbereder och gör den nödvändig.

Den preussiska arméns segrar och den industriella utvecklingen (försenad och snabb) som följde därpå, skakade i grunden det gamla Tyskland som hade stått emot framstötten 1848; men utan att spränga de gamla ramarna, kvarlevorna från feodalismen (något som en borgerlig demokratisk

revolution 'underifrån' hade kunnat göra 'på plebejiskt vis').

Lantjunkarnas herravälde blev outhärdligt, till och med för Bismarcks regering. Den vidtog vissa åtgärder, men endast halvmesyser, mot lantjunkarna. Den ekonomiska och sociala grundvalen för deras inflytande lämnades i stort sett orörd: jordegendomen. Under denna tid sköts klasskampen mellan bourgeoisin och arbetarklassen i förgrunden i det sociala och politiska livet och ersatte kampen mellan bourgeoisin och lantjunkarna. Statens ekonomiska och sociala bas förvandlades; monarkin som länge skyddat aristokratin mot bourgeoisin kom nu att beskydda de besuttna klasserna i dess helhet mot arbetarklassen.

Resultatet blev en slags 'bonapartism' som var föga förenlig med vissa kvarlevor av den feodala partikularismen (myntolikheterna, småstaternas lagstiftning — hinder för penningcirkulationen och handeln). På detta sätt fullföljde Tyskland och Preussen 'en revolution uppifrån' i form av en Bismarcks bonapartism. Om allt går väl, sade Engels ironiskt 1885, kommer vi omkring 1900 att få se Preussen och Tyskland befinna sig på ett stadium där Frankrike befann sig för ett tiotal år sedan.

Den tyska arbetarrörelsen drog emellertid fördel av den höga teoretiska nivån i landet. De tyska arbetarna 'har bevarat det sinne för det teoretiska, som de "bildade" klasserna i Tyskland nästan helt förlorat. Utan den föregående tyska filosofin, i synnerhet Hegels filosofi, skulle den tyska vetenskapliga socialismen aldrig ha kommit till stånd. Utan att arbetarna haft sinne för det teoretiska, skulle denna vetenskapliga socialism aldrig ha gått dem så i blodet ...'.

Dessutom, fortsatte Engels, drar den tyska rörelsen, som tillkommit sist, nytta av de teoretiska insatser och den praktiska erfarenhet som de utländska rörelserna gjort, särskilt de i Frankrike och England. Den kan sålunda korrigeras deras misstag och svagheter.

Trots dessa fördelar iakttar och påpekar Engels redan 1887 partiets 'förborgerligande'. Han hoppas ännu kunna hejda det.

'Partiet förborgerligas alltmer. Det är alla partiets olycka så snart den stund kommit då de blir möjliga ...'

Och han kritiserar starkt, särskilt med tanke på det franska partiet, skilsmässan mellan teorin och praktiken, mellan de slutgiltiga målen och det dagliga politiska arbetet, liksom föraktet för de konkreta frågorna som 'kommer på dagordningen i varje politisk kris och efter varje händelse'.

Opportunisterna hade redan börjat nagelfara Marx' och Engels texter (särskilt 'Kommentarer i marginalen' som publicerades i 'Vorwärts' i februari 1891 under rubriken: *Kritik av Gotha-programmet*).

I ett brev från den 3 april 1895 protesterar Engels (strax före sin död) mot stympningen av hans företal till Marx' artiklar om klasskampen i Frankrike (1848-1850), stympningar som var ägnade att rädda den politiska opportunisten.

På detta sätt vakade Engels under mer än tio år över den internationella revolutionära arbetarrörelsen, i synnerhet den tyska. Han hoppades kunna hjälpa den att överkomma svårigheterna men stötte på det sämst tänkbara bemötande från oppositionen.

Han dör. Vid tidpunkten för hans död påbörjar Lenin sitt verk och sin verksamhet i Tsarryssland.

Mot slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet vann det tyska socialdemokratiska partiet väldiga valsegrar. Det var efter Bismarcks bonapartism men inom ramen för det kejsarliga och den gryende imperialismens Tyskland. (I valen 1903 uppnådde socialdemokraterna absolut majoritet i 13 valkretsar, dvs. mer än 50 procent av rösterna, i 46 valkretsar uppnådde de 40-50

procent.)

I denna stund uppenbaras, fördjupas olika meningsriktningar i Tyskland som senare skulle utvecklas till motsättningar.

Man måste känna till dessa riktningar, ty de dök upp i andra länders revolutionära rörelser, och leninismen utformades mot dem (i deras helhet). För övrigt polemiserade Lenin endast tillfälligtvis mot liknande tendenser i den franska rörelsen. Efter de stora socialistiska utopisterna hade denna rörelse inte gjort några framsteg inom den teoretiska forskningen. Enligt Lenin led den av två stora sjukdomar: det abstrakta uttryckssättet och den vänsterrevolutionära fraseologin, två onda ting som förenades. Ingen ny teori skapades som klart kunde ge svar på de nya, ständigt växande problemen.

Just vid den tidpunkt då de västeuropeiska socialistpartierna hemförde sådana segrar, inleddes — enligt Lenin — en ny historisk period men på ett helt annat sätt än vad de västeuropeiska socialisterna inbillade sig med deras drömmar om framsteg, evolution och socialism på enbart den parlamentariska vägen.

I motsats till de teoretiker som hänfördes över ljusets och framstegens epok, som de trodde hade börjat, förklarade Lenin att en period av nästan oavbruten reaktion rått i Europa sedan Pariskommunen. (Jfr. *Socialdemokratins två taktiska linjer*).

De första tecknen på den 'internationella spänningen' kunde urskiljas i början av 1900-talet. Man var på väg mot det världskrig som skulle innebära sammanbrott för denna Andra international vars ledare påstod sig vara 'fredens instrument' (enbart fredens och inte revolutionens).

För Lenin betydde i stället dessa 'spänningar' att revolutionernas era börjat. Och det är med denna utgångspunkt han analyserar händelserna och avslutar analysen med teorin om imperialismen: outtröttligt för han fram idén att marxismen inte är en dogm utan en vägledning till handling. Då han analyserar samma fakta, samma händelser som de andra teoretikerna i den socialistiska arbetarrörelsen, kommer därför hans analyser att alltmer skilja sig från deras.

I Tyskland uppenbarades *tre huvudriktningar* vars meningsskiljaktigheter ständigt skulle fördjupas tills de bröt ut fullständigt och kom att spela en utomordentligt viktig roll i 1900-talets politiska historia:

a) Den s. k. 'revisionistiska' *högerströmningen*. Inflytandet från den borgerliga liberalismen gör sig där gällande och genomsyrar rörelsen så till den grad att marxismen utplånas.

Revisionismen, sedan länge latent (alltsedan Gotha- och Erfurtprogrammen) får sitt teoretiska, filosofiska och politiska uttryck 1899 i Bernsteins bok: *Socialismens förutsättningar*. Bernstein angrep öppet marxismens principer: den filosofiska materialismen—dialektiken—värdeteorin—teorin om skärpningen av kapitalismens motsättningar—teorin om övergången till socialismen genom en politisk revolution och en övergångsperiod av revolutionär omvandling av de samhälleliga förhållandena—teorin om tendensen till kapitalets koncentration och till proletariatets utarmning. Bernstein föreslog att man skulle förvandla det socialdemokratiska partiet till ett reformistiskt parti som enbart och uttryckligen skulle använda sig av lagliga och parlamentariska medel.

Han angrep i synnerhet dialektiken genom att inskränka dialektiken hos Marx till vad den är hos Hegel och genom att betrakta den som marxismens svaga punkt och en fälla (Fallstrick). Innan man kunde diskutera frågorna som marxismen ställer måste man undanröja detta medeltida vidunder, värdigt alkemisterna, detta 'Hokuspokus' (ett uttryck som lånats från Walpurgisnatten i Goethes 'Faust').

'Det stora som Marx och Engels gjort har de åstadkommit inte tack vare den hegelska dialektiken utan trots denna.'

Bernstein såg i dialektiken endast ett fiktivt sammanlänkande av abstrakta överväganden som åsidosatte 'tingens specifika säregenheter'. Eftersom han tillbakavisade dialektikens objektivitet i samhällshistorien förnekade han den 'a fortiori' i naturen. Han angrep alltså Engels och försökte särskilja Engels verk från Marx'. Han föreslog likaledes att man skulle ersätta materialismen som 'förutsättning' eller filosofisk grundval för den socialistiska rörelsen, med den rena skepticismen, med agnosticismen, med Kants filosofi, som enligt honom var den enda solida marken inom filosofin. Han lärde ut att materialismen och spiritualismen i själva verket är två olika varianter av metafysiken som bara skiljer sig från varandra genom sitt uttryck:

'Den rena och absoluta materialismen är precis lika spiritualistisk som den rena och absoluta idealismen.'

Han sökte efter en kunskapsteori för socialismen som kunde undvara marxismens 'revolutionära själ' som Lenin talar om: dialektiken. Han ville också inskränka denna 'själ' till en etik, en moral förenlig med den borgerliga liberalismen och dess vaga strävanden och förhoppningar. I den mån han ännu erkände existensen av en socialistisk vetenskap eller en vetenskaplig socialism (beträffande politisk ekonomi och historia) påstod han att denna vetenskap inte hade något att göra med den politiska kampen och arbetarrörelsens praktik (samma artikel). Såsom vetenskap är marxismen 'opartisk' och står ovanför klasserna och partierna.

Att vi så enträget framhåller Bernsteins bok beror på att den redan innehåller de flesta argument, för att inte säga alla, som hittills anförts mot marxismen och på att Lenin upprepade gånger och även då han inte omnämner den och angriper liknande ställningstaganden i Ryssland i själva verket åsyftar den bernsteinska revisionismen med dess motsägelser och följder.

Kort sagt var Revolutionen i Marx' mening för revisionismen inget annat än en dröm, en utopi. Det enda politiska målet? Erhålla mer än 50 procent av rösterna och komma fram till '*socialismen utan diskontinuitet, utan förvandling av de sociala förhållandena (produktionsförhållandena)*).

b) *Den centriska strömningen* (den s. k. 'ortodoxa' strömningen. Låt oss noga framhålla denna beteckning, ty 'centristerna' sade sig vara de enda marxisterna; i själva verket var Lenin inte marxist i samma bemärkelse som de; och vi börjar nu förstå klyvningen, ledet mellan marxismen och leninismen.)

De 'renläriga' betraktade huvudsakligen marxismen som en *ekonomisk* (eller *också* som en *historisk* eller *sociologisk*) teori. Med andra ord stängde de in den i den mer eller mindre trånga ramen för en vetenskap.

Då de trodde sig försvara marxismen genom att på ett dogmatiskt sätt haka sig fast vid Marx' påståenden beträffande sammanhanget mellan produktivkrafterna och produktionsförhållandena (alltså vid den snäva förbindelsen mellan ekonomin och politiken, mellan den industriella utvecklingen och proletarietets handlingsförmåga) syftade de i själva verket till att förkasta marxismen som filosofi, som världsuppfattning.

Franz Mehring (vars verk som marxistisk historiker fortfarande är värt det största intresse) talade något nedlåtande i en bok om filosofins historia om själva filosofin och dess 'dimmiga förvecklingar'. Enligt Mehring och de 'ortodoxa', som bokstavligen tog och snävt tolkade några formuleringar hos Marx och Engels angående den (spekulativa) filosofins död, *skulle det inte längre finnas någon filosofi* och följaktligen inte heller någon marxistisk filosofi. Marxismen och

proletariatet på frammarsch skulle enligt deras åsikt avskaffa den traditionella klassiska filosofin och samtidigt all slags filosofi.

Detta är av största vikt, ty från denna tidpunkt tar sig all urartning av marxismen, allt förblekande och all 'avtrubning' av dess revolutionära hänförelse uttryck i ett förakt för filosofin, ett förakt som ibland är omedvetet eller dolt. Man ersätter — som Mehring — filosofin med filosofins historia och tror att man därmed bevarar dess ställning. I den meningen kommer Lenin att framstå för oss som en förnyare av den marxistiska filosofin och av den filosofiska marxismen mot de 'ortodoxa'.

Dessa höll fast vid, och försvarade, dialektiken mot 'revisionisterna'. Men de uppfattade den som en ren metod (och försummade eller undervärderade innehållet i denna metod genom att frigöra den från dess filosofiska följder: den formella och dialektiska logiken, kunskapsteorin, världsuppfattningen). Och detta så till den grad att Lenin låter förstå att marxismens motståndare bättre än de 'renläriga' förstod marxismens filosofiska grundvalar, nämligen materialismen och dialektiken. Lenin anspelar på tyskarna Benno Erdmann, Ernest Träلتzche, etc.

De 'ortodoxa' förlorade intresset för den just i det ögonblick då naturvetenskaperna gjorde utomordentliga framsteg. De inskränkte dialektiken till en historiens eller samhällets filosofi; metoden som för Lenin är en aspekt av största betydelse om än underordnad kunskapsteorin och dialektiken blev för de 'renläriga' det väsentliga; de tillämpade den företrädesvis på det förflutna och skrev anmärkningsvärda böcker, fastän utan samband med det verkliga livet, med det aktuella läget, med klasskampen och den politiska polemiken (t. ex. Lessinglegenden av Mehring och Kautskys bok om 'Thomas Morus').

Sålunda tömd på sitt innehåll blev dialektiken hos dem (efterhand på det individuella planet men mycket snabbt på det historiska planet) en sorts eklekticism, en sofistisk. Under förevändning av en 'syntes', av 'motsatsernas förening' tillät de sig försök till förlikning och kompromisser som de kallade 'dialektiska'.

Den filosofiska situationen komplicerades av att 'neohegelianismen' då uppträdde i Tyskland. Mera allmänt sett var irrationalismen på frammarsch i det tyska tänkandet och marxisterna borde ha bekämpat den på ett effektivt och sammanhängande sätt. 'Neohegelianismen' framställde just dialektiken som irrationell och mystisk i grunden. Men de 'ortodoxa' — som formellt försvarade den marxistiska dialektiken — tillbakavisade än Hegel helt, i deras ögon komprometterad genom neohegelianismen, än slöt de förbund med den senare under förevändning att de gemensamt skulle bekämpa revisionismen. Det var så Mehring gjorde, vilken för övrigt genom att skilja på dialektiken och materialismen (av honom betraktad som vulgär och mekanisk materialism enbart) och genom att tillbakavisa dialektiken i naturen tenderade att åtskilja Engels från Marx och den historiska materialismen från den dialektiska materialismen. Det innebar att han hemföll åt revisionismen samtidigt som han trodde sig bekämpa den. Och på samma gång gav han vika för neohegelianismen och irrationalismen.

I sitt filosofiska verk tar Lenin på nytt upp alla dessa frågor och börjar ett fördjupat 'klarläggande' rörande Hegel, hegelianismen, den hegeliska dialektiken och deras förhållande till marxismen.

De 'ortodoxa' tenderar sålunda redan från början, från det ögonblick då deras riktning utkristalliseras att inskränka marxismen till en evolutionism. Och detta trots deras förtjänster och goda revolutionära vilja, trots deras oerhörda bildning och kunskaper.

Det är därför som de i egenskap av politiska teoretiker inte lyckas finna ett tillfredsställande svar på frågan: 'reform eller revolution?' De kommer dithän att de delar på frågorna och sätter dem i

motsats till varandra vilket förvandlar problemet till ett dilemma och bidrar till att uppdelas rörelsen i en höger och en extremistisk vänsterfraktion. Under det att de verkliga, viktiga reformerna (inte de ytliga eller de som bara var en täckmantel för den borgerliga klassens intressen) redan för Marx var underordnade men ändamålsenliga resultat av proletariats revolutionära handlande på vägen mot socialismen.

Dessa 'centristiska' teoretiker vacklar sålunda mellan vänstern och högern med förkärlek för den senare. De låter sådana tendenser uppkomma som en korrekt och orubbligt genomförd ideologisk kamp skulle ha hejdat redan från början (t. ex. Sombarts kamp enligt vilken Hegel och Marx grundade den historiska evolutionismen, men Marx avvikit under inflytande från de franska utopiska socialisterna).

Hos dessa 'centrister' och 'renläriga' dämpas den klara, orubbliga och *revolutionära* karaktären hos vetenskapen liksom hos dialektiken och filosofin. Tänkandet är inte bundet till något parti enligt deras sätt att se. Det visar en genomläsning av *Die neue Zeit*, den tyska socialdemokratins officiella språkrör under de 'ortodoxas' ledning. Under förevändning av en fri diskussion publicerar *Die neue Zeit* häftiga attacker mot marxismen. Konrad Schmidt frågar sig i *Die neue Zeits* spalter i vilket avseende och varför Kants filosofi skulle vara oförenlig med den 'ekonomiska faktorn' såsom Marx upptäckt den och vilket samband denna 'ekonomiska faktor' har med Marx' ekonomiska och historiska materialism. Från år 1896 lanserade Konrad Schmidt parollen 'Tillbaka till Kant' i förbindelse med den officiella, akademiska och borgerliga filosofin som var underordnad den kejsrerliga auktoriteten och på glid mot irrationalismen. Och detta vann stor genklang hos socialdemokraterna. Otto Bauer, som ansågs vara en ledare för ortodoxin, var neokantian liksom Max Adler, vilken sökte en 'syntes' mellan kantianismen och marxismen.

Den pseudomarxistiska teorin om den 'ekonomiska faktorn' leder oss fram till det sista misstaget — som Lenin påpekat alltså till det ortodoxa tänkandets sista '*ensidighet*'.

Åtskilliga bland dem tolkade marxismen som en *ekonomisk* teori. De ansåg att Marx framför allt hade upptäckt vikten av den ekonomiska aktiviteten, av det ekonomiska livet, av den ekonomiska faktorn (i historien och i samhället). De lösgjorde sålunda ekonomin från samhället och politiken. Genom att förstora upp och isolera ekonomin (den ekonomiska faktorn) och genom att definiera samhällets 'grundval' enbart utifrån ekonomin kom de att försumma det sociala och slutligen att betrakta 'överbyggnaderna' som föga viktiga — eller också tvärtom isolera dem och betrakta dem för sig. Det levande och dialektiska sambandet mellan dessa grundbegrepp och aspekter av den historiska utvecklingen kom i skymundan. För övrigt hade inte alltid de 'renläriga' en klar uppfattning om den politiska ekonomin. De inskränkte den mer eller mindre medvetet till studiet av produktionen och produktivkrafterna. De tenderade sålunda att försumma produktionsförhållandena och de sociala förhållandena och följaktligen den verkliga klasskampen och dess inverkan dels på ekonomin, dels på politiken. Den huvudsakliga konsekvensen av denna 'ekonomiska determinism', som Lenin kommer att kritisera i grunden, är denna: *eftersom produktivkrafterna bestämmer de sociala förhållandena och de politiska överbyggnaderna så låt dem utvecklas*. Låt oss bidra till deras utveckling inom kapitalismens ram. Revolutionen kommer av sig själv om inte under vår livstid så åtminstone under våra barns eller barnbarns. Den kommer att utvecklas spontant ur produktivkrafterna då dessa uppnått en viss nivå. De politiska förutsättningarna kommer att förverkligas undan för undan som ett uttryck för produktivkrafternas höga nivå, åtföljd av arbetarklassens (kvantitativa och kvalitativa) tillväxt i den borgerliga demokratin.

Den marxistiska ortodoxin ledde alltså till positioner som Lenin häftigt angriper och betecknar som *ekonomism*, *ekonomisk materialism* och *objektivism*. Mot denna 'objektiva' väntans attityd

ställer han med våldsamt kraft den revolutionära attityden, vilken kommer att skilja de (ryska) bolsjevikerna från mensjevikerna.

c) *Den extrema (vänsteristiska)* attityden. Som alla försök till klassificering har vår klassificering av de olika riktningarna något konstlat och förenklat över sig. Den tar *a posteriori* med i beräkningen inte bara det leninistiska tänkandet och den leninistiska kritiken utan också de senare historiska händelserna som motsade de olika riktningarna. Vid den tidpunkt då Lenin började handla och tänka var läget inte klart. Den största förvirring rådde. Marxismens urartning i den andra internationalen (det gällde alla riktningar som där kom i dagen) fullbordades långsamt och osynligt även om Engels med sin klarsynthet redan hade upptäckt och avslöjat dess orsaker.

Betydande män som Mehring och Kautsky, vilkas verk delvis fortfarande är giltiga, räknade sig till vänsterflygeln. Men vi måste klassificera dem som 'centrister'. Vad beträffar 'vänsterister' som Liebknecht eller Rosa Luxemburg var de ännu mera 'vänsteristiska' och extremistiska än de. Och i sin bok *Radikalismen — kommunismens barnsjukdom* berömmar Lenin dem för att de insett vikten av parlamentarisk verksamhet i motsats till extremisterna som förnekade den.

Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht var stora revolutionärer, revolutionens hjältar. Redan den 4 augusti 1914 hade Rosa Luxemburg modet att deklarerat att den socialistiska internationalen inte längre var något annat än ett 'lik i förruttnelse'. Lenin hyste alltid den största beundran för Rosa Luxemburg och han erkände att den tyska revolutionära vänstern förde klasskampen, den politiska kampen utan efterlåtenhet.

Emellertid har Rosa Luxemburg bildat en verklig skola, en marxistisk riktning: Luxemburgismen. Det är nödvändigt att känna till hennes tänkande, ty leninismen har delvis bildats i opposition mot Luxemburgismen.

De två riktningarna hade motstridiga uppfattningar i de flesta frågor: partiets organisation, revolutionär taktik och strategi, 'teorin om imperialismen', den nationella och koloniala frågan, etc.

I alla de omstridda frågorna representerade Rosa Luxemburg ett slags förnyad blanquism, en 'spontanism' som bolsjevismen tillbakavisade så snart den bildats.

Denna attityd grundade sig på en katastrofvision av historien: på perspektivet om kapitalismens sammanstörtande. Man kan tala om 'profetism' eller 'eskatologi' när det gäller Luxemburg och Liebknecht men inte beträffande Marx eller Lenin (dessa termer betecknar förutsägelsen av en unik och avgörande händelse, ett slut på historien med uppstigandet av en helt ny värld).

Luxemburg vidhöll i sin teori om kapitalackumuleringen att denna ackumulering försiggår på bekostnad av de samhällsskikt som står utanför kapitalismen: bönder, koloniserade folk, feodalsystem. Enligt henne tillåter varken det borgerliga samhällets inre marknad eller exploateringen av proletariatet en *utvidgad* kapitalackumulering (dvs. reproduktion, på hela samhällets nivå, av investerat kapital som överstiger initialkapitalet). Slutsats: då kapitalismens yttre marknad väl uttömts måste kapitalismen störta samman i en slutlig kris.

De utsugna (proletära) massornas spontanitet kommer att räcka för att förvandla denna slutgiltiga kris till revolution. Den *subjektiva* faktorn (det politiska medvetandet) kommer automatiskt och spontant att fogas till den *objektiva* revolutionära situationen. Det gives ingen annan utväg än revolutionen. Det finns således inget dialektiskt samband mellan det objektiva och det subjektiva, mellan spontaniteten och medvetandet, mellan massorna och det revolutionära politiska partiet. Agrarfrågan, kolonialfrågan och den nationella frågan intresserar således inte den revolutionära rörelsen — eftersom revolutionen blir global och total vid en given tidpunkt.

Det var mot Luxemburg likaväl som mot den ryske marxisten Plechanov som Lenin lanserade sin berömda aforism: det är omöjligt att verkligen förstå *Kapitalet* utan att ha läst och förstått Hegel, utan att ha tillgodogjort sig den dialektiska metoden.

Rosa Luxemburg har inte förstått hela kapitalismens mekanik (eftersom hon inte analyserat den *dialektiskt*), en mekanism som Marx redogjort för i *Kapitalet*. Hon har inte förstått den *vetenskapliga abstraktionens* roll — som blottlägger en aspekt av helheten — som formulerar abstrakta begrepp och kategorier, vilka likväl är grundade på verkligheten för att slutligen återvända till det konkreta och fatta det i dess oändligt mycket mera komplicerade helhet, rörelsen och lagarna som döljs under det yttre skenet.

Det är på det sättet som Marx utvecklat mycket abstrakta och subtila begrepp som *skenbart* är mycket avlägsna från de verkliga fenomenen, som till exempel begreppet *bytesvärde*. Därefter kommer han tillbaka till fenomenen och upprättar förbindelsen mellan värde och pris, undersöker prisbildningen i det kapitalistiska samhället i dess helhet och 'inkomstfördelningen'.

Han isolerar det kapitalistiska samhället. Han betraktar det först och hypotetiskt rent *abstrakt* genom att inskränka det till att omfatta proletariatet och bourgeoisin (en abstraktion som han för övrigt genast korrigerar genom att redogöra för hur proletariatet och bourgeoisin uppkommit historiskt inom feodal-systemet och bondeklassen).

Och det är i slutet av sin (oavslutade) undersökning som han analyserar inte bara varuproduktionen och varucirkulationen inom kapitalismen som sådan utan också dess förhållanden till de samhällsskikt som inte kan återföras till bourgeoisin eller proletariatet, såsom jordägare (av feodalt ursprung), bönder, hantverkare, köpmän.

Rosa Luxemburg stannar vid abstraktionen; hon ställer ett logiskt problem: 'Vem förbrukar det produktionsöverskott som är resultatet av proletariatets arbete och exploatering, ett överskott som varken proletariatet eller bourgeoisin förbrukar? Det är en tredje part?'

Hon utelämnar kapitalismens interna rörelse och dess kriser och i synnerhet den ständiga fastän av kriser och krig mångfaldigade deprecieringen, förstörelsen och alltså förnyelsen av en del av det existerande fasta kapitalet. Hon ersätter sålunda de inre motsättningarna med en yttre: enligt henne skulle kapitalismen enbart existera i och genom icke-kapitalismen. Därav följer hennes teori om imperialismen som kapitalismens katastrofögonblick i förhållandet till den yttre, icke-kapitalistiska 'miljön'. Därav följer också hennes uppfattning av denna imperialism, inte som varande en utvidgning av kapitalismen och på samma gång en inre upplösning och en allmän kris, utan som en ödets skickelse och närhet till den slutgiltiga krisen.

Emellertid ger vänsterismen upphov till opportunisten och en högerattityd. Om kapitalismen inte störtar samman beror det på att den yttre marknaden fortfarande utvidgas. Låt oss alltså invänta slutet. Låt oss inte konkret undersöka de efterblivna folkens, de undertryckta nationernas och böndernas situation.

Karl Liebknecht var en stor handlingsmänniska snarare än en teoretiker. Icke desto mindre har han efterlämnat en del teoretiska skrifter, och hans 'vänsterrevisionism' var knappast mindre oroande för det revolutionära tänkandet än Bernsteins 'högerrevisionism'.

Den marxistiska värdeteorin t. ex. var för Liebknecht inte en vetenskaplig teori, en kunskap. Han såg den väsentligen som en ideologi, som ett instrument i kampen: som en 'klassanning'.

Enligt Liebknecht hade Marx givit ett socialt svar, *eine soziale Antwort*, på en rad ekonomiska frågor. Och värdeteorin var ett 'klassvärde' (*ein Klassenmässiger Wert*, med ett slags missförstånd eller en ordlek omkring ordet 'värde'). Marx förvandlade sålunda en viss etapp av klasskampen,

ett historiskt, socialt och politiskt faktum till en (klass)-sanning. Proletariatets problem var alltså för Liebknecht inte ekonomiskt, och proletariatets ställning gick inte att förklara utifrån några ekonomiska lagar (kapitalismens lagar) utan omedelbart utifrån det politiska planet. Förklaringen till arbetarklassens ställning förknippades

inte med produktionen, produktionsförhållandena eller (det kapitalistiska) produktionssättet utan i sista hand med fördelningen av produkterna. Karl Liebknechts sociologi inskränktes sålunda till en politisk sociologi; hans vänsterism förenades med högeropportunisten, åtminstone på den politiska teorins plan.

Liksom rörelsens högermän tillägnade sig Liebknecht filosofiskt något slags kantianism, blandad med revolutionär voluntarism, med en 'ultrabolsjevistik' katastrofteori. Han betraktade principen om orsaksförhållanden som en tautologi, 'en tänkandets tautologiska form'. Naturen själv var för honom endast resultatet av olika förståndsformer, tillämpade på sinnesintrycken, vare sig det rörde sig om tid, rum eller lagar.

Då han liksom Rosa Luxemburg såg kapitalismens sammanstörtande som en total katastrof och en absolut diskontinuitet, ansåg han att denna fullständiga brytning skulle förändra allt: både formerna för tänkandet och för det sociala och politiska livet. I vissa texter driver Liebknecht katastrofteorin till sina yttersta konsekvenser. Tillsammans med tänkandets föråldrade former skulle filosofin, konsten och även den gamla vetenskapen försvinna. Det var omöjligt för honom att på förhand föreställa sig vad som skulle komma ur revolutionen. Varje försök som använder sig av de utdömda formerna har endast ett syfte: att försöka rädda dessa former.

Liebknecht definierade den stora politiken som det omöjligas konst:

'Den egentliga och starkaste politiken är det omöjligas konst.'

Denna 'profetiska', för att inte säga apokalyptiska katastrofteori närmar sig en sådan irrationell revolutionär som Nietzsche. Den för honom till en vision av historien och filosofin som är förvånande för en marxist. Plotinos, Giordano Bruno, Spinoza, Goethe hade lika stor betydelse för Liebknecht som Marx. Regel förs inte ens på tal. Under förevändning att inte falla in i den mekaniska materialismen betraktade Liebknecht idéerna och ideologierna stundom som orsaker, stundom som verkningar av ekonomiska förändringar. Den dialektiska teorin om samspel och totalitet förvandlades sålunda till förvirring. I grunden var marxismen för Liebknecht endast en ideologi — förknippad med en epok, instrument i kampen, klassanning och inte vetenskaplig sanning — vilken skulle försvinna med det övriga i den revolutionära katastrofen.

Dessa meningsskiljaktigheter och diskussioner uppvisar ännu för oss ett intensivt ideologiskt och teoretiskt liv. Desto mer som dessa diskussioner redan innehöll de flesta av de argument som under mer än femtio år tagits upp i debatterna omkring marxismen.

Lenin förebrådde inte de tyska socialisterna och ledarna för den andra internationalen deras meningsskiljaktigheter. Tvärtom: han ansåg att riktningarna och kampen mellan riktningarna hade en betydelse, ett innehåll, en djup grund — de motsvarade problem, olika intressen, olika sociala skikt och klasser.

Det han kom att kritisera hos de 'västerländska' marxisterna var alltså snarare den tilltrasslade förvirringen i deras positioner, den tanklösa övergången från vänsterism till en högerattityd. I Ryssland och i synnerhet under Lenins påverkan försiggick uppdelningen i riktningar snabbare och på ett klarare sätt än i Västerlandet.

Men det som Lenin naturligtvis kom att kritisera och attackera ännu starkare var den allmänna oförmågan hos samtliga riktningar att finna ett svar på de brådskande och konkreta frågorna. En

oförmåga som utgjorde ett förebud om den oförmåga som Internationalen skulle visa före kriget, och ett förspel till sammanbrottet 1914. Andra internationalens ledare, deras idéer och handlingar var inte bara orsaken till detta förskräckliga politiska misslyckande. Idéerna och handlingarna innebar också en följd därav och ett förspel till misslyckandet.

Varifrån stammade denna oförmåga? Inte från människorna eller bara från människorna. Utan från den objektiva realiteten. Riktningarna i den 'västerländska' socialismen avspeglade enligt Lenin olikheterna i själva samhället och i proletariatet självt men visade också på avsaknaden av en revolutionär kris i de framskridna och industrialiserade länderna.

Den socialdemokratiska internationalens ledare av vilka de flesta var mycket begåvade, kunniga och aktiva män tänkte inte och handlade inte under de historiska villkor då revolutionen som många av dem var ärliga anhängare av — kunde bli möjlig. Och när revolutionen utbröt i ett annat land — ett underutvecklat land, Ryssland — kunde samma ledare inte förstå denna händelses räckvidd, dess historiska lärdomar och konsekvenser.

Dessa män befann sig halvvägs mellan perioden 1848 — en period som såg marxismen födas, därefter bourgeoisins seger och tillväxt, och där den liberala demokratiska rörelsen fortfarande blandade sig med arbetarrörelsen — och perioden för imperialismen, världskriget, revolutionerna, kapitalismens förruttnelse.

Diskussionerna som gav liv åt Andra internationalen åtföljdes alltså av en urartning och en upplösning av det marxistiska tänkandet. Marxismen föll i spillror genom ett spontant spontant förfall; marxisterna delade bitarna mellan sig, lösryckta stycken som förlorat liv av det enkla faktum att de skilts från helheten.

Lenin påpekade ofta detta med en desto mera bitande och stundom kränkande ironi som han kunde förstå och förklara sina motståndare eller sina forna vänner som blivit hans motståndare, under det att de däremot inte kunde förstå honom, inte lyckades förklara honom och betraktade honom som en avvikare.

För att väl förstå leninismens uppkomst måste vi förstå hur förfallet och upplösningen av det marxistiska tänkandet undan för undan nådde de mest skilda områden av kunskapen och handlingen. Och hur Lenins tänkande trädde fram ur denna hög av kringspidda spillror genom att det åter grep tag i de lösryckta beståndsdelarna och återbildade en ny helhet: leninismen. De män som Lenin bekämpade kände anmärkningsvärt väl till marxismen, låt oss upprepa det. De hade inget annat på tungan eller under pennan än utsökta Marxcitat som vissa av dem kunde utantill. År 1902 citerar Lenin i *Vad bör göras?* ett bestämt textställe från Kautsky som han betraktade som en auktoritet. Senare, i sina studier om agrarfrågan, refererar Lenin ständigt till *Agrarfrage* (1899) av samme Kautsky, en av de få socialdemokrater i Andra internationalen som studerat agrarfrågan. Ännu senare, i början av sitt sista verk *Radikalismen kommunismens barnsjukdom*, citerar Lenin med ironi gillande en gammal artikel av Kautsky för att ställa denne i motsättning till sig själv:

'Revolutionens centrum förflyttas från Västerlandet till Orienten ...'

Kautskys misstag var att han inte på ett levande sätt förstått och tillämpat den marxistiska metoden på den föränderliga, nya konkreta situationen; att han inte förstått att denna situation inte krävde ett övergivande och en revision av principerna, inte ett 'ortodoxt' vidhållande av dessa, utan en ny analys och ett fördjupande av principerna, av metoden; av läran i sin helhet.

Just i det ögonblick då marxismen — arbetarklassen vägledd av marxismen — blev en väldig politisk kraft, var den inte längre tillräcklig i den form som Marx och Engels givit den. I det

ögonblick då den revolutionära rörelsen tillfälligtvis men obestridligen dämpades, avvek eller skingrades i de stora utvecklade kapitalistiska länderna — i det ögonblick då de 'underutvecklade' länderna trädde fram på scenen — var det nödvändigt att gå tillbaka till principerna för att pröva och utveckla dem.

Under dessa förhållanden var kampen mellan riktningarna och söndringarna inte bara nyttig utan oundviklig och nödvändig.

Lenin sammanfattade sina idéer på denna punkt i en artikel från den 1 mars 1919:

'England utgjorde ett exempel på ett land där bourgeoisin enligt Engels' uttryck tillsammans med den förborgerligade aristokratin skapade det mest förborgerligade överskikt inom proletariatet. Det framskridna kapitalistiska landet var under åtskilliga decennier på efterkälken i fråga om proletariatets revolutionära kamp. Frankrike tycktes ha uttömt proletariatets krafter i hjältemodiga uppror ... Sedan övergick hegemonin i arbetarrörelsens international till Tyskland från 1870-talet då Tyskland ekonomiskt sett låg efter både England och Frankrike. Men när Tyskland ekonomiskt överflyglat båda dessa länder visade det sig att i spetsen för Tysklands marxistiska arbetarparti som gällt såsom ett mönster för världens alla marxistiska partier, stod en klick skurkar.'

Och han tillade:

'Världshistorien skriker oeftergivligt mot proletariatets diktatur, men på långt ifrån jämna, enkla eller raka vägar.(...) De arbetande massorna i alla länder har instinktivt förstått vikten av sovjeterna som proletariatets kampvapen och som den proletära statens form. Men de av opportunisten korruperade "cheferna" har fortsatt och fortsätter att dyrka den borgerliga demokratin genom att de kallar den "demokrati" i allmänhet.(...) Förvånar man sig över att den proletära diktaturens förverkligande framför allt avslöjat motsättningen mellan Rysslands efterblivenhet och det språng vi gjort över den borgerliga demokratin? Det skulle varit förvånande om historien förärar oss en ny form av demokrati utan att detta medförde en rad motsättningar.(...) Jag har redan mer än en gång haft anledning att framhålla: i jämförelse med de framskridna länderna var det lättare för ryssarna att börja den stora proletära revolutionen, men det blir svårare för dem att fortsätta den och föra den till slutgiltig seger.'

Låt oss här ur detta anmärkningsvärda stycke utveckla mångfalden av betydelse (även om det fortfarande är en smula för tidigt).

Den historiska utvecklingen uppvisar en mångfald av omvägar och oförutsedda händelser även om den har en mening, en riktning och lagar. Det finns oregelbundenheter i den ekonomiska, sociala och politiska utvecklingen. Den ekonomiska nivån (produktivkrafternas utvecklingsnivå) bestämmer inte automatiskt, mekaniskt eller spontant de verkande sociala krafterna och politiska formerna (vilket de 'ekonomiska' marxisterna trodde i Marx' namn). Men då nya politiska former bildas på en underutvecklad ekonomisk bas (på en låg utvecklingsnivå av produktivkrafterna) för detta med sig svårigheter, problem och motsättningar. Icke desto mindre är dessa nya politiska former verksamma och de är av historiskt och globalt intresse. Det väsentliga är att lära känna och behärska motsättningarna för att lösa dem.

Det var alltså i Tsarrysland som Lenin, teoretikern och organisatören av proletariatets diktatur, analytikern av imperialismen och den nya historiska epok som inträder i början av 1900-talet, föddes, verkade och tänkte.

Låt oss ännu en gång (i leninismens eget namn!) framhålla denna skenbara paradox, som vederlägger den marxism som reducerats till en 'ekonomism', en 'historicism' eller en 'sociologism', alla lika ytliga.

Ryssland var inte ett stort imperialistiskt land i samma bemärkelse som till exempel England. Den tsarryska imperialismen har en lång historia. Före kapitalismens utveckling i Europa — och i

Ryssland — undertryckte tsarismen folk, nationer, en del av Asien. Det var en 'feodal-militär imperialism' och inte en imperialism i den exakta betydelse som Lenin gav termen 1917, en definition grundad på finanskapitalets dominerande inflytande.

Det dåvarande Ryssland var inte heller en stor industriell makt. Det importerade kapital (statslån, privata lån och investeringar). Det utländska kapitalet trängde in i landet, kontrollerade hela grenar av industrin, särskilt den tunga industrin, bestämde över de styrande.

Det ryska folket led alltså både under sin egen stats (feodal-militära) imperialism och den utländska imperialismen. Folket fick inte den minsta fördel av den kapitalistiska expansionen. I Ryssland fanns det varken något förborgerligt proletariat eller någon proletär aristokrati eller ens en betydande medelklass som i Västerlandet.

Det vill säga att *motsättningarna ackumulerades* i Tsarryssland, motsättningarna från det förgångna, från feodalismen, från den (ekonomiskt, socialt, politiskt) efterblivna situationen i landet — och de motsättningar som hade sitt ursprung i det samtida, i den inhemska och utländska kapitalismen.

Det ryska folket led under en dubbel eller tredubbel utsugning: Feodaltherrarna och den tsaristiska staten — den ryska bourgeoisin — de 'framskridna' ländernas kapitalinvesteringar bourgeoisier. Den ekonomiska utvecklingen hindrades, den sociala strukturen och överbyggnaderna stelnade.

Vad blev resultatet? Att det ryska proletariatet som tyngdes av en väldig börda blev det mest revolutionära i världen: att hela folket och särskilt bönderna kunde och var tvungna att stödja det.

Låt oss visa hur den ryska revolutionens och bolsjevikpartiets officiella historia beskriver Tsarryssland under Lenins ungdomsår:

'Ryssland trädde sent in på den kapitalistiska utvecklingens väg. Ända fram till 1860 fanns det mycket få industrier i Ryssland. Den feodala ekonomin övervägde. Under livegenskapens system kunde industrin inte få ett verkligt uppsving. Det ofria arbetet, livegenskapen, hade låg produktivitet. 1861 tvingades den tsaristiska regeringen, försvagad av det militära nederlaget under Krimkriget och bonderevolterna mot godsägarna, att upphäva livegenskapen.

Men även efter livegenskapens upphävande fortsatte godsägarna att förtrycka bönderna. Vid tidpunkten för 'frigivningen' hade de plundrat dem på en betydande del av den jord som de tidigare förfogat över. Bönderna tvingades att för sin 'frigivning' betala en förköpsavgift till jordägarna på omkring två miljarder rubel.

Efter livegenskapens upphävande måste bönderna arrendera godsägarnas jord på mycket hårda villkor. Förutom arrendet i pengar tvingade ägaren ofta bönderna att arbeta gratis med egna redskap och hästar på en del av godsägarjorden. Det var detta som kallades 'arbetsprestation', 'dagsverke'. Oftast var bonden tvingad att betala arrendet till jordägaren i natura, dvs. hälften av skörden.

Situationen förblev alltså i stort sett densamma som under livegenskapen med den skillnaden att bonden nu förfogade över sin person. Han kunde inte längre säljas eller köpas som ett ting.

Jordägarna exploaterade de efterblivna bondebruken genom all slags plundring (arrende, plikter). Och oket som jordägaren lade på den stora massan av bönder hindrade dessa från att förbättra sina bruk. Därav jordbrukets efterblivenhet som ofta medförde dåliga skördar och hungersnöd.

Spåren av den feodala ekonomin, de betungande skatterna, friköpesumman som betalades till jordägarna och som ofta överskred bondebrukens inkomster, medförde ruin för massor av bönder, tvingade dem att lämna byn för att söka levebrödet någon annanstans. De anställdes i fabriker och industrierna. Och fabrikerarna fick på detta sätt billig arbetskraft.

Arbetarna och bönderna hade på ryggen en hel armé av gendarmar, poliser, livvakter som skyddade

tsaren, kapitalisterna, jordägarna mot arbetarna, mot de utsugna. Kroppsgalan förblev gällande lag ända till 1903. Även om livegenskapen upphävts spöades bönderna för minsta begånget fel, för att de inte erlade skatt. Polisen och kosackerna piskade arbetarna, särskilt under strejkerna, då de slutade arbeta, då de inte längre stod ut med fabrikörens förtryck. Arbetarna och bönderna hade inga politiska rättigheter i Tsarrysland.

De många icke-ryska nationaliteterna som saknade varje rättighet utstod alla slags förödmjukelser och skymfer. Den tsaristiska regeringen vände den ryska befolkningen vid att betrakta den infödda befolkningen i de nationella områdena som underlägsna raser; de kallades officiellt 'infödingar', förakt och hat inpräntades mot dem. Tsarregeringen underblåste medvetet nationalistiskt hat, uppreste det ena folket mot det andra, organiserade pogromer mot judarna, massakrer på tartarer och armenier i Transkaukasien.

I de nationella områdena besattes alla eller nästan alla statliga ämbeten av ryska funktionärer. Alla ärenden avhandlades på ryska. Det var förbjudet att ge ut tidningar och böcker på nationalspråken; användandet av modersmålet i skolornas undervisning var förbjudet. Tsarregeringen försökte kväva alla yttringar från den nationella kulturen; den fullföljde en politik av påtvingad 'förryskning' av de icke-ryska nationaliteterna.

Efter livegenskapens upphävande blev den industriella kapitalistiska utvecklingen i Ryssland ganska snabb, trots spåren från livegenskapen vilka ännu hindrade utvecklingens frammarsch. På 25 år, från 1865 till 1890, ökade antalet arbetare bara i de stora fabriker, industrierna och vid järnvägen från 706 000 till 1 433 000, dvs. antalet mer än fördubblades.

Den stora kapitalistiska industrin undergick en ännu snabbare utveckling under 1890-talet. I slutet av detta decennium nådde antalet arbetare sysselsatta i de stora fabriker och industrierna, inom gruvindustrin och järnvägarna i 50 provinser i det europeiska Ryssland siffran 2 207 000 och för hela Ryssland 2 792 000.

Det var ett modernt industriproletariat som i grunden skilde sig från fabriksarbetarna under livegenskapens era liksom från arbetarna inom hantverksindustrin eller annan industri, i lika hög grad genom sin koncentration till stora kapitalistiska företag som genom sin revolutionära stridbarhet.

Det industriella uppsvinget under 90-talet var i första hand resultatet av järnvägarnas starka utveckling. Järnvägarna krävde en enorm kvantitet av metaller (för skenor, loken, vagnarna); de förbrukade allt större mängder bränsle, stenkol och petroleum. Därav följde utvecklingen inom järnindustri och bränsleindustri.

I Ryssland före revolutionen följdes åren av industriellt uppsving av krisår och nedgång liksom i alla de kapitalistiska länderna.

Även om kapitalismens utveckling efter upphävandet av livegenskapen blev ganska snabb i Ryssland, låg landets ekonomiska utveckling efter de andra kapitalistiska ländernas. Den överväldigande majoriteten av befolkningen ägnade sig fortfarande åt jordbruk. I sin bok *Kapitalismens utveckling i Ryssland* citerar Lenin siffror från folkräkningen 1897. Ungefär fem sjättedelar av befolkningen var sysselsatta inom jordbruk, medan endast ungefär en sjättedel var sysselsatt i stor- och småindustri, handel, järnvägs- och vattentransporterna, varvsindustri, skogsbruk, osv.

Därav följer att Ryssland var ett småborgerligt land även om kapitalismen utvecklades, ett land där småegendomen, det lilla individuella bondejordbruket med låg avkastning även var förhärskande.

Kapitalismen utvecklades inte bara i städerna utan också på landsbygden. Bönderna, den talrikaste klassen i det förrevolutionära Ryssland, sönderdelades, differentierades. Av de mest välbärgade bönderna bildades ett övre skikt, kulakerna, bondebourgeoisin; å andra sidan ruinerades många bönder; antalet fattiga bönder, proletärer och halvproletärer ökade på landsbygden. Mellanböndernas antal, däremot, minskade varje år.

År 1903 räknade Ryssland tio miljoner hushåll. I sin broschyr *Till de fattiga bönderna* beräknade Lenin

att av detta antal hade åtminstone 3,5 miljoner ingen häst. Vanligtvis sådde de fattiga bönderna en obetydlig jordlapp, hyrde ut resten till kulakerna och gav sig iväg för att söka levebrödet någon annanstans. Genom sin ställning närmade sig de fattiga bönderna mer än några andra proletariatet. Lenin kallade dem lantproletärer eller halvproletärer.

Å andra sidan hade 1,5 miljoner rika bönder, kulakerna (på ett antal av tio miljoner bondehushåll) tillskansat sig hälften av all den jord som brukades av bönderna. Denna bondebourgeois blev rikare, den förvandlades till jordbrukskapitalister.

Från och med 70-talet och särskilt under 80-talet vaknade den ryska arbetarklassen och började kampen mot kapitalisterna. Arbetarnas situation i Tsarrysland var utomordentligt svår. Från 1880 till 1890 var arbetsdagen i fabrikena och industrierna åtminstone tolv och en halv timme; den sträckte sig till 14-15 timmar inom textilindustrin. Man utnyttjade i stor utsträckning kvinno- och barnarbete. Barnen arbetade lika länge som de vuxna; men liksom kvinnorna hade de betydligt lägre lön. Lönerna var mycket låga. Majoriteten av arbetarna tjänade mellan 7 och 8 rubel per månad. De bäst betalda arbetarna inom järnindustri och gjuterier förtjänade inte mer än 35 rubel per månad. Det fanns inget arbetarskydd: resultatet blev ett stort antal invalider, dödsolyckor. Knappt några försäkringar för arbetarna; sjukvården fick de betala själva. Bostadsförhållandena var utomordentligt svåra. I barackbyggnader trängdes 10 till tolv arbetare. Ofta bestal fabriköerna arbetarna genom att tvinga dem att handla i deras affärer, varor som de fick betala tre gånger så dyrt; arbetarna plundrades genom betungande plikter.

Arbetarna började att ena sig; de förde gemensamt fram krav till ägaren om att deras ohållbara situation måste förbättras. De övergav arbetet, utlyste strejk; de första strejkerna under 70- och 80-talen hade i allmänhet som motiv de omåttliga pålagorna, stölden, bedrägeriet som arbetarna var offer för då de fick lön, liksom krav på skatteminskningar.

Under de första strejkerna slog arbetarna, pressade till det yttersta, ibland sönder maskinerna, krossade fabriksbyggnadernas fönsterrutor, skövlade fabriksägarnas butiker och kontor.

Men de mera medvetna arbetarna började att inse att de måste organisera sig för att kampen mot kapitalisterna skulle bli effektiv. Arbetarföreningar såg dagens ljus.

År 1875 bildades i Odessa 'Arbetarföreningen för Sydryssland'. Denna första arbetarorganisation var verksam under åtta eller nio år; därefter krossades den av tsarregeringen. År 1878 grundades Arbetarföreningen för norra Ryssland i Petersburg. — — —

Föreningen hade 200 medlemmar och lika många sympatisörer. Den hade börjat att delta i och leda arbetarnas strejker.

Tsarregeringen krossade även denna.

Men arbetarrörelsen fortsatte att växa och nådde allt fler nya områden. 1880-talet präglades av ett stort antal strejker. På fem år (1881-1886) förekom mer än 48 strejker med 80 000 strejkande.

Den strejk som utbröt 1885 i fabriken Morozov Orechovo-Zuevo fick en alldeles särskild betydelse för den revolutionära rörelsens historia.

Strejken undertrycktes av armén. Mer än 600 arbetare arresterades, flera ställdes inför domstol.

Liknande strejker utspelades 1885 i Ivanovo-Voznessensfabriken. Året därpå tvingades tsarregeringen att utfärda en lag om fabriksböterna. Denna lag uttalade att alla summor som härrörde från böterna skulle gå till arbetarnas egna behov ...

Av denna dramatiska framställning får man inte dra slutsatsen att revolutionärernas uppgift var lätt, att den politiska situationen tedde sig enkel, att den tsaristiska makten kunde falla som mogen frukt. Nej. Den feodal-militära staten förfogade över en väldig byråkratisk apparat, en betydande armé, en aktiv polis som trängde ända in i revolutionärernas led. Den förfogade slutligen över ett effektivt stöd såväl inom landet (adeln, den ortodoxa kyrkan) som utanför

landets gränser i de kapitalistiska ländernas ledande kretsar.

Den privilegierade historiska karaktären i den ryska situationen vid denna tidpunkt härrörde från anhopningen av motsättningarna, det vill säga den hade en utomordentlig komplexitet.

Den tsaristiska staten stödde sig framför allt på godsägarna. Men denna stat kunde inte motsätta sig kapitalismens utveckling (och följaktligen bourgeoisins) utan fara för att stanna kvar i den mest fullständiga ekonomiska efterblivenhet, att stå utan resurser för sin apparat, att fullständigt falla i det utländska kapitalets händer. Den kunde sålunda inte underlåta att göra vissa eftergifter till bourgeoisin. Dess mål, vilket var mer eller mindre uttalat och medvetet (i och med Stolypin och åren 1905-1910), var att i Ryssland genomföra en aktion av bonapartistisk och Bismarcktyp: ta landets kapitalistiska utveckling i egna händer och uppifrån fullborda en revolution som begränsades till ekonomin och genom några politiska eftergifter värna adelns intressen och integrera bourgeoisin med statsapparaten genom en viss laglig parlamentarism. Men tingen hade förändrats sedan Bismarcks dagar. Historiska situationer upprepas aldrig två gånger. Och detta visar något mycket viktigt: när en eller flera styrande klasser försöker 'anpassa' sig, försöker utveckla produktivkrafterna under bevarandet av de gamla produktionsförhållandena och institutionerna eller de politiska överbyggnaderna, stöter denna 'anpassning' snart på sina gränser.

Trots eftergifterna (vilka var skenbara och ofta togs tillbaka genom den feodala reaktionen från de 'svarta hundradena') som tsarmakten beviljat stod den ryska bourgeoisin i opposition. Den bekämpade det tsaristiska självhärskardömet men splittrades i olika riktningar; en fraktion önskade en konstitutionell monarki, en annan ville ha demokrati på västerländskt sätt (parlamentarisk republik). Med andra ord förberedde bourgeoisin i Ryssland en borgerlig revolution liknande den franska revolutionen med motsättningar och problem som inte kunde vara annat än ännu skarpare.

Men arbetarklassen var redan (trots sin numerära obetydlighet i förhållande till de stora industriländerna) mycket starkare, mera koncentrerad och aktivare än i Frankrike 1789 och även 1848. Låt oss upprepa: situationer uppträder aldrig identiskt två gånger. Historien hade fortskridit. Den ryska bourgeoisin förmådde ingenting utan proletariatet. Kunde proletariatet göra något oberoende, något eget? Kunde det dra med sig och gå förbi bourgeoisin? Sådant tedde sig det politiska problemet.

Vad beträffar bondemassorna jäste de i ett tillstånd av ständig revolt. 'Populisterna', eller socialrevolutionärerna, representerade böndernas strävanden, nämligen expropriation av feodalherrarna, nationalisering eller socialisering av jorden (grundläggande punkter till vilka lades förverkligandet av en bondsocialism inom byns ramar genom återgång till det gamla byalaget).

På detta sätt hade alla klasser och sociala skikt av det ryska folket egna, oberoende och direkta uttryck, lika klara som möjliga: partierna.

Denna korta analys tillåter oss att i ny belysning återvända till en tanke av primär betydelse.

Från den 'ortodoxa' marxismens synvinkel föreföll läget i Ryssland överraskande. Säkert var att Marx endast hade förutsett en proletär revolution i de avancerade kapitalistiska länderna med ett kvantitativt och kvalitativt mycket mäktigt proletariat, med en hög nivå på produktivkrafterna, en hög teknik och så vidare.

Och nu blev ett efterblivet land brännpunkten för en omfattande revolutionär rörelse. Och detta vid en tidpunkt då rörelsen sviktade i de mera framskridna länderna utan att man klart insåg det i dessa länder. Vad kunde de 'ortodoxa' marxisterna säga med tanke på att de betraktade marxismen som en dogm och inte som en vägledning? Att den ryska revolutionen måste bli en

borgerlig (demokratisk) revolution liknande Frankrikes 1789-1793 — att proletariatet måste utgöra stödskraft och hjälptrupp till bourgeoisin fram till den avlägsna dag då dess timme skulle slå, då Ryssland under bourgeoisins ledning blivit en industriell stormakt.

Eller om det skedde på annat sätt så hade Marx och Engels misstagit sig. Man måste finna en revolutionär form som skiljer sig från deras, en specifikt rysk form särskilt anpassad till ett efterblivet land där jordbruket var förhärskande (en form som populisterna och socialrevolutionärerna föreslog).

Lenin svarade de sistnämnda i huvudsak:

'Nej, Marx och Engels har inte misstagit sig. Det finns ingen särskild form för de efterblivna länderna. Den revolution som förberedes i Ryssland — och i Asien och i de andra världsdelen — kommer att ha marxismen som vägledning och proletariatet som ledande kraft. En återgång tillbaka till byalagets traditioner — som visserligen är levande i de efterblivna länderna och mer levande ju mer de är efterblivna — skulle inte lösa några problem. För det första är denna återgång till det gamla utopisk. För det andra i den mån den skulle förverkligas skulle det skapa underlag för en mäktigare kapitalism med snabbare utveckling än den som under svårigheter banar sin väg i Tsarryssland genom de feodala kvarlevorna. Den skulle utmytna i ett påskyndat inrättande av en bondebourgeois som behärskar byarna på basis av enskild äganderätt till produktionsmedlen — redskapen, boskapen etc. med det enskilda jordbruket och inte godsens som bas. Bönderna utgör en verklig revolutionär kraft, differentierad efter de skikt som utgör bönderna. Likväl kan endast proletariatet, den *fullständigt* revolutionära klassen, sporra, orientera, leda en verklig social omvandling.'

Lenin svarade likaledes de ortodoxa:

'Nej, Marx och Engels har inte misstagit sig. Men den demokratiska revolutionen och demokratin är inte rena väsen utanför tid och rum, utanför historien och de verkliga situationerna. Det finns inte någon absolut klyfta, någon kinesisk mur mellan demokratin och socialismen; men det existerar inte heller någon identitet eller förväxling eller ren och enkel kontinuitet. Den borgerligt demokratiska revolutionen har gränser men dessa gränser är inte fastställda på förhand. Även om de är bestämda, är de det inte logiskt eller abstrakt. Det ekonomiska innehåll liksom den politiska form som följer av den borgerligt demokratiska revolutionen är avhängig av de sociala krafter som fullbordar den. Denna revolution kan sålunda föras mer eller mindre långt, mot större eller mindre grad av verklig demokrati. Och ju längre man går på den verkliga demokratis väg — även den borgerliga — desto lättare blir övergången till omvandlingen av de sociala och ekonomiska förhållandena, dvs, mot socialismen och politiskt mot en högre och mera utvidgad grad av demokrati. Det är således nödvändigt att arbetarklassen ingriper redan i den borgerligt demokratiska revolutionen med sina egna mål, sitt oberoende handlande, sitt politiska parti; det är till och med nödvändigt att den spelar en avgörande, ledande roll; vilket inte får leda till glömska och förakt för bönderna och för de sociala krafter som de innesluter.'

Kort sagt, den revolution som höll på att förberedas i Ryssland kunde och måste ha det ryska proletariatet som huvudkraft, även innanför den borgerliga demokratis gränser. Revolutionen kunde på detta sätt bli under de mest fördelaktiga historiska villkor — med ett minimum av våld och skadegörelse — den proletära revolutionen som förutsetts och förebådats av Marx.

Låt oss emellertid understryka denna avgörande punkt: det ryska proletariatets *klasskamp*, denna kamps *praktik* tagen för sig själv kunde utmärkt väl tolkas och inriktas enligt den 'ortodoxa' marxismen. Något som ledde till att den demokratiska revolutionen kom att skiljas från den socialistiska revolutionen genom ett dött intervall som reaktionen skulle ha dragit fördel av — eller ännu hellre att sammanföra dem, att förväxla dem som om den ena formen inneslöt den andra. I båda fallen skulle det ryska proletariatet bli en icke-oberoende stödtrupp i bourgeoisins följe och spela sitt spel samt låta bourgeoisin 'krafsa kastanjerna ur elden'.

Vad anför Lenin? En *teoretisk* analys av hela det ryska samhället och dess historiska utveckling

— en analys som sedan kom att leda fram till en analys av världssituationen.

Marx hade skjutit i förgrunden analysen av *motsättningarna* i den historiska och sociala verkligheten och också av de komplexa *övergångarna* och omvandlingarna från den ena realiteten till den andra genom motsättningarna; kort sagt hade Marx använt den dialektiska metoden genom att redan tillämpa den på hela rörelsen och på samhällets totala vardande. Lenin förnyar denna metod, fördjupar den genom att tillämpa den vid studiet av nya realiteter likaledes tagna i rörelsens helhet, i dess totala vardande.

Man kan härigenom förstå varför och hur Lenin frigör sig från den 'ortodoxa' marxismen som stelnat i bokstavstrogenhet och dogm, passerats av historien men hur han bevarar det väsentliga i marxismen. Det som kom att utgöra *marxismen-leninismen*.

Populisterna och socialrevolutionärerna representerade vänsterismen i den ryska revolutionära rörelsen. De använde individuella terroristmetoder (attentat, sabotage). De förutspådde omöjligheten för kapitalismen att utvecklas i Ryssland, alltså det samtidiga sammanstörtandet av tsarismen, bourgeoisin, staten, den proletära rörelsen.

Högeropportunisterna hade också sina kända förespråkare: de 'legala marxisterna', 'ekonomisterna', som förordade utvecklingen av produktivkrafterna för dess egen skull.

Den mest lysande representanten för den 'ortodoxa' centrismen var Plechanov. Han kom att spela en historisk roll (liksom Kautsky som han i många avseenden liknar även om han inte uppmärksammat agrarfrågan lika mycket, en fråga där Kautsky förde det marxistiska studiet till en ganska avancerad nivå). Plechanov förblir ett stort namn inom marxismen och även om han inte var den förste store revolutionären i Ryssland (därför att det fanns Tjernysjevskij och många andra före honom), är det hans förtjänst att marxismen introducerades i Ryssland. Han gjorde anmärkningsvärda undersökningar (som alltså delvis är giltiga) och han organiserade den första ryska marxistiska gruppen under sin exil i Genève från 1885.

Eftersom Plechanov tillhört populismen och gått över till marxismen kunde han kritisera sina forna vänner både kraftfullt och vetenskapligt, en objektivt grundad och verkande kritik. Och detta just vid den tidpunkt då den ryska arbetarklassen blev en social och politisk kraft — och då populisterna fann nöje i att ställa sina hjältar (terroristerna, vars individuella hjältemod för övrigt var obestridligt) mot massornas och folkskarornas passivitet. En moralisk teori i vars namn de förkastade marxismen.

Plechanov gjorde invändningar mot att de kallade sig för 'socialrevolutionärer'. Han visade dem (en bevisning som fullföljdes av Lenin) att kapitalismen utvecklades i Ryssland med alla sina aspekter: utvidgning av marknaden, av den industriella produktionen och så vidare. Alltså växte bourgeoisin och proletariatet i storlek, inflytande och politisk styrka. Den moraliska frågan var oväsentlig: det var omöjligt att hindra denna utveckling. Och hur skulle byalaget eller bygemen-skapen (miren) kunna räcka till som grundval för socialismen eftersom den redan var i full upplösning och redan grundligt omarbetats genom tsarismens administrativa ingrepp, genom utvecklingen av varuproduktionen och av bourgeoisin på landsbygden?

Denna kritik, baserad på populisternas illusioner om bönderna, kom för övrigt att leda Plechanov till att underskatta agrarfrågan.

Dessutom förstod Plechanov dåligt betydelsen av dialektiken som metod och teori för objektiv kunskap. Under det att han undervärderade Hegel, överskattade han Feuerbach som marxismens källa. Liksom Mehring trodde han att Marx och Engels inte bara genomgått en 'Feuerbachperiod' utan att de stannat kvar vid dessa positioner (något som redan innebar att denne filosof

inflytande överdrevs). Då däremot Mehring bemödade sig om att utveckla en historiefilosofi befriad från naturalism, ville Plechanov vara materialismen trogen. Resultatet blev en berömd polemik mellan honom och Mehring omkring 1910. I det att de ställde sig i opposition till varandra kom de att ställa sig på samma nivå: de tenderade att sönderdela marxismen i två delar: å ena sidan en filosofi om naturen, å andra sidan en historiefilosofi eller en sociologi. Genom att Plechanov förkastade dialektiken kom han att ägna sig åt en ensidig, 'vulgär' materialism och sociologi.

Även om Plechanov föregick Lenin vore det felaktigt att betrakta den sistnämnde som efterföljare och lärjunge. Lenin återknyter direkt till Marx och Engels, till Hegel.

Meningsskiljaktigheterna mellan Plechanov och Lenin uppenbarades mycket tidigt, i och med *Vad bör göras?* (1902) och det program som Plechanov utarbetat för det ryska socialdemokratiska partiet 1902. År 1907, i andra utgåvan av sitt omfattande studium *Kapitalismens utveckling i Ryssland*, riktar Lenin en viktig anmärkning mot Plechanovs metod. Han tar åter upp kritiken i *Materialismen och empiriokriticismen*. Men den klaraste anvisningen finns i *Filosofiska anteckningsböcker*:

'Plechanov har försummat och föraktat Hegels Stora logik (*Wissenschaft der Logik*). Han har skrivit tusentals sidor om filosofi men ingenting om Hegels logik.

Till slut måste vi tillägga några ord om Trotskij, eftersom 'trotskismen' länge representerat en strömning eller en riktning i det revolutionära tänkandet och handlandet.

Trotskij började inta en personlig ställning på det ryska socialdemokratiska partiets kongresser ungefär vid samma tidpunkt som Lenin omkring 1903 (andra kongressen där meningsskiljaktigheterna mellan dem som ansluter sig till Lenins position, bolsjevikerna eller majoriteten — och mensjevikerna, minoriteten, vilka stod nära den västerländska centrist- eller högersocialismen, framträder tydligare; men jämförelsen kräver vaksamhet eftersom den ortodoxe Plechanov då stod på Lenins sida ...). Vid denna tidpunkt utgjorde leninismen ännu inte en sammanhängande doktrin; meningsskiljaktigheterna rörde teoretiska frågor (behandlade av Lenin i *Vad bör göras?*) men också och i synnerhet praktiska frågor om organisation och stadgar. Lenin ville ha ett starkt organiserat och disciplinerat socialdemokratiskt parti med en social sammansättning som särskilt var proletär men under ledning av personer som tillgodogjort sig den vetenskapliga marxismen och vars medlemmar — aktiva revolutionärer — arbetade utifrån dess program i de mest skilda utomstående organisationer. Mensjevikerna däremot tenderade att öppna partiet på vid gavel genom att slå av på disciplinen och militanternas plikter men också i det att de ansåg partiet vara tillräckligt i sig självt.

Trotskij intog en mellanposition på denna punkt. Han ville vara en verksam revolutionär i ordets marxistiska bemärkelse, alltså med den revolutionära arbetarklassen. Men han vägrade att såsom Lenin tillskriva bönderna någon väsentlig betydelse. Han förnekade all revolutionär förmåga hos bönderna i första hand i den socialistiska och proletära revolutionen.

Marx skrev 1850 en berömd mening i sin *Skrivelse till Kommunistiska Förbundet*:

'Våra intressen och våra uppgifter består i att göra revolutionen permanent.'

Ur denna mening, tagen bokstavligen, härleder Trotskij en teori, teorin om den s. k. permanenta revolutionen. Enligt honom måste den revolutionära klassen kämpa utan uppehåll på alla jordens platser och inte räkna med eller så lite som möjligt räkna med de andra klasserna, allianserna och möjliga kompromisserna, alltså de konkreta situationerna. Denna teori om den permanenta revolutionen skulle föra honom till en politisk position (särskilt efter Lenins död). Han kom att

betrakta den ryska revolutionen — i vilken han spelade en obestridlig roll — inte som en väg mot uppbyggandet av socialismen i detta land utan som ett medel och en bas för att skapa en Röd armé som skulle föra ut den permanenta revolutionen till hela världen. Därav brytningen med bolsjevikpartiet, där Stalin hade tagit ledningen. Fram till denna tidpunkt (1926) hade Trotskij accepterat industrialiseringen av Sovjetunionen som han till och med ansåg gick otillräckligt snabbt. Hans strävanden att militarisera ekonomin och fackföreningarna hade hejdat av Lenin. Och brytningen fullbordades i och med agrarfrågan. Enligt Trotskij kunde den snabba industrialiseringen, 'den socialistiska ackumulationen', endast fullföljas till förfång för bondemassorna, vilka var oförmögna att omvandla sin produktionsstruktur och sina produktionsförhållanden. Proletariatets diktatur måste således också utövas över dessa massor för att införliva en del av dem med det industriella proletariatet och för att använda de övriga som källa för ackumulationen.

Man måste sålunda ha klart för sig att leninismen utformades mot alla dessa riktningar inom socialdemokratien under Andra internationalen. Den var inte endast en riktning av dessa. Den var inte en variant av 'centrismen' som uttalade sig mot vänsterextremismen och högeropportunismen.

Genom det föregående (som alltför kortfattat sammanfattat en komplex epok) framgår det att det revolutionära marxistiska och socialistiska tänkandet vid den tidpunkten i själva verket uppvisade ett vitt spektrum som gick från högern till en mycket djärv vänster, från opportunismen till extremismen

Man inser att högern förenades med strömningar och riktningar inom det borgerliga anti-marxistiska tänkandet (idealism, neokantianism, irrationalism eller ren empirism). På denna sida blottas ett blandat sällskap (eller ett ideologiskt träsk) där inflytandena utväxlas och blandas. Det borgerliga tänkandet utövade inflytande över det marxistiska tänkandet, och marxismen utgör i sin tur en lockelse och frestelse för det borgerliga tänkandet som försöker bemäktiga sig det ena eller andra temat för att frånta marxisterna det utan att för den skull upphöra med att attackera marxismen, den vetenskapliga socialismen och de kommunistiska perspektiven.

Vid närmare betraktande ser man hur extremismen kom tillbaka till — och alltjämt går tillbaka till — det borgerliga tänkandet i samma epok och vid samma tidpunkt. Sålunda slutes cirkeln. Liebknecht var en revolutionens hjälte; Nietzsche införde i det moderna tänkandet en labil och farlig blandning av poesi och filosofi, av humanism och ett redan fascistiskt förakt för människorna. Men mellan Liebknechts katastrofteori, hans ytterliga romanticism, och Nietzsches tragiska pessimism finns (trots djupa skillnader i intention, handling och innehåll) en dunkel samstämmighet. Och det var en av Lenins stora idéer att de överflödiga tilläggen, misstagen, de ideologiska utväxterna som var grundade på en bristfällig analys av den konkreta

situationen, till slut förenades, vare sig de från början befann sig på höger- eller vänsterkanten.

I det föregående och i det följande betonar vi starkt den verksamma personligheten och idéerna: filosofin. Inte för att vi bör lösgöra de verksamma personligheterna (de stora individerna) från deras förhållanden, situationer och tidslägen, historiens, massornas eller klassernas rörelse. Inte för att vi skall betrakta filosofin som bestämmande. Men icke desto mindre bestämmer analysen av motsättningarnas knut, som en konkret situation alltid innehåller, handlingen som följer därur. Motsättningarna är objektiva, alltid liksom problemen givna i praktiken. Analysen löser upp knuten, för in den röda tråden från vilken den nya praktiska handlingen kan utgå. Filosofin koncentrerar på högsta nivå — människornas tänkesätt och handlingsätt.

Som vi har visat var — enligt Lenin — epoken under Andra internationalen en (relativt) fredlig

period, en (relativt) fredlig utveckling av kapitalismen, av denna kapitalisms utveckling till imperialism, alltså av en (relativt) långsam förberedelse till de kommande våldsamma utbrotten och till historiens acceleration.

Mångfalden av idéer, attityder, riktningar och ideologiska positioner motsvarar till en viss grad detta relativa lugn. Under denna långa 'förkrigsperiod' ställdes ännu inte de skarpa problemen. Trots intensiteten i de politiska striderna på det parlamentariska planet vilade Andra internationalen i en behaglig dvala, som kriget skulle göra slut på. Dess tänkare som blivit eklektiker, för att inte säga dilettanter, försökte inte förutse eller föra fram de väsentliga problemen och de sociala krafterna. De invecklade sig i ofruktbara diskussioner. Ett exempel: den socialdemokratiska parlamentarismens teoretiker och praktiker kom att finna den proletära revolutionen i Marx' mening både omöjlig och icke önskvärd. De påstod i motsats till Marx' analyser (vilka de för övrigt förstod dåligt som om de aldrig läst den tredje delen av *Kapitalet*) att det borgerliga samhället aldrig skulle inskränkas till en tête-à-tête mellan en liten minoritet av storkapitalister och en enorm massa av proletärer; att kanske inte ens proletariatet någonsin skulle komma att utgöra den absoluta majoriteten i samhället. Det är för övrigt riktigt. Men de stängde in sig i ett falskt dilemma. Antingen har vi 51 procent av rösterna och då kan vi fullborda en revolution — en omvandling av de sociala förhållandena — på enbart den legala politiska vägen, genom enbart den borgerliga parlamentarismen. Eller så har vi inte 51 procent av rösterna och proletariatet kan inte verka revolutionärt: som minoritet är det slaget på förhand. Desto mer som det saknar kadrer, tekniker, kvalificerad administration. För övrigt kan den parlamentariska kampen inom det möjligas gränser på ett fördelaktigt sätt ersätta den utomparlamentariska aktionen.

Lenin och leninismen tillbakavisade uttryckligen dilemmat. Och detta tillbakavisande grundar sig först och främst på en historisk analys av revolutionerna. Revolutionärerna har aldrig — som representanter för en klass eller för tillfället allierade klasser — väntat på att uppnå och representera en majoritet. Det har alltid räckt med att den politiska konjunkturen, dvs. helheten av styrke- och klassförhållandena i ett givet samhälle, i ett givet historiskt ögonblick varit gynnsamma. På detta sätt verkade de borgerliga revolutionärerna 1789. Var bourgeoisin då i majoritet i Frankrike? Hade republikanerna och demokraterna, förtruppen, en medveten majoritet bakom sig? Förvisso inte, särskilt inte i början av revolutionen. Men Frankrike tyngdes av en statsapparat av feodalt ursprung, som 'återfeodaliseras' under 1700-talet trots försök till reformer. Mot denna stat reste sig flertalet av bönderna, hantverkarna och arbetarna av skiftande och mycket olika skäl, i synnerhet borgerliga. Vid denna tidpunkt kände för övrigt ingen klart till den revolutionära rörelsens djupaste och mest objektiva skäl: hindren som pålagts den ekonomiska och sociala utvecklingen genom de feodala kvarlevorna. Dessa objektiva skäl överfördes till ideologin. Bourgeoisin förstod emellertid att gripa den historiska konjunkturen och revolutionärt förverkliga ett väldigt steg framåt på alla plan (ekonomiskt, socialt, administrativt, politiskt, kulturellt). Om jakobinerna hade väntat tills bourgeoisin som sådan representerat en majoritet, medvetet och subjektivt — samtidigt som den objektivt representerade denna majoritets intressen — hade det varken funnits jakobiner, någon fransk revolution eller någon demokrati. Statsmakten hade hejdat, hindrat, fixerat rörelsen. Den hade gjort de (ekonomiska) produktivkrafterna och sociala krafterna orörliga.

Detta innebär inte att leninismen ersatte teorin om majoriteten med teorin om den verksamma minoriteten (den anarkistiska eller 'blanquistiska' teorin). Nej. Enligt Lenin förblev en Minoritet kraftlös om den avskurits från massornas breda lager. Han ersatte dilemmat som presenterats i det föregående med teorin om den *revolutionära krisen*, alltid unik, alltid ny i den allmänna historiska utvecklingens regelbundenhet.

Men, invänder man, det moderna proletariatets situation skiljer sig från bourgeoisins 1789; båda är bärare av framsteg, på liknande sätt tillfälliga representanter för både hela samhällets intressen och klassens specifika intressen och trots detta kunde bourgeoisin inte bli en majoritet.

Proletariatet däremot, kan och bör bli en absolut majoritet i det kapitalistiska samhället enligt Marx. Marx hade alltså antingen rätt och låt oss då invänta det gynnsamma läget. Eller så hade Marx misstagit sig och låt oss då överge idén om en revolutionär omvandling av de sociala förhållandena och en självständig politik för och genom arbetarklassens verksamhet.

Nej, svarar Lenin. Mot förtryckarmakten — den feodala tsarismens och bourgeoisins förtryck — reser sig inte endast proletariatet utan även de andra klasserna som lever vid dess sida och som till och med uppblandats med det efter ganska oprecisa gränslinjer (bönder, hantverkare, intellektuella, små- och mellanfunktionärer, småköpmän, osv.). Hela folket reser sig mot förtryckarmakten inbegripet proletariatet, den enda fullständigt revolutionära klassen men inte den enda revolutionära sociala kraften. Mot samma förtryckarmakt reser sig koloniernas och halvkoloniernas förtryckta folk, det vill säga hela nationer. Om den politiska konjunkturen rubbar denna makt, skall då proletariatet låta detta tillfälle gå sig ur händerna utan att ingripa i egenskap av huvudkraft? Skall det förbli passivt? Den som tänker på detta sätt är enligt Lenin inte bara en oduglig person, en bracka; han ställer sig 'objektivt' i kontrarevolutionens tjänst (även om han inte klart inser det).

Lenin och leninismen förvisar dilemmat till brackigheten och de ofruktbara politiska diskussionerna: majoritet eller minoritet — reform eller omvandling — parlamentarism eller utomparlamentarism etc. Sådana problem visar sig sällan eller nästan aldrig i det praktiska och politiska livet. De är resultaten av felaktigt ställda problem. Varje objektivt problem har en lösning. Det finns inga situationer utan utväg. Den revolutionära arbetarklassen begagnar sig omväxlande av alla medel under liknande omständigheter. Det är bara olika medel i ett slutgiltigt måls tjänst: den revolutionära omvandlingen av de samhälleliga produktionsförhållandena. Revolutionärerna — de som vill förändra världen i stället för att acceptera eller förklara den — låser sig inte i förväg för den ena eller andra formeln. Och detta inte därför att de tillbakavisar kunskapen för en politisk empirism utan i stället gör de det i den kunskaps namn som alltid är kunskap om det rörligt konkreta.

För övrigt är det sant att det trots vissa likheter finns, historiskt sett, en djupgående skillnad mellan den borgerligt demokratiska revolutionen och den proletära socialistiska. (Och här återfinner vi ett problem som vi kommer att möta flera gånger; problemet om det exakta förhållandet och övergången mellan demokrati och socialism). Den borgerliga revolutionen sanktionerar en delvis redan fullbordad omvandling av de sociala förhållandena, en omvandling som redan var djupgående under 1700-talet i Frankrike och Europa. Den borgerliga revolutionen har i synnerhet till uppgift att fullfölja ett negativt arbete med massornas hjälp. Under det att den proletära revolutionen politiskt går i förväg och möjliggör omvandlingen av de kapitalistiska produktionsförhållandena till socialistiska. Dess uppgift är att utföra ett positivt arbete, att organisera en utveckling. Det är sålunda möjligt att det ledande proletariatet upphör att vara proletariat och försvinner som sådant under socialismen genom att utveckla produktivkrafterna — just vid den tidpunkt då det blir en majoritet av den aktiva befolkningen.

I slutet av sitt liv sammanfattar Lenin i *Radikalismen kommunismens barnsjukdom* denna tanke på så sätt att han visar revolutionens historiska — och universella — betydelse och intresse:

'Bolsjevismen existerar som politisk idériktning och som politiskt parti sedan år 1903 ... på den marxistiska teorins fasta grundval. Denna — och endast denna — revolutionära teorin riktighet bevisades inte bara av hela 1800-talets världserfarenhet utan i synnerhet av hela den erfarenhet av

förvirringar och vacklande, fel och missräkningar, som den revolutionära tanken rönt i Ryssland ... Marxismen såsom den enda riktiga revolutionära teorin har Ryssland sannerligen lidit sig till genom en halvsekelgammal historia av oerhörda kval och offer, exempellös revolutionär heroism, otrolig energi och hängivenhet i att söka, lära och praktiskt pröva, att lida missräkningar, kontrollera och jämföra erfarenheterna från Europa ... Bolsjevismen har bakom sig en femtonårig (1903-1917) praktisk historia, som i fråga om rikedom på erfarenheter inte har sin like i världen.

Ty inte i ett enda annat land har man ens tillnärmelsevis under dessa femton år haft så mycket av revolutionära erfarenheter, av snabb och brokig växling i olika former av rörelse, legal och illegal, fredlig och stormig, hemlig och öppen, på cirklar uppbyggd och massomfattande, parlamentarisk och terroristisk. Inte i ett enda annat land har på en så kort tidrymd koncentrerats en sådan rikedom av former, nyanser och metoder för kampen av det moderna samhällets alla klasser och därtill en kamp, som på grund av landets efterblivenhet och tsarismens tunga förtryck särskilt snabbt mognade ...

Revolutionens förberedelseår (1903-1905).

Överallt spåras stormens annalkande. Bland alla klasser jäsning och förberedelse. Utom landets gränser behandlar emigrantpressen teoretiskt revolutionens alla huvudfrågor. Representanterna för de tre klasserna, de tre politiska huvudriktningarna föregriper och förbereder den kommande öppna klasskampen i en ytterst förbittrad strid om programmatiska och taktiska uppfattningar, ..

Revolutionsåren (1905-1907).

Alla klasser framträder öppet ... Utan generalrepetitionen 1905 skulle oktoberrevolutionens seger varit omöjlig ...

Reaktionsåren (1907-1910).

'Tsarismen har segrat. Alla revolutionära och oppositionella partier är slagna. Förfall, demoralisering, splittring, upplösning, renegatskap, pornografi ... Mysticism ... Samtidigt ger det stora nederlaget de revolutionära partierna och den revolutionära klassen en verklig läxa, en läxa i historisk dialektik ...

Åren av uppsving (1910-1914)...

Det första imperialistiska världskriget (1914-1917)...

Den andra revolutionen i Ryssland (från februari till oktober 1917).'

Vi har i detta inledande kapitel redan använt ett ord som säkert irriterar vissa läsare, nämligen 'objektivt'.

Detta ord missbrukas ibland för att definitivt och dogmatiskt värdera eller förklara människorna och idéerna. Utom själva det möjliga missbruket ligger det något svårt i att göra en bedömning utifrån *resultatet* av de individuella eller kollektiva handlingarna och inte utifrån intentionerna, känslorna eller strävandena. Det ligger däri något av en skymf mot personens värdighet, hans inre liv, hans frihet. Desto mer som vi är vana vid, efter ett och ett halvt århundrade av individualism och kantiansk moral, att respektera 'den goda viljan' och att döma människorna efter vad de tänker och säger om sig själva: efter intentionen.

Emellertid ...

Är vi inte *alltid* tvingade att praktiskt i vårt handlande förflytta oss till ett annat plan, att använda ett objektivt kriterium? Man säger att vägen till helvetet är stenlagd med goda föresatser.

Det skulle vara falskt att utifrån användandet av ordet 'objektiv', förbundet med den marxistiska analysmetoden och dess materialistiska grundvalar, dra slutsatsen att Lenin och leninismen försummar det subjektiva. Tvärtom betonade Lenin alltid medvetenheten och kunskapen, deras roll. Han lade tonvikten på dem under det att andra marxister (särskilt 'ekonomisterna' och 'objektivisterna') utelämnade dem.

Vi måste fördjupa kunskapen om verkligheten och förhållandena, säger Lenin, dithän att vi skingrar människornas, massornas och folkens *subjektiva illusioner*. Och detta just därför att den subjektiva faktorn eller elementet är av grundläggande betydelse i det sociala och politiska livet, i den revolutionära krisen.

Vi måste, genom en radikal kritik av de styrande klassernas ideologier, väcka och fördjupa 'medvetandeblivandet' (som utan stöd från denna kritiska kunskap alltid riskerar att sjunka tillbaka eller att återfalla i de kontrarevolutionära ideologierna). Med andra ord är det spontana eller praktiska 'medvetandeblivandet' nödvändigt men inte tillräckligt. Det är inte tillräckligt i sig därför att det kräver näring, kunskap för att bli en verklig politisk medvetenhet; en politisk organisation — partiet — måste orientera det, leda det; det måste gå tillbaka till praktiken och handlingen. Således: 'utan revolutionär teori finns det ingen revolutionär rörelse'. Ingen revolutionär situation utan komplexa betingelser som innefattar medvetenheten och den subjektiva faktorn ur alla dess aspekter (kunskap och analys av situationen — politisk medvetenhet, organisation, parti — moralisk medvetenhet: massornas och individernas hängivenhet, revolutionär heroism).

En revolution är en tilldragelse om en 'total' samhällelig händelse som både uttrycker och framkallar samhällets störtande i sina grundvalar, dessa grundvalar som dittills legat gömda i medvetandets och ideologins subtila former. Varje revolution är en unik företeelse, utmärkande för en viss epok, för ett visst land; den äger bara rum i ett tidsläge som aldrig upprepas exakt likadant. Likväl har revolutionerna lagar, påpekar Lenin.

'Revolutionens grundlag vilken bekräftats av alla revolutioner och speciellt av alla de tre ryska revolutionerna under 1900-talet består i följande: för en revolution är det icke tillräckligt att de exploaterade och förtryckta massorna blir medvetna om omöjligheten att leva som förr och kräver en ändring; för en revolution är det nödvändigt att exploatörerna inte kan leva och styra som förr. Revolutionen är omöjlig utan en allmän nationell kris.'

Det subjektiva elementet är således väsentligt i form av kunskap och medvetandeblivande om en situation. Och det är då och på detta sätt som det förvandlas till avgörande handling. Det subjektiva utgör ett element eller ett moment av situationen, men det är endast ett element och ett moment. Det objektiva förvandlas till subjektivt och tvärtom. Det objektiva är överordnat men det subjektiva återverkar på det objektiva och det är objektivt (verkligt) i en bemärkelse. Samspelet äger rum mellan två icke jämlika termer som inte har samma grad av verklighet och utveckling, som inte är symmetriska. Det är för övrigt skälet till att det objektiva och det subjektiva inte nödvändigtvis går hand i hand, inte har samma rytm. Därav faran för eftersläpning av medvetenheten och kunskapen, en eftersläpning som inte är en nödvändighet — en lag — men en risk som revolutionärernas teoretiska och praktiska aktivitet måste gardera sig mot. Man måste följaktligen analysera förhållandet i varje situation: objektivt-subjektivt bland de andra elementen och aspekterna av situationen.

Denna dialektiska analys av förhållandena och samspelet och konflikterna, mellan det objektiva och det subjektiva fördjupar den marxistiska teorin enligt vilken människorna skapar sin historia utifrån vad de är (de objektiva förhållandena) och utifrån vad de tänker (idéerna genom och med vilka de söker lösa sina problem) alltså innanför dessa förhållandens och idéers gränser, således till slut på ett annorlunda sätt — till en viss grad — än de velat eller önskat göra.

'Man utgår från de verkliga människorna, från deras verkliga aktivitet', bekräftade Marx i *Den tyska ideologin*.

Därav följer att en människa som handlar utifrån subjektivt reaktionära motiv (till exempel en

feodalherre i ett efterblivet land) åtminstone tillfälligtvis kan spela en objektivt revolutionär roll. Och vidare, en åtgärd som skenbart och subjektivt är revolutionär (till exempel en sammanslagning av ett litet folk och ett imperialistiskt land i den folkliga enhetens och internationa- lismens namn — eller en federation av kapitalistiska länder — *objektivt* kan vara reaktionär ...

Vi börjar skönja den leninistiska utvecklingen av Marx' dialektiska metod.

Lenins filosofiska tänkande

A. Problemen

Som vi har kunnat se i ett föregående kapitel var situationen mycket förvirrad för det revolutionära och marxistiska tänkandet i början av seklet.

Förvirringen hade ökat därför att de 'ortodoxa', marxismens och dialektikens försvarare, höll sig kvar på dogmatismens område. De trodde att de stod på fast mark och uppehöll sig beslutsamt där. Kautsky kunde Marx och Engels utantill, men han varken kände eller visste — eftersom han inte hade någon kontakt med livet och praktiken — att något nytt höll på att hända på alla håll: inom vetenskapen, inom ekonomin, i det sociala och politiska livet. Lenin anklagade Kautsky skarpt för denna marxistiska dogmatism som just var oförenlig med dialektiken, en teori enligt vilken det i naturen och samhället endast finns vardande.

De 'ortodoxa' förblev likgiltiga inför de oerhörda förändringarna inom naturvetenskaperna, liksom inför förändringarna i samhället.

De upptäckter som direkt förberedde den nuvarande atomfysiken fullföljdes utan marxisterna, utanför deras forskning och analyser. Men dessa upptäckter skakade de gamla uppfattningarna om materian. Vissa marxister dröjde sig alltså kvar vid en 1700-talsmaterialism och vid Feuerbachs materialism; andra övergav materialismen. Åter andra uppehöll sig helt vid att rädda den marxistiska dialektiken genom att reservera den för historien, sociologin och så vidare.

Hur hade en sådan situation kunnat uppstå? Skälen därtill är många, både vad beträffar vetenskapens historia, samhällshistorien och den revolutionära rörelsens historia. Vi har räknat upp några. Lenin urskilde, granskade och kritiserade dem ett efter ett utan att utelämna. något (han följde således en cartesiansk metod, förvandlad genom dialektiken).

Ett av de främsta skälen var att Marx och Engels inte efterlämnat någon fullständig framställning av sin filosofi, av sin 'världsuppfattning'.

Denna världsuppfattning formades efterhand, liksom all verklighet, liksom allt tänkande.

Den formades långsamt men gjorde ibland plötsliga språng-artade framsteg (t. ex. 1848 och 1857 under en ekonomisk kris 1871 osv.).

I det band som föregår detta (*Pour connaître la pensée de Marx*) försökte vi följa stegen framåt i detta formande. Men vi tänker inte dölja att ett sådant försök är ofullständigt och kan revideras. Diskussionen — knappast påbörjad — om många viktiga punkter kommer måhända att klargöra dessa steg. Fröna till den dialektiska materialismen existerar i och med Marx' första verk; men det är endast frön. Dessutom använde Marx aldrig uttryckligen begreppet 'dialektisk materialism'. När kan man anse att begreppet uttryckligen bildats? Vi tror att vi som datum kan sätta år 1858. Inte därför att de tidigare många texterna (och särskilt Manifestet från 1848) inte direkt anknyter till den dialektiska materialismen; inte därför att de första fröna till Marx' tes om den antika materialismen (1841) inte redan var utvecklade. Utan därför att dialektiken det året uttryckligen

förstått av Marx som en vetenskaplig metod och att han uttryckligen tillämpat den på den politiska ekonomin och på historien, alltså fogat den till den filosofiska och historiska materialismen.

Här följer den text av Marx som just har sin plats här; vi kommer att se hur Lenin, som är angelägen om att söka styrka i marxismens källor och att återknyta till det dialektiska tänkandets grundvalar, går till samma verk som Marx och i samma anda: att ur den hegelska logiken utdra dess rationella ferment eller dess anda, dess 'kärna' och förvandla den till vetenskaplig metod.

'Jag gör underbara fynd. Jag har kastat överbord läran om profiten sådan den hittills existerat. Under metoden för utarbetandet har jag haft stor nytta av en ren tillfällighet: Freiligrath, som funnit några av Hegels volymer tillhörande Bakunin, har sänt mig dem. Jag har således åter bläddrat i Hegels Logik. När tiden blir gynnsam för sådant arbete skulle jag vilja göra det rationella elementet i den metod som upptäckts och samtidigt mystifierats av Hegel tillgängligt för det sunda förnuftet på några tiotals sidor.' (Brev från Marx till Engels den 14 januari 1858.)

Den marxistiska rörelsen har förvisso lidit ett stort avbräck av att Marx aldrig skrev dessa tiotals sidor.

Visserligen har Engels efterlämnat de fullständigaste redogörelserna för marxismen som vi äger (*Antidiöhring, Dialektiken i naturen*). Men tyvärr går dessa framställningar, som är ägnade polemiken och undervisningen om läran, inte till grunden med vissa svåra problem (t. ex. problemet med förhållandet mellan logiken och dialektiken). Lenin noterade det: man nöjer sig ofta med att ta exempel för att klargöra dialektikens principer i stället för att formulera principerna och lagarna, både den objektiva världens och tänkandets; och det är vad Engels gjorde i pedagogiskt syfte. Det skulle för övrigt vara orättvist mot Engels om man inte tillade att åtskilliga fragment av hans verk, ägnade att popularisera marxismen, går filosofiskt mycket långt. (Jfr särskilt *Dialektiken i naturen*).

Det är inget tvivel om att Lenin tänkt fylla denna lucka. Det förklarar de detaljerade anteckningar som Lenin gjorde till Hegels Logik: anteckningar som utgör de viktigaste i Filosofiska anteckningsböcker som vi skall tala om längre fram. Olyckligtvis stannade detta projekt vid koncept och anmärkningar som är svåra att förstå för den läsare som inte är professionell filosof. I den utformning de har, kastar de ett blixtrande ljus över Lenin och hans verksamhet, över den moderna historien och över den mänskliga kunskapen i allmänhet.

För övrigt påpekar Lenin just i *Filosofiska anteckningsböcker* att luckan i fråga redan delvis fyllts i viss bemärkelse. Vi har ingen fullständig framställning av den dialektiska metoden, av kunskapsteorin, av logiken och dess förhållande till dialektiken på en tillfredsställande filosofisk nivå. Men:

'Även om Marx inte efterlämnat en Logik (med stort L), så har han efterlämnat logiken i *Kapitalet* och denna borde utnyttjas grundligt i denna fråga. I *Kapitalet* finner vi logiken, dialektiken och den materialistiska kunskapsteorin (det är onödigt att använda tre ord, då de betecknar en och samma sak) tillämpad på en vetenskap. Sålunda hämtade Marx hos Hegel det som var giltigt, tillägnade sig det och utvecklade det genom att föra det vidare.'

Det Lenin säger om *Kapitalet* kan man också säga om hans egna centrala verk: hans filosofiska tänkande finns inneslutet, inneboende, i dem, om icke uttryckligt.

Engels' filosofiska verk lider av en annan brist som dess författare på intet vis är ansvarig för. Läget har förändrats sedan han skrev dessa verk. Vi har redan sett vilken kolossal utveckling av ideologier och filosofiska ståndpunkter som uppstod inom den marxistiska rörelsen i slutet av

1800-talet och i början av 1900-talet. Denna mångfald, som dolde ett förfall, kan inte läggas Engels till last, så mycket mer som han bekämpade den till sin död och som alla 'revisionister' utan undantag började skilja Engels från Marx för att kunna angripa Engels 'naturalism', dialektiken om naturen, det vill säga dialektikens objektivitet och allmängiltighet. Men av de nämnda verken av Engels (de som då publicerats, ty en del sattes 'under skäppan', särskilt de som rörde naturvetenskaperna) kan man dra slutsatsen att de inte på ett tillfredsställande sätt svarade mot de nya problemen. De ägde inte, eller snarare ägde de inte längre, den kraft som skulle ha förhindrat vissa oriktigheter och avvikelser. Något som — redan — gör det möjligt att tala om det 'föråldrade' i Engels' teorier och begrepp.

Vilka var dessa nya problem? Till en början de problem som naturvetenskapernas utveckling ställde. Men Engels' belackare föredrog att kritisera och överge hans 'naturalism' hellre än att fullfölja det program han visat på i den välkända satsen: med varje stor vetenskaplig upptäckt, med varje förändring inom naturvetenskaperna måste materialismen åter påbörjas, fördjupas samt verifiera och utveckla sina grundbegrepp.

Det fanns också problem som härrörde från det icke-marxistiska tänkandet och den icke-marxistiska filosofin. Och på denna punkt var förändringarna betydande. Lenin sammanfattar dem på följande sätt:

'Marx och Engels uppmärksammade naturligtvis huvudsakligen den materialistiska filosofins fullbordande, det vill säga den materialistiska historieuppfattningen och inte den materialistiska gnoseologin. I deras verk om den dialektiska materialismen underströk de följaktligen snarare dialektiken än materialismen, och då de behandlade den historiska materialismen framhöll de snarare den historiska än den materialistiska sidan.' (Termerna är kursiverade hos Lenin — ordet 'gnoseologi' betecknar kunskapsteori och metodiken.)

Och, fortsätter Lenin, vi har inträtt i en 'helt annorlunda epok då den borgerliga filosofin särskilt specialiserar sig på gnoseologi och efter att ha tillgodogjort sig vissa beståndsdelar i dialektiken (t. ex. relativismen) på ett ensidigt och deformerat sätt riktar den sin främsta uppmärksamhet mot att försvara och återställa idealismen nerifrån och inte idealismen uppifrån.' (*Materialismen och empiriokriticismen*. Den sista meningen anspelar på det föregående avsnittet. Idealism 'uppifrån' är enligt Lenin en moralisk eller religiös idealism; idealism 'nerifrån' betraktar naturen och vetenskapen på ett idealistiskt och metafysiskt sätt.)

Sålunda led det marxistiska tänkandet av en dubbel brist. Trots att de betonade dialektiken, efterlämnade Marx och Engels likväl ingen framställning av logiken, metodiken eller dialektiken. De hade inte fullföljt och fördjupat exposén över materialismen. Men det borgerliga tänkandet bemödade sig om att absorbera, lägga beslag på och införliva dialektiken; och dess ansträngningar riktades just mot materialismen för att 'nerifrån' försöka återställa den klassiska idealismen eller en ny form av idealism 'som skulle utges för att vara materialism'. (Lenin angående positivismen och empiriokriticismen, eller Machs doktrin.)

Denna dubbla brist resulterade i en allmän avvikelse (vars konsekvenser och uttryck vi studerat). De 'ortodoxa' drog sig tillbaka till historien och historiefilosofin och övergav naturdialektiken, materialismen 'nerifrån', varpå så småningom följde det fullständiga övergivandet av dialektiken och dess 'revisionistiska' likvidering.

Denna analys av det filosofiska läget i början av seklet förvånar dem som — anhängare eller motståndare till marxismen framför sig tror sig ha en solid, avslutad, väl definierad och fastställd doktrin.

Men denna beskrivning eller bild av en dogmatisk marxism är så felaktig att (den ortodoxa)

dogmatismen, som trodde sig vara hållbar, oföränderlig och väl bestämd, just medförde en avvikelse i det marxistiska tänkandet i början av 1900-talet. Man kan inte nog upprepa att det marxistiska tänkandet i och med Lenin frigjorde sig både från den ortodoxa orörligheten och den revisionism som ifrågasatte principerna.

Det var denna samling problem som Lenin tog itu med att besvara — ett program som han inte kunde fullfölja utan att företa en återgång till principerna och källorna, en fördjupning och en utveckling.

Lenin var (vilket framgår av citatet ovan) fullständigt medveten om vikten av och det brådskande i hans uppgift och de faror som det revolutionära (marxistiska) tänkandet löpte. Vi kommer att få se andra tecken längre fram.

Varje betydande verk innehåller också detta dubbla problem och denna dubbla inre rörelse: återvändandet till marxismens teoretiska och metodiska principer, ta fasta på dem och återställa dem i all deras kraft — samt tillämpa dem på nya realiteter och problem som uppenbarats i praktiken, i livet för att lösa dessa problem.

Tyvärr har inte heller Lenin i högre grad än Marx och Engels gett oss de framställningar *ex professo* över vissa filosofiskt avgörande problem vi skulle kunna önska.

Även om alla hans verk innehåller hans 'filosofi' (dvs. kunskapsteorin, logiken, den dialektiska metoden) har han endast ägnat en publicerad volym åt filosofin: *Materialismen och empiriokriticismen* (1908) — samt de värdefulla koncepten kända under namnet *Filosofiska anteckningsböcker*.

Att Lenin inte framlagt sina filosofiska teser medför en del svårigheter och viss förvirring.

Låt oss ta två exempel. Först teorin om återspegligen. Den bär nu Lenins namn och man talar om den leninistiska teorin om återspegligen. I själva verket finns den redan hos Marx och Engels, men inte explicit. Det är självklart att medvetandet och tänkandet i en materialistisk teori inte kan framställas som autonoma realiteter och som oberoende 'substanser' på det cartesianska cogitosättet (jag tänker, alltså är jag — genom mitt tänkande deltar jag i den tänkande substansen 'res cogitans'). Det är för övrigt säkert och välkänt att den idealistiska och metafysiska teorin om den tänkande substansen för med sig en rad olösliga problem, särskilt det klassiska problemet om kunskapen: I vilket förhållande står den 'tänkande substansen' (ande, absolut tänkande, mer eller mindre 'transcendentalt medvetande') till den sinnliga och materiella verkligheten? Hur kan den lära känna verkligheten? De stora klassiska systemen, inbegripet Hegels, har förgäves sökt lösa detta problem. Och den senare filosofin, angelägen om att rädda idealismen, betraktar inte längre medvetandet som substans utan som ett intet av substansen: en negativ och destruktiv kraft, en ren 'negativitet', en 'existens' närvarande i den 'existerande' och verkliga tillvaron; det är den samtida existensialismen eller åtminstone en av dess schatteringar och riktningar.

Den marxistiska teorin finns i de berömda formuleringarna:

'Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara utan tvärtom deras samhälleliga vara som bestämmer deras medvetande ... Det är yttringarna av deras liv som definierar individerna ...'

Medvetandet, idéerna, ideologierna återspeglar alltså vad människorna är. Det är teorins princip. Den uppställer först idéernas, ideologiernas, det allmänna medvetandets icke-självständighet, icke-oberoende.

När detta väl är sagt börjar problemen och svårigheterna. I *Den tyska ideologin* anmärkte redan

Marx och Engels (och anmärkningen är nödvändig) att denna 'återspeglings' aldrig är enkel, omedelbar, direkt; att ideologierna är stympade och inverterade, en från verkligheten avlägsnad återspeglings. Utan vilket de inte skulle vara ideologier utan kunskaper, vetenskaper. Den teori som förbinder medvetandet med det (reella) varat som reflexen av det som det återspeglar, står följaktligen genast inför ett väldigt problem, som ärvts från den klassiska filosofin: problemet om villfarelsen, illusionen och skenet. Det är bara det att den klassiska filosofin behandlade detta problem i det absoluta och frågade sig förgäves hur en falsk tanke, skenens och illusionernas offer, kunde härröra från en absolut, alltså absolut sann tanke (Gud, Anden, Idén). För marxismen blir problemet historiskt. Hur uppkommer ideologierna och hur uppstår vetandet? Hur skiljer sig vetenskapen från ideologin? Hur kan det sanna uppstå ur det falska och det falska ur det sanna? Vilket är förhållandet mellan skenet och verkligheten? I flera verk och särskilt i Den tyska ideologin visade Marx och Engels på den väg som måste följas för att lösa problemet om ideologierna. De förknippade dem med arbetsfördelningen, med det intellektuella arbetets skiljande från det materiella (den intellektuelle 'som förlorar kontakten med verkligheten, praktiken'). De förband dem med olika system och produktionssätt som upprättat och behärskat de sociala produktionssätten och strukturen. Vid samhällets uppdelning i klasser upphöjer dessa klasser sina intressen till idéer, till sanning, till moraliska eller religiösa 'värden' och utnyttjar sålunda för sina intressen (och för övrigt på olika sätt beroende på om klasserna befinner sig på uppåtgående eller nedåtgående) de verkliga kunskaperna som härrör från den samhällsliga praktiken, från den förvärvade makten över naturen.

Marx och Engels uttömde inte frågan. Historiskt sett måste man, trots att deras verk innehåller många konkreta analyser, likväl fortsätta sökandet efter ideologiernas, religionernas (t. ex. kristendomens), filosofiernas tillblivelse. Men filosofiskt sett måste man också med större stringens söka bestämma förhållandena mellan tänkandets stora kategorier: villfarelse och sanning, fenomen och lag, sken och verklighet, abstrakt och konkret, och så vidare. Marx och Engels visade hur det intellektuella arbetet med nödvändighet förs över till abstraktionen genom ett avlägsnande från verkligheten, ett förlorande av det samhällsliga livets helhet. Men samtidigt visade de vid tillämpningen av sin metod att den vetenskapliga abstraktionen är outhärlig, att endast de abstrakta begreppen, föreställningarna och kategorierna (som t. ex. ekonomiska begreppet eller kategorin 'värde', om vilken Marx sade att den var en teologisk spetsfundighet) gör det möjligt att penetrera den konkreta verkligheten, alltså att verkligen återspegla den. Marx och Engels lämnade således en lucka mellan den historiska teorin om det ideologiska återspeglandet, sådan de skisserat den — och kunskapsteorin, teorin om det sanna återspeglandet av det reella. Just genom denna lucka passerade de 'marxister' som inskränkte teorin till en kunskapshistoria, till en ideologiernas historia, till en historicism eller en sociologism.

Men Lenin insåg fullkomligt klart problemet. Om man vill undvika att den marxistiska teorin slås sönder eller att vetenskapen blir dess stötesten — om man vill undvika att den undan för undan kommer att undfly alla vetandets områden — måste man visa att ideologiernas historia är intimt (dialektiskt) förknippad med den process genom vilken människorna går från okunnighet till kunskap. Alltså måste återspeglings (eller reflexionen) inte bara vara samhällslig återspeglings (ideologisk överbyggnad) utan samtidigt också, och motsägelsefullt, vara återspeglings av det verkliga och den yttre världen. Abstraktionen får inte bara betraktas som en produkt av arbetsfördelningen utan som ett instrument för kunskap. Alltså måste marxismens principer återupptas och filosofiskt återställas, principer som tolkades på ett sådant sätt att de 'ortodoxa' förpassade ekonomiska kategorier (t. ex. arbetsfördelningen) till ideologierna och därmed dolde de specifikt filosofiska kategorierna och begreppen.

Det är därför nödvändigt att bearbeta teorin om återspeglings. Begreppet kan inte uppfattas

entydigt som om det gällde förnimmelser eller begrepp — i filosofin eller religionen — i fysiken eller i juridiken — i ideologin i allmänhet eller i vetenskapen — i konsten. Med andra ord måste teorin om återspeglandet utvecklas till en sammanhängande filosofisk teori.

I sin filosofiska bok *Materialismen och empiriokriticismen* återför Lenin den marxistiska teorin om återspeglningen till den yttre världen (uppnådd genom den samhälleliga praktiken betraktad som en 'förbindelseled' som inte fungerar på Kants sätt, som en skärm mellan människan och naturen, utan som upprättar ett levande samband mellan dem). Lenin skriver att ordet materia betecknar 'den objektiva verkligheten som givits människan i hennes sinnesintryck vilka kopierar, fotograferar, reflekterar den utan att hennes existens är underordnad sinnesintrycken'.

(*Materialismen och empiriokriticismen.*)

Lenins tanke är fullständigt klar. Vi kan säga att den på tvingas oss, att den är nödvändig om vetenskap är vetenskap och kunskap om den yttre verkligheten. För att vetenskapen skall vara möjlig måste våra sinnesintryck sätta oss i verklig förbindelse med tingen: de måste återspegla dem. Utan detta skulle vetenskapen som vetenskap slås i spillror och inskränkas till en tankekonstruktion, en samling konventioner. Vi faller i den rena relativismen, i skepticisismen eller agnosticisismen eller subjektivismen.

Emellertid är inte Lenins formulering tillräcklig. I samma verk framhåller han subtilt och djupt dialektiskt, då han förklarar Engels' tänkande, att den mänskliga kunskapen är relativ, men inte på den rena och enkla relativismens sätt. All kunskap är approximativ, provisorisk, reviderbar, tillfällig — men likväl innehåller den något absolut; inte bara något absolut som är oändligt avlägset utan ett innehåll som redan är närvarande: ett korn av sanning som den fortsatta utvecklingen kommer att frigöra och utveckla. Ingenting är absolut, allt är relativt. Men det finns ett dialektiskt förhållande mellan det absoluta och det relativa; det finns en enhet mellan dessa två motsatta termer. Dialektiken såsom Hegel redan förklarat den innehåller moment av relativism, negation och skepticism, men den kan inte hänföras till relativismen. Marx' och Engels' materialistiska dialektik omfattar relativismen men hänförs inte dit. (*Materialismen och empiriokriticismen.*)

Vi inser fortfarande med svårighet hur en relativ kunskap kan utgå ifrån sinnesintryck som återspeglar det verkliga objektet som ett fotografi eller en kopia.

För att det skall finnas en (dialektisk) relativitet i förnimmelsen fordras att det finns en relativitet i förnimmelsen av det yttre; förnimmelsen måste vara ett fenomen och inte endast en enkel kopia av tinget. Det måste föreligga en motsättning även i förnimmelsen och i uppfattningen av tingen. Det omedelbara (sinnesintrycket, förnimmelsen) måste vara av sådan natur att man inte kan stanna därvid och att motsättningen (mellan sken och verklighet, mellan fenomen och väsen) endast kan lösas genom en högre förmedlande länk: det abstrakta tänkandet. Detta som i sin tur förlorat det reella men som likväl är förmöget att penetrera det reella djupare än det omedelbara, måste oupphörligen återvända till verkligheten och gripa tag i den och — genom fenomenen — nå lagarna, de objektiva väsendena. Sålunda kommer det abstrakta tänkandet och begreppen att återspegla verkligheten, men på ett annat sätt än sinnesintrycken; genom att återspegla det väsentliga och inte det skenbara.

Denna mera utarbetade teori om återspeglningen (där vi här endast tagit upp en aspekt av många) finns i Lenins Filosofiska anteckningsböcker. Nedan följer ett av de mest anmärkningsvärda avsnitten. Då det mänskliga förståndet angriper det individuella tinget för att lära känna det för att därur dra bilder och begrepp'... är det inte en enkel, omedelbar, död handling; det är inte ett återspeglande i en spegel utan en komplex, kluven, sicksackgående akt — en akt som innesluter

möjligheten till fantasins flykt utanför livet; den innesluter dessutom möjligheten till en (omärklig) omvandling (som människan inte är medveten om) av det abstrakta begreppet, av idén, en skapande fantasi (i sista hand: Gud). Ty i den enklaste generalisering, i den mest elementära allmänna idé (t. ex. en 'tavla') ryms en viss del fantasi.' (*Filosofiska anteckningsböcker*, anmärkningar till Aristoteles metafysik.)

Lenin skiljer därefter den fruktbara drömmen från det tomma drömmandet. Tidigare hade han redan, angående Aristoteles' begreppsteori, framhållit den process genom vilken begreppet bildas; genom själva det faktum att begreppet lösgörs från det förnimbara, att det isoleras genom abstraktioner och att det isolerar ett objekt eller en samling objekt, så innesluter det klyvning, motsättning och följaktligen möjlighet till idealism.

Vi finner alltså här element till en mycket djup och dialektisk teori om återspegligen.

Endast begreppet återspeglar verkligen väsendet, lagen bakom en samling fenomen. Endast det kan i ordets exakta bemärkelse vara sant, vilket vill säga att endast det kan vara falskt (icke sant). För övrigt, om det är sant till sitt innehåll — väsendet som det återspeglar — i egenskap av frigjord och formellt isolerad abstraktion, är det likaledes falskt. Således är det både sant och falskt i en bemärkelse. Dessutom återspeglar det som abstraktion också en viss mänsklig aktivitet, den intellektuella aktiviteten, som har en praktisk och samhällelig grund. Denna aktivitet (som 'specialiserad' aktivitet) försiggår inte utan oavbrutna risker. För att penetrera det verkliga måste man avlägsna sig från det, lämna det omedelbara. Denna nödvändiga klyvning möjliggör den ideologiska villfarelsen. Ideologin återspeglar alltså de samhällliga och historiska förhållandena, det intellektuella arbetets skiljande från det materiella arbetet, klassernas samhällsställning; men samtidigt har ideologin sin förutsättning i kunskapsprocessen. Ideologin härrör, som ideologisk illusion och som felaktig (vanställd, inverterad) återspegligen, ur en urspårning som alltid är möjlig under processens gång från det omedelbara till det abstrakta. Men även illusionen innehåller olika delar: fantasi och dröm (som kan vara fruktbar) — bildfabrikation och tomt drömmeri ...

Vad beträffar det omedelbara sinnesintrycket och det spontana medvetandet är de både sanna och falska, det vill säga de är varken sanna eller falska: allt beror på vad reflexionen som uppnår den sanna återspegligen (begreppet) genom en rad tankeakter (förbindelselänkar) drar ut av fenomenen och det omedelbara yttre.

Tyvärr förblir denna kunskapsteori (som vi här endast gett några utkast till och som vi senare kommer att återvända till) en ytterligt komplex teori, utspridd i Anteckningsböckerna.

Det är därför som marxismens motståndare (och ibland även marxisterna själva) kan behandla teorin om återspegligen i den enklaste form. Och kritisera den ensidigt.

Men även om teorin inte framställts organiskt, finns den lika fullt implicit i Lenins första verk.

I *Vad är 'folkvännerna'* (1894) uppställer Lenin metodiken för all vetenskap som vill kalla sig vetenskap, för all 'sociologi' som vill vara vetenskaplig. All vetenskap måste ha ett kriterium som gör det möjligt att urskilja det väsentliga från det skenbara och från fenomenet, lagen från det tillfälliga. Och i samhället existerar medvetandet i de samhällliga ideologiska förhållandena, i överbyggnaderna. Det är således omöjligt att utgå från medvetandet för att nå vetenskapen. Det är inte bara omöjligt utan det föreligger en viss motsättning mellan medvetandet och den samhällliga objektiva verkligheten.

'Aldrig — varken tidigare eller idag — har samhällets medlemmar föreställt sig totaliteter av de samhällliga förhållanden under vilka de lever som någonting bestämt.'

Tvärtom anpassar sig människorna omedvetet till dessa förhållanden och är så långt ifrån att

förstå dem att till exempel 'förklaringen av de bytesförhållanden som bestämt människornas liv under sekler inte givits förrän nu'.

Det föreligger således en motsättning mellan medvetandet och det om vilket medvetandet är medvetet.

'Materialismen har upphävt denna motsättning genom att föra analysen ända ner till dessa samhälleliga idéers upprinnelse.'

Marx uttalade en hypotes (den historiska materialismen) som Lenin betraktar som vetenskapligt bevisad genom dess slutsatser, alltså som sanning gällande för både psykologin och sociologin.

'Hittills har sociologerna haft svårigheter att i det komplexa nätet av samhälleliga fenomen urskilja de fenomen som var viktiga och de som inte var det.'

Så länge sociologerna håller sig till förhållanden som för att bildas och innan de bildas 'passerar genom människornas medvetande', kan de inte upptäcka det väsentliga, lagen. Subjektivisterna (inom sociologin och psykologin) kan inte gå 'från beskrivningen av de samhälleliga fenomenen (och värdering av dessa utifrån deras ideal) till en strängt vetenskaplig analys' (Vad är 'folkvännerna') eftersom de stannar vid dessa fenomen — vid medvetandet.

Vari består då Marx' hypotes? I en metod och en teori: den materialistiska analysen av samhället och dess överbyggnader. Denna metod skiljer sig inte väsentligt från metoden inom naturvetenskaperna utom därigenom att den dialektiskt belyser och formulerar de principer som hittills inte formulerats och ännu inte upphöjts till en sammanhängande kunskapsteori. I motsats till 'sociologernas' ('subjektivisternas') tolkning, som Lenin bekämpar, består Marx' och Engels' teori inte i en 'ekonomisk materialism' utan i en materialistisk analys av hela samhället, överbyggnaderna — människornas produktionsförhållanden — människornas förhållanden till den materiella naturen. Vilket är en helt annan sak. Ty den 'ekonomiska materialismen', som skapades av de subjektivistiska sociologerna för att bekämpa Marx, försummade till exempel samhällets biologiska grundvalar (familjen, etc.), under det att den verkliga materialistiska metoden inte bara räknar med dessa utan även analyserar dem och upptar dem i de lagar den upptäcker. Marx' metod förnekar inte medvetandet, överbyggnaderna. Tvärtom, den studerar dem som fenomen, och analysen av dessa gör det möjligt att nå fram till lagen.

Således har fenomenen lagar i naturen såväl som i samhället. Fenomenet är inte lagen; det innehåller lagen, men en objektiv analys, som slår sönder fenomenet och frigör det väsentliga från det tillfälliga, är nödvändig. Fenomenen framstår i (skenbart) kaos som vetandet skingrar. I naturen har vetenskapsmännen upptäckt denna metod trots ideologierna och även i konflikt med dessa; ideologierna och specialiseringen döljer likväl för dem den materialistiska karaktären och ännu mer den dialektiska karaktären i deras metodik. Endast Marx utsträckte metoden till vetenskapen om samhället genom att formulera den för verkligheten och vetandet som helhet.

(Det omedelbara) medvetandet är en del av fenomenen både i samhället och i naturen. Medvetandet är alltså inte något 'epifenomen'; det är verkligt som fenomenologisk återspeglning och som yttring av mera väsentliga realiteter som det innesluter och som det måste nå för att finna lagarna i samhället. Medvetandet i samhället och i naturen är kaotiskt, tycks inte följa några lagar, just därför att det krävs en analys för att finna dess lagar. Lenin skiljer inte på sociologiskt eller socialt medvetande och biologiskt eller psykologiskt medvetande. Det som är sant för det ena gäller också för det andra: beskrivningen är inte tillräcklig, den stannar vid det omedelbara, vid det yttres och de motsägelsefulla yttringarnas fenomen och kaos.

Då Marx analyserade det kapitalistiska samhället under den fria konkurrensen nöjde han sig inte

med att beskriva (och kritisera) fenomenen och de medvetandets former som utgör resultatet av konkurrensen (egoism, känslan av isolering, de moraliska idéerna och individualismen). Detta gör han för övrigt med friskhet och kritisk styrka. Han nådde fram till detta samhälls objektiva väsen, de lagar som gör att detta samhälle inte reduceras till ett formlöst stoff av individer, utan utgör ett helt i vardande, att det har en historia och så vidare.

Dessa teoretiska hypoteser, förbundna med en materialistisk kunskapsteori och en dialektisk metod, tillämpar Lenin under hela sitt liv. I sina verk om imperialismen, om kriget, om staten söker han ständigt deras lagar genom fenomenens kaos – och deras väsen genom det yttre — under de ytliga motsättningarna söker han de mera djupgående. I härvan av idéer och ideologier, i institutionerna, i programmen och de mänskliga avsikterna (goda eller dåliga) vill han avslöja vad som döljs: det objektiva innehållet.

Varje verk innehåller mycket konkreta påpekanden vilka innesluter denna metod utan explicita förklaringar. Ett exempel:

'Att bygga järnvägar förefaller vara ett enkelt, demokratiskt, kulturellt och civiliserande företag ... De kapitalistiska band som genom tusen trådar i verkligheten förbinder dessa företag med den privata äganderätten till produktionsmedlen i allmänhet, har gjort detta byggande till ett förtryckarinstrument ...'

Men det vore ett misstag att på ett otydligt sätt ersätta den 'ekonomiska materialismen' med den materialistiska analysmetoden. Låt oss upprepa att denna analysmetod inte förnekar medvetandet, idéerna eller deras kraft. Den förnekar endast att fenomenen förväxlas med lagen, med den lag som styr dem.

Tvärtom erkänner Lenin idéernas och medvetandets historiska betydelse och positiva roll så snart de inte verkar i den politiska reaktionens tjänst (så snart de inte är 'överbyggnader' till det utdömda produktionssättet) även om de innehåller en del illusioner.

Vi vet redan att de borgerliga liberalerna och 'populisterna' motsatte sig marxismen och den proletära revolutionen i Ryssland.

'Liberalernas utopi förvränger massornas demokratiska medvetande. Populisternas utopi, som förvränger deras socialistiska medvetande, är följeslagaren, symptomet, till och med delvis uttrycket för deras demokratiska uppsving. Historiens dialektik är att populisterna och 'trudovikerna' (de revolutionära bönderna) föreslår och förverkligar en kapitalistisk åtgärd som antikapitalistiskt botemedel för agrarfrågan i Ryssland som är högst konsekvent och energisk ...' (Socialdemokraternas två taktiska linjer, oktober 1912).

Denna utomordentligt viktiga analys öppnade vägen för det politiska förbundet mellan arbetare och bönder, bolsjeviker och socialrevolutionärer år 1917. Sålunda kan vi redan förstå den på samma gång mycket smidiga och fasta karaktären i Lenins dialektik.

Men detta är endast en första överblick av det dialektiska förhållandet mellan fenomen och lag, sken och väsen, yttring och djup verklighet, omedelbart medvetande (fenomenologisk återspeglning) och vetande, form och innehåll, osv. i den marxist-leninistiska teorin.

Vi kommer att återvända till detta i samband med Lenins *Filosofiska anteckningsböcker*.

Det räcker nu att visa hur och varför Lenin fullt ut återställt marxismen (den dialektiska materialismen) som världsåskådning.

B. Marxismen som världsåskådning

I en rad skrifter om Marx och marxismen samlade Lenin så att säga fragmenten till den marxistiska världsåskådning som teoretikerna från den epok som då led mot sitt slut (Andra internationalen) hade låtit gå isär, skingras och deformerar.

Han visar att allt hos människan, i det sociala livet, i kulturen och i samhället enligt Marx och marxismen är historiskt. I själva verket förvärvas allt, erövrar allt; den mänskliga kunskapen kan följa bildandet av allt som är mänskligt — till och med medvetandet och vetandet.

Emellertid kan den historiska och dialektiska materialismen inte föras tillbaka till en 'historicism', till en 'relativism'. De problem som uppstår genom separationen mellan naturen och civilisationen, mellan livet och samhället härrör ur ett icke-dialektiskt tänkande. Detta tänkande glömmer motsättningarnas enhet i och genom själva deras kamp då det ställs inför konflikter och motsättningar (mellan naturen och civilisationen, osv.). Det åtskiljer således det som är förenat.

Människornas inverkan på naturen (produktivkrafterna) är enligt Marx och marxismen grundvalen och den objektiva betingelsen för de samhällliga förhållandena i egentlig bemärkelse (förhållandet mellan människorna: produktionssättet). Och helheten av dessa bildar basen för idéerna, ideologierna, medvetandets former, överbyggnaderna.

Således kan de samhällliga förhållandenas historiska karaktär icke förnekas, ty varken aktiviteten gentemot naturen eller medvetandet ställs utanför denna historiska karaktär. De utgör en integrerad och verkande del av densamma.

'Tänkarna' inom Andra internationalen, opportunisterna i politiken, idealister eller vulgärmaterialister i filosofin, vanställde den marxistiska världsuppfattningen och den sociala verkligheten. De förvandlade marxismen till historicism, ekonomism, sociologism, ensidiga icke-dialektiska uppfattningar, ur stånd att stå emot den borgerliga ideologin och höll redan på att duka under för denna påtryckning.

Bland de skrifter av Lenin i vilka han återställer marxismens integritet måste den berömda artikeln *Marxismens tre källor och tre beståndsdelar* skjutas i förgrunden:

'Filosofins och den sociala vetenskapens historia visar med full klarhet att det i marxismen inte finns någonting liknande "sektarism" i den meningen, att den skulle vara något slags slutet och förbenad lära, som uppstått på sidan om världscivilisationens allfarväg.' Marx har gett svar på de frågor som ställts av 'mänsklighetens mest framskridna tänkare' och hans lära uppstod som 'en direkt och omedelbar fortsättning av filosofins, den politiska ekonomins och socialismens främsta representanters lära'.

Marxismen är alltså en filosofi och samtidigt någonting annat och mer än en filosofi: en vetenskap om samhället, ett program för framtiden grundat på denna vetenskap. Den är fullständigare och fullständig på ett annat sätt än de föregående filosofiska läroverken, eftersom den förbinder sig med vetenskapen och naturens och samhällets omvandlande verksamhet. Dessa tre källor är också dess tre beståndsdelar, förenade till en 'sammanhängande världsuppfattning', som både är ny och som följer efter det bästa mänskligheten skapat.

'Marxismens filosofi är materialismen', formulerad under 1700-talet, berikad genom förvärv från den klassiska filosofin, från Hegel och dialektiken, 'dvs. läran om utvecklingen i dess fullständigaste, djupaste och från ensidighet friaste form, läran om relativiteten hos det mänskliga vetandet, vilket ger oss en spegelbild av den i evig utveckling stadda materien'. Den historiska och den dialektiska materialismen går inte att skilja från varandra. 'Precis så som människans vetande återspeglar den oberoende av henne existerande naturen ... så återspeglar människans

samhälleliga vetande samhällets ekonomiska struktur.'

På detta område — studiet av det ekonomiska systemet fortsatte Marx Smiths och Ricardos verk och gav värdeteorin (arbetsvärdeteorin) en vetenskaplig grundval och samtidigt dess fullständiga utveckling. Där de borgerliga ekonomerna såg ett förhållande mellan ting (varor, kapital, pengar) upptäckte Marx ett förhållande mellan människor.

'Läran om mervärdet är hörnstenen i Marx ekonomiska teori.'

Men socialismen före Marx, den utopiska socialismen, som för övrigt kritiserade och fördömde det kapitalistiska samhället kunde inte anvisa de verkliga lösningarna:

'Det är kampen mellan klasserna som är grundvalen för utvecklingen och dess drivkraft ... Människorna har alltid varit naiva offer för bedrägeri och självbedrägeri i politiken, och det kommer de alltid att vara så länge de inte lär sig att bakom alla slags moraliska, religiösa, politiska och sociala fraser, förklaringar och löften söka den ena eller andra klassens intressen.'

Och vi återvänder till denna centrala tanke:

'Endast Marx' filosofiska materialism har visat proletariatet vägen ur det andliga slaveri i vilket alla förtryckta klasser hittills försmäktat.'

I en annan kompletterande artikel klargör Lenin 'den marxistiska lärans historiska öde'. Det väsentliga i marxismen är att den kastat ljus över proletariatets världshistoriska roll. Under en tidig period var Marx' lära endast en fraktion eller en riktning av många inom socialismen. Därefter, fram till 1905 (den första ryska revolutionen) vinner Marx' lära terräng och 'breddas ... Historiens dialektik är sådan att segern för marxismen som teori tvingar motståndarna att förkläda sig till marxister'. Den gamla liberalismen förkläds till socialistisk opportunist.

Men då inträder revolutionernas epok under vilken den ryska revolutionen föregår revolutionerna i Asien:

'Efter Asien börjar Europa att röra på sig men inte på samma sätt som i Asien ... Den fredliga perioden 1872-1904 är för alltid avslutad. En politisk kris håller på att uppenbaras inför våra ögon ... Den historiska epok som just inträder kommer att medföra en ännu mera lysande triumf för marxismen, proletariatets lära.'

C. Materialismen och empirikriticismen

Detta berömda arbete förebådades av en artikel, publicerad 1908, *Marxismen och revisionismen*, där Lenin våldsamt angrep alla 'varianterna av revisionism och opportunist' i det att han förband dem med varandra och kritiserade deras teoretiska (dvs. filosofiska) grundval.

Den förmarxistiska socialismen är besegrad. Lenin fortsätter kampen, men inte längre på sitt eget område utan på det allmänna området för marxismen som revisionism. Vilka revisionismens former än är filosofiskt, ekonomiskt, politiskt går den tillbaka till de föråldrade liberala begreppen. Dess väsen finns i Bernsteins 'bevingade uttryck': 'Slutmålet är intet, rörelsen är allt', vilket möjliggör oändliga förändringar i hållningen, i det att proletariatets vitala intressen och det kapitalistiska systemets grundläggande drag, tagna som en helhet, skjuts åt sidan. Frågan om 'slutmålet', det vill säga frågan om makten, bestämmer i själva verket etapperna och medlen — med andra ord rörelsen — och den bestämmer också (den politiska, filosofiska) opportunisten och revisionismen. Dessa attityder har sociala rötter, vilket gör dem till ett internationellt fenomen som är oundvikligt i det kapitalistiska samhället och mera djupgående än de nationella särdragen och kapitalismens utvecklingsnivå. Vid sidan av proletariatet finns nämligen

småbourgeoisins 'breda lager'.

'Kapitalismen har uppstått och uppstår ständigt ur småproduktionen.' Å andra sidan slungas de på detta sätt uppkomna småproducenterna ständigt ut i proletariatets led. Detta är företeelser som står i motsättning till varandra. Småproduktionen uppehålls särskilt inom vissa grenar (jordbruk — men även industri), och likväl undergräver varje tekniskt och vetenskapligt framsteg grundvalen för småproduktionen. Den ekonomiska vetenskapen analyserar de komplexa sidorna i denna process, medan revisionisternas falska vetenskap tendentiöst generaliserar fakta hämtade utanför det kapitalistiska systemets helhet.

Den reaktionära perioden under Stolypin (denna artikel skrevs 1908) var för Lenin endast tillfällig, och 'den revolutionära marxismens ideologiska kamp mot revisionismen' är endast inledningen till proletariatets stora strider 'under frammarschen till full seger'.

I denna stund tillkännager Lenin att han skall ge ut en enkel broschyr riktad mot de neokantianska, neoberkelyanska, neohumeska 'revisionisterna' (medvetna eller omedvetna lärjungar till Kant, Berkeley, Hume, dvs. idealister).

Varför blev den förebådade broschyren en stor volym? Därför att de revisionistiska tendenserna och trycket från de borgerliga ideologierna resulterade i en verklig 'kris för marxismen'.

Men denna marxismens kris hade inte bara en negativ sida. Under det marxistiska tänkandets förflackning, eller genom det, kunde man spåra andra, mera djupgående företeelser. Revolutionen 1905 hade inte kunnat segra, i synnerhet på grund av den bristande politiska medvetenheten. Under de följande åren var 'den historiska utvecklingens dialektik' sådan att det gällde att tillägna sig den revolutionära erfarenheten.

'Just därför att marxismen inte är en död dogm, en fullbordad, helt färdig, orörlig doktrin utan en levande vägledning till handling, kunde den inte undgå att återspegla den ovanligt snabba förändringen i det sociala livets förhållanden. Denna förändring resulterade i ett djupt sönderfall, förvirring och tveksamhet av olika slag, kort sagt: en allvarlig inre kris för marxismen ... De betydande skikt bland massorna som inte kan undvara marxismen för att ge uttryck för sina uppgifter, hade upptagit marxismen under den föregående perioden på det mest ensidiga, deformerade sätt ... "Revideringen av alla värden" på det sociala livets olika områden, ledde till en "revidering" av marxismens mest abstrakta och generella filosofiska principer.'

Sålunda spreds den borgerliga filosofins inflytande som en epidemi bland marxisterna (och särskilt epistemologin eller vetenskapsfilosofin, som i Österrike utarbetats av Ernst Mach, fysiker och filosof).

'En kraftfull aktion ... till försvar för marxismens principer inskrivs på nytt på dagordningen'

Lenins verk besvarar således de frågor som ställts under en bestämd historisk period, under bestämda samhällsliga förhållanden, av människor som lever under denna period och under dessa förhållanden och vilka försökte förstå vad som försiggick runt omkring dem.

Men denna period av historisk jäsning och omvandling, bristfälligt uppfattad (annat än just genom frågorna, tvivlet, åtskilliga individuella eller icke-individuella 'kriser'), denna period vars ytliga yttringar enligt Lenin döljer den djupa innebörden nämligen övergången från klassisk kapitalism till imperialism och opportunism under revolutionernas epok — upplever också en djupgående omvandling inom naturvetenskaperna.

Och de reflekterande människorna ställer sig frågor både om naturen och samhället. De blandar oundvikligen frågorna från de båda områdena, ty de kan verkligen inte åtskiljas. Det händer

följaktligen att svårigheterna att tolka de upptäckter som rör naturen, återverkar på sättet att uppfatta historien och samhället, och tvärtom.

I början av 1900-talet rubbade den 'moderna' fysiken, som då inleder sin utomordentliga utforskning av det oändligt lilla den gamla uppfattningen om 'materien', om naturen. Hur skulle man kunna vidhålla den uppfattning om materien som endast definierade den som tröghet, massa, form och rörelse, elasticitet? Redan energetiken, teorierna om elektroniken gjorde denna materialism obegriplig och oantagbar. Paradoxalt nog förde filosoferna och 'epistemologerna' 'materien' närmare de sinnliga intrycken eller de rörliga förnimmelserna i stället för att som tidigare förutsätta materien vara orörlig bakom dessa förnimmelser. De tillskrev den egenskaper, rörlighet, relativitet, det vill säga endast en fenomenologisk 'existens'. Materien, menade de efter Mach och hans efterföljare, är ingenting annat än de förnimmelser som anger den. Den har ingen existens utanför oss. Mellan föremålet — tinget — och subjektet — det tänkande 'jaget' — finns en tredje ordning, en tredje existensform, vilken i sista instans är den enda verkliga och konkreta formen, given i och genom det sinnliga intrycket som fenomen. Mellan materialismen och spiritualismen eller idealismen finns en tredje väg.

Detta angrepp på materialismen i 'den modernaste' fysikens namn undgick inte att påverka samhälls- och historievetenskaperna. Revisionisterna hämtade naturligtvis argument därifrån. De polemiserade med ett syfte: att överge materialismen och den materialistiska metoden på alla områden.

Alltså fick man antingen överge materialismen över hela linjen — eller ta upp den till nytt betraktande, fördjupa den efter de stora upptäckterna om materien (vilket för övrigt Engels förutsagt och emotsett).

En uppgift som var desto viktigare som dessa upptäckter hade medfört — med många andra orsaker — inte bara en 'kris för marxismen' och en politisk-filosofisk revisionism utan även en 'kris för vetenskapen', för själva fysiken.

'Vi står inför de sanna principernas ruin, inför de sanna principernas sammanbrott.' (H. Poincaré, citerad av Lenin.) Materien försvinner:

'En verklighet som är fullständigt oberoende av anden som ser eller känner den, är en omöjlighet.' (H. Poincaré citerad av Lenin.)

Lenin analyserar följligen i sitt verk denna s. k. 'vetenskapernas kris' eller 'den moderna fysikens kris'. Trots att den dokumentation Lenin granskat är från 1908, trots att han bara kände till de första hypoteserna om elektronerna (och inte Plancks kvantteori, Einsteins relativitetsteori) har framstående bedömare ur vetenskaplig synvinkel (t. ex. Langevin) menat att Lenins analys är av varaktig betydelse; de har menat att denna analys blivit verifierad genom de fortsatta upptäckterna, och således är godtagbar för fysikerna som sådana.

'Materiens försvinnande innebär att den gräns intill vilken vi kände materien försvinner och att vår kunskap fördjupas: egenskaper som förut tycktes oss absoluta, orörliga, ursprungliga (ogenomtränglighet, tröghet, massa) försvinner och erkännes nu som relativa, uteslutande förenade med vissa av materiens tillstånd.'

Med andra ord är den påstådda 'krisen' för vetenskapen, för fysiken, bara ett sken som döljer en tvetydig verklighet, en tvetydig verklig kris: den mekaniska (ej dialektiska) materialismens kris — samt den borgerliga ideologins kris.

Vetenskapsmännen (fysikerna) upptäcker den dialektiska materialismen:

'Tingens väsen eller substans är också relativa: det innebär bara att den kunskap som människan har om tingen fördjupas:

och om denna kunskap igår inte sträckte sig bortom atomen och idag inte går förbi etern eller elektronen, framhåller den dialektiska materialismen den övergående, relativa, approximativa karaktären hos alla de landvinningar i den växande kunskapen om naturen som gjorts genom den mänskliga vetenskapen.

Elektronen är lika outtömlig som naturen, naturen är oändlig..:

Sålunda 'befinner sig alltså den samtida fysiken i en period av havandeskap. Den bär på den dialektiska materialismen', men vetenskapsmännen vet det inte! Ty å ena sidan känner de inte till dialektiken (ehuru deras filosofer tillägnat sig den på ett deformerat sätt). Och å andra sidan misstror de materialismen i namn av sin klassideologi. De går alltså mot den dialektiska materialismen; 'krisen' är revolutionär, den representerar revolutionen inom fysiken. Men dessa vetenskapsmän går mot den dialektiska materialismen mot sin vilja, i sicksack eller baklänges. Utan att erkänna det. Och nu öser de ur idealismen ty relativismen, exempelvis, som tränger sig på fysikern, 'i förening med okunnighet om dialektiken leder oundgängligen till idealism', dvs. till förnekandet av naturen, materien, den yttre världen, den verklighet som är oberoende av tänkandet och det mänskliga medvetandet. I själva verket är det de borgerliga vetenskapsmännen som fullbordat den 'moderna revolutionen' inom naturvetenskaperna (under det att Marx fullbordat den på filosofins och socialvetenskapens område). Med dessa stora män har fysiken tagit ett språng framåt; och trots att det borgerliga samhället visar tecken på upplösning — trots att bourgeoisins ideologier är defensiva ideologier, klassillusioner, som står främmande inför verkligheten. Bland de motsättningar som för detta samhälle mot sin undergång, finns motsättningarna mellan ideologi och vetenskap, mellan ideologi och praktik, mellan ideologi och verklighet.

Men dessa fysiker måste 'tänka sin vetenskap'. I sig själva är deras upptäckter inte beroende av deras idéer; det är inte överbyggnader till det borgerliga samhället; det är vetande som 'återspeglar' en del av verkligheten, säger Lenin. Men varken fysiken eller de partiella kunskaper som den uppnår är tillräckliga och kan inte isoleras. Fysiken är en specialiserad vetenskap; de uppnådda kunskaperna utgör brottstycken. Fysikern försöker stanna kvar inom sin specialitet och stänga in sig där. Men även för att 'tänka' och rättfärdiga denna avskärmning behöver han en filosofi, en ideologi (positivism, empirism). Vetenskapsmannen måste tänka sin vetenskap; filosofi och vetenskap kan inte skiljas åt. Vad händer alltså? Den borgerliga vetenskapsmannen försöker 'tänka sin vetenskap' i relation till sin klass' idéer: idealism, mysticism, subjektivism. Han tror spontant att det framför honom finns en viss sak att studera: en materiell verklighet. Men denna vetenskapsmannens spontana, 'naiva', materialism är lika otillräcklig som vetenskapen själv och den specialiserade teknik som den förbindes med. Den uppnår inte nivån av en sammanhängande filosofi. Den kan alltså, om man belyser den, om man ger den en sammanhängande kunskapsteori, utifrån utvecklas mot den dialektiska materialismen. Men vetenskapsmannen kan också vädja till idealismen, mysticismen, subjektivismen. Han känner då att han befinner sig i en svår situation; hans ideologi,

hans filosofi kommer i konflikt med hans 'naiva', spontana övertygelse som föregått det filosofiska utarbetandet. Under klasssamhällets och klasskampens betingelser är sålunda motsägelsefulla tolkningar av samma upptäckter möjliga (vissa materialistiska, andra idealistiska eller konfusionistiska). För övrigt kan ideologin inte undgå att — till en viss punkt — påverka metodiken, behandlingen av de vetenskapliga begreppen och problemen. Den borgerliga ideologin, som står i motsättning till vetenskapen (idealismen som förnekar själva föremålet för vetenskapen: den materiella naturen, den ofattbara rörelsen utan det materiella stödet) utmynnar

följaktligen i en 'kris' för vetenskapen. Denna kris är bara skenbart en inre kris för vetenskapen, låt oss upprepa det; ur en väsentlig aspekt är den resultatet av det oundvikliga samspelet i vetenskapsmännens tänkande mellan det borgerliga samhällets ideologiska överbyggnader och de nya kunskaperna om materien.

'Men har ni rätt att tala om denna materia? Vi förnekar er just den rätten!' Så skulle den inledande invändningen lyda från en 'modern' filosof à la Mach. Det är här som Lenins argumentation ur filosofisk synvinkel blir av största intresse. Han visar att begreppet materia klyvs vid en granskning (utan att dess aspekter eller element kan skiljas åt och fullständigt falla isär). Å ena sidan finns begreppet eller den filosofiska kategorin och å den andra begreppet materia i den ena eller andra vetenskapen, t. ex. fysiken, alltså det specifika.

Filosofiskt är materiens speciella egenskap (erkännandet av denna egenskap definierar den filosofiska materialismen) 'att vara en objektiv realitet som existerar utanför vårt medvetande'. Naturen är oändlig och den existerar oändligt. Detta 'absoluta, kategoriska' erkännande av dess existens utanför vårt medvetande och människans förnimmelser 'skiljer den dialektiska materialismen från agnosticismen och den relativistiska idealismen'.

Med andra ord motsvarar det filosofiska begreppet materia den gamla uppfattningen om varat (nersmutsat med metafysik); materien är det som är före medvetandet, utanför detsamma. Denna uppfattning säger oss inte vad materia är — utan bara att den är. Det filosofiska begreppet materia är samtidigt det tommaste och det mest abstrakta av alla begrepp, ty det har inget bestämt innehåll — och samtidigt det rikaste, fullödigaste, ty det betecknar den oändliga naturen, oändligt djup och mångfaldig i sin enhet.

Detta begrepp eller denna filosofiska kategori har en universell, absolut karaktär (även om det inte längre är fråga om det metafysiska absoluta):

'Om verkligheten är oss given måste vi ge den ett filosofiskt begrepp och detta begrepp existerar sedan länge, det är begreppet materia ... Att säga att detta begrepp kan föråldras är att prata strunt.'

Vi måste noga skilja denna filosofiska kategori från de relativa, approximativa och provisoriska kunskaperna som förvärvats genom den ena eller andra vetenskapen (däri inbegripet fysiken). Dessa kunskaper bär ett datum; de blir snabbt föråldrade. Materien i fysisk bemärkelse har tillskrivits tröghet, därefter energi — men det gäller inte materien i filosofisk mening, ty det filosofiska begreppet överensstämmer lika väl med materien mekaniskt definierad som materien definierad som energi. Emellertid har det andra fysiska begreppet vunnit över det tidigare begreppet och det innebär ett fördjupande av vår kunskap om naturen.

De kunskaper som förvärvats genom de olika specifika vetenskaperna skulle bara kunna uppnå, uttömma eller fylla, om vi så vill, det filosofiska begreppet genom att uppnå absolut kunskap, det vill säga efter en oändlig ansträngning och ett oändligt arbete.

Emellertid närmar sig alla de relativa kunskaperna på denna oändliga väg så småningom det oändligt avlägsna slutet: liksom punkterna på en matematisk kurva närmar sig en asymptot. I all relativ kunskap finns en absolut 'kärna av sanning'. Den är samtidigt relativ och absolut. Således kan den absoluta sanningen bara uppfattas som utveckling och som en oändlig summa av relativa sanningar. Å andra sidan innebär dessa relativa sanningar allt djupare kunskaper om en objektiv verklighet, oberoende av den mänskliga anden. Varje sanning innehåller ett element eller en kärna av absolut sanning trots sin relativitet. (Jfr. *Materialismen och empiriokriticismen*.)

På detta sätt går Lenin tillbaka till det filosofiska problem som Marx och särskilt Engels ställt.

Filosofins främsta fråga och särskilt den moderna filosofins — är frågan om förhållandet mellan varat och tänkandet, mellan naturen och anden. Vilken skall ges företräde? Och vilket är det sekundära, underordnade elementet?

På denna punkt går Lenin tillbaka till Engels' tes: Svaret som filosoferna ger på denna fundamentala fråga — förvirrat eller icke — delar dem i två stora grupper: materialister och idealister.

Vad beträffar det filosofiska problemet måste frågan klargöras genom att man ställer den på det sätt som de klassiska 1700-talsfilosoferna gjorde: Berkeley, Diderot. Betyder detta att Berkeley var en större filosof än Descartes eller Kant? Nej, men han har den historiska förtjänsten att han fört den subjektiva idealismen till dess mest extrema konsekvenser: negationen av materien, av den yttre världen som sådan. På samma sätt formulerade den franska 1700-tals materialismen det materialistiska postulatet i all sin klarhet.

Det är här som Lenin utvecklar Engels tanke.

Materialismen — liksom idealismen — är filosofiskt sett ett postulat. Detta ord betyder att det är ett icke bevisat påstående utan möjliga logiska bevis men som oundvikligen måste ställas. Det finns två möjliga postulat, vilka som postulat är jämbördiga i begynnelsestadiet. Som postulat står de i skarp motsättning: det materialistiska postulatet och det idealistiska postulatet. Man kommer aldrig att logiskt kunna bevisa materialismen mer än idealismen. Man kan endast formulera de två motsägande uppfattningarna och visa deras oförenlighet. Vi måste alltså erkänna betydelsen av en Berkeley och tacka honom för att han slutligen formulerat det idealistiska postulatet. Ty de två postulaten är åtskilliga tiotals sekler gamla; många filosofer har emellertid sysslat med och sysslar fortfarande (särskilt Machs empiriokriticism) med att trassla till frågan, att söka en tredje väg, att acceptera förnimmelserna eller 'erfarenheten' utan att erkänna vare sig idealismen eller materialismen.

På andra områden tolkas det dialektiska tänkandet med ett 'ja och nej': ja i en mening, nej i en annan. Det beror på att det söker analysera en övergång, en förändring, en motsättnings övergång i en annan (t. ex. livet och döden). Men här gäller det ett dilemma. Svaret får den absoluta formen av ett 'antingen ... eller'. Antingen idealism eller materialism.

Konsekvens: trots att detta problem ur filosofisk synvinkel är grundläggande, löses det inte i och genom bara filosofin. Filosofin visar oss att en envis kamp förts under historiens lopp inom filosofin och utanför filosofin — mellan materialismen och idealismen.

Den filosofiska kampen förbinds med klasskampen (inom filosofin och utanför filosofin). Det filosofiska ställningstagandet är redan, implicit eller explicit, ett ställningstagande för ett parti. Det finns ingen filosofi utan parti, ingen filosofi utanför de verkliga konflikterna mellan människorna: mellan klasserna. Materialismen är till sitt väsen revolutionär; den är de revolutionära människornas och de revolutionära klassernas filosofi därför att den alltid inför ett element av konkret analys. Idealismen i sin helhet är reaktionär: den var och förblir i sin helhet de reaktionära människornas och de reaktionära klassernas filosofi därför att den möjliggör och rättfärdigar förnekandet av de verkliga problemen, undvikandet och flykten.

Endast praktikens kriterium — den revolutionära praktiken — gör det följaktligen möjligt att visa meningen i det filosofiska ställningstagandet och förvandlar det filosofiska postulatet till något annat än ett postulat som förgäves sätts i motsättning till det idealistiska postulatet i en ändlös diskussion. De filosofiska frågorna löses på praktikens område som Marx sade i sina teser över Feuerbach.

Men även om praktiken löser dem är dessa frågor i sin tur nödvändiga för att kasta ljus över praktiken. Ty om vi börjar tänka efter finns det verkligen hos oss, för oss en 'motsättning mellan det fysiska och det psykiska'. Det grundläggande filosofiska problemet har en reell grund, i livet, och utgår inte från ett sken. En levande motsättning, som man inte har rätt att verbalt eliminera, uttrycks i de filosofiska begreppen.

Man kan inte logiskt vederlägga idealismen. Man kan visa (och det är vad Lenin gör) att den står i motsättning till all praktik och ännu mer till den revolutionära praktiken. Man kan visa hur den kommer i motsättning till människornas och vetenskapsmännens 'naiva' övertygelse. Man kan visa dess klassinne-

börd och hur förtryckarideologierna varit idealistiska. Man kan reducera den till det absurda genom att visa att den utmynnar i solipsism, dvs. idén att endast 'jagets' närvarande ögonblick existerar. På detta sätt bekämpar man den; man förstör den inte, man vederlägger den inte. Den föds alltid på nytt under nya former. Hur kan man vederlägga, hur kan man förstöra ett postulat?

På samma sätt bevisar man inte eller ådagalägger materialismen. Materialismen kämpar för sin ställning, för sitt parti.

Den materialistiska kritiken riktas huvudsakligen mot eklekticismen, kompromisserna, de 'skamliga' idealistiska och materialistiska teorierna som inte vågar bära sitt riktiga namn (Kants lära som erkände 'tinget i sig' är en 'feg' materialism, säger Lenin — och empiriokriticismen är en feg idealism ...)

Låt oss upprepa: för Lenin uttrycks dialektiken på detta plan, inom problemets sfär — kampen och motsättningarnas enhet — i det ömsesidigt stränga uteslutandet av de två begreppen. Idealismen och materialismen definierar varandra, definieras mot varandra. Och det är därför som det i förvirringen endast finns 'den föraktliga medelvägens ståndpunkt'. Det filosofiska ställningstagandet är ett politiskt ställningstagande.

Här kommer vi fram till en av Lenins teorier som sällan klarlagts.

Motsatsen eller motsättningen mellan materialismen och idealismen (mellan materia och medvetande eller tänkande) är bara absolut inom vissa väl bestämda gränser, inom en väl bestämd sfär: motsättningen i det initiala eller fundamentala filosofiska problemet — i de fundamentala filosofiska begreppen och kategorierna.

Utanför dessa gränser har motsättningen bara en relativ räckvidd. Också den är både absolut och relativ. Vad innebär denna en smula svårgripbara tes? Den betyder för Lenin att då filosofin vill förstå världen, då den medvetna människan vill uppfatta världen filosofiskt, kan hon inte vara utan dessa mycket abstrakta och på samma gång mycket konkreta begrepp: materia, ande — vara, tänkande, och så vidare.

Hon kommer oundvikligen fram till det absoluta dilemmat.

I verkligheten, i livet, finner vi emellertid materien och medvetandet, varat och tänkandet intimt förenade i en (dialektisk) enhet. Sålunda är var och en av oss både materia och tänkande, natur och mänskligt medvetande (men icke konfliktlöst).

Utan vilket den dialektiska materialismen inte skulle existera!

Ty hittills, inom området för det fundamentala filosofiska problemet, har det varit fråga om materialism och idealism (deras begrepp, deras absoluta motsättning) men ännu inte dialektisk materialism.

Andra doktriner döljer eller fördunklar den grundläggande motsättningen och tror sig på detta sätt kunna lösa det filosofiska problemet genom att förtränga det.

Den dialektiska materialismen överskrider problemet genom att lösa det. Hur? Genom att efter hand visa (då den dialektiska materialismen och den historiska materialismen inte kan skiljas åt) hur medvetandet, det mänskliga tänkandet formas. Men den historiska och dialektiska materialismen löser endast långsamt denna uppgift med hjälp av alla vetenskaper, från fysiken eller geologin till samhällsteorin, kunskapshistorien, idéhistorien. Den definierar medvetandet som återspeglning eller reflexion av människans naturliga och samhälleliga vara, som återspeglning av hennes praktiska och samhälleliga aktivitet, alltså som en sammansatt återspeglning som lyfts från sinnesintryck och förnimmelse till vetande och idéer. Således är själva återspeglandet aktivt.

Fulländningen av vetandeprocessen skulle förutsätta fulländningen av hela vetandet. Det är alltså bara en gräns inför det oändliga. Emellertid närmar man sig.

Detta betyder att man inte kan frånta det idealistiska postulatet alla tillfällen, alla förevändningar, alla argument, alla luckor där det lyckas förskansa sig.

Detta innebär att man inte plötsligt upphäver det materialistiska postulatet (eller materialismen som begynnelsepostulat) — men att man likväl så småningom går förbi det som postulat på vetenskapens väg därför att detta postulat ensamt svarar mot och erkänner den objektiva kunskapen. Därför är den dialektiska materialismens svar på detta filosofiska problem inte ett svar bland andra.

Sålunda är den dialektiska materialismen alltså en filosofi, och den till och med utvecklar filosofin, får den att blomma upp, just därför att den besvarar det fundamentala problem som med största skärpa ställts i det moderna tänkandet — därför att den återgår till, fördjupar och berikar det antika materialistiska postulatet.

Men den dialektiska materialismen är inte längre en filosofi (i traditionell bemärkelse), eftersom den löser det filosofiska problemet. Den förbinder filosofin med vetenskaperna, med handlingen och praktiken, med det fullständigt medvetna ställningstagandet för ett parti. Efter hand berövar den idealismen all grund.

Således är den dialektiska materialismen ny i den bemärkelsen att den går tillbaka till den gamla (traditionella filosofin), höjer den till en högre nivå och lämnar den efter hand bakom sig. Och på detta sätt upphör den att vara beroende av ett begynnelsepostulat. Så småningom kommer den att täcka vidden och djupet av den samhälleliga praktiken, medvetandet och handlingen, däri inbegripet ställningstagandet och partiets ställning. Som sådan får denna dialektiska materialism fördjupad objektivitet som innesluter dess sanning och bevis. Det materialistiska postulatet, som först ställts på ett naivt sätt, därefter bearbetats, berikats, tar ett avgörande språng framåt med den dialektiska materialismen.

Låt oss gå tillbaka till den tidigare filosofin. Filosoferna delas i två läger. Det fanns (det finns ännu) två stora strömningar inom filosofin: materialismen och idealismen. Mellan dessa två riktningar stod (står det fortfarande) en förbittrad kamp.

Menade Lenin att vi kan sätta en 'etikett' på varje 'system'? Att problemet filosofins historia alltså formuleras i och genom ett dilemma? Att varje 'system' antingen är materialistiskt eller idealistiskt? Nej. Vi har kommit ur dilemman. Här i denna sfär manifesteras tvärtom kampen och motsättningarnas enhet i åtskilliga blandningar, historiska övergångar, den enas övergång i den andra; och kampen manifesteras också genom olika sorters kompromisser (såsom agnosticism, en teori enligt vilken vetandet är omöjligt — eller genom förfalskningar, idealismen som vill ge sig

ut för att vara en materialism — eller genom villfarelse, en 'feg' materialism som vill ge sig ut för att vara idealism).

Kampen har pågått sedan filosofins begynnelse, genom hela dess historia och utveckling. Ty det har funnits en utveckling i filosofin; och även en utveckling för idealismen till dess mest komplexa eller konsekventa former (fram till Hegels idealistiska dialektik). Slutligen, och i synnerhet, har det funnits en utveckling av materialismen inom filosofins historia, ett berikande som skett delvis i och genom kampen mot idealismen, delvis i och genom tillväxten av naturvetenskaperna och människans aktivitet gentemot den materiella naturen.

Sådan är filosofins historia enligt Lenin (som kompletterar Engels' synpunkter).

Vi kommer därmed fram till filosofins tredje problem. Med stor omsorg skiljer Lenin detta problem från de föregående: ty vart och ett av dessa problem har sitt område, sina gränser, sin enhet och sina specifika motsättningar. Vart och ett av dem finns inneslutet i det andra men definierar ändå ett bestämt område. Det första problemet var det fundamentala, initiala, det dilemma som ställts genom de två begreppen 'materialism-idealism'. Det andra problemet var det historiska: hur de filosofiska begreppen och kategorierna bildas, deras konflikter, materialismens historia. Det tredje problemet är problemet om vetandet i egentlig bemärkelse. Svarar våra begrepp, våra kategorier, våra idéer mot någonting i verkligheten? Kan man lära känna världen?

Sanningen att säga har vi redan genom det ovannämnda placerat oss inom denna sfär genom att vi visat hur den dialektiska materialismen löser det fundamentala problemet. Men nu måste vi explicit förklara den nya form som kampen och motsättningarnas enhet tar. Här bekämpar materialismen empiris men, agnosticis men och positivis men, vilka samtliga förnekar möjligheten till kunskap eller gör sådana reservationer att kunskapen försvinner. Men i denna sfär står materialismen i överensstämmelse med vissa former av idealism, särskilt med Hegels objektiva idealism. Vilket inte på något sätt hindrar att man är kritisk mot den hegelianska idealismen som sådan. I *Filosofiska anteckningsböcker* besvarar och fördjupar Lenin denna redogörelse.

Alldeles nyss framstod alltså idealismen bara som en absurditet, ovederlägglig men absurd som en dröm.

Nu framstår idealismen i en helt annan dager. Detta förklarar Lenin i ett anmärkningsvärt avsnitt i *Filosofiska anteckningsböcker*, publicerat efter *Materialismen och empiriokriticis men*:

Idealismen i detta begrepps filosofiska betydelse är bara strunt sedd ur en grov, enkel, metafysisk materialisms synvinkel. Sedd utifrån en materialism, som disciplinerats genom dialektiken, framstår däremot den filosofiska idealismen som en ensidig tillväxt, en utväxt, ett överflödigt tillägg, ett drag eller en sida i kunskapen vilka på ett överdrivet sätt riktar sig mot det absoluta, det absoluta som lösgjorts från materien och den upphöjda naturen.

Idealismen är en utväxt; den förstör ett moment av kunskapen: förnimmelsen, begreppet eller abstraktionen, momentet av kritiskt tvivel och det provisoriska upphävandet av bedömningen osv., osv.

All idealism måste sålunda tas på allvar, inte för att man skall följa den utan därför att man måste skära bort dess rötter — ty den har rötter — vilka hämtar kraft ur det levande trädet, vetenskapens träd.

Kunskapen innefattar en rad moment och krav: sinnesintryck och förnimmelse — fastställande och beskrivning av fakta och företeelser — praktisk handling — tankens ingripande — begreppsbildningen — kritik av den förvärvade kunskapen, medvetenheten om dess relativitet för att man skall kunna tränga djupare — återvändandet till praktiken för att verifiera, för att till-

lämpa, för att fördjupa.

Kunskapen förutsätter att det finns en enda och total process tvärsigenom alla dessa moment som går från okunnighet till kunskap: ett verkligt framsteg i kunskapen om en outtömlig verklighet.

Om ni lösgör ett moment, en aspekt, ett element och för det till det absoluta får ni en mångfald av metafysisk idealism.

Frigör praktiken och ni har pragmatismen. Frigör sinnesintrycket och fenomenet, skilj dem från väsendet eller tinget i sig, och ni har empirism eller sensualism, agnosticism eller positivism. Frigör handlandet från det erfarna och ni får subjektivismen. Frigör moment av relativitet, kritik och förstora det och ni får relativism etc. Frigör själva medvetandet och ni får idealism i allmänhet.

Sålunda: all idealism vanställer och hejdar den levande processen.

Den dialektiska materialismen däremot definieras genom den totala processen. Den täcker den naiva kunskapsmetoden, definierad genom hela den levande kunskapsprocessen utan stympningar? Men höjer den till en högre nivå.

Den dialektiska materialismen inbegriper teorin om ett medvetande, en aktiv reflexion eller återspeglning som genom praktiken och vetandet penetrerar en oändligt stor, outtömlig verklighet. Och som efter hand dominerar den och omformar den blinda nödvändigheten till frihet.

Elektronen, den minsta partikeln, bär inom sig en oändlig rikedom av innehåll och bestämningar, tillkännagav Lenin 1908.

Vi kommer tillbaka till fysikens 'kris'. Krisen både finns och inte finns. Det hade inte funnits någon kris om man konsekvent tillämpat den materialistiska gnoseologin. Krisen finns därför att man behandlat vetenskapen på ett oriktigt sätt. Därför att den gamla mekaniska fysiken störtat samman och att naturvetenskapen nu mödosamt håller på att föda den dialektiska materialismen. Men krisen härrör ur de problem som vetenskapen ställt.

'De reaktionära försöken föds ur själva vetenskapens framsteg', det vill säga enligt Lenin måste man betrakta dessa problem med största allvar och inte behandla dem föraktfullt.

Dessa betraktelser gäller bara för naturvetenskaperna. Den moderna revolutionen, de borgerliga vetenskapsmännens verk, fullbordas på detta område. På socialvetenskapens område är situationen annorlunda ty där har den moderna revolutionen åstadkommit av Marx och Engels.

På naturvetenskapernas område finns det en 'kris' inom citationstecken. På socialvetenskapernas område (historia, psykologi, sociologi osv.) finner vi utanför marxismen en kris utan citationstecken: en permanent kris. Metoderna trasslas till, stöter sig mot varandra; motsättningarna är olösliga för den borgerliga ideologin.

I sista delen av *Materialismen och empiriokriticismen* analyserar Lenin denna permanenta kris.

Enligt honom ligger orsaken i det idealistiska postulatet som är gemensamt för alla de icke-marxistiska vetenskapsmännen: historikerna, psykologerna, sociologerna etc. De har alla en subjektivistisk utgångspunkt och gör medvetandet till en oberoende, självständig realitet. Hur skulle de kunna upptäcka lagarna? Hur skulle de kunna undvika att förneka dessa lagar?

Ett nödvändigt, grundläggande, i materialismen inneboende påstående är att allt medvetande återspeglar verkligheten:

Det är omöjligt att inte varsebli det omedelbara och olösliga band som förbinder medvetandet

med den historiska materialismen enligt vilken det samhälleliga medvetandet återspeglar det samhälleliga varat ... Det samhälleliga varat och det samhälleliga medvetandet är inte mer identiska än varat och medvetandet i allmänhet. Av det faktum att människorna tar kontakt med varandra och gör det i egenskap av medvetna varelser, följer ingalunda att det samhälleliga medvetande är identiskt med det samhälleliga varat.

Enligt Lenin sammanfaller alltså materialismens grundläggande påståenden med kunskapens och vetenskapens grundläggande krav inom samhällsvetenskaperna liksom inom naturvetenskaperna men här på ett ännu nödvändigare sätt. De formulerar dem och lyfter dem till nivån av en sammanhängande kunskapsteori.

D. De filosofiska anteckningarna

Verket innehåller — förutom anteckningarna om Hegels *Logik* anmärkningar över: Marx', Engels' *Den heliga familjen*, Feuerbachs *Föreläsningar över religionens väsen*, Hegels *Föreläsningar över historiefilosofin*, Hegels *Filosofins historia*, Lassalles *Herakleitos*, Aristoteles' *Metafysiken*, Abel Reys *Den moderna fysiken*, Deborins *Den dialektiska materialismen* och olika andra verk av mindre betydelse, samt slutligen ett fragment som redan publicerats efter *Materialismen och empiriokriticismen* i den vanliga upplagan.

I denna lika omfattande som osammanhängande samling koncentreras intresset runt fragmenten om Hegel och då huvudsakligen fragmenten om Logiken. Men det skulle uppenbarligen vara ett allvarligt misstag att isolera dessa. De övriga fragmenten förbereder, kommenterar och fördjupar Lenins avsnitt om Logiken som i sig själva utgör en djup och fruktbar — ehuru fragmentarisk — framställning av dialektiken och den materialistiska kunskapsteorin.

Låt oss först ta anteckningarna om Den heliga familjen. Ur detta verk drar Lenin ut de fragment som intresserar honom därför att de visar övergången från den hegelianska filosofin till socialismen:

'Vi ser vad Marx uppnått och hur han orienterar sig mot en ny uppfattning.' Vissa avsnitt framhäver den uppfattning 'som redan grundats hos Marx om proletariats revolutionära roll'. Det betyder inte att de socialistiska författarna 'betraktade proletärerna som några gudar. Det är snarare det motsatta'. Proletariatet och rikedomerna står i motsatsställning till varandra. Som sådana utgör de en helhet enligt Marx och Engels. Proletariatet är 'motsatsens negativa sida ... Den besuttna klassen och proletariatet representerar samma avsaknad av mänsklighet.

Men den förstnämnda känner sig väl till mods och värderad i denna avsaknad ... det sistnämnda känner sig nedbrutet i denna avsaknad ... Det är riktigt att den privata egendomen i sin ekonomiska rörelse går mot sin upplösning, men den gör det endast genom en utveckling som är oberoende, omedveten för den själv, upplösningen förverkligas mot dess vilja och bestäms i tingens natur: endast genom att frambringa proletariatet som proletariat, misären som är medveten om sin misär ... Proletariatet verkställer den dom som privategendomen avkunnat över sig själv genom frambringandet av proletariatet.'

Dessa anmärkningar av Lenin står i direkt förbindelse med hans mest kända texter om Marx och marxismen: artikeln *Marxismens tre källor och tre beståndsdelar* och artikeln i *Encyclopedia Granat*. Det är i *Den heliga familjen* som Lenin studerat marxismens uppkomst genom den kritiska syntesen 'av det bästa som mänskligheten skapat under 1800-talet: den tyska filosofin, den engelska politiska ekonomin, den franska socialismen'.

I *Den heliga familjen* återfinns i själva verket ett utkast till en kritik av den klassiska ekonomin ('ekonomins språk' är alltid 'alienationens språk'), men vi finner alltså endast embryot till den

nya ekonomiska vetenskapen, tillsammans med den humanistiska kritiken av den klassiska ekonomin.

Lenin betonar Marx' hållning gentemot Proudhon; Marx försvarar Proudhon mot vänsterhegelianernas attacker (den 'kritiska kritiken'), men han förebrår honom för att vilja upphäva 'den ekonomiska alienationen inom ekonomiska alienationen'.

Lenin understryker på samma sätt betydelsen av ett långt avsnitt om den franska materialismen, 'ett av bokens värdefullaste'. Ett avsnitt som både innehåller beröm och kritik. Han visar den franska materialismens storhet och begränsningar.

Slutligen utvecklar och återger Lenin i sina anmärkningar omsorgsfullt allt som berör Hegel.

Ur en synvinkel och särskilt i *Fenomenologin* 'gör Hegel människan till självmedvetandets människa i stället för att göra självmedvetandet till människans, den verkliga människans självmedvetande, som följaktligen lever i en objektiv, verklig värld, som formar henne'.

Sålunda utmynnar *Fenomenologin* logiskt i att det absoluta vetandet sätts i den mänskliga verklighetens ställe. Den hegelianska idealismen 'ställer världen på huvudet'.

Hos Hegel finner vi alltså tre element: Spinozas substans, Fichtes självmedvetande och den hegelianska nödvändigtvis motsägelsefulla föreningen av dessa två: den absoluta anden. Strauss utvecklade den första aspekten, Bauer den andra (den kritiska kritiken). Dessa hegelianer fortsatte således logiskt och konsekvent att utveckla vart och ett av dessa element till dess ensidiga fulländning. De representerar bara en sida av hegelianismen. Endast Feuerbach har som den förste 'fullbordat och kritiserat Hegel från en hegeliansk ståndpunkt genom att han förvandlat den absoluta metafysiska anden till den reella människan med naturen som bas'.

Feuerbach blottade 'systemets' mysterium. Han hade den förtjänsten att han tillintetgjorde begreppens dialektik, gudarnas krig som filosofer (Engels' uttryck i ett av hans avsnitt) och att han satte den levande människan i det gamla skräpets ställe.

Men å andra sidan ger kritiken av den spekulativa filosofin (med det berömda exemplet om Frukstens Ide konfronterad med de verkliga frukterna) upphov till en anmärkning som Lenin finner intressantare. Det händer ofta Hegel att 'i en spekulativ framställning ger en verklig framställning som griper själva tinget, die Sache selbst'.

Och Lenin tvekar inte att återkomma till denna punkt, att understryka de avsnitt av Marx som berömmar Hegel. Till och med i *Fenomenologin* (som är mycket mer idealistisk än *Logiken*) ger Hegel ibland en faktisk karakteristik av de mänskliga förhållandena som går tvärtemot hans lära (hans idealism). Under det att Bauer och teoretikerna om det rena självmedvetandet endast ger en ihålig karikatyr.

Vi kan här lägga märke till att Lenin inte tvekar att fälla hårda omdömen om vissa avsnitt hos Marx: 'krånglig och tråkig kritik', noterar han, eller 'radikal iakttagelse av Marx, men utan intresse'.

Med andra ord har Lenin med sin livlighet och sitt säkra omdöme urskilt och frilagt det grundläggande i detta verk för oss. Han drar slutsatsen, den grundläggande värderingen: Marx närmar sig sin grundläggande ide, de samhällsliga förhållandenas roll i produktionen.

Lenin kände inte till flertalet av Marx ungdomsverk, i synnerhet inte *De ekonomisk-filosofiska manuskripten* från 1844.

Emellertid synes hans värdering väsentligen riktig, och den gör det möjligt att döma mellan de

riktningar som uppstått med anledning av dessa ungdomsverk. Några tenderar att överskatta dem, att i dem finna det värdefullaste i marxismen och att till och med där upptäcka marxismen, som plötsligt och mirakulöst dyker upp som Minerva ur Jupiters hjärna.

Andra däremot tenderar att underskatta dem, att i dem bara se övervintrande hegelianism, och förlägger tidpunkten för marxismens plötsliga uppträdande så långt fram som till 1848 (Manifestet).

Lenin visar att dessa verk är övergångsverk. Men av Lenins uppfattning om dialektiken följer just att ingenting är rikare, fruktbarare, sundare, intressantare än övergången: därför att den innebär motsägande vardande och utveckling; därför att resultatet inte kan skiljas från vardandet, ty det resultat som lösrycks från det vardande som gett upphov till det är ett dött resultat.

På detta sätt fångar överallt de anteckningar som Lenin gjort under sin läsning minsta 'korn av sanning' med en beundransvärd blandning av stränghet och overseende, generositet och doktrinär styrka. Hans omdömen förvånar ibland de marxister som lutar åt sekterism och dogmatism.

'Den intelligenta idealismen', skriver han vid en kommentar till Hegels föreläsningar om historien, 'står närmare den intelligenta materialismen än den dumma materialismen.'

Låt oss som exempel ta en filosof som är känd för sin idealism: Leibniz.

Marx hade redan påvisat att 1600-talets metafysik (Descartes, Leibniz) alltjämt hade ett positivt och profant innehåll. Den gjorde upptäckter inom matematiken och fysiken. (Avsnitt ur Den heliga familjen avskrivet av Lenin. Jämför också brevet till Engels från den 10 maj 1870.)

Lenin tar på nytt upp frågan i samband med Feuerbachs bok om Leibniz. Hos Leibniz är inte längre kroppens substans som hos Descartes, en massa som enbart är utsträckt, orörlig, satt i rörelse utifrån. Den har i sig 'en aktiv kraft, ett aktivitetselement som aldrig befinner sig i vila'.

Således 'genom teologin närmar sig Leibniz principen om ett olösligt (och universellt, absolut) band mellan materien och rörelsen'.

Monaderna är en värld som återspeglar eller representerar hela världen. Även om den är odelbar bär den inom sig en ändlös mångfald av förvirrade eller klara förnimmelser vilka individuellt strävar mot sina särskilda förändringar utan att för den skull förlora den naturliga förbindelsen med alla de övriga ting. Individualiteten innehåller så att säga det oändliga som embryo.

'Det finns här', anmärker Lenin, 'en dialektik av särskild typ och till och med en mycket djup dialektik trots idealismen och klerikalismen.'

Och liksom Feuerbach kan man tycka att filosofin utarmats vid övergången från Leibniz' idealism, med dess 'livfulla och kraftfulla polyteism', till Kants transcendentala idealism.

För övrigt framhåller Leibniz sinnesintryckets och perceptionens betydelse. Förmodligen är det av detta skäl som Feuerbach 1836 läste och kommenterade Leibniz och utgick från denna kritiska analys för att komma fram till sin materialism. Senare, 1847, gick han tillbaka till frågan och tillade i sin bok några sidor där han är strängare mot Leibniz' idealism. Detta tillägg understryker emellertid bara på ett kraftfullare sätt den inre motsättningen i teorin om monaderna.

'Leibniz är till hälften kristen, han är teist eller kristen och naturalist. Han begränsar Guds godhet och makt genom visheten och förståndet. Men detta förstånd är ingenting annat än ett arbetsrum för naturhistorien, det är ingenting annat än föreställningen om sammanhanget i naturen, i hela universum. Han begränsar alltså sin lärosats genom naturalismen, han bekräftar och försvarar teismen genom det som upphäver den.'

Lenin skriver av och understryker med ett nota bene dessa rader som visar kampen mellan materialismen och idealismen inom ett idealistiskt system med ett objektivt innehåll.

Vad beträffar Feuerbach sökte och upptäckte Lenin med mycken omsorg den 'verkliga kärnan' i hans tänkande: den allttjämt otillräckliga naturalismen, humanismen.

Vad innebär det sinnliga för Feuerbach? Det är inte bara ett isolerat faktum, den elementära förnimmelsen, (t. ex. den som kommer från magen). Det sinnliga är den sanna, verkliga enheten av materien och anden.

'Förståndet har sitt fysiska och stabila fäste i hjärnan, sinnenas samlingspunkt.'

Naturen, varat utan medvetande, är för Feuerbach det eviga varat, utan ursprung, det ursprungliga varat. Med natur menar han det hela utom det övernaturliga, anmärker Lenin och kommenterar:

'Feuerbach är klar men inte djup. Engels definierar på ett djupare sätt motsättningen mellan materialismen och idealismen.'

Ty Feuerbach beskriver naturen men han ställer inte tillräckligt klart problemet om medvetandet, dess betingelser, dess historiska utveckling. Samtidigt som han klart definierar den objektiva naturen i tid och rum (där gud är det objektiva väsendet, subjektivt framställt, skilt från naturen och människan, projicerat genom fantasin i det övernaturliga) visar han emellertid att frågan om andens förhållande till den sinnliga världen utgör filosofins grundproblem. Särskiljandet av varat och tänkandet existerar i människornas, filosofernas huvuden; i verkligheten är denna motsättning löst. 'Mycket bra sagt', utropar Lenin gillande. Religionens mysterium består i föreningen, identifikationen av det subjektiva och det objektiva. Den verkliga människan uppträder i den sinnliga världen; hon är själv sinnlig och har behov. Feuerbach rättfärdigar egoismen; men därmed menar han inte den borgerliga egoismen utan principen om samstämmighet med naturen, människans kärlek till sig själv och till de varelser som liknar henne, och utan vilka, utan vilkas kärlek hon inte skulle vara någonting: 'Mycket viktigt', påpekar Lenin. I namn av denna princip kräver Feuerbach ett mänskligt ideal som inte är en kastrerad, abstrakt varelse utan kropp, utan en fullständig människa. Detta inordnar honom inom den revolutionära borgerliga demokratin (vilken för övrigt Feuerbach uppfattade som omedelbart överensstämmande med förnuftet och människans väsen, en formulering som framkallar munterhet hos Lenin!). Icke desto mindre innehåller Feuerbachs verk sålunda embryot till den historiska materialismen och till ett slags socialism. Särskilt då han skriver:

'Egoismen hos den för närvarande förtryckta majoriteten av mänskligheten måste också göra sina rättigheter gällande och den kommer att göra det och lägga grunden till en ny period i historien ... Alla måste få del av kulturen ... Alla måste få tillträde till egendomen.'

Lenin understryker att då Feuerbach skrev dessa rader mellan 1848 och 1851 låg han efter Marx och Engels. Han närmar sig Tjernysjevskijs hållning. Den 'antropologiska princip' som Feuerbach och Tjernysjevskij använde inom filosofin är lika snäv som naturalismen; den utgör bara en inexakt och försvagad version av materialismen.

Samtidigt som Lenin läser Feuerbach kommenterar han honom, tar fram 'sanningskornen', dömer, tar ställning till och placerar innehållet i den filosofiska och politiska historien.

Under det att Lenin är överseende, förstående, ja till och med generös gentemot Feuerbach eller gentemot Herakleitos (vars 'förtjusande och naiva' formuleringar, vars livlighet, friskhet och historiska integritet han uppskattar) är han mycket hård mot Lassalle och Deborin.

Enligt Lenin är Lassalle bara en kvardröjd idealistisk hegelian. Han gör hegelianism av

Herakleitos; han stympar, upprepar och tuggar om Hegel genom att tynga hans arbete med pedantisk och onödig lärdom. Lassalles bok om Herakleitos är bara en avskrift av Hegels bok om denne grekiske filosof. Under det att det hos Marx finns mängder av nya saker och endast rörelsen framåt intresserar honom, 'utöver Hegel och Feuerbach och den idealistiska dialektiken mot den materialistiska dialektiken'.

Lassalles verk innehåller outhärdliga kapitel genom det onödiga och pedantiska omtuggandet. Det räcker med att bläddra i det för att kunna säga till alla att det inte är läsbart. Dess enda intresse är att det innehåller citat, t. ex. från Stromates' och Klements av Alexandria, texter som sammanfattar Herakleitos tänkande:

'Världen, det enda och det hela, har inte skapats av någon gud eller av någon människa utan har varit, är och kommer att vara en evigt brinnande eld som tänds enligt en lag och släcks enligt en lag.'

Men Lassalle lyckas vanställa denna mycket vackra framställning av den dialektiska materialismens principer genom att översätta:

'Världen ... var, är och kommer att vara ett evigt vardande som ständigt men regelbundet går från varat till icke-varat och från det senare till det förra.'

Det är synd, beklagar Lenin:

'Herakleitos utan överdrift, Herakleitos som en av den dialektiska materialismens grundare, skulle ha varit mycket nyttig. Lassalles 850 sidor kan komprimeras till 85 och översättas till ryska under rubriken: Herakleitos, en av dialektikens grundare.' Här måste vi också tillägga att idealisten Lassalle lämnat Herakleitos' materialistiska strävanden i skymundan genom att närma honom till Hegel.

Då han generaliserar Herakleitos' upptäckter i samband med Lassalles avsnitt, pekar Lenin på det grekiska tänkandets bidrag till filosofins historia som varande en del av kunskapshistorien i allmänhet. Det grekiska tänkandet har redan sysslat med följande moment och problem:

- sinnesorganens fysiologi
- psykologi
- språkstudier
- intelligensens utveckling hos djuret och barnet
- särskilda vetenskaper.

Det vill säga vetandets grundläggande områden, vilka bildar kunskapsteorin och dialektiken.

Samma stränghet visar Lenin gentemot Deborin som han uppenbarligen betraktade som en vulgarisator av marxismen och en dålig sådan. Lenin anklagar Deborin, liksom han anklagat Lassalle, för att inte komma med någonting nytt. Varför publicera en bok som på 'rotväliska' upprepar det som Engels uttryckt klart? I kanten av citaten avlöser de hårda omdömena varandra. Enligt Deborin ger den dialektiska materialismen svaret på frågan om materiens struktur. Inexakt, säger Lenin. I själva verket står det klart att Deborin inte förstått begreppet materia, en filosofisk, alltså en universell kategori, som inte beror av någon vetenskap eller någon särskild kunskap (alltså inte mer beroende av fysiken än av någon annan vetenskap), men som är nödvändig för samtliga vetenskaper och som kastar ljus över dem alla. Deborin uttrycker på ett överlastat språk några sanningar i sina bästa avsnitt. Han skriver nämligen:

'Det immanenta blir transcendent allteftersom det får en verklig, objektiv betydelse ... Det transcendentia blir immanent allteftersom det framträder inom det vetbaras sfär men hela tiden befinner sig på subjektets andra sida ...'

Lenin tycker inte om jargongen, ordsvullet, ord som 'meta-fenomenal' eller 'transcendentalism'. Han vill ha klarhet och enkelhet i uttrycket. Vilket på inget sätt utesluter djup eller ens besvärigheter. Vi kommer att erfara detta längre fram då vi talar om *Anteckningar om Hegels Logik*.

Lenins lakoniska bisterhet gentemot Deborin sticker av mot hans välvilliga uppmärksamhet inför en bok av Abel Rey, en samtida fransk filosof och lärare vid Sorbonne.

Lenin citerar Abel Rey flera gånger i *Materialismen och empiriokriticismen* och särskilt hans bok *Den fysiska teorin hos de samtida fysikerna*.

Lenin förebrår Rey häftigt för hans okunnighet om den materialistiska kunskapsteorin och det förakt han visar för materialismen.

'Det är onödigt att säga att för sådana vetenskapsmän existerar inte Marx och Engels, personer vilka som helst.' (*Materialismen och empiriokriticismen*).

Däremot sammanfattar Rey uppmärksamt och samvetsgrant den rika litteratur som behandlar 'den samtida fysikens kris'. Lenin har också ofta hjälp av hans arbeten.

Rey anade att denna fysikens 'kris' i huvudsak var en kris för den 'traditionella mekaniska uppfattningen' som tillämpats av fysikerna ända fram till andra hälften av 1800-talet. Tyvärr känner Rey inte till dialektiken och skillnaden mellan den metafysiska och den dialektiska materialismen. För denne lärjunge till Hume 'måste materialismen framstå från en metafysisk synvinkel, som en dogm, som en utflykt bortom erfarenhetens gränser'

Det visar sig alltså att Rey är oförmögen att förstå betydelsen av denna 'kris', fysikens övergång från den gamla mekaniska materialismen (genom trevanden, sicksackgångar och till och med reträtter som Lenin säger) till den dialektiska materialismen. Rey anser att fysikens kris är övergående. Emellertid avslöjar han det 'fideistiska' begagnandet av fysikens svårigheter och den nya strömning som bara ser symboler, tecken och hållpunkter av praktisk nytta och därmed förnekar 'den objektiva verklighetens existens oberoende av vårt medvetande och återspeglad genom vårt medvetande'. (*Materialismen och empiriokriticismen*.)

Denna kritiska analys av Abel Rey får Lenin att dra följande slutsats:

'Essensen i den samtida fysikens kris består i kullkastandet av de gamla lagarna och de grundläggande principerna, i tillbakavisandet av den objektiva sanningen som existerande utanför medvetandet, det vill säga genom materialismens ersättande med idealism och agnosticizm. Materien har försvunnit: med dessa ord kan man uttrycka den grundläggande svårighet som är typisk för vissa speciella frågor och som har framkallat denna kris.

Lenins anteckningar om Aristoteles har ett speciellt intresse därför att de visar vad en materialistisk historia om dialektiken

(och naturligtvis om filosofin) skulle kunna vara. Denna historia om dialektiken skulle förbindas med historien om materialismens uppkomst och kampen mellan materialism och idealism utan att förväxlas med denna.

En komplex historia. Ty kampen mellan materialism och idealism har aldrig varit en kamp mellan två motsatser som befunnit sig utanför varandra. Detta dogmatiska schema är ett ytligt schema som delar enheten i två delar, lösrycker motsättningarna och förvandlar dem till

motstridiga och döda enheter. Men å andra sidan får man ej heller glömma den förbittring som funnits i denna kamp. Motsatsernas enhet får inte förstås som en abstrakt, indifferentierad identitet. Även då kampen inte når sin paroxysm och motsättningen inte är antagonistisk innesluter olikheten redan motsättningen, en viss specifik motsättning; och motsättningen utvecklas tills den blir antagonistisk och får sin lösning genom en seger för en av de antagonistiska sidorna. Sanningen att säga är enheten eller identiteten betingad, övergående, relativ:

'Kampen mellan principer som utesluter varandra ömsesidigt är absolut', ty motsättningens ögonblick är absolut. Kampen, motsättningen är det väsentliga.

Filosofins historia skulle bli en historia om begrepp och kategorier (filosofiska, logiska, specifika för olika kunskapsområden) och om deras motsättningar. Den skulle visa deras sammanhang som både är historiskt (uppkomsten, frigörandet och utarbetandet) och teoretiskt (deras inre samband) inom kunskapsteorin.

'Tusentals år har gått sedan idén om "alltings samband", orsakernas kedja, föddes. Jämförelsen mellan de olika sätten att uppfatta dessa orsaker i det mänskliga tänkandets historia skulle givit en kunskapsteori som obestriddligen hade varit bevisande.' (Anteckningar om Herakleitos.)

På ett sätt var Aristoteles den mest anti-dialektiske av de grekiska filosoferna; han var motståndare till Herakleitos och den platonska dialektiken. Han förde en förbittrad kamp mot dialektiken. Emellertid fanns det något levande, något friskt hos honom. (Den skolastiska) teologin 'dödade [för övrigt] det som var levande hos Aristoteles och förevigade det som var dött'.

Vad var det enligt Lenin som var levande hos Aristoteles? 'Embryon av levande tänkande, strävanden till dialektik' som de grekiska filosoferna närmade sig utan att kunna få grepp över. Förståndets anspråk, bemödandet om forskning i Aristoteles logik förde fram till Hegels Logik.

Hos Aristoteles förväxlas överallt den subjektiva logiken (det subjektiva momentet i tänkandet, det subjektivt tagna begreppet) med den objektiva logiken. Emellertid finns det hos honom inget tvivel om vetandets objektivitet. Hans 'naiva tro på förnuftets kraft' förenas med en lika naiv, kraftlös och bedrövlig förväxling 'av dialektiken om det allmänna och det enskilda, av begreppet och den genom sinnena uppfattade verkligheten, av tinget och fenomenet'. Tänkaren gick vilse i en labyrint.

Vi ser alltså att Lenin behandlar Aristoteles och hans verk som något levande, något närstående, även eller snarare just då han kritiserar honom. Och här ger han filosofins historiker en fingervisning av största värde. Man kan betrakta det grekiska tänkandet och raden av doktriner som en rad essäer, som ett sätt att ställa problem vilket ger det 'formen av en mångfald av mycket naiva åsikter, något som Aristoteles är ett utmärkt uttryck för'.

Hos Aristoteles uppträder den dialektiska materialismen på ett 'tillfälligt, icke underbyggt, outvecklat och efemärt sätt', till exempel då han visar att matematikern utelämnar de 'motsatta paren' som givits i det sinnliga (värme och kyla, tyngd och lätthet) för att endast betrakta kvantiteten. På samma sätt då han visar att varje vetenskap abstraherar och särskiljer en aspekt av det kroppsliga, av fenomenen, av livet.

Aristoteles' misstag, ett misstag som är mycket vanligt inom filosofin, är att han gjorde det allmänna, begreppet och idén till något tomt.

'Det tycks underligt, oerhört (barnsligt, mera exakt), absurt. Men den moderna idealismen, Kant, Hegel, gudsidén är den inte av samma slag?'

För att få kunskap, för att gå från okunnighet till kunskap, måste man analysera och abstrahera;

man måste gå genom begreppet (taget subjektivt, formellt, såsom inom tänkandet). Man kan alltid isolera begreppet, göra det stelt, och i stället för att uppnå den objektiva dialektiken kan man följaktligen förstöra begreppets dialektiska, subjektiva rörelse och hejda det vid dess logiska nivå. Det är vad Aristoteles gör.

Kunskapsakten är i själva verket mycket invecklad. Man måste skilja på huset i allmänhet och de individuella husen. Huset i allmänhet, isolerat, är ingenting. Likväl betecknar detta ord de enskilda husens väsen, genom begreppet.

'Kunskapens klyvning och möjligheten till idealism' är likaså givna i den enklaste, elementära abstraktion, säger Lenin. Återspeglandet är inte ett återspeglande i en spegel (låt oss än en gång understryka denna väsentliga formulering). Då förståndet möter tinget, som alltid är individuellt, och drar ut bild och begrepp 'är det inte en enkel, omedelbar, död akt'.

Livet är alltid oändligt rikt och komplext; det blandar de mest skilda aspekter, det ytliga och det djupa, fenomenet och väsendet. Den 'komplexa, kluvna, sicksackgående' kunskapsakten 'innesluter möjligheten till fantasins flykt utanför livet' och ännu hellre, framhåller Lenin, 'möjligheten till en (omärklig) förvandling (om vilken människan inte är medveten) av det abstrakta begreppet, av idén till skapande fantasi. Ty i varje abstraktion, i varje allmän idé om det så bara rör sig om "husets" eller "bordets", finns en viss del fantasi.'

Det passar här att efter denna analys närma sig den framställning som finns i fragmenten om Dialektiken. Framställningen om Dialektiken måste inledas med Logiken, men då bör man visa utkastet om dialektiken i bedömningarna och begreppen, vilka Logiken har en tendens att isolera och fixera:

'Låt oss börja med den enklaste, vanligaste sats: detta träds blad är gröna, Jean är en man, Medor är en hund osv. Redan här finns dialektiken, vilket Hegel påpekade: det enskilda är allmänt. Detta förklarade redan Aristoteles i sin Metafysik då han yttrade: "Vi kan inte abstrakt föreställa oss ett hus, Huset, som inte är ett hus som vi kan se ..." Här finns element, embryon, begrepp om nödvändighet och sammanhang i naturen. Det tillfälliga och det nödvändiga, fenomenet och väsendet är närvarande då man säger: Jean är en man, Medor är en hund, här är ett löv. Ty då tillbakavisar vi omständigheterna och kvarhåller det väsentliga och ställer det ena mot det andra.

Sålunda kan man (och måste man) i varje påstående urskilja de utvecklade elementen av dialektik, liksom i en kemisk "cell" och sålunda åskådliggöra att dialektiken tillämpas på all mänsklig kunskap ... Dialektiken är i djupaste mening kunskapsteori (från Hegel till marxismen): denna sida (som inte är en sida utan en grundval) har inte i tillräcklig grad undersökts av Plechanov eller någon av de många andra marxisterna.'

Följaktligen måste den (formella) logiken frigöras från den aristoteliska skolantiken. Logiken kan varken skiljas från dialektiken eller förväxlas med denna. Mera allmänt, allting i det mänskliga livet, i praktiken, i språkbruket, innehåller redan dialektik, embryon och övergångar mot dialektiken. Likväl är dialektiken inte detsamma som dess element och embryon. I sig själv är den väsentligen något mycket högre: teori och kunskapsteori.

Denna kunskapsteori visar först och främst att kunskapen inte nås genom en rät linje utan i kurvor, cirklar och sfärer som innesluts i och efter hand närmar sig en spiral. Varken en rät linje eller en sluten cirkel.

'En liten del av denna krökta linje, betraktad för sig — och ur en viss synvinkel, från en enda sida — kan anses vara en rät linje.' (Lenin) Men om vi fortsätter på denna räta linje, lämnar vi dialektiken i egenskap av 'levande, mångfasetterad [kunskap], mångfalden av aspekter att ta i

betraktande ökar ständigt'.

Vi går mot idealismen, mot subjektivismen, mot mysticismen, ensidiga, överflödiga utväxter, 'en av kunskapens drag eller fasetter', avskilda från världen, förda till det absoluta.

Låt oss alltså utgå från logiken (från bedömningen, begreppet, deduktionen), under det att vi misstror logiken vars rigiditet inbegriper orörlighet och vilken skulle föra oss fram till en sträng, rät linje, följaktligen mot ensidighet och orörlighet.

Låt oss utgå ifrån praktiken, men med vetenskapen att dess alltför rika innehåll bara ger oss den dialektiska kunskapens element och utgångspunkt. Här måste analysen komma in och i detta innehåll avslöja motsättningarna eller motsättningarnas embryon och antagonismer, de objektiva sammanhangen, det väsentliga.

Vi kommer sålunda fram till Anteckningar om Hegel, som är grundläggande och väsentliga för att förstå Lenins tänkande och förhållandet mellan hegelianismen och marxismen-leninismen.

Här måste vi skilja på två sorters anteckningar: anteckningarna om filosofins historia och anteckningarna om historiens filosofi å ena sidan och å andra sidan Anteckningarna över Logiken, som befinner sig i debattens centrum.

Anteckningarna om Hegels historiefilosofi frapperar genom sin korthet. Lenin avslutar:

'Historiens filosofi ger oss mycket lite, och det är naturligt: det är just på detta område, inom denna vetenskap som Marx och Engets har gjort de största framstegen. På detta område framstår Hegel som mest föråldrad ...'

I samband härmed kopierar Lenin en sida av denna inledning (förnuftet i historien) som 'innehåller utmärkta saker om sättet att ställa problemet'.

I själva verket frågar sig Hegel vad resultatet blir av 'den ändlösa framställningen av det mänskliga livet, av människornas handlingar under den största mångfald av omständigheter'. Dessa händelser och episoder, dessa fakta och bedrifter väcker intresse på olika sätt:

'Än lockas vi av skönheten eller friheten eller rikedom; än lockar oss kraften, än lyckas liderligheten imponera oss ... Överallt finner vi det brokigaste skådespel.'

Vilka är således historikerns synpunkt och perspektiv, hans kategori? Historia finns endast om historikern söker 'ett slutgiltigt mål hos alla dessa historier. Finns inte bakom denna fasads högljudda larm arbetet och framåtskridandet på ett verk, på ett inre, tyst, hemligt verk där den väsentliga kraften av alla dessa övergående fenomen finns bevarad ...?'

Således har summan av de individuella handlingarna och passionerna, mängden av intressen, av obetydliga krafter en mening och en riktning, oberoende av de subjektiva strävandena. Utan att veta det går människorna mot ett mål: människans frihet. Hegel tolkar historiens mening på sitt idealistiska språk:

'Den universella historien är ingenting annat än utvecklandet av frihetsbegreppet.'

I detta verk finns vissa embryon till historisk materialism. Men i sista hand är det inte mycket.

Däremot studerar Lenin omsorgsfullt Hegels Föreläsningar om filosofins historia. Här närmar vi oss i själva verket det grundläggande problemet:

'Jag påstår', skriver Hegel (kopierat av Lenin med ett N.B.), 'att raden av filosofiska system i historien är densamma som raden av de begreppsmässiga bestämningarna av Idén.'

En överensstämmelse eller snarare en (dialektisk) enhet uppenbaras mellan filosofins historia och

(den dialektiska) logiken. Och detta är en 'djup och riktig, i grunden materialistisk idé. (Den verkliga historien utgör basen, grundvalen, varat från vilken medvetandet härrör.)' (Lenin)

Liksom vetandet vilket går från cirklar till allt vidare cirklar, från sfärer till allt djupare sfärer, ter sig filosofins historia på samma sätt som en cirkel vilken i sin periferi innesluter mindre cirklar: doktrinerna, 'systemen'. Dessa doktriner, filosofernas verk, tycks först bekämpa varandra och trasslas in i varandra utan ordning (liksom passionerna och handlingarna och händelserna i den allmänna historien). De förefaller vara individuella verk, och i denna bemärkelse blir man snabbt trött av studiet av deras förhållanden och deras följd. De tycks vara slutna, tillstängda, systematiska. Men den verkliga historikern ser den uppåtstigande rörelsen som genomkorsar doktrinerna. Lenin beriktigar Hegels 'djupa och sanna' jämförelse: varje särskilt uttryck för tanken finns i spiralen för det mänskliga tänkandets utveckling. Vi återfinner här uppfattningen om utvecklingen som en spiral; något som Lenin tillskrev sådan betydelse att han tycks betrakta detta som ett uttryck för en universell lag.

Filosofins historiker behöver en seriös metod för att inte tillskriva de gamla filosoferna något som utvecklats efter dem (och ibland med utgångspunkt från dem). Emellertid måste man erkänna de embryon, de fruktbara frön där de finns, som t. ex. hos pytagoréerna 'föreningen av embryon till vetenskapliga resonemang och fantasi'. (Lenin)

Studiet av eleaterna möjliggör en definition av dialektiken (en definition som sedan åter tas upp, bearbetas, kompletteras och fördjupas). Hegel urskiljer två bestämningar av dialektiken: tankens egen rörelse inom begreppen (dialektiken tagen subjektivt) — och rörelsen i det objektiva väsendet.

Lenin transponerar Hegels fragment på följande sätt:

'Dialektiken i allmänhet är tankens rörelse inom begreppen ... De mänskliga begreppen är inte orörliga utan rör sig ständigt, går från det ena till det andra, sammansmälter med varandra. Utan detta skulle de inte vara en återspeglings av det levande livet ... Mera specifikt är dialektiken studiet av motsättningen mellan I-sig (Ansich), väsendet, underlaget, substansen — och fenomenet, "varat-för-annat". (Också här ser vi övergången, sammansmältningen av det ena med det andra: väsendet är skenbart, fenomenet är väsende.) Människans tänkande fördjupas oändligt från skenet mot väsendet, från väsende av enkelt slag, om man så kan säga, till väsende av högre slag, och så vidare i oändlighet.'

Men lägg märke till att detta fortfarande bara är en första bestämning av dialektiken: dialektiken i begreppen, i kunskapsprocessen, i människans analys av den objektiva verkligheten. Låt oss gå över till den högre, fullständigare bestämningen (vilken inte kan skiljas från den föregående: de utgör en helhet som definierar dialektiken).

'I sin egentliga betydelse är dialektiken studiet av motsättningen i själva tingens väsen: det är inte bara fenomenen som är övergående, rörliga, flytande, skilda åt genom rent konventionella gränser, utan allt detta gäller likaså för tingens väsen.'

Det finns följaktligen inte bara i verkligheten utan också i tänkandet (som återspeglar verkligheten) moment, sfärer, tilltrasslade djup som följer på varandra. Också motsättningar.

Dialektiken är först extern (i förhållande till föremålet), subjektiv, begreppsmässig. Ett visst sätt att betrakta föremålen och hos dem upptäcka olika sidor och att 'rubba det som ger sig ut för att vara fast' är redan dialektik. Om vi fortsätter i denna riktning, eller går alltför långt, blir resultatet ironi, skepticism, sofistikeri. Vi får inte överge den *objektiva dialektiken*, det immanenta betraktandet av föremålet:

'Man tar det för sig, förutsättningslöst, utan förutfattad mening, utan någon moralisk idé ... Man placerar sig fullständigt i tinget, man betraktar föremålet i sig, man tar det efter de bestämmningar det har' (vilka är motstridiga). (Hegel, kopierat av Lenin)

Idag accepterar alla principen om utveckling, evolution. Med en gång blir denna princip banal och enigheten därom är tillfällig, ytlig, oreflekterad, källborgerlig. Principen om utvecklingen måste själv utvecklas, tillämpas på allt, även på kunskapen. I synnerhet måste man 'förbinda, förena och sammanfoga den allmänna principen om evolution med den allmänna principen om universums, naturens, rörelsens och materiens enhet'.

En svår uppgift om vi antar att det finns 'en dialektik i begreppen och en dialektik i kunskapen som har en objektiv betydelse.

Lenins centrala idé framstår klart: dialektikens *objektivitet*.

Varifrån kommer svårigheten? Från själva tänkandet. Ty först och främst analyserar, skiljer, abstraherar och håller tänkandet i åtskillnad de moment av föremålet som är förbundna i verkligheten. Vi kan inte omedelbart gå till själva tinget, placera oss i det, gripa det och förstå det.

'Vi kan inte skildra, uttrycka, mäta och avbilda rörelsen, utan att bryta dess kontinuitet, utan att förenkla, brutalisera, skilja åt, utan att dra ut det levande. Återgivandet av rörelsen i tänkandet består alltid i att fixera det, att lösa upp det, och det gäller inte bara för tänkandet i fallet om rörelsen utan för alla begrepp', skriver Lenin.

Och det är just vad Zenon från Elea visar i sina berömda argument mot rörelsen. Men det är också det som tvingar oss att ge liv åt och att göra begreppen rörliga, att gripa den objektiva rörelsen och förstå den som motsägelsefull (kontinuitet och diskontinuitet etc.).

'Detta utgör dialektikens grundval.' (Lenin)

Vi upptäcker sålunda hos grekerna, dessa friska och naiva dialektiska filosofer, tre bestämmningar eller moment i dialektiken, moment som försvinner, omvandlas i varandra, påverkar varandra.

(a) Den *externa* dialektiken (dvs. tanken som analyserar, fixerar och åtskiljer föremålen, egenskaperna och begreppen men som samtidigt rubbar denna fasthet, strävar att upplösa de åtskilda begreppen och fortskrider från förhållande till förhållande).

(b) *Föremålets dialektik*, immanent i föremålet men alltjämt kvar i subjektets tänkande (för subjektet och måhända ännu i föremålets eller fenomenets enkla sken).

(c) Den *fullständigt objektiva* dialektiken som princip för allt som existerar.

Det är 'Herakleitos objektivitet'. (Hegel, med N.B. av Lenin)

Studiet av Herakleitos lära och dialektikens moment för Lenin fram till betydelsefulla reflexioner över förhållandet mellan vetenskaperna och dialektiken. Vetenskapsmännen stannar spontant vid de två första momenten. Fortfarande vet de det inte klart:

'Om man lyssnar till dem säger de bara vad de ser, men detta är inte sant, ty omedvetet omvandlar de med hjälp av begreppet omedelbart vad de ser. Och diskussionen rör sig inte om motsättningen mellan iakttagelsen och det absoluta begreppet utan om motsättningen mellan det begränsade och fixerade begreppet och det absoluta begreppet.' (Hegel)

Den enkla och rena empirismen är omöjlig eller faller utanför vetenskapen. Ingen vetenskap utan begrepp, upprepade Engels på ett enklare sätt än Hegel (Lenin), men konsten att behandla

begreppen är inte medfödd ty 'det är resultatet av naturvetenskapernas och filosofins utveckling under två tusen år'. (Lenin: Lägga märke till den vikt han fäster vid filosofins utveckling.)

Med sina naiva och illa behandlade begrepp kommer vetenskapsmännen — spontant — att förneka de rörelser och de förändringar som de analyserar.

'Vetenskapsmännen har en inskränkt idé om förändringen och de förstår inte dialektiken.'

Men hos dem finns redan det universella, det nödvändiga, sanningen. Likaså hos filosofer som Herakleitos eller de grekiska atomisterna (Leukippos, Demokritos).

Läsaren kan följa Lenins kommentarer i överensstämmelse med Hegel om dessa filosofer och deras verk. Fragmenten om Gorgias, Sokrates, Platon, Aristoteles är av särskilt intresse.

Allmänna slutsatser:

1. 'Man kan inte tillämpa Hegels logik som sådan, ej heller betrakta den som något definitivt givet. Man måste behålla de logiska (gnoseologiska) aspekterna efter att ha rensat bort mystiken om idéerna: mycket arbete kvarstår ännu.' (Lenin)
2. Marxisterna har försummat detta arbete. Till exempel Plechanov, som skrivit mycket om de grundläggande frågorna men 'ingenting om den stora logiken. Ingenting om dess betydelse (dvs. i grunden om dialektiken som filosofisk vetenskap)'
3. Hegel menade på fullt allvar att materialismen inte existerar som filosofi. Av det faktum att filosofin är en 'vetenskap om tänkandet om det universella' drog han slutsatsen om begreppets, Idéns existens. Han förföll därmed till den subjektiva idealism som han själv kallade 'dålig idealism'. Men på samma gång 'har den objektiva idealismen (och ännu mer den absoluta idealismen) närmat sig, på sicksackväg (och genom kullerbyttor) så långt att den snuddar vid materialismen och den har delvis förvandlats till denna'.

Som dialektiker 'förstod Hegel inte den dialektiska övergången från materien till rörelsen, från materien till medvetandet — särskilt det sistnämnda. Marx rättade till mystikerns misstag (eller svaghet)'.

Då Hegel kommit helt nära den dialektiska materialismen, tar han — feget — till flykten, framhåller Lenin. Och han förtalar till och med materialismen.

Vi måste komma ihåg dessa slutsatser, ty vi kommer att återfinna dem i samband med Logiken. Lenin går tillbaka till och fördjupar Engels' (och Marx' teser) om det hegeliska systemets motsägelsefulla karaktär. Lenins analys tränger in i de konkreta problem som denna inre motsättning ställer. Vi befinner oss i hjärtat av den så omdiskuterade frågan; förhållandet mellan hegelianismen och marxismen. Skenbart paradoxalt (men denna paradox överraskar bara icke-dialektikerna eller de dogmatiska marxisterna) är det från den mest idealistiska sidan av sin objektiva idealism, utifrån den absoluta idealismen som Hegel närmade sig och snuddade vid den dialektiska materialismen på ett sådant sätt att hans dialektik är förvriden, omkullkastad, upp- och nervänd, med huvudet nedåt, men det är redan — i en bemärkelse och till en viss punkt — den objektiva, materialistiska dialektiken. Under förvandlingen går hegelianismen delvis upp i den dialektiska materialismen. Och detta desto mer som den absoluta idealismen tillbakavisar den 'dåliga idealismen' (den subjektiva idealismen), och då Hegel behandlar det absoluta, angriper han all dogmatisk filosofi 'inte på grund av dess positiva innehåll, utan därför att den påstår att något bestämt är absolut'. (Hegel, citerad av Lenin)

Den dialektiska materialismen tillbakavisar inte det absoluta, men den tillbakavisar detta att tanken isolerar det absoluta, skiljer det från det relativa och bestämmer det (och följaktligen

begränsar och ställer det absoluta utanför naturen, utanför vetandet). Då den absoluta idealismen utarbetar och kritiserar begreppet om det absoluta, rör den således vid den dialektiska materialismen! Det hegelska absoluta, som de idealistiska och svärmiska neohegelianska kommentatorerna framställde som obeskrivbart 'subjekt' — med utgångspunkt från avsnitt ur Fenomenologin — är i verkligheten bara ett alltjämt otillräckligt uttryck för universums 'autodynamik' (Selbstbewegung). Så snart man kallar det 'subjekt' bestämmer man det, avgränsar och isolerar det, vilket står i motsättning till hegelianismens djupaste innebörd.

Hegel gör naturen till Idéns natur. Han snuddar vid sanningen: Idén är naturens Idé. Det räcker att vända upp och ned på hans tes.

E. Anteckningarna om Hegels Logik

Under sin vistelse i Bern mellan september och december 1914 läste Lenin Hegels Stora Logik (Wissenschaft der Logik) och gjorde för eget bruk en mängd anteckningar och citat följda av stundom ironiska, stundom beundrande kommentarer, ibland inskränkte de sig till ett enda ord, ett utropstecken eller till ett enkelt frågetecken.

Tidpunkten kan förefalla egendomlig: 'Hur kommer det sig att Lenin hösten 1914, i början av världskriget, landsflyktig, isolerad efter den socialdemokratiska internationalens sammanbrott läser om den dunklaste, den mest idealistiske av alla filosofer, och bland alla verk detta abstrakta verk, Logiken?'

I själva verket läste Lenin Hegel åter och återigen vid en tidpunkt då alla det kapitalistiska samhällets motsättningar släpptes lösa (och med vilken våldsamt!). Där andra såg en rätt ställd mot en annan rätt eller bara blodigt kaos ser Lenin de inre motsättningar som bryter fram. Han vill således verifiera och bevisa sin teori om motsättningarna, den dialektiska metodens teoretiker. Den hegelska teorin visar honom att sönderslitandets stund, då sammanstötningen mellan de motsägande elementen tycks utan lösning också kan vara det ögonblick då lösningen börjar skönjas; ty det historiska läget och massorna ropar — i brist på individuell medvetenhet — på och söker efter den. I själva motsättningen döljer enheten ibland kampen mellan de motsatta elementen, och då är den skenet; ibland skyler och döljer konflikten mellan elementen de djupa väsentliga krafterna. Stundom är enheten sken och stundom det våldsamma sönderslitandets kaos. Då Lenin läser om Hegel söker han bekräftelse på sin gamla teori: imperialismens och världskrigens epok är också revolutionernas epok. Hösten 1914, i det närmaste ensam, påbörjar han kampen: sin kamp. Han går 'mot strömmen' därför att han *har kunskap* om en djupare strömning, den revolutionära.

I detta ögonblick, år 1914, överger det borgerliga (och det socialdemokratiska) tänkandet sina 'värden' om allmängiltighet och sanning. Det kröker in sig i nationalistisk isolering och ställer sig i krigets tjänst. I den stund då Lenin läser Hegels Logik känner en annan man att hans timme har kommit, Mussolini. Irrationalist, 'socialist', formad av Sorel och teorin om det 'rena' våldet som faktor i historien, går han från internationalism till fascistisk nationalism. Den fascistiska ideologin kommer efteråt, den krävs av de politiska äventyrarna och 'deras' filosofer! I denna stund håller Lenin ensam eller nästan ensam fast vid en rationell världsuppfattning, en metodik och en logik.

Således kan vi förstå varför dessa *Anteckningar* är av utomordentlig betydelse. De gav den marxistiska rörelsen vad den saknade: dessa anteckningar innehåller framställningen av den metodik och den logik som Marx inte haft tid att utarbeta.

Lenin har i varje ögonblick av sina studier klart för sig den historiska situation som han vill

analysera. Emellertid är det i dessa *Anteckningsböcker* inte fråga om imperialismen och kriget. Det gäller kunskapsteorin. Lenin läser Hegel för att där hämta det bästa. Den kritiska läsningen blir en handling. De (skenbart) mest abstrakta meningarna får en aktuell, angelägen betydelse även om det oftast inte påpekas. Exempelvis skriver Lenin av några av Hegels ord: 'Varje gränsöverskridande betyder inte befrielse.' Vad betyder dessa ord för Lenin? De är fyllda av mening. De fullföljer kritiken av romantiken, utopismen och det tomma drömmet. Och mera: de betyder att det kapitalistiska samhället spränger sina egna gränser i kaoset och blodutgjutelserna, men att detta ännu inte innebär befrielse, revolution. De som läser Lenin måste återfinna hans tankegång och blottlägga betydelsen i dessa lakoniska formuleringar.

Eftersom en enkel mening, som sätts i samband med händelserna, Lenins tänkande och det filosofiska tänkandet i allmänhet, kan väcka en sådan genklang, hur skall man då här framlägga eller uttrycka innehållet i *Anteckningar om Logiken*? Vi tar endast upp några 'temata': förhållandet mellan logikens och dialektikens viktigaste kategorier och till att börja med förhållandet, som redan berördes i det föregående, mellan väsen och sken (vilka omedelbart förbinds med andra kategorier: *fenomen och lag*).

Väsen och sken

Vi vet redan att analysen måste avlägsna de yttre aspekterna för att nå det väsentliga. Den vetenskapliga kunskapen definieras som kunskapen om väsendet. Den som tillbakavisar begreppet väsen, tillbakavisar därmed även begreppet *lag*. Och tvärtom. Han ägnar sig åt den rena empirismen, åt det rena och enkla konstaterandet av fenomenen utan att kunna skilja skenet — och det tillfälliga — från det som inte är sken.

Hittills har vi nöjt oss med att formulera de spontana (praktiska) kraven på vetenskaplig kunskap. Vi har upphöjt dem till rena begrepp, till en metodik. På samhällsvetenskapernas område har vi emellertid givit begreppen ett komplement som förvandlar de empiriska trevandena till vetenskaplig metod: medvetandet, spontaniteten förläggs till fenomenens och det yttres plan. Det subjektiva är inte det väsentliga.

Men den dialektiska kunskapsteorin, den dialektiska metodiken tränger djupare. Mellan väsendet och skenet finns ett djupare dialektiskt förhållande, dvs. både enhet och konflikt.

Väsendet ligger inte utanför fenomenet eller skenet. Fenomenet innehåller sitt väsen och sin lag. 'Kunskapen stannar inte vid det omedelbara', endast de mindre filosoferna (Kant eller empiristerna) ställer sig frågan huruvida väsendet eller skenet skall utgöra basen. Hegel ersätter *eller* med *och*.

'Skenet är väsen i ett av sina bestämningar, i ett av sina förhållanden, i ett av sina moment.'
(Lenin)

Skenet *döljer* väsendet — och likväl innehåller skenet väsendet, uppenbarar väsendet.

Väsendet *är* sken. Detta påstående måste tas i hela sin räckvidd. Då vi analyserar ett fenomen, då vi studerar skenet (eller 'uppträdandet') når vi ett väsen. Detta väsen blir i sin tur ett fenomen för oss: väsendet innehåller, döljer och uppenbarar ett annat, ännu mera djupgående väsen. Och så vidare i all oändlighet.

Lenin ger ett exempel: flodens rörelse. På ytan finns skummet, på botten de djupa strömmarna. Det finns mer eller mindre djupa strömmar ända till den ström som gröper ur flodbädden, bestämmer riktningen och anger framtiden. (För att lära känna floden måste man gå längre: studera jordmånen, den geologiska bildningen och så vidare.) Men 'också skummet är uttryck för

väsendet'; man måste både undersöka och avlägsna det för att nå de allt djupare strömmarna. I floden finns också vattendropparna, *varje* vattendroppes läge, dess förhållande till andra vattendroppar, dess förbindelse med andra droppar, dess riktning.

Denna *bild* av Lenin 'uttrycker' känsligt och klart de dialektiska begreppen, vilka som kategorier och begrepp är svårgripbara. Det är uppenbart att Lenin tänker på det sociala livet: ideologiernas skum — de djupa strömmarna vilka gör historien. Analysen går från överbyggnaderna, (medvetandets) fenomen, till det som utgör rörelsens grundval genom de mellanliggande strömmarna i floden ...

Bilden uttömmar inte vår fråga. Låt oss gå tillbaka till fenomenet. Fenomenet innehåller och omsluter verklighetens ändlösa djup:

'Ni förlägger all världens rikedom till det yttre och därefter förnekar ni det yttres objektivitet', förebrår Lenin (med Hegel) de flesta filosofer.

Resultatet blir att lagen (och väsendet) endast är en grad av — människans — kunskap om enheten och sammanhanget, om interdependensen och totaliteten i det universella vardandet.

Lägg märke till detta exempel, som är viktigt för att förstå Lenins *politiska* tänkande: han håller orubbligt fast vid begreppet lag (och väsen) som mål för kunskapen — men likväl uttalar han sig mot 'förgudligandet av begreppet lag, mot dess förenkling, mot dess fetischering'.

Lagen är inte något absolut. Det finns ingen absolut lag. Varje lag är approximativ, relativ. Den har begränsningar: lagen har en 'sfär' utanför vilken den blir falsk. Och den är endast en *del* av fenomenet: det lugnaste det innehåller. Emellertid är fenomenet *oändligt mycket rikare än lagen* (och väsendet), ty det innehåller lagen och dessutom förhållandet till vardandets totalitet (till universums hela rörelse).

Kunskapsteorin går således mycket längre än de enkla metodiska problemen. Den förbinder — oundgängligen — dessa med uppfattningen om världen. Den för oss fram till uppfattningen om ett oändligt djupt universum i alla riktningar: tid, rum, 'sfärer' som inneslutes däri, väsenden som följer på varandra. Men universums totalitet ger sig till känna i den minsta lilla del, i det minsta av naturens och samhällets fenomen. Detta måste vi veta för att inte förakta vare sig fenomenet — eller väsendet eller lagen. Och också för att inte stanna kvar där på kunskapens (och *begreppets*) väg, vid dessa ofullständiga och bedrägliga bestämningar: allt finns i allt, allt verkar och återverkar på allt — allt förgår, osv. Uppfattningarna om orsak och verkan, om ömsesidig påverkan eller interdependens är grundlagda begrepp, men de förblir otillräckliga och tomma om de skils från universum som totalitet (som ändlöst djupt och på samma gång vardande).

Således håller Lenin fast vid två begrepp som tycks oförenliga:

(a) Det finns *objektiva* och relativt fasta lagar. Lagen är det som förblir (relativt) fast i ett fenomen med utgångspunkt från vad det är och dess förhållande till hela universum (exempel: strömvirvlarna i floden, ungefär på samma ställe i flodens väldiga rörelse). Lagen är fenomenets 'lugna återspeglning' i och genom hela världen — och tvärtom. Följaktligen är begreppet lag *en grad* (men endast en grad av kunskapen).

(b) Ingenstans, varken i naturen eller i samhället, finns stränga avgränsningar, fixa, rigida 'gränser' (i ordets vanliga bemärkelse). Allt är i rörelse. All verklighet definieras som strävan (mot sitt slut), som övergång, som förändring av någonting till någonting annat. Vardandet inbegriper det oförutsedda. Det är oändligt komplext, oändligt rikt. Det existerar aldrig någon fullständig, avslutad analys av ens det minsta fenomen. Låt oss för att ge dessa påståenden en konkret innebörd förflytta oss tillbaka till de *politiska* verken. Vi får inte glömma att Lenin är en

revolutionär tänkare och politiker. Låt oss på nytt ta i betraktande de två föregående punkterna genom att tillämpa dem konkret:

(a) Revolutionen är ett våldsamt historiskt och samhälleligt fenomen som *tycks* sakna lag. Det *tycks* som om det är det ögonblick då alla lagar försvinner — då helt nya lagar ersätter de gamla.

Men revolutionen är inte någon sådan absolut diskontinuitet eller absolut upphävande av all lagbundenhet. *Revolutionen har själv lagar*. Detta sägs i det berömda avsnittet i *Radikalismen, kommunismens barnsjukdom* som vi redan citerat: 'Här har vi revolutionernas grundläggande lag.' Och Lenin visar hur endast en förening av en *objektiv* (ekonomisk, social) kris och ett *subjektivt* element (massornas medvetenhet och de styrande klassernas oförmåga, omedvetenhet eller oduglighet) ger en revolutionär kris.

(b) Varje revolution har sina (dialektiska) lagar. Men:

'Historien och revolutionernas historia i synnerhet är alltid innehållsrikare, mera omväxlande och mångsidig, mera levande och "mer oberäknelig" än de mest avancerade klassernas allra bästa partier, mest medvetna förtrupper, föreställer sig. Det är också begripligt, ty de bästa förtrupperna uttrycker tiotusentals människors medvetande, vilja, lidelsefullhet och fantasi, medan revolutionen genomföres — under ögonblick av särskilt uppsving och särskild anspänning av all mänsklig förmåga — genom medvetandet, viljan, lidelsen och fantasin hos tiotals miljoner, som piskas fram av den mest skärpta klasskamp.' (*Radikalismen, kommunismens barnsjukdom.*)

Eller, en annan illustration:

(a) Det existerar klasser, dvs. stora grupper av människor som klart skils åt genom den ställning de innehar i ett historiskt bestämt samhälleligt produktionssystem — genom deras förhållande till produktionsmedlen, genom deras betydelse i arbetets organisation, genom de juridiska egendomsförhållandena, genom deras medel att uppnå och den del av den samhälleliga rikedom de förfogar över.

Det existerar således klasser som är väsentligt olika och vilka står mer eller mindre mot varandra i klasskampen. Proletariatet är inte den enda revolutionära klassen, men den är den enda fullständigt revolutionära klassen: till sitt väsen revolutionär.

(b) Och likväl är den sociala verkligheten, dess 'struktur' ingalunda enkel:

'Kapitalismen skulle inte vara kapitalism om inte det "rena" proletariatet från alla sidor vore omgivet av en massa ytterst brokiga övergångstyper från proletärer till halvproletärer, från halvproletär till småbonde (samt småhantverkare, småproducenter, och mindre egendomsbesittare över huvud taget), från småbonde till medelbonde osv. — om inte inom själva proletariatet funnes uppdelningar i mer eller mindre utvecklade skikt, uppdelningar på grund av hemort, yrke, ibland religion ...'

Den sociala och politiska analysen måste således ta i betraktande dessa sidor, dessa marginaler, dessa zoner av mångfaldiga interferenser där klasserna blandas med varandra.

Lenin kritiserar, på ett sätt som kan tyckas egendomligt för de läsare som inte känner till det samband som Lenin uppställt mellan filosofin och politiken, de människor som 'inte vet att alla gränser i naturen och i samhället är rörliga och till en viss grad konventionella'. Apropå vad? De (politiska) kompromisserna. Lenin för en kamp på två fronter: huvudsakligen mot sekteristerna, mot personer med stela principer — men också mot opportunisterna utan principer. Den sanne (revolutionäre, proletäre) politikern skiljer mellan förräderikompromisser och nödvändiga kompromisser. Men distinktionen kräver en tankemetod som är mycket säker. Därför ingriper här

all kunskapsteori, all metodik (som skiljer det skenbara eller det tillfälliga från det väsentliga) för att underbygga den politiska doktrinen ...

Dessa dialektiska kategorier (och den verklighet som svarar mot dem och som de återspeglar) utgör således något helt (en totalitet). Men kategorierna förväxlas inte. De är inte samtidigt jämbördiga, sedda ur samma vinkel eller från samma sida. Vid en bestämd tidpunkt är lagen (eller sökandet efter lagen) det viktigaste. Vid en annan tidpunkt är det livets, erfarenhetens, fenomenens obegränsade rikedom som tar överhanden ...

Och det är därför som marxismen inte — utan att motsägas och förstöras inifrån — kan bli en dogm. Lenin definierar oförtröttligt marxismen som en vägledning: till (revolutionär) handling som förvandlar världen — till analys av verkligheten, av det som förändras, av det som uppträder i livet och vardandet och vilket likväl inte är ren skenbarhet, utan avslöjar en djup och ny verklighet ...

Har vi därmed uttömt Lenins anvisningar och dialektiken om väsendet och skenet, om fenomenet och lagen? Långt därifrån. Vi skulle närmare behöva visa hur fenomenet innesluter universums oändliga djup — och likväl bara utgör en liten del, ett moment därav. Så att 'allt existerar i allt' och samtidigt — 'allt existerar inte i allt'. Vi skulle behöva visa hur de olika vetenskaperna, som analyserar fenomenen, där finner sina 'sfärer', sina lagar, sina väsen.

Exempelvis framhåller den enklaste, vardagligaste handling, en människa som köper bröd, den politiska ekonomin, fysiologin, psykologin etc. Det tillhör Marx' storhet att han tillämpat den djupaste och mest vetenskapliga analysmetod på 'den enklaste, vardagligaste, oftast förekommande handlingen bland massorna och i det dagliga livet, det som man möter i varje ögonblick, nämligen bytesförhållandena'. Sådant är det mänskligt och samhällsligt konkreta. Det är närvarande i det omedelbara men yppas bara genom den kunskap som går tvärsigenom det omedelbara till begreppet. Begreppet (och endast det) innehåller och känner det konkreta.

Lagarna och Väsendena utgör sålunda ett motsägelsefullt område. Tränga in i det och betrakta detta som tillräckligt i sig är att förlora sig i vad Hegel kallar 'väsendets öken'. Det utgör begreppets abstrakta sida då man isolerar det. Lagarnas och Väsendenas område är kallt och lugnt. Det sant konkreta, det som begreppet fångar då det inte tas formellt utan dialektiskt, är outtömligt — och outtömligt intressant. Outtömligt, men inte oåtkomligt, eftersom kunskapen går från ett väsen till allt djupare väsen.

Sålunda klyvs 'världen' *nödvändigtvis* för och inför den mänskliga kunskapen: abstrakt och konkret, tänkande och verklighet, begrepp och det omedelbart givna, fenomen och lag, väsen och sken, noggrann bestämning och (övergående) vardande ... Men dessa två 'världar' utgör endast en. Var och en av dem utgör ett Helt, och de båda utgör Totaliteten (Universum), det vill säga den universella rörelsen, som av vårt tänkande uppfattas på djup av olika *grader*.

Låt oss sammanfatta den leninistiska doktrinen om väsendet och ge ett exempel på en *politisk* tillämpning för att belysa frågan.

Hegel definierar väsendet som *totaliteten* av dess yttringar (egenskaper, relationer, samverkan). Väsendet befinner sig alltså hitom varje yttring, men inte bortom deras totalitet. Det är i varje yttring eller sken; men det uttöms inte med detta. Väsendet är ett *raison d'être*.

Lenin tar fasta på denna definition. Väsendet bestäms i varje egenskap som det som omfattar alla de övriga egenskaperna. Men för den marxistiska och leninistiska materialismen gäller att:

(a) Tanken inte konstruerar, aldrig kan konstruera väsendet. Den blottlägger väsendet. Praktiken är en oundgänglig *förbindelselänk* och ett kriterium.

(b) Hos Hegel förblir väsendet och yttringen så att säga i ett tillstånd av logisk samexistens. För marxismen-leninismen är det faser eller efter varandra följande moment under samverkan. Alla yttringar är inte lika väsentliga. Stundom är yttringen

ett totalt uttryck, ett utbrott av motsättningarna i själva väsendet (krigen, revolutionerna). Stundom förblir väsendet så att säga latent och uttöms — eller förstärks — långsamt, gradvis, kontinuerligt i och genom dess yttringar. Väsendets och skenets förhållande och ömsesidiga läge är alltid historiskt och konkret (t. ex. det kapitalistiska samhällets och den borgerliga statens väsen visar sig eller döljs, förstärks eller försvagas, bryter ut eller förblir latent, allt efter tidpunkten; samma sak och växelvis gäller för demokratins *väsen*).

(c) Deras förhållande är sålunda ännu mycket smidigare och komplexare än vad Hegel trodde. Han tillskriver exempelvis misstaget (skenet som ger upphov till misstaget) ingen *objektiv* grund. Det hegelska misstaget inskränks till en ensidighet som snart överskrides; misstaget rättfärdigas inför Anden och blir sålunda sann såsom varande ett moment av Anden; den är både sann och falsk.

Men Marx visade hur skenen och illusionerna *objektivt* utvecklas till misstag. Och Lenin framhåller ständigt detta yttrande. I den ekonomiska fetischismen bestäms varan, pengarna, kapitalet, vilka *tycks* vara ting, vid en analys såsom yttringen av bestämda (historiska) förhållanden mellan människorna. De innesluter och döljer samtidigt dessa förhållanden: konkret arbete, arbetsfördelning, byte, exploatering av det materiella arbetet osv. Och likväl omvandlas dessa sken till hård, objektiv verklighet. De utgör objektiva realiteter, som blivit oberoende av människorna och som styr människorna. Till en sådan grad att en revolution, den proletära revolutionen, som motsvarar en historisk epok, är nödvändig för att rubba deras makt och skapa nya samhällsliga förhållanden.

Det hegelska förhållandet mellan väsen och yttring, mellan den grundläggande motsättningen och dess överskridande förblir sålunda abstrakt. Därför att det förblir ohistoriskt. Väsendet motsätter sig överskridandet (t. ex. reaktionen, kontrarevolutionen).

Och omvänt. Eftersom skenet redan har en objektiv realitet, måste man räkna med skenen i handlingen (därav teorin om den revolutionära kompromissen). Verka på och genom skenen och yttringarna är — ibland — också att verka för den väsentliga förändringen. Och ibland innebär viljan att verka direkt på väsendet att man glömmer ett moment i handlingen och misslyckas. (Sålunda skulle ett undvikande av den borgerliga demo-

kratiska revolutionen i Ryssland 1905 och viljan till omedelbart genomförande av den proletära revolutionen varit ett allvarligt politiskt misstag enligt Lenin. Lika allvarligt som det motsatta misstaget: stöd åt den borgerliga liberalismen, accepterandet av den av bourgeoisin inskränkta demokratin utan att föra den längre.)

Den demokratiska, borgerliga ideologin, den borgerliga teorin om friheten föddes ur kapitalismens väsen under den fria konkurrensens epok. Den borgerliga ideologin både uppenbarade och dölde detta väsen.

Vid en given tidpunkt kan dess roll förändras. I synnerhet när kapitalismen själv förändras och blir finanskapital och imperialism; ty då strävar den att undertrycka sina forna ideologier och politiska former.

Sålunda har skenen givit upphov till väldiga och reella mystifikationer (den borgerliga demokratin vilken Lenin karakteriserar både som snäv, ofullständig demokrati och som förtäckt form av kapitalets och bourgeoisins diktatur). Men omvänt kan dessa sken *vända* sig mot det som

de är yttringar av och utgöra en *övergång* mot någonting annat. Den (borgerliga) demokratin är också värdefull för proletariatet, inte för att proletariatet skall acceptera denna demokrati men för att det kan föra sin egen kamp inom denna. Proletariatet måste alltså försvara denna demokrati och även kräva dess utvidgning. (Jfr. *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky*.)

Orörligt, fetischerat blir skenet till mystifierande, förtryckande verklighet. Utvecklat, fördjupat kan det bli utgångspunkt för en högre nivå. Den borgerliga demokratin innefattar, maskerar, skyddar kapitalismen; men då den förs till sina yttersta konsekvenser, då man tar den på orden, uppenbaras motsättningen mellan *sken och verklighet* och denna motsättning måste lösas. Den borgerliga demokratiska friheten är alltså inte bara ett medel för att upprätthålla de proletära organisationernas legalitet (fackföreningar, parti osv.). Den kan verkligen bli begynnelse och möjlighet till ett språng mot socialismen. Då uppenbaras ett nytt samhälle som dess väsen och djupa strävande, genom denna politiska manifestation: demokratin.

Mera allmänt var *staten* samtidigt sken och verklighet av de förgångna samhällena. Deras verklighet, deras sanning: genom klassvåldet och statsapparaten, polisen, rättsväsendet. Deras sken: deras rättfärdigande, deras ideologi. Vetenskapen om samhällena och historien kräver att tänkandet bryter dessa sken. Detta är innebörden i *Staten och revolutionen*.

Det relativa och det absoluta

Det oändliga och det ändliga

Det relativa tvingar sig på det absoluta. En relativ kunskap utesluter en absolut kunskap. Men allt är relativt.

Lenin omfattar denna formulering i hela dess vidd, i hela dess betydelse.

I motsats till vad man läser i många texter som ger sig ut för att vara marxistiska inverkar en dubbel relativitet på kunskapen om Lagarna (om väsendena). Det är inte enbart kunskapen om lagarna som definieras som approximativ och relativ, medan Lagarna är absoluta: *lagarna i sig själva* är approximativa, relativa. De har *gränser* och härskar eller råder bara inom dessa gränser, inom en viss tids- och rymd'sfär', vare sig det gäller lagar i naturen eller samhället. Dessa gränser är till på köpet vaga (det finns inga absoluta avgränsningar och gränslinjer). Och även inom deras sfär, inom deras område, där de har något abstrakt över sig, undgår någonting annat — mer eller mindre djupt — alltid Lagarna. De kan alltså aldrig utge sig för att vara oföränderliga, eviga Lagar. Lagarna föds och dör liksom all verklighet. De banar sin väg, skrider framåt och avtynar tillsammans med fenomenen, vars lagar de är. Och likväl (låt oss inte vara rädda för att upprepa oss, ty dessa idéer är varken enkla eller lättfattliga!) finns det Lagar.

Vår approximativa och relativa kunskap (*som nödvändigtvis skulle vara felaktig* om det fanns absoluta Lagar) är sann (ungefärligen och relativt sett), just därför att Lagarna själva är ungefärliga och relativa. Med andra ord återupprättar den dubbla (dialektiska) relativiteten, i ett visst avseende och till en viss punkt, det absoluta. Vi skall i det följande se hur.

'Naturen', skrev Hegel, 'utvecklar sig i logisk ide och i ande.

Lenin kommenterar i dessa ordalag:

'Logiken är kunskapsteorin. Kunskapen är naturens återspeglning genom människan. Men det är inte en enkel, omedelbar, total återspeglning. Denna process består i en hel serie av abstraktioner, formuleringar, begreppsbildningar, lagar och så vidare. Och dessa begrepp, lagar, osv., omfattar också relativt, ungefärligt den ständigt rörliga naturens universella lagar. Det finns i själva verket, objektivt sett, tre termer: 1) naturen; 2) kunskapen ...; 3) formen för naturens återspeglning i

kunskapen. Denna form är begreppen, lagarna, kategorierna. Människan kan inte längre fatta — återspegla — reproducera naturen som

helhet i den ”omedelbara totaliteten”; det enda hon an göra är att evigt närma sig den genom att skapa abstraktioner, begrepp, lagar, en vetenskaplig framställning av universum.' Anteckningar, Subjektiv logik, om begreppet i allmänhet.)

Den absoluta kunskapen (det visste vi redan) utgör alltså en gräns till det oändliga.

Och ändå ligger den redan i den relativa kunskapen. Att framställa den enbart som en oändlig process, som befinnande sig enbart i slutet av denna process är det fel som relativismen och skepticismen begår. Även om man föreställer sig att den relativa kunskapen närmar sig den absoluta kunskapen i det oändliga, så räcker det inte med denna föreställning. Det absoluta befinner sig så att säga mitt i hjärtat av det relativa, i dess sköte. Deras motsägelse innebär en enhet. Vad vi vet är redan ett litet stycke av det absoluta som utvecklar sig och kommer att uppenbara sig i fortsättningen. Varav den grundläggande formuleringen:

'Det absoluta och det relativa, det ändliga och det oändliga är graderingar av ett och samma universum.' (Anteckningar, Varats teori.)

Absolut och relativt är inte 'döda, förstenade' begrepp eller ting. Det är levande, rörliga begrepp och dock bestämda 'eftersom det ena omvandlas till det andra'. Det absoluta blir relativt i kunskapen och detta i samma utsträckning som 'tingen i sig' (som redan är för 'andra', eftersom de står i förbindelse med universum i dess helhet) blir 'ting för oss'. Och det relativa innefattar, innesluter, innehåller det absoluta liksom varje fenomen innefattar hela världsalltet. 'Det absoluta finns i det relativa.'

Dialektiken definieras sålunda som 'begreppens universella elasticitet', som sträcker sig ända till motsatsernas identitet. Denna tankens smidighet blir, när den tillämpas subjektivt, 'eklekticism och sofistisk'. *Objektivt* tillämpad, det vill säga då den *återspeglar* världsalltet, är det dialektiken som utgör dess enhet och dess vardande, 'den exakta återspeglingen av universums eviga utveckling'.

Av detta följer viktiga slutsatser. Eftersom det relativa är en *grad* (i betydelsen av ett steg på en uppåtstigande skala, en etapp, ett 'stadium') finns det olika grader av relativitet. Lagarna är mer eller mindre relativa och inbegriper ett litet stycke verklighet och ett område, mer eller mindre djupgående. De är alltså underordnade varandra. Det finns *allmängiltiga* lagar: dialektikens lagar, som står närmast det absoluta. Det finns likaledes allmängiltiga begrepp, som står närmast det absoluta. Det är filosofiens kategorier. Det finns också grundläggande lagar och kategorier på det ena eller andra *särskilda* området, inom den ena eller andra vetenskapen (fysik, historia, osv.). Slutligen finns det *speciella* lagar och begrepp. Lenin nöjer sig med att ange de svårproblem som uppträder (t. ex. beträffande förhållandet mellan det *mekaniska* och det *kemiska* i naturen. Beräkningssteorin, de sista sidorna).

'Subjektivismen skiljer sig från dialektiken därigenom att det relativa för' subjektivismen enbart är relativt och utesluter det absoluta, under det att skillnaden mellan det relativa och det absoluta är relativ för den objektiva dialektiken.'

Frågan om det ändliga och oändliga står i förbindelse med frågan om det absoluta och det relativa. Det oändliga sammanfaller med det absoluta, och det relativa med det ändliga.

Den (materiella) naturen bestäms som *oändlig*. Och detta i alla avseenden, i alla riktningar, ur alla synpunkter: tid, rum, väsendenas och 'sfärernas' djup som inbegriper och utesluter varandra

på en gång. Tiden är oändlig och oändligt djup (objektiv men därför inte homogen och alltid sig lik; Ingen kvantitet utan en bestämd och rörlig kvalitet).

Den oändliga naturen är alltså också oändligt vardande. Såsom varande oändlighet och totalitet inbegriper naturen det mänskliga vardandet. Såsom yttervärld kan naturen och människans aktivitet bara uppfattas som 'två former av en objektiv process' förenade genom ett reciprokt förhållande; om 'människans slutmål först tycks vara naturen främmande', så återupprättar begreppet, eller den högsta idéen, enheten (Begreppsteorin — och i synnerhet *Anteckningar* beträffande Logikens tredje avsnitt: Idén).

Varje litet stycke eller del av naturen är oändlig: atomen innehåller något oändligt. På samma gång är emellertid varje litet stycke av naturen ändligt. Och det är därför som varje liten del är avgränsad i tiden, rummet och verkligheten. Varje varelse hänför sig till något annat och blir till. 'Ändligt? Alltså i rörelse mot sin ände.' (*Anteckningar*, Varats teori.) Ett 'något' taget utifrån dess gräns, som är både yttre och inneboende — i betraktande av den inre motsättning som driver det bortom sig självt och som är det oändliga inom det — är det *ändliga*.

Det motsägelsefulla oändliga och ändliga genomtränger alltså varandra. Den dialektiska rörelsen befinner sig i tingen själva, i naturen själv: I den djupaste verkligheten. Dialektiken i verkligheten, i naturen åstadkommer idéernas dialektik, och inte tvärtom.

Teorin om återspeglings och begreppet

Vi skulle här behöva utveckla anvisningarna i *Anteckningar* angående sambandet mellan andra viktiga filosofiska kategorier såsom form och innehåll (som differentierar sig, ställer sig mot varandra, träder i konflikt och likväl övergår i varandra, eftersom formen kommer fram ur innehållet och återverkar på detta).

Låt oss nöja oss med att på nytt ta upp teorin om återspeglings för att fortsätta att klargöra begreppet.

Om vi utvecklade denna teori skulle den leda oss till att urskilja (för att sedan bestämma deras förhållanden) det biologiska medvetandet som återspeglings av den levande organismens förhållande till sin miljö — det mänskliga *psykologiska* medvetandet som en återspeglings av hjärnans aktivitet och de praktiska samhällsliga förhållandena inom vilka individualiteten skapas — det samhällsliga, ideologiska medvetandet eller återspeglings av klassintressena och de härskande klassernas illusioner i det förgångna — återspeglings av det möjliga såtillvida som den redan är innefattad i det verkligas rörelse, i den naturliga och samhällsliga verkligheten. Denna sanna *återspeglings* består av föreställningar och begrepp (notions et concepts).

En stor svårighet kommer av att kunskapen måste *börja med något*. Med vad? Med det omedelbara, med det sinnliga som den överskrider. Med föremålet och den praktiska kontakten med föremålet men genom att bryta sönder det, isolera det (föremålet i naturen som totalitet — föremålet självt som ett givet helt).

Denna början åstadkommer missförstånd, svårigheter: 'Människan börjar med detta, men sanningen ligger inte i början', skriver Lenin, 'den ligger i slutmålet; Rättare sagt', fortsätter han, 'ligger den i fortsättandet.'

Läs: den ligger i tankens *rörelse*, som analyserar, bryter ner världen och föremålen genom abstraktionen, fixerar, orörliggör — och sedan anstränger sig att återfinna helheten. Då återspeglar dess rörelse det verkligas rörelse på ett alltjämt ofullständigt (ungefärligt, relativt) men allt djupare sätt.

Kunskapen bör gå över abstraktionen. Den abstrakta tanken löper en risk: att avskiljas från verkligheten — och avgränsa det verkliga som den studerar. Det finns alltså en illusorisk, onödig, avskild abstraktion som vi återfinner driven till det absoluta i idealismen. Och det finns en riktig, välgrundad abstraktion som inte avlägsnar oss mindre, utan närmar oss verkligheten.

Det är begreppets abstraktion men ett begrepp fullt och rikt på innehåll.

Lagen om tillgång och efterfrågan, betraktad som orubblig av vulgärekonomin, tycks stå nära erfarenheten, verkligheten. *Värdet*, en 'kategori berövad förnimbar materia' är sannare än lagen om tillgång och efterfrågan. Och analysen av varan som samhällsligt förhållande uppnår *väsentet* genom det (skenbart) subtila och mycket abstrakta begreppet: bytesvärdet.

'Kapitalismens historia, en analys av de begrepp som sammanfattar denna historia', tillfogar Lenin lakoniskt.

De grundlagda begreppen (som har ett objektivt innehåll) befinner sig inte på ett rent abstrakt plan som står över praktiken, historien. De sammanfattar, koncentrerar, inventerar, förvandlar miljarder och åter miljarder praktiska experiment och mänskliga handlingar till instrument för sanningen och till sanning. Sådana är redan logikens mest abstrakta kategorier och former inklusive syllogismen och det deduktiva resonemanget. Den handlande människan känner naturen; och eftersom hon behärskar den genom att känna till den frigör hon sig från den:

'Kategorierna utgör graderna i denna frigörelse, dvs. i kunskapen om världsalltet — knutpunkter i nätet som gör det möjligt att lära känna och behärska det.'

Dessutom måste begreppen vara 'tillspetsade, utarbetade, smidiga, rörliga, relativa, förenade sinsemellan, förenade i motsatserna' för att omfatta — verkligen återspegla — världsalltet.

Hur viktiga, djupa, avgörande begreppen än är, finns det alltså något som är djupare än dem. Detta 'något' avslöjar sig bara i dem och genom dem: det är *rörelsen* som rycker dem med sig och som de försöker gripa tag i. Rörelsen som är utmärkande för begreppen, deras sätt att tvinga sig på (som gav Hegel intrycket att begreppen hade ett slags självständigt liv) deras 'själv-dynamik', hänvisar till denna djupare dynamik och är utmärkande för den.

'Vem skulle kunna tro att det är rörelsen, och den *inre rörelsen* (denna N B) den självständiga, spontana, *nödvändiga inre* rörelsen; "förändringen", "livets rörelse", "principen för all inre rörelse", impulsen (Trieb) till rörelsen och aktiviteten — motsatsen till *död* — *Varat* — som är hegelianismens kärna, denna så abstrakta och svårfattliga hegelianism? Man måste förstå, upptäcka, rädsla, nagelfara, sovra denna bakgrund, och det är vad Marx och Engels gjort.'
(*Anteckningar*, Varats teori.)

Hos Hegel kallas denna absoluta princip *Idén*. För Marx och ännu tydligare för Lenin kallas denna absoluta allmängiltiga — konkreta — princip (materiell) *Natur*. Men Lenin finner inte tillräckligt berömmande ord för Hegel, som i sin idealistiska terminologi kallade Naturen *Idé* och karakteriserade den med materialistiska termer:

'Dialektiken ligger inte i det mänskliga omdömet utan i idén det vill säga i den objektiva verkligheten ... Det eviga livet = dialektiken', anger Lenins marginalkommentarer beträffande Hegels texter.

Hegels idealism ligger inte i teorin om *Idén* utan i hans tidsbegrepp, som han föreställer sig på ett subjektivt sätt: som 'andligt'.

När Lenin ger Hegel hans rätta plats i filosofins och kunskapens historia kan han alltså sammanfatta:

'Hegel materialistiskt ställd på huvudet ... Fortsättandet av Hegels och Marx' verk bör bestå i ett dialektiskt utarbetande av vetenskapens, teknikens, det mänskliga tänkandets historia...'

Den (hegelska) Idén är sanningen betraktad 'som process', ty sanningen är process liksom det som den är verklig kunskap om. Den genomgår tre stadier i sin utveckling:

'1) livet; 2) kunskapens process, som innefattar människans praktik och tekniken; 3) den absoluta Idéns stadium, det vill säga den fullständiga sanningen.'

Hegels kapitel om Idén i den *Stora Logiken* och även i den *Lilla Logiken* (Encyklopedins logik) är, enligt Lenin, utan tvekan den 'bästa framställningen av dialektiken' som på ett genialt sätt visar den djupa förbindelsen mellan historien, kunskapen och dess teori, logiken och dialektiken.

Hegel har till och med förstått att uppresa sig mot formalismen och eklekticismen: mot 'tomheten i spelet med dialektiken' (t. ex. mot behandlingen av triaden: tes, antites, syntes).

Detta kapitel om den absoluta Idén 'innehåller nästan ingen speciell idealism men har den *dialektiska metoden* som väsentligt ämne. Summan och sammanfattningen, det sista ordet och det väsentliga i Hegels Logik är den *dialektiska metoden*. Detta är ytterst anmärkningsvärt. Och vidare: I Hegels *mest idealistiska* verk finns det *minst* av idealism. Det är motsägelsefullt men det är ett faktum'. (De sista raderna i *Anteckningar om Logiken*.)

Med andra ord är Hegel ansvarig för dialektiken: för sin egen dialektik. Han är motsägelsefull; Marx och Engels har löst motsättningen. En filosofiskt riktig framställning av den *dialektiska metoden* kan man alltså bara uppfatta på en mycket djup nivå: på det konkreta universellas nivå, det vill säga av naturen som helhet — som enhet av de objektiva motsättningarna, det ändliga och oändliga, det relativa och det absoluta, osv. Vidare måste man genast kullkasta denna formulering och precisera att varje motsättningarnas enhet är 'betingad, flyktig, relativ', medan det är i deras konflikt som det absoluta ligger, liksom i det allmängiltiga vardandet som följer av denna konflikt. Dialektik är kunskap om motsättningen i varje tings kärna — erkännandet av motsättningen som något absolut.

Sålunda omfattar enligt Lenin den högsta definitionen av dialektiken:

'1) Definitionen av begreppet i sig självt (tinget självt bör betraktas i dess förhållanden och dess utveckling);

2) Motsättningar i tingen självt, de motsägelsefulla krafterna och tendenserna i varje fenomen;

3) Enheten i analysen och syntesen ... Detta är dialektikens beståndsdelar.'

Den fullständiga framställningen (såvida man kan använda det ordet) skiljer sig alltså inte från en teori om kunskapen och världsalltet, alltså om kunskapens, vetenskapens och filosofins hela historia. Den påbjuder en fördjupad undersökning av förhållandena mellan *logiken* (den gamla formella logiken, Aristoteles' logik) och dialektiken. 'Kunskapens rörelse', detta är det viktiga, skriver Lenin. Denna kunskapens rörelse skiljer sig inte från handlingens rörelse (praktikens). Vad visar historien? Vad betyder kriteriet om praktiken? Som Hegel mycket riktigt lade märke till förvandlar sig 'idén' och även idealet till verklighet. Målen och slutmålen för människans aktivitet tycks honom stå utanför den objektiva verkligheten, utanför naturen: 'tagna utanför världen', på ett oberoende sätt, och det är på detta sätt friheten helt illusoriskt definieras. I själva verket har målen för människans aktivitet också en objektiv mening och utgör en objektiv process. Människan förverkligar sig bara i och genom naturen: genom att tillägna sig dem som sina tillgångar.

'Idén om förvandlingen av idealet till verklighet är djup: mycket viktig för historien; men också i

människans personliga liv är det tydligt att det ligger mycket sanning i detta. Mot vulgärmaterialismen.' (*Anteckningar*, Varats teori.)

Lenin observerar att åtskillnaden mellan idealet och verkligheten också är relativ. I det här sammanhanget kan vi inte avhålla oss ifrån att citera, såsom enastående sköna, några formuleringar från Lenins penna i vilka den hegelska, filosofiska andan koncentreras, blir gripande och mänsklig. Som denna:

'Idén har den häftigaste motsättning i sig. Vilan för människans tanke består i tillförsikten och styrkan med vilka hon evigt skapar denna motsättning av tanke och föremål och evigt övervinner den.' (*Anteckningar*.)

Även om framställningen av dialektiken, på den här nivån, på detta djup inte låter sig göras utan svårighet — eftersom den kräver väldiga kunskaper —, så finns det emellertid grader. I det föregående har vi redan stött på begreppet grad och dess innebörd när det gäller framställningen av metoden och kunskapsteorin. Man kan, enligt Lenin, lyckas med att uttrycka dialektikens principer utan att ens använda ordet 'dialektik' och göra det på ett för alla tillgängligt sätt. Och detta utan popularisering, utan att nöja sig med exempel. Att hjälpa (en människa, ett barn) att bilda begrepp och visa honom hur begreppen motsvarar verkligheten är redan dialektik. Att rubba begreppens orörlighet (dvs. fördomarna som binder begreppen och tingen), rubba den 'döda identiteten' och den vanliga logikens orörlighet är redan dialektik i en lite högre grad. Man kan sålunda visa de objektiva förhållandena hos kvaliteten och kvantiteten i tingens rörelse.

Vi återfinner sålunda de redan nämnda stadierna som sträcker sig från dialektiken subjektivt tagen (i tanken om 'subjektet', den tänkande människan: i dess återspeglning och begrepp) till dialektiken alltmer *objektivt* som *återspeglning* av det eviga vardandet.

Lenins ekonomiska tänkande

'Varje framsteg hos vetenskapen och tekniken underminerar oundvikligen och obönhörligen basen för småproduktionen i det kapitalistiska samhället. Den socialistiska ekonomiska vetenskapens uppgift är alltså att analysera denna process i alla dess former som ofta är komplexa och tilltrasslade.' (Marxismen och revisionismen.)

A. Den ekonomiskt-sociala formationen

Detta begrepp introduceras av Lenin i början av en av hans första skrifter, *Vad är Folkvännerna*, med anspelning på *Kapitalet* av Marx.

Vid den tidpunkten (april 1894) har Lenin just börjat sitt vetenskapliga och politiska liv. Vi vet redan att den här boken hade ett dubbelt mål: polemiskt och konstruktivt.

Lenin angriper två grupper av motståndare: först *subjektivisterna* (de ryska sociologerna, av vilka den mest kände hette Michailovskij, som enbart ställde de samhällsvetenskapliga problemen i förhållande till medvetandet, ideologin, överbyggnaderna) och *objektivisterna* (som försäkrade den opolitiska karaktären hos vetenskapen i allmänhet och den ekonomiska och samhälleliga vetenskapen i synnerhet). Det är först lite senare som Lenin driver polemiken mot objektivismen, mot den 'legala marxismen' och 'ekonomismen' till sin spets. I *Vad är Folkvännerna* visar han, i det att han i synnerhet riktar attacken mot subjektivismen, att dessa två ofullständiga, ensidiga attityder stöder och förutsätter varandra, vanställer verkligheten och utmynnar i samma sak: ett teoretiskt förnekande av kunskapen på samma gång som ett förnekande i praktiken av revolutionen. Endast den materialistiska metoden är objektiv och omvänt utgör materialismen en

förutsättning för den objektiva metoden, eftersom 'materialismen har gett oss det objektiva kriteriet genom att frigöra produktionsförhållandena som samhällsstruktur och genom att erbjuda möjligheten att tillämpa det allmänt vetenskapliga kriteriet om upprepningen på dessa förhållanden'.

Det är alltså bara materialismen som gör det möjligt att konstatera regelbundenhet och lagar i de samhälleliga fenomenen och att generalisera vad man kunde iaktta i olika länder för att komma fram till en grundläggande uppfattning (genom att blottlägga det väsentliga): *den ekonomiskt-sociala formationen*.

Begreppet *ekonomisk-social formation* finns redan framlagt av Marx i företalet till *Kapitalet* och i tidigare texter. Lenin går alltså 1894 tillbaka till Marx' teori i dess fundament, dess teoretiska principer och objektiva väsen. Varför? Det är det vi klart måste utröna. Först och främst har Engels just publicerat *Kapitalets* andra (1885) och tredje del (1894). Ett enormt arbete om vilket Lenin kom att skriva som en hyllning till Engels att det rör sig om ett 'kollektivt arbete' av den vetenskapliga socialismens grundläggare. Men det väldiga verket förblir ofullbordat. Det slutar just i det ögonblicket då Marx påbörjar 'syntesen': framställningen av det kapitalistiska samhället i dess helhet, med dess konkreta kännetecken, med de olika klasser som det omfattar. Men Lenin befinner sig också just inför denna uppgift som påbörjats men ej slutförts av Plechanov: att analysera ett konkret samhälle med den marxistiska metodens hjälp, det ryska samhället, där kapitalismen är stadd i utveckling (detta har Plechanov visat) men där bönderna, småbourgeoisin, fortsätter att vara de talrikaste — där den härskande klassen inte är bourgeoisin utan feodaladeln.

Att Lenin åter tar upp begreppet 'ekonomisk-social formation' måste dra vår uppmärksamhet till sig, om vi vill följa hans tankegångar. Ty detta begrepp har en djup och dubbel mening: metodisk och teoretisk. Varje ord bör uppfattas i hela dess styrka. 'Formation': det rör sig om en verklighet som förändras, som utvecklas och förvandlas — och det på ett historiskt och objektivt sätt som en naturens verklighet. Lenin studerar på nytt marxismen i grunden för att sätta den i motsats till de historicerande eller 'rent' sociologiska marxisterna, som betraktar människan utanför naturen; och samhället liksom historien som en verklighet sui generis, utan lagar eller med lagar som är helt och hållet olika naturlagarna.

'Ekonomiskt-social', det vill säga med två aspekter som varken bör särskiljas eller förväxlas: ekonomisk (produktivkrafter, människogrupperns praktiska förhållanden till naturen) — social (människornas förhållanden sinsemellan, produktionsförhållanden, klasser och samhällskrafter). Frågan som uppstår är då att bestämma det exakta förhållandet mellan det ekonomiska och det sociala.

Lenin skrev för att (ur marxistisk 'synvinkel', dvs. på en gång vetenskaplig och revolutionär) utreda förvirringen som introducerats av antimarxisterna och 'legal'marxisterna, en förvirring som bara ökat sedan dess. För att klargöra idéerna bör vi i det här sammanhanget lägga märke till att den vanliga eller 'vulgära' användningen av termerna inte exakt motsvarar deras bruk i marxismen. Om vi utgår från den vanliga användningen skulle ekonomerna och den politiska ekonomin huvudsakligen studera 'produktivkrafterna', produktionen eller som man säger den 'ekonomiska faktorn'. Vad sociologin, mer eller mindre klart åtskild eller avskild från ekonomin, beträffar, skulle den studera de samhälleliga förhållandena eller sammanhangen.

Men studiet av produktivkrafterna inom marxismen tillhör bara delvis den politiska ekonomin. Det lyder huvudsakligen under naturvetenskaperna (fysik, kemi) — eller under de vetenskaper som står naturvetenskaperna nära (teknologi, geologi, klimatologi, fysisk geografi och kulturgeografi). Vad samhällsvetenskapen beträffar så tar den naturligtvis hänsyn till utveck-

lingen av produktivkrafterna som betingar förhållandena mellan människor; men den studerar huvudsakligen och väsentligen produktionsförhållandena. Den studerar dem historiskt. Vi kan för ögonblicket kalla den 'vetenskaplig politisk ekonomi' — eller 'vetenskaplig sociologi' eller mera allmänt 'historisk materialism' och (här tillfälligt) lämna åt sidan sådana metodiska och teoretiska frågor som ställs exempelvis på historikerns och historiens särskilda områden och förhållandena dem emellan.

Det betyder att språkförvirringen döljer verkliga svårigheter och förbistringar som gäller det väsentliga. Lenin anpassar Marx' metod, som utarbetats för och genom studiet av det mest avancerade industriella samhället (England), till studiet av ett mindre utvecklat, 'efterblivet' samhälle. Kommer metoden, doktrinen att tåla denna förskjutning, detta prov? Kommer den att visa sig fruktbringande, riktig?

Förvirringen och svårigheterna (mer eller mindre iakttagna) är här sådana att det tycks oss oundvikligt att (som Lenin) gå tillbaka till *Kapitalet* och dess metodik för att ordentligt klargöra problemen.

När Marx talar om den 'ekonomiskt-sociala formationen' är det ibland fråga om ett samhälle, en formation (t. ex. det kapitalistiska samhället) — ibland historien och samhällets utveckling i dess helhet. Inkonsekvens? Nej. För Marx och marxismen utgör samhällets utveckling och dess historia ett helt (en 'totalitet'); men varje moment i historien, varje samhällsstruktur, varje system eller produktionssätt bildar också en helhet, ett helt (en 'totalitet') som man måste studera för sig utan att skilja den från den totala utvecklingen.

Detta 'helhetsbegrepp' spelar sålunda en metodisk och teoretisk roll som är 'av största vikt'. Vi vet varför. Verkligheten, som vi vill förstå, företer alltid ett 'helt', som tanken (analysen) måste bryta sönder och förstå, innan den rekonstituerar helheten. Efter Hegel, före Lenin, anger Marx svårigheten: 'I all vetenskap är början särskilt svår.'

Inför kunskapen finns först dess föremål, dess 'materia', den okända verkligheten.

'Det tillhör undersökningen', skriver Marx, 'att tillägna sig materien i dess detaljer.'

Analysen som urskiljer fakta, formerna och momenten i en utveckling, dess aspekter, bör också förbereda syntesen genom att bestämma deras inre samband.

Det är först då som *framställningen* av det hela, av helheten kommer:

'Om man lyckas med det så att materiens liv återspeglas i den ideella efterbildningen av den, kan denna hägring få en att tro på en konstruktion *a priori*.'

Även vad beträffar den vetenskapliga tanken finns alltså en möjlighet till illusion och ett sken som kommer av själva dess framgång: tankens tillägnande av sitt föremål. Man kunde tro att det rör sig om en konstruktion eller en ombyggnad. Sålunda låtsas anti-marxisterna tro att Marx har slutit sig till eller på sitt sätt konstruerat det kapitalistiska samhället — att han använt sig av dialektiken som tillvägagångssätt, att den inte har varit metoden för en analys och en framställning av ett givet konkret helt (med dess lagar). För dialektikern, däremot urskiljs analysen, syntesen, exposén, formellt i kunskapsprocessen. Genom analysen är det *redan* den givna konkreta helheten — med dess motsägelser, dess mångfaldiga aspekter, dess inre rörelse — som återspeglar sig (reflekteras) i kunskapen.

På dessa punkter har Marx förklarat sig på ett mycket klart sätt i texterna som härrör från förberedelsen till *Kapitalet*.

Om vi betraktar ett givet land 'från politisk-ekonomisk synpunkt' vad finner vi först omedelbart

framför oss? Vi finner en befolkning. Vi kan alltså börja med att studera dess fördelning (städer, landsbygd, produktion, konsumtion, priser, osv.). Det tycks vara metodiskt och vetenskapligt korrekt att börja med 'det som är konkret och verkligt i de givna uppgifterna', alltså med befolkningen, samhällets 'bas och subjekt'. Och ändå, säger Marx (*Inledning till Kritiken av den politiska ekonomin*), är detta felaktigt, ty genom att gå så tillväga stannar vi vid beskrivningen, vid statistiken, vid det omedelbara. Vi kommer inte fram till det väsentliga. Ty 'befolkningen är en abstraktion' om vi utelämnar klasserna, som den består av; men klasserna själva förblir abstraktioner om vi inte känner till elementen som de vilar på, t. ex. kapitalet, lönarbetet — som i sin tur förutsätter byteshandeln, arbetsfördelningen, varan, penningen.

'Om jag alltså började med befolkningen skulle det vara en kaotisk föreställning av helheten.'

Analysen, däremot, kommer fram till alltmer abstrakta, men alltmer väsentliga begrepp. Med utgångspunkt därifrån måste vi 'göra om resan i motsatt riktning' ända tills vi på nytt kommer fram till befolkningen, 'denna gång inte längre som en kaotisk framställning av en helhet, utan som en rik totalitet av många bestämningar och förhållanden ... Det konkreta är konkret därför att det är en syntes av många bestämningar.'

Låt oss alltså föreställa oss den historiska och sociala verkligheten som en oändligt komplex helhet, som analysen angriper genom att frigöra mycket abstrakta begrepp som vid första påseende är mycket avlägsna från verkligheten — men som i själva verket gör det möjligt för oss att nå denna helhet.

'Skisserade i stora drag kan de asiatiska, antika, feodala, borgerliga metoderna produktionsförhållandena betecknas som successiva epoker i den ekonomiskt-sociala formationen.'

Sålunda är enligt Marx den ekonomiskt-sociala formationen mycket riktigt ett helt, en totalitet. Vardandet är ett helt, ända därhän att de senare stadierna i utvecklingen (och begreppen som gör det möjligt att lära känna dem) belyser de föregående momenten. En tanke som är av yttersta betydelse. Den visar i vilken utsträckning marxismen och dess metod skiljer sig från den sedvanliga utvecklingsläran, som alltid hänvisar till dunkla och olösliga frågor om ursprung; vidare visar den hur Lenin har kunnat gå tillväga vid analysen av det ryska samhället, i vilket han också återfann de avlägsnaste 'momenten' i den ekonomiskt-sociala formationen (dvs. bondegemenskapen, ja till och med nomadlivet, osv.).

'Det borgerliga samhället är den mest utvecklade och den mångsidigaste historiska produktionsorganisationen. De kategorier som uttrycker dess förhållanden, förståendet för dess struktur, ger samtidigt möjlighet att begripa uppbyggnaden och produktionsförhållandena för alla de döda samhällsformer ur vilka den hämtat brottstycken och element för att bygga upp sig själv, av vilka delvis ännu icke övervunna rester lever kvar i den själv och delvis blotta/antydningar utvecklats till fullständig betydelse. Den borgerliga ekonomin är en nyckel till Antikens ekonomi och så vidare, men ingalunda enligt nationalekonomernas metod som utplånar de historiska skillnaderna och i samhällets alla former ser den borgerliga. Man kan förstå skatten, tiondet, när man har förstått jordröntan, men man får inte identifiera dem.

Då vidare det borgerliga samhället självt blott är en antagonistisk utvecklingsform, så möter man i detsamma ofta förhållandena från tidigare formationer i alldeles förkrympt eller rentav travesterad gestalt, såsom exempelvis kommunegendomen ...

Den borgerliga ekonomin började förstå de feodala, antika, orientaliska samhällena först då det borgerliga samhällets självkritik börjat. I den mån den borgerliga ekonomin inte förföll till

mytologi och fullständigt identifierade sig med det förgångna liknade dess kritik av det tidigare (samhället), särskilt det feodala, med vilket den ännu direkt måste kämpa, den kritik som kristendomen övade mot hedendomen eller protestantismen mot katolicismen ... Ingenting förefaller naturligare än att börja med jordrönten, jordegendomen, då den är bunden vid jorden, källan till all produktion och all existens ... Men ingenting skulle vara felaktigare. Varje samhällsform har en bestämd produktion, som bestämmer alla de övrigas plats och inflytande. Jordbruket blir mer och mer en ren industrigren och behärskas helt av kapitalet. I alla former där jordegendomen härskar är de naturliga förhållandena ännu dominerande. I dem där kapitalet härskar — det samhälleliga, historiskt skapade elementet. Jordrönten kan inte förstås utan kapitalet, men kapitalet mycket väl utan jordrönten ... Sedan båda betraktats var för sig, måste deras inbördes förhållanden betraktas.'

Denna text av Marx, som sällan framhävts, tycks oss vara en nyckeltext. Den innehåller *Kapitalets* program och plan i egenskap av analys och syntes (framställning) av det konkreta kapitalistiska samhället med de kvarlevor som det för med sig — det vill säga som framställning av den ekonomiskt-sociala formationen.

Det är också programmet för Lenins ekonomiska verk. Och vad mera är: för hela hans verk. Eftersom han befinner sig inför ett samhälle (det ryska samhället, men inte enbart det) som inte är 'rent' kapitalistiskt, som ännu behärskas av feodalism, blir han en 'radikal' kritiker av detta samhälle och går sålunda längre än liberalernas och de borgerliga och småborgerliga demokraternas kritik. På det ekonomiska planet visar han hur jordegendomen i Ryssland förvandlas och från att ha varit arkaisk (feodal och 'gemensam') faller den under kapitalets välde, med bibehållandet av vissa förkapitalistiska drag. Han tar i *Kapitalets* sista del, publicerad 1894, upp teorin om jordrönten (och vi kommer att snabbt se längre fram hur han utvecklar den) och han kommer att tillämpa den på studiet av tidigare egendomsformer och jordrönten (feodala och halvfeodala former i Ryssland). På ett metodiskt och teoretiskt sammanhängande sätt och i överensstämmelse med Marx går han från framställningen i *Kapitalet* till studiet av ett kapitalistiskt samhälle taget i hela dess invecklade beskaffenhet — inklusive momenten i den ekonomiskt-sociala formationen som ett 'rent' industriellt eller kapitalistiskt samhälle skulle ha absorberat eller eliminerat. I teorin om imperialismen (1917) gör Lenin denna analys, som är mera omfattande och invecklad än Marx' analys, i två etapper, först beträffande sitt land och sedan innefattande världen i dess helhet.

Vi vet för övrigt att Marx' ofullbordade verk inte hade uppfyllt sitt program helt och hållet.

I första hand utgår *Kapitalets* framställning från en svindlande abstraktion, skenbart mycket avlägsen det konkreta. Analysen har frigjort begreppet, kategorin eller 'formen' beträffande 'värdet' som visar sig vara av en 'teologisk subtilitet' (Marx) — och som i den industriella kapitalismen för en 'antediluviansk tillvaro' i den meningen att handelsvärdet existerade långt före kapitalismen. Och likväl är det inom ramen för den industriella kapitalismen som det får hela sin vidd och allt blir handelsvara. Värdets form är alltså kapitalismens 'cell-form'. Ett uttryck som inte bör uppfattas i den föråldrade mening som det har fått i den vulgära materialismen, nämligen som en mekanism som betraktar det hela som summan av delarna. Cellen lever inte utanför organismen; endast organismen lever. Cellen är just, i och för sig, en abstraktion. Men det är en verklig abstraktion. Den (anatomiska och fysiologiska) kunskapen kan varken utelämnas cellen eller dess historia, eller dess dialektiska förhållande till helheten (till helhetens historia).

Vi finner alltså i *Kapitalet* en första ansats till det dialektiska tänkandet varigenom detta upptäcker fenomenens väsen då det analyserar det 'givna'. Det når sålunda 'begreppen'. Varefter det, i en andra ansats, går tillbaka till det konkreta genom att (dialektiskt) länka samman de

abstrakta men objektiva begreppen och kategorierna som sålunda bestämts. Från värdet (uppdelat i bruksvärde och bytesvärde, alltså med motsägelser som utvecklas i varan) övergår vi till den allomfattande varan, pengarna, osv.

Denna andra rörelse, som redan utgör syntesen eller 'framställningen', innehåller en slutledningsdel. Vi vet redan att för vissa blir resultatet ett intryck av konstruktion. Emellertid gäller det i själva verket för Marx historiens teoretiska stomme, som gör denna 'begriplig' (men som i verkligheten redan kommer från den, från dess analys). I en tredje tankens rörelse anger Marx hur den sociala praktiken under historiens lopp framställde realiteter som begreppen tar fasta på (genom att återspegla dem). Han visar, historiskt, hur varan uppenbarade sig i det 'antika samhällets porer' — hur värdelagen uppenbarade sig och dominerade i handelskapitalismens epok (medeltiden). Värdelagen är en lag, och ändå har den sina historiska villkor, sitt område, sin 'sfär' och sina gränser. Däri ligger en subtil och djup dialektik som Marx inte har belyst helt och hållet; men det viktiga här och i det här ögonblicket är att visa att historien om den ekonomiskt-sociala formationen inte kommer utifrån i *Kapitalet* för att illustrera en konstruktion eller en enkel 'begrepps'-slutledning. Det är verkligen den konkreta verkligheten som begreppen omfattar i dess inre (dialektiska) rörelse.

Det är därför som Lenin skriver i *Vad är Folkvännerna* att Marx har tagit en ekonomisk formation av samhället, varuekonomins system; han har visat hur denna ekonomi nödvändigtvis utvecklats till en kapitalistisk ekonomi. Men, tillfogar Lenin, Marx håller sig inte bara till den ekonomiska teorin. Då han analyserar den ekonomiskt-sociala formationens struktur och utveckling, analyserar han alla dess samhälleliga förhållanden i detta kapitalistiska samhälle. Han har avslöjat för läsaren: 'hela den kapitalistiska samhällsformationen som ett levande ting, med fakta från levande livet, med de konkreta, sociala yttringarna av klassmotsättningen som är oskiljaktigt förenade med produktionsförhållandena, med den borgerliga, politiska överbyggnaden som skyddar kapitalisternas klassherravälde, med de borgerliga idéerna om frihet, jämlikhet, med de borgerliga familjeförhållandena'. Det är på så sätt som 'skelettet fått kött och blod'.

Man kan således inte definiera Marx isolerat som en samhällets anatom eller fysiolog; som en ekonom eller historiker eller sociolog. De objektiva analyser och de tankerörelser som förutsätts hos honom innesluter dessa aspekter, vilka andra och mindre djupa avskiljer. Till på köpet har det inte funnits (understryker Lenin) något annat försök än hans att vetenskapligt framställa den ekonomiskt-sociala formationen i dess helhet. Sålunda bör den marxistiska hypotesen med dess metodiska och teoretiska principer (materialismen — dialektiken) betraktas som vetenskapligt bekräftad.

Marx sammanfattade sitt verk i dessa ordalag:

'Min uppfattning är att jag i den ekonomiskt-sociala formationen ser en process av naturhistorien.'

Lenin ägnar just den kritiska delen av sin bok till att försvara denna uppfattning mot dem som anser att de samhälleliga förhållandena, då de är medvetna, inte kan infogas i en 'objektiv process', analog med naturhistoriens process. Vi skall inte här upprepa argumenteringen: eftersom medvetandet är medvetande och en återspeglings av den praktiska och sociala verkligheten (den sociala människans) kan det inte göra anspråk på rollen av 'substans', som har sina egna lagar eller sin egen frånvaro av lagar.

Det finns alltså lagar i denna process som är analog med naturhistoriens processer. Marx har upptäckt dessa lagar, men (och det är vår andra punkt) har inte helt bestämt deras karaktär såsom lagar.

Det är naturlagar, men inte fördenskull fysik- eller kemilagar. De härrör huvudsakligen från

människans förhållande till naturen, ett förhållande som i sig självt är nödvändigt och väsentligt för människan, typiskt för henne 'som art'. Hon inverkar på naturen; hon förblir en naturvarelse fastän hon dominerar naturen. Hon har alltså lagar och dessa lagar motsvarar alltså naturlagarna. Vad mera är: de utgör en förlängning av dessa. Lagarna om det mänskliga vardandet är inte olika dem om vardandet i naturen fastän de är historiska.

Det är objektiva lagar. Marx har visat att mänskliga (sociala) förhållanden förställer sig i ting, föremål: varan, penningen, kapitalet, de ekonomiska fetischerna. Han har likaledes visat att denna objektivisering i sig själv är nödvändig, förbunden med utvecklingen av produktivkrafterna, alltså själv underordnad de objektiva lagarna. Det är inte här fråga om en nödvändighet som står utanför människorna och deras historia. Om vi förutsätter att den är extern upptäcker vi genast att den härrör ur dem, ur deras förhållanden, ur deras historia. Om vi tror att den härrör ur deras vilja, eller ur deras subjektiva medvetande eller deras okunnighet, villfarelser och illusioner, upptäcker vi snart att den härstammar från naturen och historien, att den alltså är djupt objektiv.

Dessa lagar är tendenslagar, lagar om vardandet (alltså relativa, giltiga i en viss sfär, inom vissa gränser). Tendensen är inte en vag, osäker flytande uppenbarelse; tvärtom är det den som i egenskap av vardande omfattar väsendet och lagen. Inom kapitalismen t. ex. — den fria konkurrenskapitalismen — finns en tendens till en genomsnittsprofit och denna genomsnittsprofit tenderar att sjunka genom kapitalens konkurrens.

Lagen om en tendens, som är fastställd och begränsad till en bestämd sfär, är alltså innesluten i mera omfattande lagar. Alla det kapitalistiska samhällets lagar är alltså underordnade lagen om alltings rörelse i detta samhälle (om dess avtagande efter dess höjdpunkt) — och denna lag själv är underordnad lagarna för den samhälleliga utvecklingen i dess helhet, för historien: för den ekonomiskt-sociala formationen i dess helhet.

Låt oss tillfoga att dessa lagar är dialektiska: det är lagar om ett vardande som innehåller motsättningar och som ömsesidigt föds ur dessa motsättningar.

Detta är summan av kunskapen som är inbegripen i begreppet 'ekonomisk-social formation', som Marx inte har förklarat och som Lenin undan för undan kom att utarbeta.

Varje ekonomisk-social formation har sina specifika, särskilda lagar, som är underställda den ekonomiskt-sociala formationens allmänna lagar. Ett bortglömmande av skillnaderna får allvarliga följder t. ex. när man jämför den romerska imperialismen med den moderna imperialismen. (Jfr. *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*.*)

Den allmännaste lagen stipulerar bara att samhällets utveckling bestäms av produktivkrafternas utveckling — att de sociala (mänskliga) förhållandena beror på denna utveckling av produktivkrafterna.

Som sammanfattning kan man alltså säga att dels existerar den ekonomiskt-sociala formationen, historien och utvecklingen av samhället som en helhet — dels de ekonomiskt-sociala formationerna, de successiva momenten eller etapperna, produktionssätten, de sociala strukturerna, systemen.

Det finns allmängiltiga (dialektiska) lagar om vardandet de allmänna lagarna (i den ekonomiskt-sociala formationen) och slutligen de specifika lagarna, speciella för varje epok, produktionssätt, social struktur eller samhällssystem. Dessa lagar trasslar ihop sig, tränger igenom varandra, innesluter varandra eller tvärtom begränsar och utesluter varandra. Men det är alltid lagar om

* Sv. pocket utg. 1969.

vardandet, lagar i vardande, lagar i vardandet. Följaktligen finns det inte 'naturlagar' i betydelsen lagar oberoende av tiden — eviga, orörliga, absoluta lagar. Denna metafysiska uppfattning av lagen har Marx definitivt gått ifrån både vad beträffar naturen, historien och den samhälleliga verkligheten. Det finns bara interna lagar i de objektiva (naturliga) processerna. Och lagarna förfaller, dör eller — innefattas, upprepas och domineras av andra — liksom processerna vilkas lagar de är. De har en objektiv historia och är en historias lagar.

Vad bidrager Lenin med till den redan klara uppfattningen om den ekonomiskt-sociala formationen? Har han bara klargjort och tillämpat den? Har han befast den i polemiken? Har han — redan 1894 — bättre visat dess politiska och revolutionära innebörd, dess karaktär av parti?

Det skulle vara en oriktig värdering. Här på det ekonomiska området, liksom inom filosofin eller på politikens område, har Lenin inte bara tillämpat marxismen. Han har 'konkretiserat' den, utvecklat, fördjupat, bemäktigat sig den i dess 'revolutionära själ'. Och detta inte bara genom sitt eget geni utan i förhållande till den revolutionära situationen i Ryssland, till massornas och de politiska militanternas revolutionära aktivitet.

Beväpnad med *Kapitalet*, ett ofullbordat verk (vars tredje del slutar i samma ögonblick som Marx inlåter sig på framställningen av ett konkret samhälle, icke hypotetiskt begränsat till bourgeoisin och proletariatet), ger sig Lenin i kast med studiet av ett samhälle som skiljer sig från det som tjänat som 'material' åt Marx, vid hans studier. Det ryska samhället skilde sig från det 'typiska' kapitalistiska samhället i England, men bara i vissa avseenden och i synnerhet till det yttre. Problemet för leninismen bestod först i att avlägsna och tränga igenom detta yttre och visa att dessa två samhällens väsen inte skiljer sig från varandra. Detta innebar en radikal kritik av dem som hävdade den ryska säregenheten, gagnlösheten, verkningslösheten av marxismen för Rysslands del: populisterna. Vi har sett att polemiken, som på ett anmärkningsvärt sätt påbörjats av Plechanov, slutfördes av Lenin.

Lenin befinner sig i en oerhört skiftande konkret verklighet. Kapitalismens tillväxt, förvisso (alltså proletariatets och bourgeoisins tillväxt), men mindre påfallande på den tiden än för oss som, sextio år senare, förfogar över övertygande siffror: dem som Lenin samlat ihop. För marxismens motståndare var fabriker, de kapitalistiska företagen endast främmande kroppar i det stora och gamla Ryssland, som tolererade dem mer eller mindre. Lenin stötte i synnerhet på en väldig småbourgeois (hantverkare, småproducenter) och mångfaldiga former av jordbruk, ägande och egendom som sträckte sig från resterna av bondegemenskapen ('miren', en administrativ skapelse från 1700-talet på grundval av den urgamla bondegemenskapen) till det feodala området och den rike kapitalistiske bondens jordbruk.

Det är så den 'ekonomiskt-sociala formationen' får sin djupa mening. Där finns människornas förhållande till naturen och människornas förhållande till varandra. Från samspelet mellan det ekonomiska och det sociala härstammar en formation i dess fulla bemärkelse: inte en fast 'struktur', utan en verklighet som utvecklas som en levande organism (fastän specifikt mänsklig, historisk och social). Vid sidan av det som representerar dess aktuella nu (den 'moderna' industrin) drar denna formation ett väldigt förflutet med sig och slutligen historien i dess helhet; på samma sätt bär en differentierad och sammansatt organism delar, vävnader eller celler inom sig som härrör från begynnelsen av dess utveckling och andra vävnader och celler som uppenbarar sig vid dess slut. Den ekonomiskt-sociala formationen uppvisar sålunda en sedimentbildning, en serie successiva lager som daterar sig från olika tidpunkter: arkaismer, feodalism, halvfeodalism, förkapitalistiska strukturer (hantverk, småproduktion), medelstor och tung industri. De väl fastställda och alltså osammanhängande 'samhällsstrukturerna' som analysen urskiljer (den högre bourgeoisin, högadeln, proletariatet) är så att säga inneslutna i alla slags

övergångsformer, mellanformer. (Låt oss komma ihåg denna princip i dialektisk metodik: i allt vardande finns diskontinuitet och kontinuitet, men de är relativa och aldrig absoluta.)

Den historiska och sociala utvecklingen utvecklas alltså aldrig likformigt som i *Kapitalets* (vetenskapliga men ännu ofullständiga) abstraktion. Det konkreta vardandet har en ännu mer sammansatt och motsägelsefull karaktär än Marx hade sett; och den dialektiska metoden är strängt och absolut nödvändig för att analysera det. De ytliga och skenbara fenomenen döljer det väsentliga (exempel: populisterna tar det ursprungliga livet i den ryska byn för väsentligt; och denna för övrigt anmärkningsvärda verklighet och som man måste ta i betraktande döljer för dem de djupare realiteterna). De ytliga aspekterna är tillfälliga. Iakttagelsen, beskrivningen räcker inte. Processerna i avtagande — med deras lagar — blandar sig med de djupa processerna och lagarna och deras lagar underordnar sig den nya och djupa processens lagar.

Det är alltså så som Lenin i slutet av 1800-talet och med hjälp av smidiga, slipade begrepp, tar itu med ett vetenskapligt studium av det ryska samhället.

Denna studie skulle bara ha ett retrospektivt och historiskt intresse om man inte i den såg en förberedelse till Lenins analys av världssituationen. I själva verket befann sig Ryssland, i förhållande till den tidens stora kapitalistiska länder (England, Frankrike, Tyskland), i en situation av 'underutvecklat' land, i full kapitalistisk utveckling men penetrerat av de mest avancerade ländernas kapital och underordnat dem. Går man ännu djupare kommer emellertid den ekonomiskt-sociala formationen, som Lenin studerat i Ryssland, att visa sig vara jämförbar och till och med identisk med världssituationen. På det historiska världsplanet drar 'formationen' med sig kvarlevor, arkaismer, en rad lager och sediment, som alla behärskas av storkapitalet.

'De agrara förhållandenas utveckling i Ryssland följer den kapitalistiska vägen, både inom storgodsägarnas ekonomi — innanför bondegemenskapen.'

Denna utveckling har varit avgörande, och det utan återvänder, för den väg som Ryssland följt: kapitalismens. Detta är verkets grundtes. I företalet till den andra upplagan (1907) preciserar Lenin:

'Analysen som gjorts av den ekonomiskt-sociala formationen och klasstrukturen i Ryssland, efter de ekonomiska dokumenten och efter det kritiska studiet av statistik har bekräftats genom dessa klassers öppet politiska aktivitet under Revolutionen (1905) ... Vad som också framgått är att proletariats kraft i den historiska rörelsen är oändligt mycket större än vad dess antal av befolkningen anger ... Denna bok visar den ekonomiska grundvalen för dessa sakförhållanden.'

Låt oss, utan att ytterligare framhålla beskrivningen av Ryssland 1898, nämna de nya ideer som Lenin bidragit med och som återfinns där alltsedan hans första studier, ibland klart framlagda, ibland i form av embryo.

En första stor idé ser dagens ljus, en idé som först får hela sin betydelse i teorin om imperialismen. De efter varandra följande ekonomiskt-sociala formationerna i historien, som för närvarande existerar samtidigt med storkapitalismen (i den kapitalistiska ekonomiskt-sociala formationen) står inte utanför historien. Det rör sig inte bara om den samhälleliga organismens förflutna; detta förflutna befinner sig rentav inneslutet i helheten. Egendomens och jordägandets successiva former, hantverket, småhandeln och småproduktionen underordnas efterhand storkapitalet. Kapitalismens tillväxt försiggår inte på ett enda sätt; den är mångfaldig, mångsidig. Än (som i det 'klassiska' fallet England) gör kapitalismen rent hus med det som existerade före den; den inrättar sig som ensam herre på skövlad mark mitt ibland lidandena hos en befolkning som på gott och ont införlivats med den kapitalistiska produktionen och marknaden; än tränger den (mer och mer) igenom på ett försåtligt sätt; den fräter snarare än den förstör; den underordnar sig det

som existerar. Lenin kan sålunda visa hur kvarlevorna till bondegemenskapen, 'mirens' verksamhet och utdelningen av jord sker till förmån för 'kulakerna', som redan är kapitalistiska bönder vilka lägger beslag på den bästa jorden därför att de innehar redskapen och produktionsmedlen: plogar, hästar, osv. I en motsägelsefull process kan kapitalismen, som å ena sidan förstör småproduktionen, hantverket, småhandeln hålla dem vid liv, eller, å andra sidan, till och med delvis återupprätta dem fastän underordnade den (försäljare, fabrikörer av produkter som inte masstillverkas). På så sätt kan strukturer och formationer som föregår kapitalismen än försvinna med den, än leva kvar fastän endast skenbart oberoende. Den väsentliga verkligheten uttrycks i en lag: lagen om dessa formers och strukturers underordnande under kapitalismen i den utsträckning de lever kvar.

En annan viktig ide uppträder likaledes i Lenins ekonomiska verk, i nära förening med den föregående. Med utgångspunkt från den engelska historien trodde Marx att kapitalismen förr eller senare skulle uppsluka befolkningen i dess helhet liksom produktionen i dess helhet. *Kapitalets* sista del analyserade 'inkomstfördelningen (av mervärdet) mellan olika klasser, inklusive jordägarna. Men Marx betraktade (inte utan skäl) jordägaren som en föråldrad social typ. På samma sätt analyserade Marx snabbt den arrenderande bondens situation och mera utförligt torparens och småägarens; men han ansåg att deras sociala situation redan var satt i farozonen. Engels framställde konkret problemet om Revolutionen inom den sektorn genom att föreslå att proletarietet för att handla — och hjälpa de arbetande bönderna — inte skulle vänta tills den siste oberoende småägaren försvann. Lenin går ännu längre. Han upptäcker att kapitalismen kommer att vara oförmögen att göra slut på dessa kvarlevor, att inordna totaliteten eller ens majoriteten av befolkningen inom den kapitalistiska produktionen. Den kommer att nöja sig med att underordna sig denna och sålunda exploatera den mer eller mindre indirekt.

Varför? Därför att hindren för produktivkrafternas utveckling i det borgerliga samhället inte helt fungerar som Marx hade förutsett. För Marx 'träder de materiella produktivkrafterna, vid en viss nivå av deras utveckling, i motsättning till de existerande produktionsförhållandena ... Från att ha varit former av produktivkrafternas utveckling blir dessa förhållanden till hinder...:

Och detta förblir djupt och vetenskapligt sant. Men Marx avsåg bara de sociala förhållandena (och deras juridiska uttryck, egendomsförhållandena) som inrättats av bourgeoisin. Han studerade den dialektiska rörelse genom vilken den sociala formen (eller uttrycket) av produktivkrafternas (ekonomiska) utveckling förvandlades till hinder och begränsning för utvecklingen; men han studerade i synnerhet kapitalismens interna begränsning. Nu upptäcker emellertid Lenin att den också har en extern begränsning; att dessa begränsningar inte bara kan studeras i kapitalismens och bourgeoisins förgångna och redan avlägsna historia, i deras införlivande med och i kampen inom de feodala strukturerna, utan att de för närvarande möter varandra runtomkring kapitalismen. Den yttre begränsningen fogas till den inre. I stället för att bara vara inre är alltså den dialektiska processen extern-intern. De samhällseliga strukturer som föregår kapitalismen gör motstånd mot den: ett ganska svagt motstånd som strukturer, ty kapitalismen inskränker dem genom att genomsyra dem och underordna sig dem, när den inte förstör dem — ett starkare motstånd i den mån de sålunda exploaterade och ruinerade massorna gör uppror. Det väsentliga är att kapitalismen inte längre har och inte längre kan ha denna fart, med förskräckliga följder för övrigt, som förr fick den att skövla (utan att ens behöva ta till det utomekonomiska våldet, dvs. med ekonomiska medel) de förut existerande samhällsbildningarna för att därefter införliva de så 'befriade' massorna.

Vad händer i ett land som Ryssland (i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet)? Kapitalismen utvecklas; industrialiseringen gör framsteg; proletarietet växer i antal och koncen-

tration. Men den ryska bourgeoisin kan inte fullfölja denna industrialisering av egen kraft; den finner framför sig alltför många svårigheter, ekonomiska och sociala hinder. Då kallar den in utländskt kapital — med aristokratins och tsarregeringens samtycke. Då försvinner emellertid en del av dess vinst (dvs. mervärdet som pressats fram ur det ryska proletariatet) till utlandet; ackumulationsprocessen (industrialiseringsprocessen) stannar upp och hindras i samma utsträckning. Såvida man inte kallar på undsättning från andra länders kapital; det är en ond cirkel. Men det ryska proletariatet som är dubbelt eller tredubbelt utsuget (av sin bourgeoisin, av tsararistokratin och de utländska kapitalisterna) kommer att bryta denna cirkel. Och det är först då som landets utveckling kommer att fortsätta fritt.

Den marxistiska teorin utvecklas i förhållande till den revolutionära situationen i Ryssland. Det finns inga gränser för kapitalismens utveckling i en absolut, metafysisk (eller logisk-formell) mening; vi vet i vilken utsträckning dialektikern Lenin kritiserade det logiska begreppet 'gräns' och ersatte det med ett smidigt begrepp. Det finns varken en barriär för kapitalismen eller en inre absolut gräns, det vill säga sammanbrott. Och det är innebörden i all leninistisk polemik mot andra marxistiska strömningar, (Rosa Luxemburg, bl. a.). Och likväl finns det yttre och inre gränser, det vill säga allt större svårigheter för kapitalismen, allt svårare problem att lösa. Och dessa svårigheter är på en gång ekonomiska och sociala, vilket betyder att kapitalismen framkallar ett sådant motstånd — från de samhälleliga krafterna — att dessa kan besegra den.

På så sätt kan 'den sociala revolutionens epok', av Marx förutsedd som en konsekvens av kapitalismens inre begränsning, uppträda i ett efterblivet land. Det är inte nödvändigtvis proletariatet i det mest utvecklade landet, 'betingat' av den högre ekonomiska utvecklingen, som kommer att vara först när det gäller att genomföra en proletär revolution. I ett efterblivet land, som Ryssland, är det endast en makt som härstammar från en revolution som är i stånd att fortsätta produktivkrafternas utveckling, det vill säga bringa de samhälleliga förhållandena (alla samhälleliga förhållanden inklusive de som är av förkapitalistiskt ursprung) i överensstämmelse med de moderna produktivkrafterna. Emellertid tar sig dessa hinder, dessa växande motsättningar varken uttryck i ett sammanbrott eller ens i ett häftigt avbrott i utvecklingen, utan i en revolutionär situation. I denna konjunktur inverkar förhållandena mellan befolkningens alla klasser och skikt ...

Vi har ovan sagt och upprepat att orden 'ekonomiskt-social' borde uppfattas i en mycket stark betydelse hos Lenin, eftersom han uppfattat dem så. Det ekonomiska betingandet av de samhälleliga förhållandena är inte enkelt, omedelbart, direkt. Det är djupt dialektiskt. Ekonomismen och sociologismen bryter ner en djup men motsägelsefull enhet. Lagen om den 'nödvändiga' överensstämmelsen eller om det ömsesidiga 'betingandet' av det ekonomiska och sociala är en lag om vardandet, en dialektisk lag. Det är den mest allmänna lagen i den samhälleliga utvecklingen, men deras enhet innebär en ständig tendens till motsättning. En djupare och mera sammansatt motsättning än vad Marx hade insett? Ja, i en viss mening, fastän talrika fragment hos Marx visat att han kände till vidden och mångfalden av motsättningarna.

I den leninistiska teorin om den ekonomiskt-sociala formationen läggs alltså betoningen på det sociala. Det sociala (förhållandena människor emellan), inklusive det politiska, som inte kan skiljas från det sociala, återverkar djupt på det ekonomiska. Ur hindren för den ekonomiska utvecklingen, det vill säga ur samspelet och motsättningarna mellan det sociala och ekonomiska, växer också de sociala krafter fram, som kan lösa motsättningen.

Det är därför som Lenin, som lägger den största vikt vid de sociala förhållandena, först polemiserar mot sociologerna som lösgör, isolerar, deformerar och 'subjektiviserar' dessa sociala förhållanden. Varefter han angriper ekonomisterna eller snarare ekonomismen. Och detta trots att

han, som ingen före och efter honom, studerat den ekonomiska verkligheten i Tsarrysland.

Den subjektivistiske sociologen står främmande inför den dialektiska metoden. Han kan just inte analysera en samhällsformation och betrakta samhället som ett organiskt helt. För honom har det varit tillräckligt att konstatera 'rubbningen' i jordbrukarens ägande till jorden för att utdöma den såsom icke överensstämmande med hans ideal. Han har lösgjort detta fenomen 'utan att försöka framhålla det som ett element i ett annat produktionsmedelssystem'. Han har lagt märke till ett fenomen, massornas utarmning, på samma gång som han åsidosätter ett annat: en minoritet som berikar sig. Han har uppfunnit sin teori genom att på ett orimligt sätt rycka loss 'det ena eller andra elementet ur olika samhällsformationer'; och den sålunda konstruerade utopin — den populistiska utopin — stöter emot det verkliga livet, därför att man måste leva 'inte under ett samhällssystem, sammansatt av element tagna här och där, utan ett system som bestämmer bondens förhållande till kulaken, hantverkarens till grosshandlaren, arbetarens till fabrikören'. Utopisten har inte förstått att proletariatet, som är 'underkastat den borgerliga utsugningen, som genom sin ekonomiska natur är en utsugning av hela Rysslands arbetande befolkning', också är en ny samhällskraft. Kapitalismen har skapat de materiella (ekonomiska) förutsättningarna för ett nytt system genom att leda industrins huvudbranscher till den mekaniserade storindustrins stadium; och den har framkallat den sociala kraft som är i stånd att undandra de av kapitalismen 'socialiserade' produktivkrafterna den privata egendomen.

Vad beträffar ekonomismen 'var den ett ytterst egenartat fenomen'. Den tsaristiska censuren, som ansåg att populisterna

var revolutionära och som knappast tyckte om bourgeoisin, lät mellan 1890 och 1895 ett stort antal marxistiska artiklar passera. I synnerhet ekonomiska studier. Därav den 'legala' marxismen. De legala marxisterna anslöt sig sedan till revisionismen och till liberalismen (Struve) under beteckningen 'kritikfrihet', framför allt riktad mot den revolutionära marxismen och socialdemokratin. Men denna 'legala kritik' träffade de 'illegala' marxisterna själva, vilka i sin tur blev häftigt förtjusta i 'ekonomismen'. Genom en successiv besmittelse började man så — i den ekonomiska vetenskapens namn — att predika 'teorin om de sociala motsättningarnas upplösning' och att utropa 'den orimliga iden om den sociala revolutionen och proletariats diktatur' genom att föra arbetarrörelsen och klasskampen tillbaka till 'tradeunionismen', till en 'realistisk' kamp för små reformer. Sålunda leder, enligt Lenin, det ekonomiska, lösgjort från det sociala, till en liberal eller reformistisk platthet, till en vag framstegstro, till konstaterandet av ett ekonomiskt fullbordat faktum. Den betyder slutligen 'eklekticism och principlöshet' och maskerar den ekonomiska verkligheten själv: dess vardande, dess lagar.

Lenin förebrår sina motståndare att de inte förstår att 'föreningen av de ekonomiska och politiska problemen i den socialistiska och demokratiska aktiviteten till ett helt, till en enda proletariats klasskamp, långt ifrån att försvaga tvärtom förstärker den demokratiska rörelsen och den politiska kampen'.

Det ekonomiska, det sociala och politiken utgör ett helt. Och likväl 'när vi visar att proletariatet, som i sin klasskamp leds av socialdemokratin, är den ryska demokratins förkämpe, stöter vi på en ytterst utbredd åsikt enligt vilken socialdemokratin skulle skjuta de politiska frågorna och den politiska kampen i bakgrunden'.

Den ryska socialdemokratin är faktiskt mycket ung. Den är just på väg att lämna ett 'embryonärt stadium' bakom sig, där de teoretiska problemen (f. ö. ofullständigt formulerade och alltjämt abstrakta) intar en dominerande ställning.

'Den är bara i begynnelsen av sin praktiska verksamhet' och organisationsfrågorna börjar bli

överhängande: 'Det är först när proletariatets arme kämpar utan att svikta under en stark socialdemokratisk organisations ledning ... som man kan räkna med att rikta det avgörande slaget mot absolutismen.'

Låt oss sammanfatta. Lenin leds genom studiet av den ekonomiska verkligheten att bekämpa ekonomismen och att ställa det samhälls- och politiska i förgrunden: den konkreta, revolutionära politiska kampen. Något som inte bör ställa de ekonomiska lagar han upptäckt, i skymundan. Ty det är just dessa lagar som berättigar, förklarar, betingar den politiska kampen. Vi har redan stött på och formulerat den första av dessa lagar som Lenin blottlagt: lagen om underordnandet under kapitalismen, under ägandet och den kapitalistiska utsugningen, av tidigare former för besittning, ägande och människornas utsugning av varandra (arkaiska, feodala, halvfeodala, hantverks- och handelsformer).

Det finns andra. Ett exempel: när Marx (i England) studerade jordrörelsen visade han att den uppkom ur ett monopol: 'landlord'-klassens jordägarer av feodalt ursprung. Lenin visade i en rad arbeten att kapitalisterna investerade kapitalet i jordbruket på två sätt: i brukandet av jord som de inte äger (det är fallet med den kapitalistiska arrendatorn; jorden som han hyr tillhör en ägare vilken som helst: feodal, borgerlig, småbonde, bondegemenskap, stat) — och också i jordägandet, eftersom bourgeoisin köper jord. Emellertid är detta jordköp, varigenom bourgeoisin berövar de gamla ägarna (feodala eller bönder) deras egendom, inte det väsentliga och nya fenomenet. Det ursprungliga faktum som kännetecknar kapitalismens utbredning i produktionens agrara sektor är att brukandet alltmer skiljer sig från egendomen. Den kapitalistiska exploateringen av jorden och jordbruksarbetet är inte längre, som i fallet med det feodala brukandet, i behov av egendomsrätten. Den underordnar sig (dvs. underordnar kapitalet) alla andra former av besittning och ägande. Och det är anledningen till att den kapitalistiska exploateringen mycket väl kan förlika sig med jordens nationalisering eller socialisering (en åtgärd som förordats av socialrevolutionärerna) och till och med kan finna stimulans i en jordreform. Därav följer upprättandet av ett andra monopol på kapitalistisk väg, den kapitalistiska exploateringen vid sidan av det feodala monopolägandet. De två monopolerna inträder i komplexa förhållanden; men utvecklingen av det kapitalistiska exploateringsmonopolet har sin egen och djupa nödvändighet som härrör ur själva kapitalismens penetrationsprocess i denna sektor av för-kapitalistiskt ursprung, jordbruket. Där har vi en verklig lag, det vill säga en nödvändig process som medför en rad konsekvenser: jordbrukets särställning, motsättningar i denna sektor och så vidare. Det rör sig just om en lag och om en ny lag, underordnad en allmän lag, lagen om kapitalismens utveckling och koncentration. Emellertid förstör denna nödvändiga koncentration inte nödvändigtvis den tidigare sociala formationen, den feodala egendomen (eller av feodalt ursprung). Än förstör den denna och uppslukar den, än bevarar den denna genom att underordna sig den. Än är det alltså (i jordbruket) fråga om konflikt, alltså klasskamp, mellan bourgeoisin och de feodala. Än (och allt oftare) finns det en tendens till kompromiss och allians mellan de två monopolerna. De politiska fenomenen täcker, innehåller och avslöjar den grundläggande ekonomiska verkligheten.

Det är en av Lenins huvudsakliga upptäckter i jordbrukssektorn, med dess politiska motsättningar (än allians med bourgeoisin eller en fraktion av bourgeoisin, än samtidig kamp mot de feodala och bourgeoisin).

B. Lagen om den ojämna utvecklingen

Lagarna som angivits i det föregående är så att säga mindre lagar. Lagen om den ojämna utvecklingen har däremot en avsevärd betydelse, i sig själv och genom dess konsekvenser. Man måste i den se Lenins huvudsakliga upptäckt på det ekonomiska området: den stora lagen om den

ekonomiskt-sociala formationen.

Föreställningen om en ojämn utveckling finns redan som embryo hos Marx, i synnerhet i det redan citerade brottstycket i Inledning till Kritiken av den politiska ekonomin:

'... 6. Det ojämna förhållandet mellan den materiella produktionens utveckling och exempelvis den konstnärliga produktionen. I allmänhet bör framstegsbegreppet inte uppfattas på sedvanligt abstrakt sätt.'

En till synes enkel upplysning. Marx tycks till och med reservera begreppet ojämn utveckling för överbyggnaderna, konsten, juridiken; han tillfogar emellertid:

'Det svåra ... är att veta på vilket sätt produktionsförhållandena, som juridiska förhållanden, har en ojämn utveckling'

En fråga som är lika svår som dunkelt formulerad. Men i *Kapitalets* abstrakta schema (en vetenskaplig och nödvändig abstraktion, låt oss upprepa det) betraktas kapitalismen som ett helt vid sidan av de inre olikheterna mellan kapitalistiska länder, fastän Marx ständigt tar dessa skillnader i betraktande. Det är de stora dragen som är av vikt för honom.

Teorin och lagen om den ojämna utvecklingen uppträder redan från början i Lenins verk fastän långsamt. Låt oss på nytt ta Vad är folkvännerna i betraktande. Vi läser att Marx har upptäckt uppreningen och regelbundenheten i de ekonomiska och sociala fenomenen; att han gjort slut på uppfattningen enligt vilken samhället inskränker sig till ett mekaniskt konglomerat av individer, liksom på den uppfattning som låter samhället bero av varje folks seder och vanor; att han frigjort 'det som skiljer ett kapitalistiskt land från ett annat' och analyserat 'vad som är gemensamt för dem alla'.

Den marxistiska metoden omfattar inte enheten utan skillnader — och inte heller skillnaderna utan enhet. Den ekonomiskt-sociala formationen, som analyserats av Marx, är alltså mycket riktigt 'kapitalismen' eller det 'borgerliga samhället'. Men när lagarna för utvecklingen av kapitalet som sådant en gång upprättats, måste man gå tillbaka till kvarlevorna och övergångsformerna som existerar i ett samhälle som inte bara består av proletärer och kapitalister!

Begreppet ekonomiskt-social formation som upprepats och fördjupats av Lenin innesluter alltså begreppet ojämn utveckling liksom det inbegriper begreppet kvarlevor av tidigare bildningar och strukturer i den kapitalistiska strukturen.

Det är emellertid bara ytterst långsamt — till följd av vetenskaplig och politisk klokhet — som Lenin lägger märke till fenomenens vidd och betydelsen av lagen som de bär inom sig.

Ty konsekvenserna är oerhörda. Fastän Marx och Engels kände till den abstrakta karaktären hos schemat om den jämna utvecklingen (hos kapitalismen som helhet) ansåg de förvisso att den var det väsentliga. Skillnaderna tycktes dem sekundära. Därav följde att revolutionen kunde och borde äga rum samtidigt (eller nästan samtidigt, under en och samma allmänna eller slutliga kris) i alla utvecklade länder; och att det socialistiska uppbygget kunde och borde äga rum i dessa utvecklade länder genom det största, aktivaste och mest upplysta proletariats verksamhet. Men teorin och lagen om den ojämna utvecklingen anger ett betydligt ojämnare historiskt vardande. De stora kapitalistiska länderna utvecklas inte i en regelmässig rörelse, på ett led och på samma nivå, i samma takt. I ett och samma historiska ögonblick (av den ekonomisk-sociala formationen) finns det tvärtom länder där kapitalismen föds och andra där den uppnår en anmärkningsvärd utveckling. Och dessa länder är en del av samma 'värld', det vill säga mycket konkret, av samma världsmarknad av varor och kapital. Och om det på det historiska planet och på världsplanet existerar olika utvecklingsstadier samtidigt, återfinnes samma (mer eller mindre accentuerade)

skillnader i varje kapitalistiskt land, ibland inom varje produktionsgren.

Därav de oerhört intrasslade förhållandena som Lenin konstaterar: mellan 'utvecklade' kapitalistiska länder — mellan utvecklade och mindre eller ej utvecklade länder — mellan produktionsgrenar och produktionssektorer.

I ett avseende analyserar hela hans verk dessa ojämnheter; exempelvis upptäcker hans arbeten beträffande agrarfrågan både kapitalismens penetration i jordbruket och jordbrukets försening i förhållande till industrin, olikheterna i utvecklingen som är typiska för jordbruket. Med nya fenomen, som Marx inte kunde känna till, får begreppet ojämn utveckling ett allt större djup. Det blir väsentligt, fundamentalt, allmängiltigt. Det utbreder sig till länder, trakter, industrier, klasser. Det blir en lag: lagen om kapitalismens svårigheter, om dess kris. Om man säger 'ojämn' menar man i själva verket 'avhuggen', disharmonisk, konvulsiv, sicksackgående. Men kan man då kvarhålla föreställningen om socialismens uppbyggnad i hela världen, eller nästan samtidigt? Kan man bibehålla föreställningen om en politisk kris som samtidigt berör alla 'avancerade' länder? Kan man bibehålla föreställningen om en proletär världsrevolution som skulle äga rum på en gång — och nödvändigtvis utgå från det mest avancerade, mest utvecklade landet? En revolution betingad av denna utveckling och inte av en särskild konjunktur i den ena eller andra sektorn, i en sålunda krampaktig och ojämn helhet?

När begreppet ojämn utveckling generaliseras och blir till en lag, innebär det, att man på nytt måste ta marxismens revolutionära principer i betraktande. Inte en revidering utan en fördjupning.

Imperialismens tillväxt och kriget var nödvändigt för att Lenin skulle lägga märke till vidden, som han anat redan i början av seklet, av de nya fenomenen. Han hade måst söka, treva sig fram. Diskussionerna om imperialismen var långa, svåra, passionerade. Det är inte Lenin som skapat denna term, imperialismen, i dess moderna betydelse. Detta begrepp uppstod i de liberala eller socialistiska teoretikernas arbeten då de ville formulera denna företeelses lag (Hobson, Hilferding). Begreppet härstammar från det spansk-amerikanska kriget (1898) och boerkriget (1902). Det är först 1917 som Lenin publicerar sin bok.

För övrigt är händelserna och situationerna så komplicerade, så hoptrasslade, att inte ens publiceringen av Imperialismen som kapitalismens högsta stadium sätter punkt för Lenins diskussioner eller efterforskningar. Imperialismen utmärker den moderna 'utvecklade' kapitalismen och dess förhållanden (och speciellt förhållandena i den på en gång 'aktivaste' och mest parasitära delen av kapitalismen, finanskapitalets) till mindre utvecklade länder, till de andra kapitalistiska länderna. Med imperialismen håller en ny nationell ekonomi på att utbildas. År 1919 har imperialismen och finanskapitalet försvunnit i Ryssland. Och även i de segrande länderna, fastän under full kris försiggår 'en fantastisk förstörelse av den samtida kapitalismen'.

Bucharin utgår från dessa fakta för att bekräfta att kapitalismen håller på att störta samman — och framför allt att den störtat samman, att den försvunnit i Ryssland, med finanskapitalet och imperialismen.

Lenin svarar honom att han framställer problemet på ett felaktigt sätt. Han kommer inte att på det sättet lyckas med att 'skissera en översikt över kapitalismens och imperialismens förstörelse'.

Vad Ryssland beträffar 'står vi på många ställen inför en pånyttfödelse av kapitalismen, inför en utveckling av dess första stadium', det vill säga inför elementära men väsentliga fenomen hos kapitalismen: varuproduktionen. År 1919 uppträder på nytt i Ryssland de primitivaste, alltså de mest inrotade formerna av denna produktion, liksom i Tyskland och annorstädes. T. ex. gårdsfarihandlarna, de ambulerande köpmännen och spekulanterna.

'Viljan att ta sig ur denna sorgliga verklighet genom att skapa ett slätt, enkelt program, är att ta ett språng ut i tomma intet ... Det konkreta hos Bucharin är bara en boklig framställning av finanskapitalismen.'

I verkligheten har de tidigare formationerna eller deras kvarlevor bestått eller består den senaste, 'modernaste' kapitalismen fortfarande (1919 efter den proletära revolutionen) vid sidan av affärsbankerna och finanskapitalet, monopolen och trusterna: i synnerhet jordbruksproduktionen för marknaden, småproduktionen och konkurrensen, osv. Den ojämna utvecklingen fungerar inom imperialismen, inom den 'moderna' kapitalismen. Och när den proletära revolutionen genom sina första åtgärder förstör finanskapitalet, imperialismen och de institutioner genom vilka de tar sig uttryck, befinner den sig just inför kapitalismens grundvalar (åtminstone i Ryssland 1919). Och detta avslöjar i det dagliga livet och i praktiken något djupt och nytt hos imperialismen.

Vi inleder alltså denna framställning av imperialismen och den ojämna utvecklingen med ett grundläggande avsnitt fastän det kommer senare än Lenins verk till vilket vi återkommer i det följande.

Denna text är fundamental därför att den anger de ekonomiska uppgifterna för den proletära revolutionen (proletariatets diktatur) — och därför att den belyser de leninistiska definitionerna i boken: Imperialismen som kapitalismens högsta stadium, liksom lagen om den ojämna utvecklingen.

Imperialismen och finanskapitalismen är den gamla kapitalismens överbyggnader. Förstör man dess övre del, kommer den gamla kapitalismen fram. Att hålla sig till den synpunkten att det tycks finnas en fullständig imperialism utan gammal kapitalism är att ta sina önskedrömmar för realiteter.

Det är ett naturligt misstag som man lätt gör. Om vi hade att göra med en fullständig imperialism som helt och hållet stöpt om kapitalismen, skulle vår uppgift vara hundra gånger lättare. Vi skulle i så fall ha ett system där allt vore underkastat finanskapitalismen. Vi skulle bara behöva avskaffa byggnadens övre del och överlämna resten åt proletariatet. Det skulle vara oändligt behagligt, men något sådant existerar inte i verkligheten. I verkligheten är utvecklingen sådan att vi måste handla på ett helt annat sätt. Imperialismen är en överbyggnad till kapitalismen. När den störtar samman är vi vittne till den övre delens sammanbrott och till blottandet av grundvalarna ... Där finns en fantastisk undervegetation av gammal kapitalism. Där finns denna imperialistiska överbyggnad som har fört med sig kriget och drivit fram proletariatets diktatur ur kriget. Ni kommer inte att slippa undan denna fas. Detta faktum karakteriserar själva rytmen hos utvecklingen i den proletära revolutionen i hela världen och kommer att kvarstå som faktum under åtskilliga år ... I övergångsperioden kommer vi inte att slippa ifrån denna mosaikverklighet ... sammansatt av heterogena element.'

Denna så tydliga text, som är så förbunden med den revolutionära och politiska praktiken ger upphov till några tolkningssvårigheter. I synnerhet för de marxister som har en tendens till att inskränka överbyggnaderna till ideologierna, institutionerna. Lenin undersöker på ett alltid mycket ingående sätt den dialektiska interaktionen mellan det ekonomiska och det sociala, mellan de sociala förhållandena och produktivkrafterna i teorin om den ekonomisk-sociala formationen. De juridiska och politiska institutionerna, ideologierna, idéerna, överbyggnaderna skiljer sig hos honom inte från de samhälleliga förhållandena i deras helhet (förhållandena mellan människorna, produktionsförhållandena).

Vad betyder denna definition av imperialismen och kapitalet som överbyggnad? Först och främst

att finanskapitalet till sitt väsen inte är något annat än kapitalet i allmänhet. Det utgör en del av denna 'kategori'. Det definierar inte någon annan epok än (den industriella, klassiska) kapitalismen utan dess sista epok, högsta stadium, dess undergång. Kapitalismen använder alla sina medel, alla sina 'superstrukturella' möjligheter för att hålla sig kvar och det är just på det sättet som den förfaller. Som 'överbyggnad' är imperialismen en politik grundad på kapitalistisk basis. Hos imperialismen är det politiken som segrar över det ekonomiska; den innefattar ekonomin; på samma gång som imperialismen är en form av kapitalismen (ekonomiskt element) är den alltså en form av bourgeoisins verksamhet (socialt element) och en statsform (politiskt element), allt detta på ett oskiljaktigt sätt.

Låt oss, för att bättre förstå detta, jämföra denna text med andra texter av Marx och Lenin.

Marx studerar redan finanskapitalet på flera ställen i *Kapitalets* fjärde del (som publicerats med titeln: Theorien über den Mehrwert). För Marx är finanskapitalet den mest abstrakta och mest aktiva delen av kapitalet. *Kapitalet* försöker där, så att säga, producera sig, eller reproducera sig självt; exempelvis på Börsen, i monetära spekulationer eller manipulationer. Penningen, kapitalet, dessa reella abstraktioner blir, eller försöker snarare att bli, 'automatiska fetischer'. Eftersom de tycks vara utrustade med en egen självständighet och ande, störtar de sig fram i denna självständighets riktning, som om de (dvs. människorna som handhar dem) ville frigöra sig från sina levnadsvillkor, från sitt förflutna: den industriella varuproduktionen. Det kan de inte. De måste återkomma till dessa villkor, dessa antecedentia, 'beklädas' i dem och behärska dem. I motsatt fall är det kapitalets sönderfall i dess högsta stadium, högst abstrakt, högst upplöst och fetischerat.

Och se här vad Lenin säger i sin bok:

'Kapitalismens utveckling har kommit till en punkt då varuproduktionen i själva verket befinner sig skakad i grunden, fastän den fortsätter att härska och att betraktas som en ekonomins grundval. Merparten av vinsten går till "hjärnorna" i finansintrigerna.'

Kapitalets senaste och mest utvecklade form återverkar på dess föregångare och dess ställning. Den rubbar denna; och likväl kan den inte klara sig utan denna gamla form genom att skapa en ny bildning som den skulle behärska helt och hållet.

Varav följer helhetens sammanfall. Vi återfinner här i en mycket djup betydelse — ny i förhållande till Marx — lagen om den ojämna utvecklingen i den kapitalistiska ekonomiskt-sociala formationen.

Låt oss nu studera själva boken. Marx har bevisat, säger Lenin, 'genom en teoretisk och historisk analys', att den fria konkurrensen ger upphov till produktionens koncentration, vilken i sin tur, 'då den nått en viss grad av utveckling, leder till monopolet'. Men Marx kunde inte förutse denna monopolkapitalisms alla former, då en ny kapitalism ersätter den gamla den 'klassiska' kapitalismen, den fria konkurrensens kapitalism — i början av 1900-talet. Marx kände till och analyserade kapitalismen mellan 1860-1880 'kulminationspunkten för den fria konkurrensens kapitalism' med några exempel från monopolen, embryon till det som skulle följa. Men därefter, i synnerhet efter den cykliska ekonomiska krisen 1900-1903, som påskyndar koncentrationen, ökar antalet monopol, och en kvalitativ förändring äger rum. På samma gång fortsätter tillväxten av produktiv-krafterna. Mycket mäktiga tekniska former uppträder (som är förenade med nya kunskaper beträffande elektriciteten, kemin, osv). Produktionen socialiseras alltmer såsom Marx hade förutsagt, medan ägandet till produktionsmedlen förblir privat.

Vad är det alltså som är nytt: är det krisernas avskaffande, kapitalismens 'inre' organisation, en sammanhängande överkapitalism? Inte alls. Det är inbillning, likaväl som 'ultraimperialismen'

som reformisterna och opportunisterna räknar med (till vilka den ortodoxe f. d. marxisten Kautsky anslutit sig för att bli bourgeoisins häftigaste och farligaste 'sociala stöd').

Det nya säger Lenin, efter denna 'vändpunkt' i början av 1900-talet, är att finanskapitalets herravälde har ersatt kapitalets i allmänhet. Men vad är finanskapitalet? Man måste förstå alla dess beståndsdelar, säger Lenin, det vill säga inte bara bankkapitalet och industriidkarnas användning av det (ofullständig definition av Hilferding, säger Lenin), utan monopolinslaget, monopolens sammansättning (t. ex. storbankirernas monopol med jordröntans i markspekulationen i industristäderna). Ty när detta monopol en gång bildats genomtränger det det sociala livets alla områden. Kapitalismen splittrar upp ägandet av kapitalet och dess investering, lånekapitalet och det produktiva kapitalet, rentiern och företagaren. Hos imperialismen, eller finanskapitalets herravälde, 'uppnår' denna åtskillnad 'fantastiska proportioner', men uteslutande till förmån för ett av uttrycken och dess fullständiga herravälde över det andra. Finanskapitalet är resultatet av en 'sammanslagning av några stora monopolbankers kapital med kapitalet från industriella monopolgrupper'.

Det är på detta sätt Lenin sammanfattar vad han sagt om imperialismen. Imperialismen har framträtt som en utveckling och en direkt fortsättning på kapitalismens karaktäristiska egenskaper. Men kapitalismen blev först imperialism på ett bestämt — mycket högt — stadium av sin utveckling, när några av kapitalismens grundegenskaper börjat förvandlas till sin motsats (anti-nomisk) — och då det 'över hela linjen har bildats och uppenbarats beståndsdelar till en kapitalismens övergångsperiod mot en högre ekonomisk struktur'. Ty i denna utvecklade kapitalism har produktivkrafterna tillvuxit; och än mera, stora förändringar har uppstått i produktionsförhållandena: 'Vi står inför en socialisering av produktionen', så att den privata äganderätten (till produktionsmedlen) inte är något annat än ett skal som inte längre motsvarar sitt innehåll. Det var svårt, för att inte säga omöjligt, att bygga upp socialismen med utgångspunkt från den rena och enkla fria konkurrensens kapitalism, med dess små, mångfaldiga och spridda företag. Sålunda representerar monopolkapitalismen en historisk övergång; den representerar både slutet på kapitalismen och början till socialismen med skarpa motsättningar mellan form och innehåll mellan sociala förhållanden och produktivkrafter, mellan de sociala förhållandena själva. Se alltså upp här, vidhåller Lenin. Denna övergångskaraktär lurar opportunisterna (som lovprisar den) och liberalerna (som beklagar den och vill gå tillbaka i tiden). Alla tror sig redan befinna sig under socialismen. Men i själva verket har formerna, överbyggnaderna i fråga en kraftig verkan. I egenskap av övergångsperiod och genom att tillfoga nya och häftigare motsättningar till den klassiska kapitalismens, löser inte monopolkapitalismen och imperialismen motsättningarna utan förvärrar dem.

Från ekonomisk synpunkt (men denna 'synpunkt' är ofullständig och representerar bara, som vi vet, en aspekt av den ekonomiskt-sociala formationen) definieras det väsentliga i denna process av ett ersättande av den fria konkurrensen med monopolen, som är en fullständig kontrast till den fria konkurrensen fastän de oundvikligen uppstår ur denna genom en nödvändig dialektisk process. (Lenin uppehåller sig inte vid denna dialektiska rörelse och använder inte ens det ordet: hans bok betecknas som ett Försök till popularisering och han uttrycker sig — på ett anmärkningsvärt sätt — med ett mycket enkelt språk.)

Emellertid undanröjer inte monopolen den fria konkurrensen ur vilken de uppstår: 'de existerar ovanför och vid sidan av den och ger sålunda upphov till speciellt häftiga motsättningar'. Lenin visar med siffror och statistik, att industribranschernas 'kartellisering' och trustbildning fortgår med kraften och vidden hos en inre nödvändighet — men att den är ojämn beroende på industribranscherna och dessutom sällan fullständig. Monopolen avskaffar sålunda inte det 'kaos

som är oskiljaktigt förenat med den kapitalistiska produktionen i dess helhet' utan förvärrar det och då i synnerhet olikheten och disproportionen mellan den kraftigt utrustade och kartelliserade, tunga industrin och resten av industrin — mellan industrin och jordbruket, en ojämnhet som är utmärkande för kapitalismen. Hur skulle alltså kartellerna, trusterna och monopolerna kunna avskaffa kriserna?

En definition, säger Lenin, kan inte omfatta och formulera alla aspekterna, alla förhållanden och allt samspel hos ett fenomen som utvecklar sig. Hos fenomenet imperialismen framhåller leninismen fem grundläggande kännetecken:

1. Koncentration av produktion och kapital. Avgörande beståndsdel: monopolerna.
2. Bankkapitalets sammansmältning med industrikapitalet; uppkomsten av en finansoligarki.
3. Kapitalexporten (och inte bara varuexporten).
4. Bildandet av internationella monopolistiska sammanslutningar, som delar världen mellan sig i intresseområden.
5. Fullbordandet av de kapitalistiska stormakternas uppdelning av jordklotet.

Denna definition utelämnar verkligen några utmärkande drag, som emellertid är anmärkningsvärda. Lenin framhåller också den parasitära sidan hos finanskapitalet. Kapitalexporten görs i själva verket på bekostnad av det land som exporterar. Kapitalisterna tar en del av det mervärde, som utvunnits från arbetarna i detta land, från investeringen i det landet, en investering eller återinvestering som utgjorde storheten, rytmen i den klassiska kapitalismen. De internationella kapitalistiska monopolistiska organisationerna har alltid, trots sin internationella karaktär, sitt stöd, sin bas i ett bestämt land. Detta land förefaller avancerat, blomstrande på grund av kapitalexporten. I själva verket har det en tendens att stagnera, att åldras ekonomiskt. Industrialiseringen av de 'nya' koloniala eller halvkoloniala länderna fullbordas å ena sidan på ett ofullständigt sätt och å andra sidan på bekostnad av det kapitalistiska landets arbetande befolkning i dess helhet och enligt bourgeoisins intressen, som söker avlägsna avsättningsorter, råvarukällor, marknader, investeringsfärer och billig arbetskraft. Det är sant att några smulor av de sålunda producerade och hopsamlade väldiga rikedomarna når de kapitalistiska ländernas arbetare. En social korruption fogas till stagnationen, till det ekonomiska föråldrandet. Tack vare sin vinst kan de borgerliga ledarna skapa ett samhällsskikt av förborgerligade arbetare (arbetararistokrati) och muta vissa av proletariatets ledare. Det är på så sätt som de kapitalistiska ländernas befolkning (illusoriskt för de breda massorna, reellt för en minoritet) som helhet kan låta sig dras med i imperialismen och för ett ögonblick acceptera den praktiska karaktären hos detta kapital eller delta i det; i synnerhet visar Lenin att den franska imperialismen är ockrande genom kapitalutlåningen.

Mera allmänt ackumulerar imperialismen penningkapitalet i ett fåtal länder. Därav existensen av en klass 'eller snarare ett skikt' rentiererna utan förbindelse med produktionen, alltså parasiter (som de feodala), därav också existensen av rentierländer, med den väldiga apparaten av byråkrater, poliser och militärer som underhålls av staten.

'Rentierstaten är den parasitära, ruttnande kapitalismens stat; och detta faktum kan inte undgå att påverka landets sociala och politiska förhållanden i allmänhet, de två grundläggande tendenserna i arbetarrörelsen i synnerhet', det vill säga den revolutionära tendensen och den opportunistiska tendensen, vilken är bourgeoisins huvudsakliga sociala stöd och är särskilt stark i dessa länder och som stöder bourgeoisins imperialistiska politik vid behov medelst skenbart socialistiska slagord som Europas Förenta Stater.

Den (relativa) stagnationen, den ekonomiska och sociala föruttnelsen hos just den mest utvecklade kapitalismen ger slutligen lagen om den ojämna utvecklingen dess innebörd.

'En ojämn och ryckig utveckling av företagen och industrierna i de olika länderna är oundviklig i ett kapitalistiskt system ... Oregelbundenheten i dess utveckling, de halvt utsvultna massornas situation är grundläggande förhållanden och förutsättningar för detta produktionssätt ...'

Men dessutom:

'Kapitalismen utvecklas oändligt mycket snabbare än tidigare; denna utveckling blir inte bara mera oregelbunden i allmänhet; denna oregelbundenhet tar sig uttryck i de mest kapitalrika ländernas (Englands) föruttnelse.'

Av denna ständigt föränderliga oregelbundenhet följer inte bara generella svårigheter utan också häftiga förändringar i styrkeförhållandena mellan de stora monopolorganisationerna, mellan stora kapitalistländer.

'Eftersom styrkeförhållandet har förändrats, var kan man i ett kapitalistiskt system finna lösningen på motsättningarna om inte i våldet?'

Varav följer våld och krig.

Politiskt (och det politiska kan inte skiljas från det sociala) åstadkommer följaktligen imperialismen den fordom revolutionära eller 'progressiva' bourgeoisins omsvängning mot reaktionen. Den försöker skapa och skapar i själva verket — genom statsmaskineriet som den vidmakthåller, genomtränger och leder; genom ett system av mystifikationer — en allmän häftig förtjusning inför de imperialistiska perspektiven. Den lyckas till och med introducera den imperialistiska ideologin i arbetarklassen, 'som inte är skild från de andra klasserna genom någon kinesisk mur'.

Kautskys pseudo-marxistiska teori återspeglar och tjänar denna penetrering. Kautsky gav sin definition av imperialismen, 'en produkt av den högt utvecklade industriella kapitalismen

En tendens hos varje industrination att annektera och försäkra sig om jordbruksområdena

Denna skenbart marxistiska definition förblir ensidig, döljer det väsentliga och har ingenting gemensamt med marxismen. Kautsky lämnar finanskapitalet och kapitalexporten åt sidan. Imperialismen eftertraktar såväl industriområdena (Lothringen t. ex. för den tyska imperialismen) som jordbruksområdena, allt efter dess intressen. Vad som är betydelsefullt för imperialismen är dess hegemoni, säger Lenin.

På så sätt skiljer Kautsky det politiska från det ekonomiska. Eftersom han skiljer monopolen från den imperialistiska 'annekterings'-politiken drar han därav slutsatsen att 'i ekonomin är monopolen förenliga med ett sätt att handla i politiken som varken skulle vara monopolistiskt, våldsamt eller erövrande'.

Han kringgår och försvagar motsättningarna i stället för att avslöja deras djup. Och detta leder honom till teorin om ultraimperialismen. Långt ifrån att bestämma kapitalismens urartning skulle kartellerna och monopolen bli dess organisationsformer. De skulle utmynna i världsfreden. 'En död abstraktion', 'en liten fånig fabel', 'ett reaktionärt försök av en förskrämd småborgare', utropar Lenin förbittrat.

Ty för Lenin är det tvärtom revolutionernas epok som börjar. Den historiska och sociala utvecklingen kommer att ske språngvis: men med revolutionära språng. Häftiga strider, konkurrens i en ännu aldrig skådad utsträckning mellan kapitalistiska världsorganisationer,

omvälvningar, våld, kriser, krig kommer att möjliggöra 'ett sönderbrytande av den imperialistiska fronten', där den kommer att visa sig svagast: vid den länk som ger efter i kedjan.

Lagen om den ojämna utvecklingen överflyglar alltså (då man uppfattar den i hela dess vidd) Marx' och Engels' ställningstaganden beträffande omöjligheten av en socialistisk seger annat än genom en samtidig revolution i alla kapitalistiska länder.

På denna avgörande punkt hade Lenins tänkande redan klart fått sitt uttryck i artikeln från 1915 med rubriken: Om parollen Europas Förenta Stater.

Europas Förenta Stater skulle i ett kapitalistiskt (imperialistiskt) system inte bli något annat än ett förbund för att sinsemellan fördela kolonierna.

'Men i ett kapitalistiskt system kan fördelningen inte ha någon annan grundval, någon annan princip än styrkan.'

Parollen är både utopisk och reaktionär. Endast provisoriska överenskommelser är möjliga mellan kapitalister, stormakter. I denna bemärkelse är Europas Förenta Stater möjliga som en provisorisk överenskommelse mellan 'europeiska' kapitalister för att förkväva varje revolutionär rörelse, skydda deras kolonier som hotas av andra kapitalister (Förenta staterna, Japan) och organisera reaktionen i Europa.

'Den ekonomiska och politiska utvecklingens olikmässighet är en absolut lag för kapitalismen. Härav följer att socialismen till en början kan segra i ett litet antal länder eller till och med i ett enskilt kapitalistiskt land. Nationernas fria sammanslutning i socialismen är omöjlig utan de socialistiska republikernas mer eller mindre långvariga och hårdnackade kamp mot de efterblivna staterna.'

Samma tanke återkommer i artikeln Den proletära revolutionens militärprogram (1916):

'Men det som vi européer med vår inrotade nedriga europeiska chauvinism kallar "kolonialkrig" det är ofta nationella krig eller nationella uppror av dessa förtryckta folk. Ett av imperialismens huvuddrag är just att den påskyndar kapitalismens utveckling i de mest efterblivna länderna. Kapitalismens utveckling försiggår ytterst olikmässigt ... Härav följer den ofrånkomliga slutsatsen att socialismen inte kan segra samtidigt i alla länder. Den kommer först att segra i ett eller i några länder, medan de övriga för en viss tid kommer att förbli borgerliga eller förborgerliga. Detta måste utlösa friktioner ...'

Följaktligen kommer inte proletariatets eller socialismens seger i det ena eller andra landet (eller gruppen av länder) att undanröja de politiska svårigheterna och problemen och inte heller (de inbördes, nationella, imperialistiska) krigen. Denna seger kommer att leda arbetarklassen in i en ny samling problem inklusive militära problem. Det kommer att bli ett nytt element i klasskampen på internationell nivå, men inte dess upphävande genom en samtidig lösning av alla motsättningarna ...

Det är alltså omöjligt att överskatta betydelsen av lagen om den ojämna utvecklingen såsom lag under en historisk period, under ett 'moment' av den ekonomisk-sociala formationen. Det rör sig inte bara om en ekonomisk eller social lag. Den utbreder sig på alla områden, inbegripet de politiska och kulturella överbyggnaderna. Den underordnar sig de andra lagarna för en bestämd period. Det är den grundläggande lagen om övergångsperioden från kapitalismen till socialismen under vilken det sociala (och politiska) elementet tar överhanden över det ekonomiska elementet som sådant.

Ändå måste man vara försiktig med att dra konsekvenserna och följderna av denna lag, med att

generalisera den.

På det kulturella området innebär den att förvärven, erövringarna, skapandet av nya former eller återupptagandet av gamla former i vår tid inte sker i samma takt på alla områden inom den konstnärliga produktionen. Med denna formulering är lagen giltig, nästan självklar. Vissa marxistiska teoretiker har drivit den för långt genom att påstå att ett ekonomiskt och socialt mera utvecklade samhälle kunde vara underlägset ur estetisk synpunkt. En sådan generalisering är överdriven. Man kan bara säga att ett ekonomiskt och socialt överlägset samhälle som är begränsat till sig självt, framställer originella konstformer på ett överlägset sätt men inte nödvändigtvis är överlägset när det gäller former som lånats från tidigare sociala formationer, även om det inte är uteslutet. För att precisera är det helt naturligt att den sovjetiska sociala strukturen bättre kommer till uttryck i filmen än i den episka poesin.

För att vara mera exakt har några teoretiker i Jugoslavien formulerat en 'lag om socialismens ojämna utveckling', som således generaliserar den leninistiska lagen på ett nytt sätt. Detta intressanta försök framkallar några invändningar. Den ojämna utvecklingen av socialismen är ett faktum; Jugoslavien, Kina, folkdemokratierna, SSSR, befinner sig inte på samma stadium, på samma nivå. Men är det en lag? Är det lagen om den ojämna utvecklingen med dess konsekvenser (språng, knyckar, osv.)? Är inte lagen om den socialistiska utvecklingen tvärtom en lag om en kontinuerlig utveckling utan kriser som rubbar helheten (svårigheterna som kommer av en 'otillräcklig produktion' kan inte jämföras med överproduktionskriserna som skakar det kapitalistiska samhället) så att de 'efterblivna' länderna kan och bör komma över sin försening? En lag som lagen om den ojämna utvecklingen, en lag för all icke planerad, ekonomisk-social formation, underkastad blinda lagar, kan bara framträda igen i socialismen som känd och behärskad lag; och är alltså inte längre direkt någon lag om den ojämna utvecklingen. Det kan bara vara fråga om spår och rester av kapitalismens ojämna utveckling som socialismen kan och bör behärska. Är England, slutligen, med dess mäktiga arbetarparti — USA med dess mäktiga fackföreningsrörelse — inbegripna i denna ojämna utveckling? Kanske, men bara en mera fördjupad analys skulle kunna övertyga oss om det.

Icke desto mindre är följderna och konsekvenserna av den leninistiska lagen fortfarande verkliga och mera djupgående än någonsin och alla dessa följder är långt ifrån explicit förklarade.

Lagen om den ojämna utvecklingen redogör för kapitalismens nuvarande struktur och för de former i vilka dess kriser tar sig uttryck (närmare bestämt: dess allmänna kris).

Olikheterna mellan sektorerna fördjupas. I synnerhet mellan olika geografiska sektorer inom ett och samma land. Att Sydfrankrike ligger anmärkningsvärt efter den norra delen är ett idag känt och erkänt faktum. Landets norra och nordöstra del behärskar den tunga industrin; den södra delen förblir jordbruksregion med ett jordbruk som i sig självt är mycket ojämnt utvecklat med föråldrade sektorer. Italien uppvisar en motsvarande situation, fastän de historiska skälen inte är desamma. Där har vi ett lätt iakttagbart fall av den ojämna utvecklingen i ett utvecklat kapitalistiskt land.

Beträffande statens ingripande (förutsett av Lenin som hade förutsagt sammansmältningen mellan den kapitalistiska statsapparaten och den monopolistiska bourgeoisin) så är detta ingripande reellt. Det är också verksamt. Ännu mera genom vapenbeställningarna än genom de 'tekniska' åtgärderna som avser att behärska kapital eller varumarknaderna, spekulatören, osv. Experterna, teknikerna skattar sig lyckliga över de uppnådda resultaten och tror sig ha 'stävjat' kriserna. Om vi i själva verket ser efter ordentligt, skärper och förvärrar statens ingripande olikheterna i utvecklingen Vapenbeställningarna gynnar nödvändigtvis och oundvikligen

storindustrin och de områden som den behärskar. Om staten eller den statliga banken bearbetar räntefoten och diskontot för att förhindra inflationen, blir konsumtionen lidande. Den kapitalistiska staten skulle inte kunna behärska lagen, även om den skulle vilja det eller 'känna till' den. Den ojämna utvecklingen utgör en av formerna för motsättningen mellan produktionsförhållandena (sociala förhållanden med deras juridiska och politiska 'uttryck') och produktiv-krafterna. Bristen på ekonomisk likställighet breder ut sig, fördjupas, medför alltmer anmärkningsvärda ojämnheter.

Sammanfattningsvis har lagen om den ojämna utvecklingen en mångfald betydelser och tillämpningar.

Den innebär möjlighet till socialism i ett (eller flera) länder, sedan arbetarklassen gripit makten efter att ha blivit dominerande under loppet av en politisk kris som inte börjar samtidigt i flera länder, utan är en följd av en konjunktur som är utmärkande för vart och ett av dem.

Den innebär att produktivkrafterna, de sociala förhållandena, de (politiska, kulturella) överbyggnaderna inte utvecklas jämnt, samtidigt och i samma historiska rytm. Att följaktligen en sektoranalys av det ekonomiska, sociala, kulturella (konstnärliga, vetenskapliga, filosofiska, osv.) livet är nödvändig.

Den innebär att kapitalismen drar med sig och kommer att dra med sig efterslängar och kvarlevor från förgångna ekonomiskt-sociala formationer (slaveriet, feodalismen, osv.) utan att lyckas undanröja dem; att denna dödvikt fogar sig till de andra motsägelserna för att leda till (relativ) stagnation och föra den närmare slutet; att oregelbundenheten i utvecklingen breder ut sig och kommer att breda ut sig inte bara till länderna utan också till industriregionerna och industribranscherna och till och med inom företagen (sammanställningen av modern och föråldrad teknik).

Denna lag innebär inte bara att det finns två olika vägar till socialismen — olika fastän förenade, det säger sig självt — för jordbruket och industrin; sålunda inte bara att det finns en mångfald vägar, som leder till socialismen, utan att varje land och folk bör finna sin egen väg i förhållande till en nationell verklighet, som har sin yttersta grund i människornas förhållande till sitt land, till jordbruket och agrarfrågan; att det finns etapper som stakar ut övergången från den borgerliga demokratin till den proletära demokratin, till socialismen, till kommunismen (alltså med möjlighet till föreningar, språng framåt, svårigheter, inre motsättningar, men inte olösliga antagonismer).

Den innebär slutligen den historiska världsrörelsens komplexitet och rikedom i riktning mot kommunismen.

Det var svårt att förklara den leninistiska lagen utan att, åtminstone i all hast redogöra för dess nuvarande innebörd.

C. Lenins ekonomiska tänkande och revolutionen

Som vi lätt inser innebar inte den proletära Revolutionen, maktövertagandet, för Lenin ett 'mål i sig' utan ett medel och början till en ny period som först kännetecknas av produktivkrafternas utveckling.

Att vi måste nämna denna punkt har sin grund i att mycken förvirring lever kvar som beror på (den verkliga, fastän bara inom vissa gränser) analogin mellan den borgerliga demokratiska revolutionen och den proletära revolutionen.

Den klassiska borgerliga revolutionen — den franska revolutionen — sanktionerade tillväxten av

för bourgeoisin typiska sociala förhållanden. Den undanröjde de sista hindren; men under lång tid (sedan sekler tillbaka, i synnerhet i Frankrike på 1700-talet) hade dessa förhållanden bildats, stärkts och långsamt frätt sönder de (feodala) förkapitalistiska strukturerna och överbyggnaderna.

Än mer, den demokratisk-borgerliga revolutionen framställdes som ett 'mål i sig'. Den grundlade i ett slag frihetens, individens herravälde, i stället för kungarnas och tyrannernas herravälde. Och det var sant, till en viss punkt. Och det var också felaktigt och illusoriskt; denna illusion täckte och dolde detta brutala historiska faktum i Förnuftets och Frihetens namn: nämligen bourgeoisins maktövertagande.

Proletariatets ställning (Lenin upprepar det ständigt och det utgör en viktig sida av hans politiska tänkande) skiljer sig djupt från den revolutionära bourgeoisins ställning.

I Ryssland förfogar proletariatet så att säga över kedjans båda ändar: å ena sidan de moderna produktivkrafterna, storindustrin (där det produktiva arbetet redan är kollektivt, 'socialiserat') och å andra sidan över den politiska makten, den nya statsapparaten. Det förfogar alltså över samtliga medel för att skapa nya sociala förhållanden; men dessa måste skapas. Det revolutionära proletariatets uppgifter upphör inte i och med revolutionen. Tvärtom börjar de. I synnerhet på det ekonomiska planet. Hindren för utvecklingen har försvunnit, men man måste ta itu med denna utveckling, framkalla den (och det är de arbetande människorna), leda, styra och 'planlägga' den. Problem och svårigheter hopas. Vid sidan av proletariatet och storindustrin kvarstår en väldig mängd småproduktion och småproducenter (bönder, hantverkare för att inte tala om småhandeln, t. ex.) Till på köpet är den tunga industrin, hur betydelsefull, hur koncentrerad den än må vara, ännu svag och otillräckligt utrustad. Och till och med hos proletariatet lever 'vanor' kvar, förlängningar av den gamla ordningen och av människorna ... i de företag som revolutionen överlämnar till nationen och den nya staten.

Bolsjevikpartiets skapare upphörde aldrig att fundera över dessa frågor. Men, eftersom varje sak hade sin tid för Lenin, mognade och ställdes problemen 'väsentligen' vid en bestämd tidpunkt i det ögonblicket då betingelserna själva förändrades och då även de mänskliga (sociala) krafterna, som var i stånd att lösa dem, mognade.

År 1917 åtföljs den revolutionära situationen av en ekonomisk katastrof: produktionssänkning, prisstegring, allmän desorganisation, hungerhot, till och med före de revolutionära händelserna (och naturligtvis bidragande därtill). Mellan marsrevolutionen och oktoberrevolutionen upphör inte situationen att förvärras.

Lenin emotser åtgärder som skulle kunna förhindra katastrofen. Han utarbetar en 'ekonomisk plattform' i broschyren: *'Den hotande katastrofen och hur man bör betvinga den.'* Tsarväldet och bourgeoisin leder Ryssland till avgrundens brant. Man kan bara rädda landet med revolutionära handlingar och åtgärder: arbetarkontroll över produktionen — nationalisering och sammanslagning av bankerna till en enda statlig bank nationalisering och omgruppering av de kapitalistiska organisationerna och storföretagen — affärshemlighetens upphävande och bildandet av vidsträckta konsumentföreningar. Det är de första stegen på vägen till socialismen. Dessa åtgärder, skriver Lenin, kommer att pånyttföda landet.

'Revolutionen har gjort att Ryssland på några månader i fråga om sin politiska ordning hunnit ifatt de framskridna länderna. Men detta är inte nog ... Antingen gå under eller också hinna ifatt de framskridna länderna och gå förbi dem även ekonomiskt ... Att gå under eller för full maskin ila framåt. Så är frågan ställd av historien.'

Sålunda har produktivkrafternas utveckling (den ekonomiska utvecklingen) i Ryssland två innebörder: en social innebörd (socialismens uppbyggnad) och en nationell innebörd (att skapa de

objektiva förutsättningarna för självständigheten i det land som bygger upp socialismen).

Efter oktoberrevolutionen och omedelbart efter en av dess viktigaste politiska konsekvenser, freden i Brest-Litovsk, skjuter Lenin de ekonomiska frågorna i förgrunden. Han publicerar ett verkligt upprop till det ryska folket: *Våra dagars huvuduppgifter*. Denna uppgift är den ekonomiska återuppbyggnaden och utvecklingen.

'Låt oss inte bedra oss själva. Man behöver mod för att se den osminkade bittra sanningen rakt i ansiktet. Man måste mäta helt och hållet ända till botten, hela den avgrund av nederlag, sönderstyckning, förslavande och förödmjukelse, i vilken man nu låtit oss hamna. Ju klarare vi förstår detta, desto fastare, mer härdad och stålsatt blir vår vilja till befrielse ... Vi har material såväl i naturrikedomarna som i våra förråd av mänsklig kraft och i den storslagna schvung, som den stora revolutionen gett folkets verk — för att skapa ett verkligt starkt och rikt Ryssland ... Vi har erövrat Ryssland på bekostnad av de rika till förmån för de fattiga. Det gäller nu att styra det.'

Man måste till folkets kontroll av produktionen och produkternas fördelning föga en så snabb höjning som möjligt av arbetets avkastning och en sträng socialistisk disciplin i arbetet. Vilket förutsätter en socialistisk tävlan liksom en kamp mot kvarlevorna: förslappning, slöseri, lättja, spekulation. Den kapitalistiska disciplinen påtvingades genom våld. Arbetarna kommer själva att utarbeta den socialistiska disciplinen i praktiken genom att grunda den på kamratskap och känsla för ett fruktbringande arbete.

'Gör dina beräkningar, ödsla inte, stjäla inte, var inte lat ... Dessa paroller som de revolutionära proletärerna gjorde rätt i att driva gäck med då bourgeoisin uttalade sådana för att dölja sitt klassvälde — dessa paroller blir nu de viktigaste för stunden ... efter bourgeoisins störtande.'

Hur kan man bättre uttrycka att lösningen av de ekonomiska problemen i ett visst ögonblick förutsätter 'överbyggnadernas' verkan och inte bara en politisk överbyggnad (statens) utan även och i synnerhet idéernas, idealets, etikens. Idéns förvandling till verklighet har stor betydelse, anger en anmärkning till Filosofiska anteckningsböcker om Hegel. Det är naturligtvis inte fråga om det rena idealet. Vid samma tidpunkt arbetar Lenin på att göra upp en plan över socialismens uppbyggnad. Man känner till den berömda definitionen: 'socialism = sovietmakt+ elektrifiering'. En kraftfullt förenklad formel. Lenin utarbetar i själva verket en komplex plan som skjuter den mekaniska industrin i förgrunden ('produktion av produktionsmedel', produktionssektor I i *Kapitalets* andra del, där Marx studerar betingelserna och de objektiva lagarna för ackumuleringen). Lenin fullföljer alltså direkt Marx ekonomiska tänkande. Storindustrin är industrialiseringens grundval. Och vidare: det finns lagar för den utvidgade ackumuleringen, lagar som bestämmer proportionerna mellan industriproduktionens sektorer (och jordbrukssektorerna). Dessa proportioner bestäms med utgångspunkt från den grundläggande beståndsdelen, som för övrigt är den aktivaste och mest rörliga: produktivkrafterna och i synnerhet storindustrin med dess tillverkning av produktionsmedlen. Hos kapitalismen verkar dessa lagar objektivt och blint. Den ekonomiska krisen bekräftade de olikheter som kapitalisterna introducerat (konkurrenskapitalismen eller den monopolistiska kapitalismen) mellan produktionsbranscherna. Socialismens ekonomi bör först känna till och behärska lagarna om ackumuleringen för att ställa de samhällliga produktionsförhållandena i överensstämmelse med produktivkrafterna. Dessa lagar är underordnade lagar vilkas sfär är trängre än den stora allmänna lagen om den 'nödvändiga överensstämmelsen'. Det är inte lagar som är *specifika* för den kapitalistiska ekonomin men likväl utbreder sig deras verkningsområde till socialismens uppbyggnad.

Lenin utarbetar följaktligen ett förslag till planhushållning som ger företräde åt den tunga industrin. Han fogar nya skäl till dem som han funnit hos Marx. Ryssland bör 'genom egna medel

förse sig med de olika råvaror och produkter som är nödvändiga'.

Detta är det grundläggande kravet, den ekonomiska grunden för den nationella oavhängigheten gentemot imperialismen.

För att garantera att den *planerade* utvecklingen lyckas 'krävs viljans enhet; i varje praktisk fråga måste alla handla som en man ... Varken järnvägarna, transporterna eller de stora anläggningarna och företagen kan fungera regelbundet utan viljans enhet'.

Detta är den socialistiska statens, den statliga planens, sovjetmaktens och också partiets roll.

'Den ekonomiska mekanismens förvandling till ett enda stort maskineri, denna mekanisms förvandling till en organism ... det är den gigantiska organisatoriska uppgift som lagts på våra skuldror.'

Men här underordnas Lenins ekonomiska verk hans politiska tänkande och verk som en integrerande del. Vi kommer alltså att återfinna det längre fram då vi redogör för detta politiska tänkande.

Lenins politiska tänkande

'Den grundläggande frågan i varje revolution är frågan om makten.' (Lenin: *Om dubbelväldet*)

'Politiken liknar mera algebran än aritmetiken och den högre matematiken mera än den elementära.' (Lenin: *Radikalismen — kommunismens barnsjukdom*)

Som vi har betonat upprepade gånger är aldrig det politiska (det politiska elementet) isolerat från det sociala och ekonomiska hos Lenin. Ingen 'kinesisk mur' skiljer dem åt. Hans tänkande söker oavbrutet deras mångfaldiga samspel och den rörelse som följer därav. Denna enhet, denna helhet och endast denna, som analysen bryter ned, intresserar honom. I relativt lugna perioder dominerar det ekonomiska över det sociala och politiska: det bestämmer dem. Så kommer – den långa eller korta krisperioden; då är det tvärtom. Det politiska som bestäms av krisen i dess egenskap av rubbning och kris i basen, bestämmer i sin tur det ekonomiska. I det ögonblicket blir det politiska det väsentliga i den ekonomisk-sociala formationen. Det politiska integreras med sin historia, vare sig krisen löses genom revolution eller om man går tillbaka i tiden (skenbart och i högre eller mindre grad: ty man går aldrig fullständigt tillbaka i tiden).

I filosofiska ordalag – lånade från *Anteckningsböckerna* är det politiska en yttring, ett fenomen: en 'återspeglning' och en överbyggnad. Människorna blir medvetna om problemen, konflikterna med hjälp av överbyggnaderna och leder dem till en lösning. Men även om fenomenet innehåller sken (illusioner, osv.) inskränker det sig inte till ett sken. I en viss mening är det till och med rikare än sitt väsen och sin grund: det ekonomiska. Och ofta är det mera verkligt. I krisögonblicket bryter denna rikedom och denna verklighet hos de politiska fenomenen hos de politiska överbyggnaderna – ut i detta ords starkaste betydelse. 'Grundvalen' som ditintills dolts för blickarna, för den spontana medvetenheten, lyser igenom och visar sig i de politiska fenomenen. De avslöjar grunden i den ekonomisk-sociala formationen, de samhällliga produktionsförhållandena och kraven hos produktivkrafterna, de sociala krafterna, klassförhållandena och de institutioner (överbyggnader) som ger uttryck för och vidmakthåller dem. De innehåller sålunda det väsentliga, som ditintills varit dolt, och ännu mera: skeendet, möjligheterna. Det är nämligen så att i krisögonblicket förekommer en verklig dialektisk omkastning av förhållandena mellan det ekonomiska och det politiska. Den ständiga förbindelsen mellan de två beståndsdelarna är också ständigt växlande. Det politiska är än det underordnade elementet, än det mest upphöjda, avgörande som i sig innesluter de andra och höjer dem till en högre nivå av

medvetenhet.

I det föregående har vi apropå teorin om imperialismen noterat att Lenin mycket mer än andra som velat tolka marxismen närmar de sociala krafternas överbyggnader till basens. Han definierar nämligen imperialismen (som har en ekonomisk grundval och egna lagar) som en överbyggnad. Låt oss på nytt gå förbi de problem som framkallas av denna användning av begreppet 'överbyggnad'. Låt oss spara dem, men med den anmärkningen att det just handlar om en krisperiod, då kapitalismen i och med imperialismen träder in i sitt förfall och sin allmänna kris – imperialismen definieras ju också som det historiska (revolutionära) övergångsögonblicket med socialismen. I det ögonblicket dominerar således det politiska det ekonomiska under en mer eller mindre lång period; det är det högsta stadiet av medvetenhet såväl hos kapitalisterna som hos deras revolutionära motståndare. I denna medvetenhet finns det hos kapitalisterna många klassillusioner, mycken okunnighet eller falsk vetenskap men också en viss praktik och vissa kunskaper, som avser att förlänga kapitalismen. I andra historiska perioder kan överbyggnaderna ha haft andra kännetecken; kanske bör man betrakta dem – under vissa andra perioder – i synnerhet som ideologier eller som institutioner (relativt) avlägsna från basen även om de 'var ett uttryck för' den och försökte befästa den.

Vi har ständigt stött på Lenins politiska tänkande; vi är emellertid långt ifrån att ha uttömt det.

Det innehåller förvisso någonting förvånande, har något paradoxalt över sig, då man jämför det med tänkandet hos statsmän som formats av den engelska empirismen eller den franska rationalismen. Lenins politiska tänkande är på en gång orubbligt beträffande principerna – och smidigt i tillämpningen.

Man förstår det bättre så snart man kommer ihåg att denna förening av fasthet och smidighet kännetecknar det dialektiska tänkandet. Att det är definitionen av det dialektiska tänkandet i den mån dialektiken assimilerats av en individ och införlivats med honom och därigenom blivit handlingskraftig och levande.

Lenins politiska principer? Men det är ju först och främst materialismens och dialektikens principer.

Lenins politiska tänkande (princippolitik, direkt förenad med metodiska, filosofiska och vetenskapliga principer — med en världsuppfattning) upphörde alltså aldrig, under loppet av hans liv, att befästas och mogna. Och detta genom praktiken och genom att begrunda praktiken å ena sidan — men genom att reflektera över principerna. Det är därför som vi likaledes finner hans politiska tänkande lika mycket och mera i hans sista verk som i hans första.

Den obetingade politiska principen, den obetingade grundvalen: proletariatet. Varför? Av de skäl Marx redan andragit. Proletariatet som samhällsklass stärks på samma gång som den dominerande motståndarklassen, bourgeoisin. Den är negationen ('negativiteten') som det borgerliga samhället bär inom sig.

Det är inte det att revolutionens vindar eller andens vindpust ständigt blåser på proletariatet; inte det att proletärererna är några gudar. Av mycket blygsammare mera praktiska, men väsentliga skäl: därför att proletariatet är förtryckt, dominerat, utsuget. Vilket gör att det är den enda klassen som är 'fullständigt' revolutionär.

Efter att ha ställt denna obetingade princip går vi över till det relativa. Vad är proletariatet? Det är inte ett väsen, inte heller en 'själ' eller ett givet kollektivt medvetande. Det har sin historia, en historia med dubbel aspekt: social (förbunden med kapitalismens utveckling) och nationell (skapandet av proletariatet i det ena eller andra landet, egna kännetecken, traditioner, lokal eller

allmän kamp).

Proletariatet består av proletärer, det vill säga, av individer (om än inte precis i den borgerliga betydelsen av ordet). Individerna som förenas socialt genom arbetet är inte desto mindre konkurrenter i vissa avseenden, rivaler, åtskilda av fördomar och annat. Proletariatet framstår inte som en odifferentierad massa eller ett kollektiv i ett enda block.

Fastän det bildar en klass som är fullständigt definierad i den ekonomiskt-sociala formationen genom sin funktion i den ekonomiska produktionen och sin sociala ställning, så är inte proletariatet homogent. Dessutom (och vi har redan citerat textställena i *Radikalismen — kommunismens barnsjukdom*^{*}) finns det inga precisa gränser mellan proletariatet och de andra klasserna: hantverkare, bönder, småbourgeoisi. Det finns alla sorters övergångar och mellanstadier mellan det och resten av samhället. Vilka bestämmer ett stort antal sociala typer som man måste känna till och alltså studera. Mellan klasserna och inom klasserna finns det 'sociala skikt'. Lenin känner fullständigt till argumenten som anförs av dem som har 'gränsfallet' som fix idé, av de subjektivistiska 'sociologerna' som stolt visar upp exemplet barberarpojken, eller bonden—arbetaren för att förneka förekomsten av klasser. Genom sin metodik bekämpar han, som vi vet, både dem som skapar ett väsen, 'arbetarklassen' — som förnekar övergångarna och de inre skillnaderna —, och dem som förnekar samhällsklassernas och i synnerhet proletariatets natur och djupa verklighet. De förra är — metodiskt uttryckt — logiker, sekterister, vänsterister; och de senare sofister, eklektiker, opportunister till sin läggning.

Låt oss alltså betrakta detta proletariat sådant det är: brokigt, sammansatt, med alla dess inre skillnader, individer, professioner, yrken, samhällen, regioner och nationer emellan. Låt oss betrakta proletariatet badande så att säga i det samhälle som omger det, av vilket det bara utgör en del, och som omger det, påverkar det, genomsyrar det med sina vanor, med de andra klassernas, i synnerhet småborgarnas, fördomar, moral och ideologier.

Sådant det är representerar det den moderna världens avgörande sociala kraft.

Men hur fungerar denna sociala kraft? Hur blir den medveten om sig själv? Hur och när sätter den sig i rörelse? Hur kan den segra? Det är detta som Lenin tålmodigt och objektivt studerar i givna fakta och i den historiska erfarenheten i dess helhet.

Proletariatet betraktat som helhet och med utgångspunkt från den samhälleliga praktiken (från dess roll i produktionen) har en 'klassinstinkt' och även en mäktig instinkt. Det är det för övrigt inte ensamt om. Just i perioder av stor politisk kamp, när regeringarna (vid makten) överallt söker ett stöd och när hårdheten i kampen gör att man sopar bort de tomma fraserna, 'så uppjuder partierna alla sina krafter, appellerar till folkens massor och massorna ledda av sin säkra instinkt och upplysta genom erfarenheterna från den öppna kampen, följer de partier som ger uttryck åt respektive klassers intressen'.

Bönderna, småbourgeoisin, alla klasser har när allt kommer omkring sin instinkt.

Emellertid bör inte 'klassinstinkten' lovprisas och betraktas som ofelbar. Det skulle vara politisk romantik på populisternas vis och inte materialism, marxism. Klassinstinkten stannar kvar på den spontana medvetenhetens plan, det vill säga fenomenens, skenens, de ytliga 'återspeglingsplanerna', som har ett verkligt innehåll fastän de sveper in det, döljer det och alltid riskerar att medföra bedrägerier. Det är inte av en slump som den politiska subjektivismen, idealismen och romantiken förhärmligar medvetandet för sig och genom sig självt. De individer eller grupper som tror på sitt medvetande som om det avslöjade sanningen

^{*} Lenin, V. I., *'Radikalismen' — kommunismens barnsjukdom*, Tema /Rabén & Sjögren 1968.

för dem, tror också på andra individers och grupper medvetande, alltså på deras ord. Men det politiska kriteriet — som kriteriet på alla områden — är objektivt, materialistiskt. Man skall aldrig tro någon enbart på hans ord, i synnerhet inte i politik; utan alltid studera partiernas historia, 'vad de gör, hur de uppför sig i frågor som rör vitala klassintressen'.

Det finns ett spontant element, en proletär spontanitet. En spontanitet som själv är relativ och förändras i och med den historiska rörelsen: upploppens spontanitet, under vilka arbetarna slog sönder maskinerna, kan inte jämföras med de 'spontana' strejkerna omkring 1890. Emellertid visar analysen av dem att det spontana elementet endast är uttryck för en embryoform av den politiska medvetenheten. Omkring 1860-1870 rör det sig om demonstrationer av hopplöshet. Omkring 1890 lägger man märke till 'ett uppvaknande av medvetenheten', men strejkerna var ännu bara en kamp på 'tradeunionistiskt' sätt.

Arbetarna kunde ännu inte ha en fullständigt utvecklad medvetenhet, den politiska, socialistiska medvetenheten. Varför?

'Den kunde de få endast utifrån. Alla länders historia vittnar om att arbetarklassen med enbart sina egna krafter kan utforma endast en tradeunionistisk medvetenhet, det vill säga övertygelsen om nödvändigheten av att sammansluta sig i förbund att föra kamp mot arbetsgivarna, att kräva av regeringen att den utfärdar en eller annan lag ...' (Vad bör göras?)

Med andra ord, av egen kraft, av sin instinkt, genom sin spontanitet och sin spontana kamp höjer sig inte arbetarklassen till en medvetenhet om den objektiva, djupa, okuvliga motsättningen mellan dess intressen och bourgeoisins. Den kommer inte över ett elementärt — embryonalt — stadium av klasskampen. Den når inte upp till en verklig klassmedvetenhet: den politiska medvetenheten, en högre form av medvetenhet.

Låt oss framhålla denna punkt, som är av största betydelse för att förstå leninismen. Ty det är här som Lenin drar de revolutionära lärdomarna, inte bara av den ryska erfarenheten utan av arbetarrörelsen i England i synnerhet.

Den politiska medvetenheten kan bara komma till proletariatet utifrån: från en doktrin, en teori, en kunskap.

'Socialismens lära växte fram ur de filosofiska, historiska och ekonomiska teorier som utarbetats av bildade representanter för de besuttna klasserna, av intellektuella. Den moderna vetenskapliga socialismens grundläggare, Marx och Engels, tillhörde också själva på grund av sin sociala ställning den borgerliga intelligentsian.'

I Ryssland förekom från och med 1895 samtidigt ett spontant uppvaknande bland arbetar-massorna och en revolutionär ungdom, beväpnad med den marxistiska teorin. Dessa unga revolutionärer hängav sig lidelsefullt åt att agitera på det ekonomiska planet; de anvisade också den ryska socialdemokratin de största historiska uppgifter: det tsaristiska självhärskardömetts störtande. I vilket fall som helst, i Ryssland som annorstädes, 'uppstod socialdemokratins teoretiska lära helt oberoende av arbetarrörelsens spontana tillväxt, den uppstod som ett naturligt och oundvikligt resultat av tankeutvecklingen bland de revolutionära socialistiska intellektuella'.

Först därefter följde en svår period beroende på dessa intellektuellas bristande förberedelse (Lenin räknar sig till dem), bristande verklig förbindelse med arbetarklassen, på förtrycket. Misslyckandena var först bara ett till hälften ont, ty den revolutionära erfarenheten vinner man under förutsättning att man utvecklar 'självkritiken'; blir medveten om sina misstag, i revolutionärt hänseende, det betyder redan att korrigera dem till hälften.

Det till hälften onda blev ett stort ont när det dök upp personer som var färdiga att upphöja

bristerna till dygder, dvs. att teoretiskt motivera avsaknaden av teori och av teoretisk effektivitet: att predika knäfall för spontaniteten, dyrkandet av spontaniteten. Vilka var dessa människor? Jo anhängarna till ekonomismen de 'legala' marxisterna. Dessa personer använder sig av vackra formuleringar: att inte ta i betraktande 'gräddan' av arbetarna utan genomsnittsarbetaren — eller också: 'det politiska följer det ekonomiska', en skenbart mycket marxistisk formulering. Därav deras framgång. Och det blev 'förkvävandet av medvetenheten genom spontaniteten'. Arbetarna upprepade inför varandra, efter att ha hört det av allvarligt menade 'ekonomister' och 'legala' marxister att en löneförhöjning, vore det så en kopek per rubel var bättre än socialismen; och att de kämpade för sig och sina barn inte för kommande generationer.

'Förkvävandet av medvetenheten genom spontaniteten skedde på spontant sätt. Detta ser ut som en ordlek men det är, tyvärr! en bitter sanning.'

Anhängarna av en 'ren arbetar'-rörelse och av en 'snäv organisk förbindelse med den proletära kampen' bekämpar demagogiskt de intellektuella, 'även om de är intellektuella socialister'. De vill inte förstå att dyrkan av spontaniteten och förringandet av teorin (den teoretiska vetenskapen) betyder 'vare sig man vill det eller inte, det har ingen betydelse' — ett förstärkande av den borgerliga ideologins inflytande på arbetarna. De som kritiserar 'överskattningen av ideologin' inbillar sig att den rena arbetarrörelsen är i stånd att själv utarbeta en oberoende ideologi. Men det är ett 'djupt misstag'. Det skulle inte kunna vara fråga om en (av bourgeoisin) oberoende ideologi som utarbetats av massorna under deras kamp. Det finns bara två ideologier: den borgerliga ideologin — den socialistiska ideologin (dvs. den marxistiska teorin, den vetenskapliga socialismen). Det finns inget mellanting, ingen annan väg, ingen tredje ideologi.

Lenin vidhåller i en not: Om arbetare deltar i utarbetandet av den socialistiska teorin så är det inte i egenskap av arbetare:

'De deltar i den mån som de är i stånd att mer eller mindre tillägna sig sitt århundrades vetande och föra detta vetande framåt.'

Och Lenin citerar gillande (året är 1902) en text av Kautsky:

'Som lära har socialismen givetvis sin rot i de nuvarande ekonomiska förhållandena på samma sätt som proletariatets klasskamp och framgår precis som denna ur kampen mot det armod och elände bland massorna som kapitalismen skapar. Men socialismen och klasskampen uppstår sida vid sida, inte ur varandra och under olika förutsättningar. Det moderna socialistiska medvetandet kan uppstå endast på grundval av djupgående vetenskaplig insikt ... Vetenskapens bärare är inte proletariatet utan den borgerliga intelligentian ... Det socialistiska medvetandet är således någonting som förts in i proletariatets klasskamp utifrån och inte något som framgått spontant ur den.'

Man kan jämföra dessa textställen ur Vad bör göras? med artiklar som Lenin skrivit om Marx och Engels. År 1845, i Tyskland, var alla mer eller mindre kommunister utom proletariatet. Det återstod att frigöra denna sentimentala kommunism från dess illusioner, att göra den vetenskaplig — och att få den att genomsyra proletariatet! Det var bara proletariatets intellektuella ledare, Marx och Engels, som blev medvetna om denna uppgift.

Den spontana utvecklingen av arbetarrörelsen, fortsätter Lenin, 'leder just till att den underordnas den borgerliga ideologin'. Varför? Därför att denna 'är äldre än den socialistiska ideologin, är mer allsidigt utvecklad och besitter oändligt mer medel till spridning'.

Det enda man kan säga är att arbetarna lätt tillägnar sig den socialistiska teorin, lättare än den borgerliga ideologin, därför att den förklarar deras situation för dem och klarlägger orsakerna till

deras nöd. Om bara inte denna teori själv 'kapitulerar inför spontaniteten'.

När 'ekonomisterna' påstår (en ytlig 'marxistisk' tes) att politiken lydigt följer ekonomin, knäfaller de för omedvetenheten. De vägrar att utarbeta en specifik revolutionär teori, 'som motsvarar socialismens allmänna uppgifter och de nuvarande förhållandena i Ryssland'.

Denna 'ekonomism' utnyttjar vissa av Marx' och Engels' teser på ett sätt som strider mot deras andemening, mot doktrinen i dess helhet.

'Av det faktum att de ekonomiska intressena spelar en avgörande roll följer alls inte att den ekonomiska (= fackliga) kampen har förstäringsbetydelse, ty klassernas väsentligaste avgörande intressen kan tillfredsställas endast genom radikala politiska omgestaltningar i allmänhet.'

Vad krävs alltså? Först och främst en kännedom om den objektiva utvecklingen som 'skapar eller stärker, tillintetgör eller försvagar vissa klasser, skikt, grupper, vissa nationer, grupper av nationer, osv., och därmed tvingar fram en eller annan internationell politisk maktgruppering, en eller annan inställning hos de revolutionära partierna'.

Den politiska medvetenheten innebär alltså och förutsätter en kännedom om (det borgerliga) samhället i dess helhet, i dess totalitet — en kännedom om förhållandet mellan alla klasser och deras förhållande till staten och detta på global nivå. De som knäfaller för spontaniteten drar rörelsen tillbaka. De släpar efter som dess svans. När massornas spontanitet i själva verket kräver och väntar sig en höggradig medvetenhet.

'Det spontana uppsvinget bland massorna har försiggått (och pågår fortfarande) med en sådan snabbhet att den socialdemokratiska ungdomen visat sig vara oförmögen att fullgöra dessa gigantiska uppgifter.'

Revolutionärerna släpar då efter rörelsen. Det räcker inte att söka efter eller att sprida kännedom om arbetarnas liv, att avslöja det förkrossande arbetet i fabrikena. 'Förkastelse-litteraturen' kan ha en viss roll att spela och en viss verkan, men det är otillräckligt. Ty socialdemokratin leder arbetarklassens kamp inte bara för att uppnå förbättringar — 'fördelaktiga villkor vid försäljningen av arbetskraft' — utan också för att avskaffa den samhällsordning som medför denna försäljning av arbetskraften till dem som äger produktionsmedlen.

'Socialdemokratin representerar arbetarklassen — inte endast i dess förhållande till en viss grupp av arbetsgivare utan i dess förhållande till alla klasser i det moderna samhället, till staten som organiserad politisk makt.'

Vari består alltså den politiska uppfostran?

'Det är inte tillräckligt att klargöra för arbetarna att de är politiskt förtryckta ... Varje konkret utslag av detta förtryck måste utnyttjas för agitation ... Och då detta förtryck drabbar de mest olika samhällsklasser då det framträder på de mest olika levnads- och verksamhetsområden, på det fackliga, det allmänt medborgerliga, det privata, familjelivets, det religiösa, det vetenskapliga området, osv.'

En bred förkastelsekampanj mot förtrycket, mot godtyckligheten måste avse alla dessa yttringar och inte bara den som har med det ekonomiska livet att göra. De senare förekommer bara i 'obetydlig mängd' jämförbart med de andra. Frasen: 'ge själva den ekonomiska kampen en politisk karaktär' som förekommer hos vissa opportunister och ekonomister: denna fras, som låter rysligt djupsinnig och revolutionär, döljer en sänkning av medvetenheten till spontanitetens nivå. I själva verket underordnar socialdemokratin, och måste underordna, 'kampen för reformer, under den revolutionära kampen för frihet och socialism som en del under det hela'.

I överensstämmelse med sin metodik (och vi kommer att återfinna samma bestämdhet i en annan politisk fråga, den nationella frågan) klassificerar och rangordnar Lenin omsorgsfullt skenet och verkligheten, det som är viktigt och mindre viktigt. Man måste i allra högsta grad ta i betraktande (de yrkesmässiga, fackliga) kraven men underordna dem under helheten och kunskapen om helheten. Lenin som kämpar på två fronter kritiserar både dem som försummar det ekonomiska och dem som gör det till något absolut. Dessutom bestäms helheten — rörelsen i dess helhet och dess mål — som något verkligt, levande, effektivt. Det existerar inte något 'ekonomiskt' stadium och sedan senare — ett politiskt 'stadium' i kampen. Denna uppdelning är felaktig. Om taktiken måste ta den objektiva rörelsen i betraktande, så är det i varje fall inte på det sättet. Även om det i en viss (objektiv) mening finns en 'taktisk plan' eller en 'taktisk process', det vill säga en utveckling av kampen, så tömmer den opportunistiska teorin om stadierna eller utvecklingen rörelsen på dess revolutionära orientering.

'För att bli socialdemokrat måste arbetaren ha en klar föreställning om godsägarens och prästens, den höge ämbetsmannens och bondens, studentens och luffarens ekonomiska natur, deras sociala och politiska fysiologi, han måste känna deras starka och svaga sidor, måste kunna orientera sig i de slagord och alla möjliga sofismer, med vilka varje klass och varje samhällskritik maskerar sina egoistiska syften och sin verkliga "insida" ... Dessa allsidiga politiska avslöjanden är en nödvändig och grundläggande betingelse för att fostra massorna till revolutionär aktivitet.'

Den socialistiske teoretikern måste alltså avslöja det borgerliga samhällets mysterier och hemligheter för arbetarmassorna, han måste bryta sönder de komplicerade mekanismerna, öppet och offentligt analysera de dunkelt hoptrasslade processerna och visa att det är intriger och knep. Det gäller den kunskap som de intellektuella kan förvärva, inte för att behålla den för sig själva, utan för att delge massorna den, hela folket. Och inte i form av tråkiga broschyrer eller artiklar utan i form av livfulla avslöjanden på alla livets områden. På så sätt kommer de att stilla arbetarklassens törst på dess mest brådskande behov: behov av politisk kunskap, av politisk uppfostran. Vilket inte kan uppfyllas 'utifrån' deras ekonomiska kamp genom att (enbart eller huvudsakligen) utgå från denna kamp.

'Det politiska klassmedvetandet kan bibringas arbetaren endast utifrån, det vill säga från sfären utanför den ekonomiska kampen, utanför arbetarnas förhållande till arbetsköparna. Det enda område varifrån denna kunskap kan hämtas, är området för alla klassers och samhällsskiktets förhållande till staten och regeringen ...'

Låt oss inte frukta att upprepa oss tillsammans med Lenin, ty Lenin upprepar sig endast skenbart. Hans tänkande utvecklas.

'För att bibringa arbetarna politisk kunskap måste socialdemokraterna gå ut till alla klasser av befolkningen' (understruket av Lenin).

Han går så långt att han driver med den mest utbredda typen av socialdemokrat, som har 'förbindelser' med arbetarna, ger ut broschyrer och flygblad där han gisslar missbruken i fabriker, regeringens ställningstaganden till kapitalisternas förmån, polisens våld. Denna reproducerar sålunda arbetarnas löpande samtal och ger dem ingenting. Denna avhåller sig från att studera den revolutionära rörelsens historia, inrikes- och utrikespolitiken i allmänhet, den ekonomiska och sociala situationen.

Enligt Lenin informerar sig socialisterna, som arbetar på att utveckla arbetarklassens politiska medvetenhet, om allt och går till alla klasser i befolkningen, överger han för den sakens skull 'klasstandpunkten', arbetarklassens standpunkt? Nej, under förutsättning att han har en riktig politisk frågeställning. Genom att gå till alla klasser, genom att rikta sig till dem handlar marx-

isten (socialdemokraten) i synnerhet som demokrat. Han framställer och understryker de allmänna demokratiska uppgifterna utan att behöva dölja sina socialistiska övertygelser.

'Den är ingen socialdemokrat som i praktiken glömmer sin plikt att gå i spetsen för alla, när det gäller att resa, skärpa och lösa varje allmän demokratisk fråga.'

Är det möjligt att vara verksam i alla klasser av befolkningen?

'Den som inte ser detta, han har med sin medvetenhet blivit efter det spontana uppsvinget bland massorna.'

Missnöje, förhoppningar, en känsla av (det tsaristiska) självhärskardömet omöjlighet dyker upp på alla håll. En (revolutionär) politiker måste beakta den minsta ansats till protest. Den som gör sig till tolk för de demokratiska strävandena kommer överallt att finna ett auditorium, om han kan — och vill — tala. Han kommer att finna det bästa auditoriet i arbetarklassen med dess behov av 'allsidig och levande politisk kunskap'. Beträffande den bästa tribunen kan det bara vara en tidning som 'intresserar hela Ryssland'. En sådan tidnings politiska avslöjanden är i sig själva ett 'mäktigt medel för att bringa det fientliga systemet i upplösning', ett medel att beröva fienden hans bundsförvanter, att utså fiendskap och misstro mellan maktutövarna. De politiska avslöjandena innebär en krigsförklaring mot regeringen, viktigare och effektivare ju talrikare och mer beslutsam den samhällsklass är som förklarar krig.

'Endast ett parti som organiserar verkligt folkomfattande avslöjanden, kan i vår tid bli en förtrupp för de revolutionära krafterna.'

Och för att bli en förtrupp måste vi dra med oss alla klasser — med arbetarklassen i spetsen och bli en politisk kraft i allas ögon.

Denna polemik mellan 'ekonomismen' och spontanitetskulten går så långt som till upprepade angrepp mot de 'alltför ivriga beundrarna', anhängarna av 'en nära förbindelse med den proletära kampen'. Men detta för att uppfostra proletariatet i revolutionärt hänseende:

'Vari skall då vår rörelses klasskaraktär komma till uttryck? Just däri att det är vi socialdemokrater som organiserar dessa folkomfattande avslöjanden, att alla de frågor som reses genom agitationen kommer att belysas i konsekvent, socialdemokratisk anda utan några som helst eftergifter åt medvetna och omedvetna förvrängningar av marxismen, att denna allsidiga politiska agitation kommer att föras av ett parti som i ett oupplösligt helt förenar anstormningen mot regeringen i hela folkets namn, proletariatets revolutionära fostran med bevarande av dess politiska självständighet, ledningen av arbetarklassens ekonomiska kamp samt utnyttjandet av de spontana sammandrabbningarna mellan den och dess utsugare ...'

De 'alltför ivriga beundrarna' som det är fråga om går så långt att de förebrår Iskra (dvs. Lenin) för att överge klasståndpunkten, att dölja klassmotsättningarna, då t. ex. Iskra stöder universitetsungdomens rörelse mot tsarismen. Denna förebråelse visar att dess upphovsmän 'bara har en mycket vag uppfattning om socialdemokratins politiska uppgifter'. Vilket föranleder Lenin att på nytt och som alltid ställa vissa frågor rörande bönderna, klasskampen på landsbygden. Att i dessa ställningstaganden se ett fördunklande av proletariatets klassmedvetenhet — och en kompromiss med liberalismen — leder just till att man utplånar sig inför liberalismen genom att avstå från att ingripa i alla frågor och att alltid definiera den socialdemokratiska inställningen och lösningen. När de som påverkats av 'ekonomismen' blir medvetna om denna kapitulation går de tillbaka till terroristmetoderna!

Sålunda vacklar ekonomismen och 'spontanismen' mellan en sekteristisk och en opportunistisk hållning mellan vänsterismen och högeravvikelsen.

Alltifrån Lenins första politiska skrivelser finner vi denna grundläggande tanke hos honom. När ett politiskt problem uppstår (alltså väsentligt ur historisk och samhällelig synpunkt) är flera attityder möjliga. Flera lösningar kan föreslås. En enda är bra, riktig, sann; och det kan man visa med en objektiv analys. Likväl kommer alla lösningar (människorna som föreslår dem) med goda argument, med många förträffliga skäl. På så sätt blandas skenet och illusionen så väl med verkligheten att den metodiska analysen inte alltid lyckas påtvinga sina slutsatser. Människorna — massorna — måste göra sina erfarenheter. Händelsernas följd, det vill säga historien avgör och endast den. Dessutom kan den objektiva analysen låta en länk, en beståndsdel undslippa. Och följaktligen kan något nytt uppträda och förändra problemens utgångspunkter. Politiken är alltså både vetenskaplig och osäker. Bara den som inte har sett ingenjörer bygga en stor bro eller ett nytt lokomotiv kan förundras över det; de längst drivna beräkningarna kan inte avskaffa nödvändigheten av trevanden, försök, motstånds- eller hastighetsprov.

Närmare bestämt ser man i varje 'vändpunkt', det vill säga i varje svår situation i den revolutionära politiken flera tendenser, flera attityder eller åsikter uppträda och befästas. De svarar mot flera politiska möjligheter; det är inte rena 'åsikter', och situationen är alltid tillräckligt komplex och rörlig för att tillåta denna mångfald av attityder. Hur kan man definiera lösningen? Är det den gyllene medelvägen mellan högerattityden, kompromissen, förslappningen — och den överdrivna, extremistiska, 'vänsteristiska' attityden? Det skulle vara en ytlig tolkning av Lenins politiska tänkande. Om man tränger igenom hans tes skulle den formuleras så här: skillnaden och skiljaktigheterna mellan vänsterismen och opportunisten är skenbara i en bemärkelse. De överensstämmer i själva verket, eftersom de passerar vid sidan om den sanna lösningen. De framkallar alltså varandra och leder var för sig till den andra, upprätthåller den — underhåller den. Deras förening påtvingas på grund av deras djupa natur. Det är på så sätt som ytterligheterna 'berör varandra' politiskt sett. Den politiska polemiken som Lenin för avser alltid att urskilja och avslöja denna grundläggande natur som är gemensam för felen (för 'avvikelserna') i det revolutionära tänkandet och i den revolutionära praktiken. Vi har redan på en gång funnit exempel på denna polemik, en belysning av den leninistiska metodiken och bekräftelser genom de verkliga sakförhållandena.

Vad bör göras? således för att göra slut på den revolutionära rörelsens 'primitivism' i Ryssland, en primitivism som upprätthållits av vissa personers eftergifter och andras vackra fraser? Hur skall man råda bot på rörelsens sjukdom, en tillväxtsjukdom och inte en förfallssjukdom?

De revolutionära intellektuella som ville införa det socialistiska tänkandet i massornas rörelse faller i polisens händer. Bör man därför driva med deras oskicklighet? Eller anklaga massorna? Nej.

De verkliga förhållandena visar bara att man måste gå vidare till en högre handlings- och organisationsnivå.

'Arbetarna är i stånd att visa en oerhörd energi och självupppoffring i en strejk, i en gatustrid med polisen och militären; de är i stånd att (och endast de kan göra det) avgöra utgången av hela vår rörelse, men kampen mot den politiska polisen kräver just speciella egenskaper: kräver yrkesrevolutionärer.'

Detta är sålunda den lösning som Lenin förordat: bygga upp en kärna av 'yrkesrevolutionärer', kärna, stomme, apparat till det nya partiet för att bekämpa (tsar)polisen.

Deras ingripande kan mångfaldiga effektiviteten i aktionerna på det ekonomiska och spontana planet, t. ex. genom att leda kampen mot polisen under en strejk, mot strejkens nedtystande eller tendentiösa informationer. I princip skiljer sig emellertid revolutionärernas organisation radikalt

från arbetarnas organisation för den ekonomiska kampen. Den senare bör bildas med utgångspunkt från yrket, ställningen, så vitt och öppet som möjligt. Revolutionärernas organisation, däremot (som har mycket mera vidsträckta och komplexa politiska uppgifter än den ekonomiska kampen), måste 'huvudsakligen omfatta personer som gör den revolutionära verksamheten till sitt yrke'.

Denna organisation kommer att ha flera utmärkande drag.

I första hand måste 'varje skillnad mellan arbetare och intellektuella' utplånas inför deras uppgifter och ansvar och i synnerhet varje skillnad som härrör ur dessa personers ursprung, ställning, yrkesutövning innan de träder in i organisationen.

Sålunda framkommer begåvade människor (sällsynta, ty 'begåvningarna dyker inte upp i hundratal'), och dessutom människor 'som är erfarna, yrkesmässigt förberedda, fullständigt överens och dessutom formade genom en lång praktik'.

Utan sådana politiska chefer och ledare kan ingen klass i det moderna samhället föra kampen beslutsamt. Eftersom polisen fängslar och dödar socialdemokratins ledare framtvings speciella åtgärder för att utbilda och skydda dem.

Dessa personer som har tillägnat sig de teoretiska kunskaperna och förenar dem med praktiken kommer att ge arbetarrörelsen den 'stimulans utifrån' som den saknar. De kommer att konkret, praktiskt förverkliga tänkandets förening med handlingen, socialismens med arbetarrörelsen, kunskapens med massrörelsen.

I andra hand, och följaktligen, kommer deras organisation att vara underjordisk, hemlig, alltså snäv. En bred organisation skulle inte kunna få en hemlig karaktär utan vilken man inte kan tänka sig att kämpa mot regeringen på ett bestämt och oavbrutet sätt. Detta avskaffar ingalunda nödvändigheten av massorganisationer (fackföreningar, osv.) inte heller nödvändigheten av massaktioner. Tvärtom.

'Centraliseringen av de hemligaste funktionerna som åstadkommes genom revolutionärernas organisation kommer, långt ifrån att försvaga, tvärtom att berika och utvidga en mängd andra organisationers verksamhet, vilka vänder sig till den stora publiken.'

Rörelsen kommer att bli oemotståndlig genom samspelet mellan kärnan av revolutionärer och massorna. Dessa kommer ständigt att upprätthålla kärnan, apparaten, ty — i arbetarklassen och i de andra klasserna — brinner många människor av lust att handla. Dessutom kommer polisen aldrig att kunna lägga handen på en sådan organisation. Slutligen och ömsesidigt kommer revolutionärerna att bli mer än ett ferment, de blir rörelsens organisatörer.

Endast demagogerna, anser Lenin, påstår att en sådan organisation har en antidemokratisk form.

'Jag kommer aldrig att tröttna på att upprepa att demagogerna är arbetarklassens värsta fiender.'

Vad beträffar dem som predikar arbetarklassens uppfostran in abstraktum och som vänder sig till arbetaren och bonden, så är de pedagoger och inte revolutionärer.

'Gör sålunda bättring, för att tala om allvarliga saker, och lämna pedagogiken åt pedagogerna, inte åt politikerna och organisatörerna.'

De politiska frågorna är förskräckligt allvarliga. Det verkliga 'pedagogiska' problemet består i att forma revolutionära arbetare som genom sin aktivitet i Partiet når de revolutionära intellektuella nivå (i väntan på att de uppnår samma nivå i andra avseenden vilket är svårare och mindre brådskande). Sålunda bör en arbetare som är anmärkningsvärt skicklig finna sådana förhållanden

som tillåter honom att utveckla och tillämpa sin fallenhet, att bredda sitt aktionsfält och sina kunskaper. En talangfull arbetare bör inte tillbringa elva timmar i fabriken.

'Vi måste sörja för att han underhålls med partimedel, att han i rätt tid kan gå under jorden; att han byter arbetsfält, ty annars kommer han inte att förskaffa sig stor erfarenhet, inte vidga sin synkrets och inte kunna hålla ut åtminstone några år i kampen mot gendarmerna.'

Rör det sig om en konspirationsorganisation?

Nej, men att höja proletariats och massornas spontana kamp till nivån av en verklig klasskamp.

Vad 'demokratin' beträffar, vidhåller Lenin, så ser man samma personer beklaga sig över lösmyntheten, predika sträng förtegenhet och ett noggrant urval av partiets medlemmar – och på samma gång predika en vidsträckt demokratisk publicitet av det som rör det revolutionära partiet och valet (logiskt sett: offentligt, öppet) till alla posterna. Vilket utmynnar i tsarpolisens urval.

'Den enda allvarliga principen i organisationshänseende för de politiskt aktiva i vår rörelse måste vara: sträng förtegenhet, ett strängt urval av medlemmarna, förberedelse av yrkesrevolutionärerna. När dessa egenskaper förenats kommer vi att ha något förmer än "demokratin": ett fullständigt broderligt förtroende mellan revolutionärer.'

Ansvar för de andra medlemmarna och inför massorna kommer att på ett mera sannskyldigt demokratiskt sätt ersätta demagogernas och de naivas 'primitiva' demokrati.

Tyngdpunkten för alla dessa frågor (inklusive frågorna rörande pressen och den ekonomiska kampen, etc.) kommer sålunda att förflyttas från det lokala planet till det nationella. Man kommer att kunna bilda en 'generalstab' av män som är informerade om stora och små diplomatiska, militära, religiösa, kommunala, ekonomiska frågor. Det är på så sätt det kommer att bli möjligt att ge ut och sprida en stor politisk tidning för hela Ryssland (titel på sista paragrafen i boken) vilket är det enda sättet att sporra folk att avancera 'på alla de talrika vägar som leder fram till revolutionen' (understruket av Lenin). Denna tidning kommer att verka som en väldig blåsbälg som skulle blåsa upp 'varje gnista av klasskampen och av folkets förbittring till en väldig brand ... Det är det vi måste drömma om'; ty man måste drömma, och disharmonin mellan drömmen och verkligheten har ingenting naivt över sig om människan som drömmer tror på sin dröm, iakttar livet och arbetar på förverkligandet av sin dröm.

Den ryska socialdemokratins historia har redan genomgått flera perioder (födelse, tillväxt, kris).

'Men vi är fast förvissade om att den fjärde perioden skall leda till konsolidering av den stridande marxismen, att den ryska socialdemokratin skall gå stärkt och mognad ut ur krisen och att opportunisternas eftertrupp skall avlösas av den mest revolutionära klassens verkliga förtrupp.'

Sålunda ställer sig det — väsentliga och inte ytliga — politiska problemet i termer som är av en ofantlig komplexitet. Dessa termer inverkar oupphörligen på varandra. Medvetenheten är en av dessa termer, som inte är mindre relativ och växlande än de andra. Graden av medvetenhet, kunskap, organisation förändrar situationen i vilken den uppträder. En rörlig och sammansatt massa (arbetarklassen, de andra arbetande klasserna, folket) utgör en integrerande del av ett ännu mera omfattande samhälle. Delen inverkar på helheten och helheten på delen; men förhållandet mellan helheten och delen är inte ett enkelt logiskt förhållande som beror på en aritmetisk summering. Vi befinner oss snarare inför problem som differential och integral kalkyl av mycket hög komplexitet. Kommer politikern – i leninistisk bemärkelse – att rygga tillbaka inför dessa problem? Kommer han att förklara dem olösliga? För andra inskränker sig politiken till en teknik, en empirism, en irrationalism, ja till en ren karriärism. För andra åter måste lösningen ta sin tillflykt till aritmetiska principer (majoritetsfrågorna). Lenin ställer sig inför den ekonomiskt-

sociala formationen och historien som en ingenjör inför en väldig, skummande flod med mångfaldiga strömmar, med talrika strömvirvlar och krökningar som han vill fånga, hejda, inrikta. Han använder de mest subtila räkneformer till bron, dammen eller fördämningen som han vill bygga, vilket inte förskonar honom från den praktiska kontakten med jorden, vattnet, konstruktionsmaterialen. Tvärtom.

'Politiken står närmare algebran än aritmetiken, och närmare den högre matematiken än den elementära matematiken.'

Den socialistiska internationalens ledare har inte förstått det. De har inte sett vad som var nytt i arbetarrörelsen, i världen, i det internationella läget från 1900-talets början.

'De har stängt in sig i de gamla formerna och har velat inestänga det nya innehållet i dem. De har inte analyserat de objektiva förhållandena som uppträdde och inskränkt sig till att upprepa gamla logiska självklarheter som att tre är större än två.'

Som den enda klass som är fullständigt revolutionär, den enda klass som är i stånd att förändra världen (den sociala strukturen till att börja med – och därefter den givna, materiella världen genom den obegränsade utvecklingen av produktivkrafterna), har proletariatet sina klassintressen och sin historiska mission. Alltså representeras proletariatet nödvändigtvis av en politik, alltså av ett parti vilket utgör den högsta formen av medvetenhet. Arbetarklassens politik bör vara och är oberoende av varje annan klass' politik och i synnerhet av de härskande klassernas politik. Under loppet av sin historia och genom sin spontanitet frigjorde och befäste arbetarrörelsen sitt oberoende. Marx och Engels har sett och förstått denna period 'under vilken den borgerliga demokratin ur sitt sköte utvecklade arbetarklassen, där grundvalarna för den proletära taktiken bestäms'.

Den ekonomiska situationen som proletariatet befinner sig i driver det nödvändigtvis framåt och sporrar det till att kämpa för dess fullständiga, definitiva frigörelse, liksom för hela samhällets fullständiga frigörelse.

Därmed är inte sagt att proletariatet ensamt kan göra något. Vi har redan sett att det inte kan åstadkomma något utan kunskapen och vetenskapen, utan de 'intellektuella ledare' som de stora teoretikerna utgjorde vilka analyserade hela det borgerliga samhället och upptäckte lagarna för dess tillväxt, dess nedgång och förvandling.

Men även i egenskap av social kraft, om vi förutsätter att proletariatet har den högsta grad av politisk medvetenhet socialismen som blivit målet för arbetarklassens politiska kamp -, kan inte proletariatet åstadkomma någonting ensamt. Varför? Därför att det aldrig har varit, inte är och aldrig kommer att utgöra hela eller ens majoriteten av befolkningen. Därför att det mot dem står härskande klasser som är starkare än proletariatet (och som kommer att förbli det även sedan proletariatet tagit makten!). Därför att omkring proletariatet kvarstår väldiga massor av småbourgeoisi, bönder, hantverkare, småproducenter. När Marx och Engels anvisade uppgiften att förändra världen åt proletariatet, tänkte de i synnerhet på den borgerliga världen, på bourgeoisin. Men proletariatets uppgift visar sig vara ännu väldigare; denna tunga och farliga ära tillkommer proletariatet, nämligen att förvandla småborgaren.

Det behöver bundsförvanter. Vilka? Här blir frågan ömtålig, och det är bara en objektiv analys av klassförhållandena som gör det möjligt för oss att besvara den.

Proletariatet kan inte ta avstånd från demokratin. Det behöver de demokratiska rättigheterna för att kämpa och det kämpar för utbredningen och fördjupandet av demokratin. Ty demokratin är inte något givet, oföränderligt och stelnat: ett väsen. Den är något rörligt, och som varje

verklighet mer eller mindre uppenbar, mer eller mindre djup – och mer eller mindre motsägelsefull! Proletariatet behöver djupast möjliga demokrati. Men bourgeoisin vill ha demokrati eller en viss demokrati. För övrigt på ett ojämnt sätt. Vissa fraktioner eller skikt av bourgeoisin (i Tsarryssland 'Kadetterna') skulle nöja sig med ett minimum, med en författning som skulle motväga auktoriteten hos de klasser som ännu är de mest reaktionära (de feodala och halvfeodala jordägarna; i Ryssland de 'Svarta hundradena', 'oktobristerna', de storryska nationalisterna). Men det finns också fraktioner eller grupper inom bourgeoisin som säger sig vara och är 'liberala', till och med 'progressiva'. Skall proletariatet söka bundsförvanter inom den liberala bourgeoisin?

På Marx' och Engels' tid och tidigare under den borgerliga, demokratiska franska revolutionen var svaret ännu osäkert. Man kunde svara 'ja'. Och det är just den socialdemokratiska opportunisten, mensjevismen, som följt denna väg. Lenin svarar 'nej'. Och vi vet redan att det är ett av leninismens grundläggande kännetecken. Man bör inte utesluta de provisoriska valförbunden med den demokratiska bourgeoisins partier och fraktioner, åtminstone med de mest avancerade, 'trudovikerna'. Men de är inte politiska bundsförvanter. Varför? Därför att deras politiska mål skiljer sig radikalt, 'objektivt' från proletariatets.

'Vad som bl. a. ger den demokratiska revolutionen dess borgerliga karaktär är att åtskilliga klasser, åtskilliga grupper och sociala miljöer som fullständigt erkänner den privata egendomen och varuekonomin och är ur stånd att ta sig ur denna ram, kommer fram till att inse självhärskardömet och det feodala systemets oförmåga genom tingens styrka; Ändå "accepterar" denna "inkonsekventa och snikna" bourgeoisi "endast delvis och hycklande parollerna om frihet":

Sålunda yttrar sig tydligt den radikala skillnaden mellan arbetarnas och bourgeoisins kamp för friheten, mellan den proletära 'demokratin' och den liberala 'demokratin' i kampen för den borgerliga demokratin.

'Arbetarklassen och dess medvetna representanter utvecklar och driver denna kamp framåt och fruktar inte att föra den till slut och de eftersträvar till och med att överflygla den demokratiska revolutionens mest avlägsna mål.'

Vad vill alltså bourgeoisin inklusive liberalerna? Utnyttja folket, proletariatet — använda sig av det för att slå ned tsarismen — och sedan 'krafsa kastanjerna ur elden', tillskansa sig största möjliga makt och lämna så lite som möjligt åt arbetarklassen. Och utveckla kapitalismen. Emellertid är tanken att den borgerliga demokratiska revolutionen inte ligger i proletariatets intressen orimlig, ty i (tsar)Ryssland lider arbetarklassen mindre av kapitalismen än av dess otillräckliga utveckling.

Vad beror revolutionens fullbordande på, det vill säga uppgörelsen med ett förflutet som bourgeoisin också kommer att veta att använda sig av? Jo, av det här: I vilka händer övergår makten! Den ryska bourgeoisin vill härska och ge arbetarklassen friheten ... att gå över till oppositionen. Omedelbart efter revolutionen kommer bourgeoisin att skynda sig att sluta förbund med reaktionen.

'Den franska bourgeoisin från 1789 övergav inte för ett ögonblick sina bundsförvanter, bönderna. Den visste att grundvalen för dess makt var avskaffandet av livegenskapen på landsbygden, skapandet av en fri klass av självägande bönder.'

'Den tyska bourgeoisin från 1848, bedrar bönderna utan skrupler, dess naturligaste allierade ... Upprätthållandet av de feodala rättigheterna, stadfästandet under det illusoriska skenet av ett återköp var resultatet av den tyska revolutionen 1848. Berget födde en mus.'

Som aktiv, revolutionär klass förfaller bourgeoisin på 1800-talet och detta historiska fenomen

förebådar dess fullständiga död.

Kommer proletariatet alltså att finna sina bundsförvanter hos 'folket' i dess helhet? — Men folket är, inte mer än proletariatet, en odifferentierad massa. Klasskamp förekommer även inom folket som sådant. Och Marx har alltid bekämpat illusionerna om 'folkets' enhet. Detta ord kan inte utplåna olikheterna och ersätta analysen av beståndsdelarna som utgör folket, av vilka vissa är i stånd till en begränsad, revolutionär handling och andra — endast proletärerna — till en fullständig revolutionär handling.

Vad som framgår av analysen av den franska revolutionen, det klassiska exemplet på en fullbordad borgerlig demokratisk revolution, är att böndernas klasskamp — sporrad och ledd av bourgeoisin — och förvandlingen av de sociala förhållandena och egendomsförhållandena på landsbygden var väsentliga.

För det ryska proletariatet uppstår alltså ett dilemma.

Antingen delta i en borgerlig, demokratisk revolution under bourgeoisins ledning och som kommer att förbli ofullständig, ofullbordad, ytlig; som ofullständigt kommer att undanröja feodalismen och dess egendomsförhållanden; som kommer att ge makten åt bourgeoisin i kompromiss med de gamla herrarna och kommer att tillåta kapitalismens utveckling utan annan fördel för arbetarklassen än en osäker politisk frihet som snabbt dras tillbaka.

Eller också själv ersätta bourgeoisin som huvudsaklig kraft i den borgerliga demokratiska revolutionen; överta den roll gentemot bönderna som bourgeoisin hade under den epok då den verkade revolutionärt; driva så långt som möjligt inte bara förvandlingen av de politiska institutionerna (överbyggnaderna) utan också de sociala förhållandena och egendomsförhållandena.

Lenin ersätter alltså förbundet med den liberala bourgeoisin med förbundet med bönderna.

Detta medför en radikal kursförändring och en förändring av de politiska parollerna. Den franska revolutionära bourgeoisin förverkligade (jakobinernas) diktatur mot feodalherrarna till förmån för bönderna och till sin egen förmån. Liberalerna och deras opportunistiska och mensjevikiska allierade vill ha en demokratisk författning som skulle resultera i bourgeoisins diktatur genom att sluta förbund med feodalherrarna över proletariatet och bondemassorna. Enligt Lenin måste den borgerligt demokratiska revolutionen bestå av proletariatets och böndernas (demokratiska) diktatur över feodalherrarna och bourgeoisin.

En paroll som tycktes förbluffande, skandalös för den tidens 'ortodoxa' marxister — och som likväl följer utifrån den marxistiska analysen av klassförhållandena.

Vad vill bönderna? Jorden. För att ge dem jord, för att ta jorden ifrån godsägarna, krävs en åtgärd: nationaliseringen av jorden. Bönderna kräver jord genom att förvirrat blanda sina krav med minnena om bygemenskapen, med jordens 'socialisering' eller 'kommunalisering'.

Men jordens nationalisering är objektivt sett en borgerlig demokratisk åtgärd. Det har Marx påvisat, så även de engelska ekonomerna och 'radikalerna', som krävde nationalisering. Jordens nationalisering avskaffar ingalunda vare sig varuproduktionen eller kapitalismens betingelser. Tvärtom: den upphäver hindren för kapitalismens utveckling; den påskyndar denna. Och likväl skakar den hela strukturen av härskande klasser och deras egendomsförhållanden. Den rycker undan själva grundvalen för godsägarnas makt och äventyrar deras kompromiss med bourgeoisin. Den är förenad med den demokratiska revolutionens fullständiga seger.

Populisternas socialrevolutionära (och mensjevikernas) paroller om socialisering eller

kommunalisering av jorden är förvirrade, bedrägliga och objektivt felaktiga. Det som endast är en yttersta gräns för den demokratiska revolutionen utger de för att vara socialism. De sanktionerar på bynivå den rike bondens (bondebourgeoisins) makt.

Varav följer Lenins politiska slutsats:

'I hela vår verksamhet till och med enbart bland stadsproletariatet får vi inte lämna bondefrågan ur sikte ... vi under stödjer bondeupproret ända till jordens konfiskation men inte alls ända till förverkligandet av alla slags småborgerliga projekt. Vi understödjer bonderörelsen för såvitt denna är revolutionärt demokratisk. Vi förbereder oss (genast, omedelbart) till kamp emot den i den mån den uppträder som reaktionär och antiproletär. Marxismens hela väsen består i denna tvåfaldiga uppgift som kan förenklas och förflockas till en enda och enkel uppgift endast av folk som inte förstår marxismen ...'

Och fortsättningen? Och tillvägagångssättet för jordens uppdelning? Inga förslag i förtid.

'Det väsentliga är att bönderna förstår och tar itu med en revolutionär raseri av det gamla systemet.'

Det viktiga är de revolutionära bonde-kommittéerna. Fortsättningen? vi får se; men det som vi huvudsakligen får se det är klasskampens utveckling på landsbygden. Bönderna som är förenade mot det gamla systemet och godsägarna är inte odifferentierade. De demokratiska åtgärderna (nationaliseringen, etc.) kommer att öka dessa skillnader alltså jordbruksarbetarnas och en del av böndernas kamp mot lantbourgeoisin.

'Vi är med lantproletariatet ... Omedelbart efter den demokratiska revolutionen börjar vi övergå till den socialistiska revolutionen i den mån våra krafter, det klassmedvetna och organiserade proletariatets krafter det medger. Vi är för en oavbruten revolution.'

Sålunda 'avslöjar' proletariatets kamp, den demokratiska kampen, den nya klasskampen 'som mognar i bondeklassens sköte'. Innan man konstaterat och studerat det som på så sätt avslöjas är förslagen i förväg utopiska och blandar element som bör åtskiljas: demokratin och socialismen, proletären och bonden.

I detta ögonblick (1905) ställs sålunda inte konkret frågan om mellanbonden — eller frågan om jordreformens villkor. Endast det teoretiska begreppet om nationaliseringen börjar träda fram ur de andra förslagen.

Parollen 'jordens nationalisering' skjuts i förgrunden på ett mycket tydligare sätt under den stolypinska reaktionen, som Lenin (som vi redan vet) karakteriserar som ett försök till 'revolution uppifrån'.

Stolypin segrade inte bara med fysisk kraft utan också 'därför att han fullständigt förstått det mest brådskande behovet av ekonomisk utveckling', det vill säga den trängande nödvändigheten att slå sönder bygemenskapen (miren) och den gamla formen av jordägande för att 'bana väg för jordbrukskapitalismen'. Revolutionen (och dess misslyckande) utmynnar i denna omsvängning: självhärskardömet som tidigare stödde sig på de medeltida kvarlevorna förstör dem med febril brådska. Det har förstått att det måste försöka finna en lösning på 'den motsägelse som mer än något annat förklarar den ryska revolutionen: de mest förlegade former av jordägande, en ouppodlad landsbygd och den mest avancerade industriella och finansiella kapitalism!'

Lenin vet mycket väl att dessa anmärkningar kommer att förbluffa hans interlokutörer. Jaså, kommer de att säga, ni är anhängare av Stolypins jordlagstiftning?

'Lugna er. Vi är absolut emot alla former av det gamla jordägandet i Ryssland, såväl godsägar-

som jordlappsegendomen.'

Vad gör Stolypin? Han anpassar jordegendomen till kapitalismen, ruinerar bondemassorna, exproprierar dem till förmån för jordkapitalismen, som är förbunden med den gamla feodaladeln, som försöker 'anpassa sig' den också. På samma gång förstör Stolypin kvarlevorna från bygemenskapen och de illusioner som är förbundna med denna kvarleva. En otrolig röra av motsättningar i vilka liberalerna — som vill ordna allt, bringa allt i samklang — gör dåligt ifrån sig. Reaktionen och proletariatet vill samma sak.

'Den ryska borgerliga revolutionen har den säregenheten att den revolutionära politiken, i den för revolutionen så väsentliga frågan som jordbruksfrågan, förverkligas av ultrareaktionärerna och bönderna tillsammans med arbetarna.

Men de vill inte gå samma väg. Några vill uppnå en fullständig omskapelse av de gamla egendomsformerna till förmån för bönderna — och andra vill att dessa former skall anpassas till de styrande klassernas förmån. Några exproprierar bönderna och andra vill exproprieras godsägarna.

'Vi är för en borgerlig nationalisering av jorden, den borgerliga revolutionens enda konsekventa paroll, enda praktiska åtgärd som skärper det historiskt nödvändiga störtandet av de stora jordägarna ...'

'Demokratisk diktatur', dessa ord (Lenin stryker ironiskt under dem flera gånger) får brackorna att spritta till och vråla.

Föga vana vid att hantera begreppen eller snarare vana vid att hantera dem logiskt och skilja dem åt, innebär diktaturen för dem helt enkelt demokratins motsats.

'Från vulgärt borgerlig synpunkt sett utesluter begreppet diktatur och begreppet demokrati varandra. Diktaturen inkräns till personlig makt; man ser inte skillnaden mellan klassdiktatur och personlig diktatur, mellan den demokratiska diktaturen och (proletariatets) socialistiska diktatur.'

Det är alltså två olika saker; man måste noga urskilja dem och skilja dem åt.

Diktatur och demokrati är för visso varandras motsatser (detta är sant i logisk bemärkelse, och dialektiken förstör inte logiken). Den 'rena' demokratin som definieras genom den fullständiga friheten skulle utesluta statens existens; den 'rena' demokratin är alltså en omöjlighet. Drivet till sin spets brister begreppet och förlorar sin mening. Likaså visar sig den 'rena' diktaturen omöjlig — det rena och simpla våldet, den rent personliga makten utan någon grund. De romerska kejsarnas personliga diktatur t. ex. förlängde och försökte stabilisera slavgodsgarnas diktatur. Den upprätthöll formellt de republikanska institutionerna (senaten, etc.) som regerings- och administrationsorgan.

Låt oss alltså undersöka begreppen i deras giltighetssfär. Vi ser att de två motsägelsefulla begreppen 'demokrati' och 'diktatur' förenas och bildar de två aspekterna av ett enda begrepp: maktbegreppet, eftersom makten alltid är en klasskamp, som utövas av en eller flera klasser över och mot en eller flera klasser. Varav följer frihet och demokrati för den ena klassen och diktatur över den andra.

Man behöver inte gå långt för att hitta ett berömt exempel på demokratisk diktatur i historien; det har vi redan stött på: de franska revolutionärerna har utövat en demokratisk diktatur (dvs. i hela samhällets, Tredje ståndets, böndernas och bourgeoisins intressen och följaktligen i dess helhet understödd av dessa klasser) över feodalherrar och deras anhängare. Låt oss undanröja de yttre

skenen och de sekundära eller tillfälliga fenomenen som utnyttjas av reaktionära historiker: meningsskiljaktigheter mellan revolutionärerna, fraktioner inom bourgeoisin, som representeras av girondisterna eller jakobinerna, bonderevolter, chouanuppror, våld. Återstår den politiska kärnan i den borgerliga, demokratiska revolutionen: diktaturen som är oundviklig för att utrota feodalsystemet och dess kvarlevor, förstöra statsapparaten som sanktionerade systemet, bygga upp en stat på nytt, exproprierar feodalherrarnas jord, avskaffa deras rättigheter, osv., osv.

På samma sätt kommer den avgörande segern över tsarismen nödvändigtvis att medföra en diktatur: '... den kommer oundvikligen att stödja sig på militärmakt,

på massornas beväpning, på upproret och inte på något slags på "legal, fredlig väg" skapade institutioner. Detta kan endast vara en diktatur, emedan förverkligandet av de omdaningar som är omedelbart och ovillkorligt nödvändiga för proletariatet och bönderna kommer att framkalla ett desperat motstånd från godsägarna, från tsarismen. Utan diktatur är det omöjligt att krossa detta motstånd och slå tillbaka de kontrarevolutionära anslagen. Men det blir naturligtvis inte en socialistisk utan en demokratisk diktatur.

Det finns en (skenbar) paradox i den leninistiska teorin om en diktatur som utövas över bourgeoisin i den borgerliga, demokratiska revolutionen. Ja, svarar Lenin, men denna motsägelse föds ur själva händelserna: ur den objektiva analysen av samhällsförhållandena, av klassförhållandena, av de politiska målen och begreppens innehåll. Tsarväldets klassnatur förklarar det. Enväldet måste störtas i hela samhällsutvecklingens intresse. Men särskilt sedan Stolypin förenar den sig med storbourgeoisin, och storbourgeoisin är benägen till kompromisser.

'Utän att begå något större fel kan vi, då vi indelar de stora samhällsgrupperna efter deras politiska tendenser, identifiera den revolutionära och republikanska demokratin med bonde-massan ...'

Ty för stunden är bönderna, trots deras brist på stabilitet och trots inre skillnader, mindre intresserade av att fullständigt bevara egendomen än av att konfiskera godsägarjorden, som är en form av denna egendom.

Den demokratiska diktaturen som representerar samhällsutvecklingens intressen i dess helhet mot ett mycket litet skikt (jordägare, storbourgeoisin) kommer 'i bästa fall' att kunna genomföra en nyuppdelning av jordegendomen till böndernas förmån; grundligt tillämpa en konsekvent demokrati, ända till utropandet av republiken; utrota kvarlevorna från det asiatiska tyranniet på landsbygden och i fabrikena, förbättra arbetarnas levnadsvillkor; höja deras levnadsnivå och, sist men inte minst, sätta Europa och världen i brand.

'En sådan seger kommer ännu på intet sätt att göra vår borgerliga revolution till en socialistisk revolution; den demokratiska omvälvningen kommer inte omedelbart att gå utöver ramen för de borgerliga samhällsekonomiska förhållandena.'

Den kommer emellertid att göra slut på den djupa motsättningen mellan samhällets ålderdomliga 'överbyggnad' och de levande krafterna. Det är bolsjevikernas plikt att bli den ryska revolutionens jakobiner med ett nytt program, nya paroller, nya metoder. Vad mensjevikerna beträffar är de revolutionens girondister och kommer så förbli.

Proletariatets och böndernas revolutionärt demokratiska diktatur kommer att ha ett förflutet och en framtid. Det förflutna: självhärskardömet, livegenskapen, privilegierna, monarkin. Framtiden: kampen för socialismen på den väg som leder från den småborgerliga demokratiska republiken till socialismen.

'Aldrig någonsin, får socialdemokraten glömma proletariatets oundvikliga klasskamp för

socialismen mot bourgeoisin och småbourgeoisin, hur demokratiska, republikanska de än kan vara.'

Därav nödvändigheten av ett speciellt och oberoende socialdemokratiskt parti strängt genomsyrat av klassandan men som uppfyller konkreta politiska uppgifter i en konkret miljö. Efter tsarismens fall 'skall vi tänka på proletarietets socialistiska diktatur'; men idag kan inte avantgardeklassens parti endast handla med tanke på en definitiv seger över tsarismen, genom den revolutionära, demokratiska diktaturen.

Den politiska drabbningen mellan 'mensjeviker' och 'bolsjeviker' hade utkämpats i organisationsfrågor. (Bör varje partimedlem faktiskt vara aktiv eller bara betala årsavgiften?) Och denna praktiska fråga var förvisso grundläggande. Emellertid inneslöt den — och dolde till en viss punkt — djupa teoretiska meningsskiljaktigheter, som var förutbestämda att fördjupas.

Lenin anger dem i broschyren Ett steg framåt, två steg tillbaka. Händelserna vid kongressen avslöjar latent meningsskiljaktigheter. Inte bara beträffande agrarfrågan utan även rörande frågan om diktaturen. Vissa har en tendens att fästa ett absolut värde vid de demokratiska principerna; de andra ('iskraiterna', leninisterna och vid den tidpunkten Plechanov tillsammans med dem) uppreser sig mot den abstrakta tolkningen av 'demokratin'. De demokratiska principerna bör underordnas den socialistiska, proletära revolutionens intressen. De har ett relativt, inte absolut värde. Problemen uppstår inte bara i det politiska livet i allmänhet utan även inom partiet. I den abstrakta 'demokratin' namn uppreser sig mensjevikriktningen mot disciplinen i partiet, mot centralismen som är oundgänglig för att en politisk ledning skall kunna existera. Den ställer demokrati mot centralism. Och detta (som alltid) med hjälp av bestickande revolutionära, proletära till synes djupa argument. Eftersom det socialdemokratiska partiet, försäkrar en sådan mensjevik, är arbetarklassens parti, ett klassparti, kan det inte lämna klassen utanför sig; det kan inte införa en skillnad mellan klassmedlemmarna som tillhör partiet och dem som inte tillhör det. Lenin svarar att man måste ta i betraktande de olika medvetenhets- och aktivitetsnivåerna hos klassen: att definiera socialdemokratin som arbetarklassens parti betyder att klassen kommer att handla under partiets ledning och inte alls att partiet (dess förtrupp) förväxlas med den och upplöses i den. Det skulle vara en farlig illusion att tro att arbetarklassen under kapitalismen kommer att uppnå sin förtrups medvetenhets- och aktivitetsnivå. När inte ens den mera primitiva, tillgängliga fackföreningen omfattar arbetarklassen.

'Att glömma skillnaden mellan förtruppen och den stora massan som dras till den, att glömma förtruppens ständiga förpliktelse att höja de breda lagren allt högre och högre upp mot denna avancerade nivå, detta innebär att man bedrar sig själv, att man blundar för väldigheten i våra uppgifter.'

Och det är på detta sätt mensjevismen anför klassen och klasspartiet som skäl för att rättfärdiga den organiska upplösningen, förväxlingen mellan det organiska och bristen på organisation.

Vad som redan ifrågasätts är alltså partiets roll i arbetarklassens organisation i kampen för socialismen — och i utövandet av proletarietets diktatur. Mensjevismen 'fruktar proletarietets diktatur' och förvandlar därför demokratin till något absolut och en 'ren' abstraktion.

Den ideologiska grunden för mensjevismen är och kommer alltid att vara subjektivismen. För dem räcker det att känna, att tänka, att tro eller säga sig vara socialist för att besitta egenskapen av en socialdemokrat. Man svarar dem: 'Praktik-Handling!'; de genmäler: varje strejkande är alltså en partimedlem. Vilket är detsamma som att betrakta varje strejk som ett fullständigt medvetet uttryck för — kunskapen om — den objektiva, historiska processen; alltså att identifiera partiet med arbetarklassen på så sätt att man i ett enda slag — på papperet — gör slut

på det borgerliga samhället! I själva verket talar mensjevismen och bolsjevismen olika språk, såväl filosofiskt som politiskt!

Det är alltså i denna lilla bok som Lenin, inspirerad av Marx' och Engels' anvisningar, har givit doktrinen om arbetarklassens disciplinerade, centraliserade revolutionära parti.

Mellan partiet och klassen finns en skillnad, en enhet, ett oupphörligt samspel. Det marxistiska partiet är både en del av arbetarklassen — och dess förtrupp, beväpnad med detta grundläggande vapen: teorin, kunskapen om utvecklingslagarna och om den sociala förvandlingen. Genom partiet vägleder och leder teorin — kunskapen — arbetarnas kamp. Partiet kan inte åstadkomma något utan klassen, och klassen kan inte göra mycket utan partiet. Men förhållandet mellan partiet och klassen bestäms inte empirisk: det bestäms dialektiskt som den spontana medvetenhetens förhållande till medvetenheten som skapats genom kunskapen — som klassinstinktens till vetenskapen.

Som förtrupp måste partiet ha sin obligatoriska disciplin för sina medlemmar. I fråga om partiet måste man använda termer som inte har någon mening när det rör sig om (även revolutionära) folkmassor eller klasser: viljeenhet, doktrinär enhet, disciplinär enhet. Cementet för denna enhet är dubbelt och unik: kunskap, viljan att befria arbetarklassen och hela samhället.

Det finns och måste finnas så talrika och vidsträckta organisationer som möjligt omkring partiet; vissa revolutionära, andra inte. Det finns till och med oorganiserade massor som följer partiet. Men partiets gränser bör inte förbli obestämda. Varför utan det förlorar sin roll som högsta organisationsform, försedd med den revolutionära rörelsens erfarenhet. Och denna form har som innehåll socialismens historiska villkor, vilket mensjevikernas filosofiska prat om formen såsom mindre betydelsefull än innehållet döljer. Psykologiskt förblir mensjeviken en liberal intellektuell eller borgerlig radikal; det är hans 'sociala typ', även och i synnerhet då han utförligt resonerar om praktiken och innehållet. Han tillägnar sig dåligt marxismen. Under det att proletären med sin praktiska erfarenhet mycket väl och mycket snabbt förstår skillnaden mellan fabriken exploaterande och förtryckande sida (den påtvingade disciplinen, som beror på fruktan för att dö av svält) — och dess organiserande sida (disciplinen baserad på gemensamt arbete, som är en följd av en hög teknik) Genom marxismen tillägnar han sig sålunda partidisciplinen och sinnet för organisation.

'Den klassmedvetne arbetaren förstår att uppskatta det rikare förråd av vetande, den bredare politiska horisont som han finner hos de socialdemokratiska intellektuella. Men i den mån det hos oss utvecklas ett verkligt parti, måste den klassmedvetne arbetaren lära sig att skilja mellan mentaliteten hos kämpan i den proletära armén och mentaliteten hos en borgerlig intellektuell som prålar med anarkistiska fraser.'

I detta arbete vänder sig Lenin sålunda till arbetarna, de kämpande arbetarna efter att ha givit rättvisa åt de 'intellektuella ledarna', marxisterna, och kritiserar 'intelligentian' som är revolutionär i ord, men oförmögen i praktiken och alltså avlägsnar sig från den verkliga revolutionära teorin.

Opportunismen med dess kännetecken i organisationsfrågorna och dess konsekvenser ('autonomi' för individen och den lokala gruppen, för cirkeln som han tillhör — 'svanspolitiken' i förhållande till den liberala bourgeoisin — den förnäme herrns anarkism och fraseologi, 'girondismen') återfinns på det internationella planet.

Partiet som är organiserat enligt den demokratiska centralismens principer måste ha en enda stadga, en enastående disciplin, ett enda ledande organ; efter diskussion och beslut måste minoriteten underkasta sig majoriteten och grundorganisationerna underkasta sig de ledande organen. Samma disciplin åläggs alla: 'ledare' liksom vanliga medlemmar.

Efter att ha givit en dialektisk lektion åt de småborgerliga intellektuella avslutar Lenin sin bok med dessa berömda ord:

'Proletariatet har intet annat vapen i kampen om makten än organisationen. Proletariatet, som splittras genom den anarkistiska konkurrensens herravälde i den borgerliga världen, undertrycks av tvångsarbetet för kapitalet och som ständigt kastas ned i den "djupaste avgrund" av djupaste elände, förvildning och urartning, kan bli och blir oundvikligen en oövervinnlig makt endast genom att dess ideologiska förening, baserad på marxismens principer befästes genom organisationens materiella enhet, som sammansvetsar miljoner arbetande till arbetarklassens arm

Som vi har kunnat se av de föregående sidorna, använder Lenin ofta bilder hämtade från det militära. Proletariatet är eller blir en armé. Det marxistiska (bolsjevikiska) partiet föreställer en avdelning av denna armé, dess 'förtrupp', som går framför den stora huvuddelen av trupperna och som dessa trupper bör följa.

Rör det sig bara om bilder? Nej, eftersom huvudfrågan i den politiska revolutionen är maktfrågan ställs den i militära termer. Det rör sig om ett krig. Och om proletariatet, om revolutionärerna glömmer det, så åtar sig den bestående makten med dess polis och dess armé — att friska upp deras minne. Det rör sig om ett krig, i vilket upproret, inbördeskriget och de komplikationer som följer (i synnerhet på det internationella planet) bara utgör de häftigaste och blodigaste episoderna.

Om Lenin redan i *Vad bör göras?* vill ha en stark organisation av härdade revolutionärer så är det framför allt för att leda detta stumma eller uppseendeväckande krig: för att bli dess militärstab.

'Med en sådan organisation kommer tron på partiets kraft att befästas och utbredas så mycket mera som denna organisation är hemlig; men det är känt att vad som i krig är viktigare än allt annat är inte bara att ingjuta förtroende för de egna krafterna i armén utan också att injaga respekt i fienden och alla neutrala krafter...'

Den 'primitivism' som Lenin bekämpar och som han vill övervinna 'går ut i kriget, liksom ryska bönder som nätt och jämnt lämnat plogen, med bara en påk i handen'. De marxistiska studiecirkelarna, marxisternas amatörmässiga arbete ger bara ett embryo till en armé som polisen lätt krossar.

'Man kan inte avhålla sig ifrån att jämföra detta krig med en marsch av en hop bönder beväpnade med påkar mot en modern armé. Och man kan bara förundras över livaktigheten hos en rörelse som växte, bredde ut sig och tog hem segrar trots att de stridande var totalt oförberedda.'

Endast den organisation som Lenin kräver möjliggör den smidighet som är oundgänglig i kampen, det vill säga förmågan att omedelbart anpassa sig till kampens mest varierande och snabbast växlande villkor, förmågan 'att å ena sidan undvika strid mot en numerärt överlägsen fiende som har koncentrerat sina styrkor på en punkt och å andra sidan utnyttja fiendens taktiska oförmåga för att angripa honom på det ställe och i det ögonblick han minst väntar sig det'.

Det skulle vara ett allvarligt fel, fortsätter Lenin, om man bara räknade med häftiga utbrott, gatustrider, när man bygger upp partiet — eller med den dunkla och dagliga kampens progressiva gång. Man måste förbereda sig på alla situationer, på svårförutsedda växlingar av häftiga utbrott och stiltje, ty i ett enväldigt land förändras situationen från dag till dag. Det räcker ibland med ett anfall av 'janitsjarerna'.

'Och man skulle inte kunna (...) föreställa sig själva revolutionen i form av en enda handling: revolutionen kommer att bli en snabb följd av mer eller mindre häftiga utbrott som skiftar mellan faser av mer eller mindre djupgående lugn.'

Med andra ord framstår klasskampen som ett krig, ett långt krig, där det latent och minskade våldet växlar med öppet våld. Detta krig skiljer sig från de vanliga krigen endast därigenom att det är 'hundra gånger svårare, längre, mera komplicerat än det blodigaste krig' mellan stater.

Med andra ord, i den politiska striden som framvisar alla formerna av ett krig, behöver proletariatet en taktik och en strategi.

Ord som Lenins politiska tänkande uppfattar i alla deras betydelser, i deras stränghet och styrka. Det rör sig inte om en 'taktik' i banal, valmässig, parlamentarisk mening. Det rör sig om en taktik i dess starkaste betydelse, som är underordnad en strategis principer i dess starkaste bemärkelse: en militär strategi på världskrigens nya nivå.

De som ytligt tolkat Lenins anteckningar om Klausewitz tror att han där endast lärde sig upprorstaktik.

I själva verket går det intresse med vilket Lenin läste Klausewitz mycket längre. Då han läser den tyske författaren verifierar han denna dialektikens tes: det finns ingen absolut diskontinuitet, ej heller någon absolut kontinuitet. Det finns en enhet mellan freden och kriget och dock djup skillnad och motsägelse. Det är inte bara i krig mellan stater och i förhållanden mellan stater som politiken byter pennan mot svärdet. Detta påstående gäller för klasskampen. Denna kamp, som politiskt tänkts av Lenin, uppfattas strategiskt. Och han anser att han bara på så sätt kan känna igen och avslöja motståndarklassens initiativ, angrepp och verkliga mål, som också är strategiska. Dessutom har krigen mellan länder, stater och folk också ett klassinnehåll när en förtryckarstat, en klasstat som t. ex. står inför inre svårigheter och en mäktig opposition, prövar den klassiska avledningen: kriget. Exempel: Napoleon III i Frankrike eller tsaren 1905 och 1914.

Att se klasskampen strategiskt innebär för Lenin att se den på global nivå, på historisk nivå. På den nivån kan man förstå de två arméernas rörelser i deras helhet, de lugna sektorerna, den enas eller den andras försvagande, angreppen och reträtterna. Ingen fullständig seger i denna kamp; på sin höjd lugna perioder, vapenstillestånd. Klasskampen med dess perioder av fred och krig lyder också under lagen om den ojämna utvecklingen.

Klasskampens mål är alltid, för den ena eller andra klassen, för den som kan gå till angrepp och slutföra det till motståndarens undergång. Inte dess fysiska undergång till siste man — det skulle vara meningslöst — utan dess politiska undergång som organiserad kraft.

Proletariatet som arme betraktat är alltid svagare än dess motståndare — till en början. Motståndaren, den härskande klassen, har organisationen, erfarenheten av att befalla och styra, vapnen på sin sida. Och likväl kommer proletariatet att segra, säger Lenin, ty det har två krafter på sin sida: den gränslösa hängivenhetens (om det ordet har en mening) hos väldiga massor, proletariatet och dess bundsförvanter — och även kunskap. Inklusivt kännedom om motståndarna, deras tillgångar, deras objektiva möjligheter, den strategi som de objektiva betingelserna påtvingar dem. Under det att motståndarna inte riktigt känner och inte kan känna till proletariatets tillgångar, dess utmärkande metoder.

Upproret (liksom förtrycket) representerar alltså bara faser i klasstrategin. Likaså defensiv och offensiv. Defensiven är lika betydelsefull som offensiven. Det finns reträtter som förbereder segern. (Och vi erinrar oss att Lenin efter 1905 gratulerade bolsjevikerna till deras strategiska återtag i god ordning med ett minimum av förluster och förtroende för framtiden.) Låt oss åter ta upp denna text, som finns i ett av Lenins sista verk.* Då Lenin sammanfattar läget mellan 1907 och 1910 skriver han att nederlaget gav den revolutionära klassen en lektion i 'historisk dialektik',

* *Radikalismen — kommunismens barnsjukdom.*

en lektion som fick dem att förstå 'konsten att föra den politiska kampen'.

'De revolutionära partierna måste fullborda sina insikter. De har lärt sig att gå till anfall. De måste nu förstå att det är oundgängligt att komplettera denna vetenskap med vetenskapen om återtaget utfört genom alla konstens regler.'

Detta textställe daterar sig till 1920. I ett verk riktat mot vänsterismen överger Lenin i inget avseende den strategiska uppfattningen om klasskampen. Tvärtom utvecklar han den. Han utsträcker den ryska erfarenheten till att omfatta hela världen.

'Så länge det gällde (och i den mån det ännu gäller) att dra proletariats avangarde över på kommunismens sida, så länge och så till vida träder propagandan i förgrunden; även politiska cirklar, som är behäftade med alla cirkelväsandets svaga sidor, är här av nytta och skänker fruktbara resultat. Där det gäller massornas praktiska aktion, miljonarméernas uppmarsch — om man får lov att uttrycka sig så — uppställningen av samtliga klasskrafter i det ifrågavarande samhället till den sista och avgörande striden, så kan man här ingenting uträtta med enbart propagandistiska färdigheter, med enbart upprepande av den "rena" kommunismens sanningar. Här får man inte räkna i tusental, som propagandisten och medlemmen av en liten grupp vilken ännu inte lett några massor i själva verket gör; här måste man räkna med miljoner och tiotals miljoner. Här måste man inte bara fråga sig själv, om vi övertygat den revolutionära klassens avangarde, utan även om de historiskt verkande krafterna inom alla klasser, ovillkorligen alla klasser utan undantag inom det ifrågavarande samhället är så fördelade, att villkoren för en avgörande drabbning redan fullständigt mognat — så at: 1) alla de mot oss fientliga klasskrafterna tillräckligt råkat i förvirring, tillräckligt råkat i luven på varandra, tillräckligt försvagats genom en kamp som överstiger deras krafter; att 2) alla vacklande, vankelmodiga, opålitliga mellanelement, dvs. småbourgeoisin, tillräckligt avslöjat sig inför folket, tillräckligt komprometterat sig genom sin praktiska bankrutt; att 3) det inom proletariats börjat resa sig en mäktigare masstämmning för att stödja de beslutsammaste, gränslöst djärva, revolutionära aktioner mot bourgeoisin. Om så är fallet, då är revolutionen mogen ...'

Som vi ser av det ovan citerade textstället (*Varmed skall man börja? i Vad bör göras?* 1902) har Lenins tänkande vidgats. Det har inte förändrats. Läsningen av Klausewitz har gjort att han har kunnat precisera, och formulera sina idéer för sig själv. Den har inte påverkat honom.

Taktik och strategi måste man uppfatta dialektiskt. Vad betyder ett sådant påstående? I praktiken, i den verkliga kampen, 'på stället', är problemen taktiska. Taktiken definieras som något konkret, något omedelbart. Det finns alltid något oförutsett i det konkreta, i fenomenet. Men fenomenet innehåller lagen. Taktiken uppfattas i förhållande till och igenom strategin och underordnas denna. Situationen måste uppfattas i och genom lagen. Taktiken tillämpar strategin tillsammans med något mer eller något mindre. Utan vilket fenomenet, den konkreta situationen maskerar och döljer det väsentliga. Strategin är det väsentliga. Opportunismen stannar kvar på fenomenets nivå eller snarare vid det ytliga och skenbara hos fenomenet. Under det att den enkelspåriga sekteristen eller vänsteristen håller sig till principerna, till lagen, till det väsentliga.

Av detta följer kompromissteorin. Kompromisserna påtvingar sig taktiskt nästan i varje ögonblick. Proletariats kommer att besegras om det är ensamt. Det måste manövrera, finna anhängare, isolera den ena eller andra motståndaren, besegra den ene eller den andra, eller ännu hellre besegra den ene genom den andre, det vill säga dra nytta av motsättningarna hos motståndaren. Man kan alltså tillfälligtvis kompromissa med ban diter, med de värsta motståndare, med djävulen själv förutsatt att det tjänar slutmålen, proletariats och revolutionen.

Den 'konkreta' kompromissen i revolutionens intresse är motsatsen till förräderikompromissen.

Den senare framställer sig ofta som 'taktiskt' riktig. Från strategisk synpunkt är den det inte. Vad beträffar motsättningarna mellan den rätta taktiska kompromissen och principerna är de bara skenbara och löses från en vidare strategisk synpunkt på ett annat plan.

Vi vet redan att för Lenin beror karaktären av ett krig på dess objektiva innehåll, som bestämmer dess 'mål' ('krigets mål') och även dess utveckling, strategin.

Vilka de ideologiska förevändningarna och rättfärdigandena till ett krig än kan vara, även om de är tillräckligt starka för att få människor att döda och låta sig dödas, måste man obönhörligen kritisera dem, skingra dimridåerna, avslöja narrarna, omintetgöra intrigerna, blottlägga krigets 'klassursprung'. Det historiska och sociala fenomenet krig undgår i intet avseende den objektiva, teoretiska analysen.

Det rättvisa kriget skiljer sig i grunden från det orättvisa kriget genom sitt innehåll.

Det orättfärdiga kriget är ett klasskrig som tjänar den härskande klassen (eller de härskande, förbundna klasserna som i England, där adeln och bourgeoisin lyckades få till stånd en kompromiss) för att upprätthålla, utbreda och öka herraväldet liksom privilegierna och fördelarna.

Det revolutionära och det rättvisa kriget är inte identiska. Det revolutionära kriget är bara det mest extrema fallet av det rättvisa kriget. Ett nationellt krig, under ledning av reaktionärer (adeln, t. ex.) eller av en demokratisk bourgeoisie kan ha karaktären av ett rättvist krig. I det fallet måste det revolutionära proletariatet och massorna som följer det stödja detta krig och naturligtvis så snart som möjligt ställa sina politiska villkor: genom att leda detta krig mot ett maximum av nationellt oberoende och demokratisk frihet för proletariatet och de arbetande massorna.

Teorin om den revolutionära krisen kan inte isoleras från teorin om förhållandena mellan strategin och taktiken.

Denna teori möter man redan i Lenins första verk. Han förtydligar och fördjupar den ständigt tills den får sin mest fulländade utformning (i Radikalismen — kommunismens barnsjukdom).

På samma sätt som proletariatet inte kan göra sin revolution isolerat så kan det inte heller göra den vid vilken tidpunkt som helst. Revolutionen har villkor: den revolutionära krisen. Dessa villkor är av två slag: objektiva och subjektiva (olika, ibland motsägelsefulla, men oskiljaktiga, då det subjektiva växer fram ur det objektiva och återverkar på det objektiva och tvärtom). Den revolutionära krisen är mycket riktigt en fullständig kris som skakar det existerande samhället från dess grundval till dess överbyggnader, från de samhälleliga produktionsförhållandena till de juridiska institutionerna och ideologierna. Framför allt är det en 'djup och mäktig folkrörelse'.

'Varje revolution innebär en häftig vändpunkt i folkmassornas liv. Så länge denna vändpunkt inte ägt rum är en verklig revolution otänkbar. Vid den häftiga vändpunkten i ett folks liv lägger man märke till ... målen som de olika samhällsklasserna strävar efter, krafterna som de disponerar över.'

Denna kris bestäms både som ekonomisk kris och som politisk kris (ingen 'kinesisk mur' skiljer dem åt). Den gamla överbyggnaden 'knakar i alla fogar'; den politiska verksamheten hos de klasser och massor som vill bygga upp den nya överbyggnaden framträder på scenen. Problemen som ställs av den ekonomiska och politiska situationen, blir allt svårare att lösa (låt oss inte säga: absolut olösliga) för de härskande klassernas ledare. Den existerande statens grundvalar, som ger hävd åt klassherraväldet och den ekonomiska strukturen (den ekonomiskt-sociala formationen) sviktar. Massornas aktivitet tar fart, förtydligas, befästs. Varav följer den redan citerade definitionen av den revolutionära krisen, av dess mångfaldiga villkor såväl inom ekonomin som i

rubbningsen av överbyggnaderna, såväl i massornas medvetenhet och verksamhet (subjektiv faktor) som hos de härskande klasserna. Den revolutionära krisen definieras som en kris i det dagliga livet såväl som i det politiska: folk kan inte längre och vill inte längre fortsätta att leva på samma sätt. De 'där nere' vill inte längre; de 'där uppe' kan inte längre ... Det är bara romantiken, sekterismen (som under den revolutionära frasens täckmantel döljer en latent opportunist) som tror att revolutionen är möjlig utan en revolutionär situation.

'Ett av huvudkännetecknen ... för varje verklig revolution är den oerhörda ökningen av antalet invånare som börjar ta del i det politiska livet.'

Men medvetenheten och kunskapen är avgörande element i krisen. Den subjektiva faktorn växer i betydelse med utvecklingen. Krisen 'mognar' och detta mognande medför det objektiva och det subjektivas ömsesidiga påverkan. Från att ha varit bestämt, blir det subjektiva det bestämmande. Medvetenheten, upplyst genom kunskapen, blir vilja.

Låt oss här trycka på partiets roll i krisen. Denna roll tillkommer det genom den kunskap som det för in i (proletariatets, massornas) rörelse och även från organisationen som det centraliserar och leder.

Partiets verksamhet bestäms också som en subjektiv faktor som blir objektivt verklig och förvandlar tingens förlopp. Strategiskt förbereder sig partiet för den revolutionära krisen och förbereder den. Taktiskt sett tar det hänsyn till varje ögonblick, varje samspel, varje växling, språng och (skenbara eller verkliga) återgångar i rörelsen, till helhets- eller lokala segrar, till nederlag och så vidare. Parollerna, som formuleras med avseende på den omedelbara situationen, syftar mot krisens mognande och erbjuder revolutionära lösningar på alla plan: ekonomiska, politiska, kulturella. Men parollerna är inte tillräckliga. Det är bara en organisering av kampen på alla plan som kan få till stånd ett beslut, som militärerna säger.

Som synes existerar det för Lenin en dialektik i den revolutionära krisen. Eller om man så vill, den revolutionära krisen lyder under den dialektiska analysen.

Samspelet mellan det subjektiva och det objektiva, som enligt antimarxisterna och icke-dialektikerna förvisar de sociala och politiska fenomenen till det irrationella, representerar där- emot för Lenin den möjlighet till handling som löser den sociala strukturens motsättningar på ett revolutionärt sätt i det ögonblick då de nästan blir 'olösliga'.

I den revolutionära krisen finns det en nödvändighet, lagar. Och dock en oförutsedd beståndsdel. Kommer den subjektiva faktorn att uppnå den oundgängliga nivån? Kommer organisationen att vara i nivå med sina uppgifter och sitt ansvar? Kommer människorna att kunna lösa sina problem?

Partiet införs alltså i revolutionens dialektik som en väsentlig beståndsdel.

Ju allvarigare situationen är, desto mer beror händelserna och deras förlopp på partiet. I partiet, genom partiet blir medvetenheten, kunskapen, 'idén' till handling, praktisk kraft. Det hör partiet till (dvs. till ledarna och analysen av läget) att i händelsernas och formernas knutar bestämma den röda tråden eller den länk i kedjan som man måste dra i för att helheten skall komma till stånd.

Krisen tar en sådan fart att det finns ett ögonblick, en plats, ett läge, som är gynnsamma, liksom i en drabbning. I går var det alltför tidigt; i morgon kommer det att vara alltför sent.

Så tar den (ekonomiska, historiska) *nödvändigheten* med dess innehåll, dess lagar, dess djupa rörelse, som har en tendens (men bara en tendens) att skapa nya strukturer och överbyggnader, händelsens, ögonblickets, den gripbara situationens form. Fenomenet är alltid mera komplext än

lagen. Och ändå finns det lagar!

Den *nationella* frågan är för Lenin en fråga av största betydelse; även om den i sig själv är underordnad, kan den bli väsentlig vid den ena eller andra tidpunkten. Från att ha varit förbunden med den borgerliga demokratiska revolutionen blir den en grundläggande fråga för den proletära revolutionen.

I sig själv förbinds den nationella frågan, frågan om den nationella staten och dess oberoende, med *den borgerliga, demokratiska* revolutionen. Ehuru proletariatet naturligtvis behöver sitt oberoende — det landets oberoende som det har erövrat hegemonin i och kan bygga upp socialismen i — så rör det sig inte i egentlig mening om en nationell fråga för proletariatet. Frågan ställs som sådan i de förtryckta, koloniala och halvkoloniala länderna, där bourgeoisin ännu kämpar med folket mot den globala reaktionen och imperialismen.

Det var mycket svårt för Lenin att övertyga socialdemokratin om riktigheten i hans teser och den nationella frågans betydelse. Han måste bekämpa den dubbla oppositionen: den från vänster (Rosa Luxemburg), som förnekade denna fråga, och den från höger, som kom med otillräckliga 'lösningar' och kringgick det politiska problemet (som den kulturella autonomin, predikad av de österrikiska socialisterna: att de förtryckta nationaliteterna skulle organisera kulturella skrän, oberoende av territorium, av det ekonomiska livet och den politiska staten).

Vi vet att bourgeoisin länge har framhållit principen om folkens (nationernas) självbestämmanderätt. Därefter, i ett andra skede, då bourgeoisin förlorade sin revolutionära karaktär har den alltmer använt principen i sina klassintressen, sina intriger; bourgeoisin har omintetgjort den som princip och talar inte längre om den annat än som avledning och för att dölja en motsatt praktik: folkens avsaknad av frihet och rätt, det imperialistiska förtrycket, klassförtrycket.

Marxisten börjar med att analysera det objektiva innehållet i kraven och de nationella rörelserna, etappen som de genomgår. Ty dessa rörelser befinner sig på olika stadier. En första skillnad framtvings mellan de länder där de borgerliga demokratiska förvandlingarna är avslutade — och dem där de ännu inte är det. Här ligger den väsentliga frågan.

I ett land som Ryssland, där storryssarnas herravälde råder över talrika nationaliteter i ytterområdena och över regimer där den ekonomiska och sociala utvecklingen ibland överträffar den i centrum 'blir det, genom den nationella frågans historiska konkreta säregenheter, av särskild vikt för oss att erkänna nationernas självbestämmanderätt'.

Och detta så mycket mera som en period av (borgerlig) demokratisk revolution och revolutionära rörelser börjar i de asiatiska grannländerna och som delvis drar med sig besläktade och inom Tsarrysland existerande nationaliteter.

Proletariatets politik i den nationella frågan understöder naturligtvis bara bourgeoisin i en viss riktning och sammanfaller inte med den.

Den sätter mot bourgeoisin en *princip*politik beträffande folkens självbestämmanderätt — och stöder bara bourgeoisin *villkorligt*.

'Bourgeoisin skjuter alltid sina nationella krav i förgrunden. Den ställer dem ovillkorligt. För proletariatet är de underordnade klasskampens intressen.'

Vissa demokratiska krav, inbegripet folkens självbestämmanderätt, är inte ett 'mål i sig', något absolut, för proletariatet och den socialistiska revolutionen, som för bourgeoisin. Det utgör bara en liten del av den demokratiska och socialistiska världsrörelsen i dess helhet. Proletariatet, som alltså erkänner alla länders rätt (och inte på det borgerliga sättet, en viss nations, medan man

vägrar den åt en annan), förbinder sig inte att ge någonting till en nation på bekostnad av en annan, inte ens att ge allt åt en viss nationalitet. En motsägelsefull ställning? Nej, det är viktigt att urskilja två tendenser eller politiska möjligheter.

'För så vitt en förtryckt nations bourgeoisie kämpar emot en förtryckande, kommer vi alltid att beslutsammare än alla andra ta ställning för den, ty vi är de djärvaste och mest konsekventa fienderna till allt slags förtryck. I den mån en förtryckt nations bourgeoisie försvarar sin egen borgerliga nationalism är vi emot den ...'

Hos den borgerliga nationella rörelsen i ett förtryckt land finns det alltid ett demokratiskt innehåll och 'det är detta innehåll som vi stöder utan förbehåll'. Exempel: stöd till den polska bourgeoisin allt under det att man bekämpar den polska bourgeoisins strävan att tillintetgöra judarna.

Proletariatet som erkänner folkens likställighet och rätten att bilda en nationell stat sätter förbundet mellan proletärer i alla länder framför allt annat. Proletariatet bedömer sålunda varje nationellt krav ur klasskampens synvinkel.

I ett förtryckande land kräver befolkningens intressen — för folkets frihet i detta land — att man bekämpar förtrycket. Ett folk som förtrycker andra kan inte vara fritt (Marx). Exempel: det storriska proletariatet kan inte som sådant försvara den storriska nationen, det privilegium som bildandet av en självständig nationell stat innebär. Det försvarar alltså Ukrainas rätt att bilda en oberoende stat. Marxisterna uppfostrar massorna i denna riktning: erkännande av denna rätt, frångående av statsprivilegierna som alla privilegier. Vill detta säga att Ukraina nödvändigtvis skiljer sig från Ryssland? Detta beror på den konkreta situationen, på klassförhållandena i deras helhet. Ett revolutionärt Ukraina skulle skiljas från ett Storrissland som förblivit tsaristiskt; och tvärtom; men de två nationerna skulle fortsätta att vara fritt förenade om den proletära revolutionen segrar i bägge. Detta är alltså innebörden i den hållning som Lenin intagit. Han kan sålunda skriva:

'Att anklaga anhängarna av rätt till självbestämmande ... för att uppmuntra till separatism — det är samma dumhet och samma hyckleri som att anklaga anhängarna av rätt till skilsmässa för att uppmuntra familjebandens upplösning.'

Försvararna av de privilegier och den korrupktion på vilka den borgerliga uppfattningen av äktenskapet bygger uppträder mot skilsmässan. På samma sätt 'betecknar i den kapitalistiska staten ett förnekande av rätten till självbestämmande, det vill säga till nationernas avskiljande bara ett försvar av den härskande nationens privilegier och polisiära förvaltningsmetoder till skada för de demokratiska metoderna'.

Det minsta stöd som proletariatet i ett land givit åt dess nationella bourgeoisie kommer att framkalla misstroende hos arbetarna i det andra landet — kommer att försvaga den internationella klassolidariteten — kommer att söndra den proletära rörelsen. Proletariatet måste frigöra sig från all nationalism, just för att frigöra sig från sin egen bourgeoisie och erövra sitt eget land. Vad som alltså intresserar den proletära politiken 'är proletariatets självbestämmanderätt inom nationerna'.

Lenin kompletterar sin teoretiska argumentation i denna artikel, vars betydelse inte kan övervärderas, med analysen av situationen i Sverige och Norge, Irland, Polen, Ukraina, Ungern, Böhmen (tjecker), osv. Han citerar texter av Marx av vilket det framgår att arbetarklassen redan för Marx var den minst ägnade att 'göra en fetisch' av den nationella frågan och mest i stånd att behandla den objektivt, att stödja det som är progressivt i de nationella rörelserna. Man måste alltså understödja koloniernas och halvkoloniernas kamp även när det är bourgeoisin som sporrar och leder kampen mot imperialismen.

'Likställighet mellan alla nationer, nationernas självbestämmanderätt, ett förbund mellan arbetarna i alla länder; det är det nationella program som marxismen lär arbetarna.'

Proletariatets motto förblir: Proletärer i alla länder, förenen eder.

Den leninistiska dialektiken visar sig särskilt anmärkningsvärd i denna snabba, koncentrerade studie av den nationella frågan. Mellan *klass* och *nation* finns det enhet och olikheter som kan sträcka sig ända till en motsättning. Det är två aspekter av den historiska processen, där klassen innehar den väsentliga rollen. Lenin analyserar alltså det väsentliga och det tillfälliga, innehållet och formen, vardandet och dess 'ögonblick', principen och tillämpningen i en konkret situation genom att urskilja dem utan att skilja dem åt. Han förenar sålunda — objektivt inom ramen för den historiska rörelsen och proletariatets klassintressen — å ena sidan den *nationella* betydelsen i dess egenskap av bestämd och underordnad rörelse, men som kan bli väsentlig i en viss etapp, och å andra sidan arbetarklassens fundamentala *internationalism*. En dialektisk hållning. Det finns *två tendenser* i den nationella rörelsen och *två uppgifter* för proletariatet: att bekämpa nationalismen för folkens rätt — och detta just för att säkra segern i kampen mot nationalismen, 'att rädda enheten i proletariatets och de proletära organisationernas kamp', en 'dubbel eller snarare tvåsidig' uppgift.

De som inte reflekterar, som inte tänker dialektiskt finner det 'motsägelsefullt' att vilja att socialdemokraterna i de *förtryckande* länderna ska yrka på friheten till avskiljande — och i de *förtryckta* länderna på friheten till *förening*. Emellertid finns det ingen annan väg för internationalismen och folkens sammanslagning.

Frågan om revolution i ett enda land och om socialismens uppbyggande är i leninismen förbunden med den nationella frågans betydelse. Denna möjlighet innebär ett utvidgande av självbestämmanderätten till att omfatta proletariatet, som revolutionärt identifierar sig med nationen (tidigare dominerad av bourgeoisin). Den representerar genom ett språng (den politiska revolutionen) ett fördjupande av den nationella verklighetens demokratiska innehåll. Den proletära revolutionen löser motsättningen som visar sig i ett givet ögonblick av utvecklingen: i varje nation finns det två nationer, proletariatet och bourgeoisin. Genom att 'avfetischera' nationen och den borgerliga nationalismen förnyar proletariatet nationen. Det kritiska tillägnet av de borgerliga strävandena utmynnar i denna utveckling. Och det är den positiva sidan i analysen av den nationella frågan, vars kritiska sida vi just har sett.

Vi möter alltså den leninistiska teorin om revolution i ett enda land för första gången i en artikel om de nationella frågorna. Denna mycket korta text har stor betydelse. Lenin analyserar parollen 'Europas *Republikanska Förenade Stater*'. Han visar att denna paroll har en giltig politisk innebörd men inom *väl* bestämda *gränser*: som politisk paroll riktad mot Europas multinationalistiska och imperialistiska monarkier med tsarismen i täten:

'Politiska omdaningar i demokratisk riktning, och så mycket mer politiska revolutioner, kan aldrig, i intet fall och under inga omständigheter vare sig fördunkla eller försvaga parollen om den socialistiska revolutionen. De bringar den tvärtom alltid närmare, utvidgar dess bas, drar in nya skikt av småbourgeoisin och de halvproletära massorna i den socialistiska kampen. Och å andra sidan är politiska revolutioner oundvikliga under den socialistiska revolutionen, vilken inte kan betraktas som en enda akt utan måste betraktas som en epok av stormande, politiska och ekonomiska skakningar, av skarpaste klasskamp, inbördeskrig, revolutioner och kontrarevolutioner.'

Om vi emellertid analyserar det ekonomiska innehållet i parollen 'Europas Förenade Stater' leds vi till att bekräfta att *utanför de gränser* som bestämts ovan förvandlas det till en reaktionär,

imperialistisk paroll. Ty Europas Förenta Stater representerar bara ett (tillfälligt) förbund mellan imperialisterna, ett tillfälligt samförstånd mellan dem för att dela, behärska och exploatera resten av världen. Provisoriskt samförstånd och provisorisk enighet, det vet vi redan: problemen löses bara med våld. Ett kapitalistiskt och imperialistiskt land som Japan utvecklas med accelererad fart. Mellan en sådan imperialism och Europas Förenta Stater (om man utgår från att det inte upplöses före kriget) skulle kriget vara oundvikligt. Lagen om den ojämna utvecklingen avslöjar och förklarar bräckligheten och faran i dessa politiska konstruktioner (eftersom den jämna utvecklingen av de olika ekonomierna och staterna är omöjlig i ett kapitalistiskt system).

Den enda godtagbara parollen i denna mening formuleras alltså så: 'Världens Förenta Stater'. Och detta i väntan på att kommunismens fullständiga seger medför statens definitiva försvinnande, inklusive den demokratiska statens. Som paroll betraktad har denna formulering för övrigt inte stort intresse, då den sammanfaller med socialismen. Dessutom skymmer den möjligheten av socialismens seger i ett land.

Och det är på detta sätt Lenin formulerar sin tes genom att uttryckligen förknippa den med lagen om den ojämna utvecklingen:

'Den ekonomiska och politiska utvecklingens olikmässighet är en absolut lag för kapitalismen. Härav följer att socialismen till en början kan segra i några eller till och med i ett enda kapitalistiskt land.

'Den politiska formen för det samhälle i vilket proletariatet segrar genom att störta bourgeoisin blir den demokratiska republiken ... Det är omöjligt att avskaffa klasserna utan den undertryckta klassens, proletariatets diktatur.'

Vi återfinner här den centrala frågan: diktaturen och dess förhållande till demokratin. Den är här förknippad med lagen om den ojämna utvecklingen. Varje land, kommer enligt Lenin att gå igenom och måste gå igenom en period av demokrati, den demokratiska diktaturens period, den proletära diktaturens period; men inte vid samma tidpunkt, inte på samma sätt. Sålunda kommer varje land då dess timme slagit, på sitt sätt och under mer eller mindre lång tid, alltefter den historiska situationen att genomgå den revolutionära samhällsomvandlingens period. Ty proletariatets diktatur har inte som enda funktion att störta bourgeoisin utan syftar också och i allra högsta grad till en omvälvning av de sociala förhållandena; alla klassers och själva proletariatets omvandling: klassernas avskaffande.

Innan vi återgår till den leninistiska teorin om staten och diktaturen för att fördjupa den, så låt oss påminna om en föga känd händelse (utom för dem som speciellt intresserar sig för marxism-leninismen, givetvis). Varför ändrade det ryska socialdemokratiska partiet eller snarare dess 'bolsjevikiska' fraktion sitt officiella namn? Varför kallar sig de marxist-leninistiska partierna 'kommunistiska partier'? Är det för att de vill inrätta kommunismen omedelbart, som en del tror, utan att gå över socialismen?

Benämningen 'socialdemokratisk' är vetenskapligt oriktig, har Lenin skrivit. Från kapitalismen kan samhället bara övergå till socialismen. Demokratin representerar inte en social struktur eller ett ekonomiskt system (ett produktionssätt) utan endast socialismen, definierad som det kollektiva (sociala) ägandet av produktionsmedlen och produkternas fördelning efter vars och ens (kvantitativa och kvalitativa) arbete.

Socialismen själv är bara ett mellanstadium, en övergång till kommunismen, bestämd av formeln: 'Av var och en enligt hans förmåga, till var och en enligt hans behov.' Uttrycket socialdemokratisk har alltså ingen bestämd marxistisk mening. Dessutom är den andra delen av benämningen inte heller vetenskapligt exakt. Demokratin är en statsform. Men som marxister är

vi fiender till all slags stat'.

Benämningen *kommunistiskt* parti, som betecknar det historiska målet, dvs. den mänskliga frihetens fullbordan, behärskandet av naturens och samhällets lagar, betecknar följaktligen också statens avskaffande, det marxistiska tänkandets förkastande av varje stat.

Men marxismen skiljer sig från anarkismen däri att den erkänner nödvändigheten av en stat under övergången till socialismen. Inte en stat av den borgerliga parlamentariska demokratins typ – utan en ny stat av typen Pariskommunen eller sovjeterna 1905 och 1917. *Subjektivt sett* är arbetarna som säger sig vara 'socialdemokrater' massornas förkämpar och ledare. Men 'det är dags att skilja det subjektiva från det objektiva'; objektivt, vetenskapligt sett är benämningen felaktig. Den tillåter illusioner och godtrogenhet. Den måste alltså ändras.

Hur definierar Lenin demokratin politiskt? På ett mycket klart sätt: det är 'de politiska problemens lösning av befolkningens stora massa'. Det är således 'folkets makt, genom folket och för folket' enligt den klassiska borgerliga formuleringen, men under förutsättning att denna makt blir verklig. I den meningen (och det vet vi redan) innesluter själva beteckningen demokrati en inre motsättning; demokratin som stat, innebär tvång, polis, armé, beväpning. Den fullständiga demokratin upphör att vara en demokrati; ty demokratin är folkets överhöghet, och folket skulle inte kunna utöva sin överhöghet över sig självt, beväpna sig mot sig självt.

Låt oss alltså försöka att se klart i dessa de politiska begreppens motsägelser. De är inre, konkreta, verkliga, objektiva, faktiska – och beror av den dialektiska analysen. För att känna till dem måste man bestämma och i grunden granska själva statens natur. Med det målet i sikte tar Lenin på nytt upp Marx' och Engels' texter om staten (*Staten och revolutionen*,* skriven år 1917 mitt under den revolutionära perioden) för att återställa och fördjupa deras avtrubbade innebörd.

Liksom varje verklighet, föds, tillväxer, avtar och försvinner staten. Den har en historia som styrs av dialektikens allmängiltiga lagar. Som samhällets överbyggnad – i ett visst samhälle, av en viss bestämd struktur eller produktionssätt – innebär staten till en del illusioner och sken (ideologierna) och till en del faktiska realiteter (institutionerna).

Att staten sålunda innesluter motsättningar (och att själva begreppet politisk makt innesluter motsättningar) beror på att staten svarar på problemen som reses genom motsättningarna i samhället och försöker att lösa dem.

'Staten är produkten och yttringen av de antagonistiska klassmotsättningarna.'

Staten framträder i det ögonblick och i den utsträckning som klassmotsättningarna inte kan lösas och försonas.

Det är bara det att staten upphöjs till ovanför hela samhället och alltså *skenbart* ovanför klasserna. De som i egenskap av historiker, politiker, sociologer, moralister faller i skenens fälla, tillskriver alltså staten i allmänhet och den demokratiska staten i synnerhet rollen av en försonare, en skiljedomare. Om man betraktar dess verkliga innehåll bidrar staten tvärtom till att instifta och hävda sin 'ordning', den ordning som motsvarar den ena eller andra klassens herravälde: den feodala ordningen, den borgerliga ordningen, osv. Hitintills har den legaliserat och förstärkt utsugningen och förtrycket genom att minska klasskonflikten utan att kunna upphäva den. Det är alltså en organism som utövar ett klassherravälde över en annan. Att den ställer sig ovanför samhället och även 'avlägsnar sig mer och mer från samhället', enligt Engels' formulering som Kautsky tagit upp i en opportunistisk mening, berövar den på intet sätt dess funktioner och

* *Staten och revolutionen*

upphäver på intet sätt nödvändigheten av ett revolutionärt avskaffande av statsapparaten, som skapats av den härskande klassen.

Den som säger stat uttrycker tvång, frånvaro av frihet. Den som säger stat säger våld och armé, polis, stående armé. Denna armé förhindrar de fientliga klassernas väpnade kamp, som skulle medföra samhällets fall – eller dess revolutionära omvandling. Staten kan ibland skydda de underkuvade klasserna mot förtryckarna, som är färdiga att missbruka sina krafter för sina ekonomiska intressen. Staten innehar likaledes administrativa och kulturella funktioner. Dessa döljer dess klassväsen. När den i själva verket utövar just dessa funktioner under täckmantel av 'det allmänna intresset', av 'ordningen', av det 'sociala lugnet' i en klass' mening. Budgeten? Klassbudgeten. Undervisningen? Genomsyrad av de härskande klassernas ideologi eller av den ideologi som tjänar dem.

Penningens, rikedomens, kapitalismens, bourgeoisins allmakt 'är säkrare i den demokratiska republiken därför att den inte beror på ett dåligt politiskt utanverk hos kapitalismen. Den demokratiska republiken är kapitalismens bästa hölje'.

Ty den låter kapitalismens ekonomiska lagar verka eller bekämpar deras verkan när denna verkan vänder sig mot kapitalismen. Ty denna form möjliggör ett urval och utbyte av de män som innehar makten enligt bourgeoisins intressen. Ty dess inre motsättningar, de divergerande intressena, dess fraktioner och kamp försiggår utan att rubba eller så lite som möjligt rubba hela samhället och det kapitalistiska produktionssättet.

Vad beträffar den allmänna rösträtten bidrar den till arbetarklassens politiska mognad; den medger en uppskattning av den. Den kan inte ge något mer i den nuvarande staten.

Staten, som uppstått med klasserna, kommer att försvinna med dem och deras motsättningar. Det kommunistiska samhället 'kommer att förpassa statsmaskineriet till den plats som tillkommer det: till antikvitetsmuséet, vid sidan av spinnrocken och bronsyxan' (Engels). *Staten kommer att dö bort*. Den avskaffas inte av proletariatet i och med revolutionens början (en anarkistisk tes). Den kommer att försvagas tillsammans med de objektiva villkoren för dess existens. Proletariatet avskaffar först bourgeoisins stat eller förvandlar den och skapar sin egen stat, sitt eget (diktatoriska) förtryck som ersätter den borgerliga förtryckande kraften. Revolutionen avskaffar bryskt den borgerliga staten. Demokratin i sin tur — efter att ha förverkligats och utvecklats i den socialistiska demokratin — kommer att dö bort.

Försvinna under loppet av en lång historisk process. Vilket inte hindrar att 'vi är för republiken såsom varande en bättre statsform för proletariatet under ett kapitalistiskt system' utan att för den skull glömma att ställningen som löntagare förblir dess lott också i den mest demokratiska borgerliga republik.

Man måste dialektiskt förstå Marx' och Engels' teser om å ena sidan tvångs- och våldskaraktären hos varje stat, beträffande störtandet av den borgerliga statsapparaten, och å andra sidan beträffande demokratin, dess utveckling och förfall. De flesta kommentatorerna går *eklektiskt* till väga; än tar de upp en aspekt av problemet, än en annan. Sålunda ersätter eklekticismen den objektiva och konkreta dialektiken för att rättfärdiga opportunisten. Man måste förstå processens dialektiska enhet.

'Den borgerliga statens avlösning av den proletära är omöjlig utan en våldsam revolution. Den proletära statens upphävande, det vill säga upphävandet av varje stat över huvud taget, är omöjligt på annat sätt än genom "bortdöendet":

Den proletära staten, det är *proletariatet organiserat som härskande klass*.

'Staten är en speciell maktorganisation, en våldsorganisation för att undertrycka en viss klass. Vilken klass måste då proletariatet undertrycka? Naturligtvis endast den exploaterande klassen, dvs. bourgeoisin.'

Proletariatets revolutionära roll utmärks i proletariatets diktatur. Den bryter sönder de institutioner som är karaktäristiska för det borgerliga samhället och dess centraliserade borgerliga stat: dess byråkrati, dess armé, som är parasiter på det borgerliga samhällets kropp, framkallade av dess inre motsättningar och 'som täpper till' dess vitala porer.

Det är i synnerhet innebörden av Pariskommunen. Klasskampen, bourgeoisins kamp mot feodalismen och sedan proletariatets kamp mot bourgeoisin har i Frankrike fått en klassiskt ren karaktär. Frankrike är det land där den historiska klasskampen har förts beslutsamt ända till slut (Engels).

'Denna anmärkning har föråldrats', kommenterar Lenin, 'så till vida att från år 1871 ett avbrott inträtt i det franska proletariatets revolutionära kamp, fastän detta avbrott, hur långvarigt det än må bli, ingalunda upphäver möjligheten att Frankrike i den kommande proletära revolutionen kommer att visa sig såsom det klassiska landet för klasskampen.'

Proletariatets diktatur är nödvändig inte bara för att störta bourgeoisin utan för den historiska period som skiljer kapitalismen från kommunismen. Och det för övrigt i en stor rikedom och variation av politiska former. Men deras väsen kommer nödvändigtvis att vara ett: proletariatets diktatur. Liksom den borgerliga statens former är mycket olikartade men deras väsen är ett: bourgeoisins diktatur.

Proletariatet kan avskaffa den borgerliga parlamentarismen men inte de representativa institutionerna. Tvärtom fulländar det dessa; det gör dem mera konkret representativa för folkets intressen (bondeklassen förenad med arbetarklassen) och i synnerhet för proletariatets intressen. Det centraliserar makten och den ekonomiska organisationen och detta inte på den borgerliga, byråkratiska centralismens vis utan genom att fritt förena de fackliga organen i ett helt. Långt ifrån att lösa den nationella enheten med en federalism, i ett dammoln av lokala organ organiserar det alltså den nationella enheten konkretare än bourgeoisin, genom en verklig demokratisk centralism. Proletariatet tillintetgör statens parasitism.

Sålunda representerar proletariatets diktatur en diktatur över bourgeoisin och en demokrati för massorna, för folket, för arbetarklassen i synnerhet. Under det att den borgerliga demokratin representerade en (relativ) frihet och demokrati för bourgeoisin men diktatur över folkmassorna och i synnerhet proletariatet. Om man driver demokratin till sin spets förvandlas den sålunda till proletariatets diktatur. Det är en följd av dess motsägelsefulla karaktär. En revolutionär omvandling av den borgerliga demokratin förverkligar demokratin utan att den för den skull ännu förlorar sin karaktär av stat, alltså av tvång, vilken kommer att försvagas först senare.

'Demokratins *fullständiga* utveckling ... är en av huvuduppgifterna i kampen för den sociala revolutionen. Tagen för sig ger ingen demokratiserande socialism, men i det praktiska livet kommer demokratismen aldrig att "tagas för sig" utan kommer att "tagas tillsammans" med andra företeelser, även utöva sitt inflytande på ekonomin och så vidare. Sådan är den levande historiens dialektik'.

Den borgerliga demokratin är bara demokratisk 'för en mycket obetydlig minoritet, det vill säga en demokrati för de rika'. Den fungerar som en mekanism till förmån för bourgeoisin som avgränsar demokratismen efter sina behov (exempel: pressens organisation). Den kapitalistiska demokratin, som demokrati betraktad är 'snäv och i grunden hycklande, ty den driver lömskt tillbaka de fattiga'. Den kan inte utan törnar — utan ett kontinuitetsbrott — leda till socialismen

och kommunismen. Proletariatet kan inte ens inskränka sig till en utvidgning av den borgerliga demokratin. Det utgör endast en aspekt av det politiska problemet. På samma gång som proletariatet utvidgar demokratin som för första gången blir en demokrati för folket, måste det rikta sin statsapparat mot bourgeoisin, inskränka friheten för förtryckarna.

'Så länge proletariatet ännu behöver staten, behöver det den inte i frihetens intresse utan för att kuva sina motståndare, och så snart det kan bli tal om frihet, upphör staten som sådan att finnas till.'

Och likväl innebär och innesluter proletariatets diktatur demokrati för folket i dess väldiga majoritet på samma gång som förtryckarna utestängs från demokratin. Sådan är ändringen som demokratin undergår i *övergången* från kapitalismen till kommunismen. Endast i den senare kan man verkligen tala om frihet. En fullständig demokrati blir möjlig utan undantag. Men det kommer inte längre att vara en demokrati, ty 'endast kommunismen är i stånd att ge en verkligt fullständig demokrati, och ju fullständigare den är, dess snarare kommer den att bli överflödigt och dö bort av sig själv'.

På denna väg kommer för övrigt vissa institutioner — som krigsmakten, statsapparaten eller byråkratin — först att dö bort under de objektiva och konkreta betingelser som möjliggör detta försvinnande. I det här sammanhanget måste vi understryka att Lenin tvingades överge viktiga idéer och teser i en konkret situation då han kämpade med verkliga, praktiska problem — med tillämpandet av teorin och den allmänna linje som definierats av honom. I *Staten och revolutionen* (1917), skrev han att:

'I det ögonblick då majoriteten av folket självt undertrycker sina förtryckare behöver man inte längre ett speciellt förtryckarinstrument. Det är i den betydelsen som staten börjar dö bort. I stället för en privilegierad minoritets institutioner (privilegierade ämbetsmän, befälhavaren för den permanenta armén), kan majoriteten själv fullgöra dessa uppgifter. Ju mer statens maktfunktioner utövas av hela folket, desto mindre nödvändig blir denna makt.'

Under Lenins livstid, under den ryska revolutionens konkreta förhållanden (inbördeskrig, landets väldighet, en mångfald av nationaliteter, produktivkrafternas underutveckling) ägde det rum en förstärkning av staten och dess apparat i stället för det förutsedda bortdöendet. Lenin var med om denna utveckling, inte utan oro; han försökte leda och bemästra den; han insåg dess faror. Det utgjorde i en bemärkelse det politiska dramat under Lenins sista år.

Staten är alltså 'ett ont som proletariatet ärver' (Engels). Statens avskaffande är också demokratin avskaffande, det är 'staten som erkänner minoritetens underkastande under majoriteten, våldets organisation, systematiskt utövad av en klass över en annan'. Slutmålet? Statens avskaffande, upphävandet av det organiserade och systematiska våldet, av allt våld som utövas över människorna. Vilket inte blir möjligt förrän människorna, när väl deras inbördes förhållanden och den sociala praktiken förändrats, vänjer sig vid att iaktta det sociala livets förhållanden *utan våld och utan underkastelse*.

Eftersom marxisterna inte är utopister förnekar de naturligtvis inte att *individuella* överdrifter är möjliga och till och med oundvikliga i det kommunistiska samhället. Likväl kommer det inte att finnas 'någon att förtrycka' i betydelsen av en klass. För att bemästra de individuella ytterligheterna behöver man inte ett speciellt statsmaskineri, en statsapparat. Det kommer folket att se till, på samma sätt som de i dag förhindrar att man gör våld på en kvinna. Eftersom den djupa, sociala orsaken till överdrifterna, övergreppen av det sociala livets regler ligger i den belägenhet som massorna befinner sig i — utsugning, misär, otillfredsställda behov — så kommer dessa överdrifter själva att försvinna. Statens försvinnande kräver alltså objektiva, ekonomiska, sociala

grundvalar. Och först och främst ekonomiskt en anseilig utveckling av produktivkrafterna.

I socialismen, det vill säga under kommunismens första fas, kan rättvisan och likställigheten ännu inte förverkligas. Samhället kommer *endast* att ha förstört den fundamentala 'orättvisa' som består i det privata ägandet av produktionsmedlen. Det kan ännu inte omintetgöra den andra orättvisan: den ojämna fördelningen av konsumtionsvarorna efter det utförda arbetet. Orättvisa skillnader kommer att finnas kvar fastän människans utsugning av människan har försvunnit eftersom man inte 'privat' kan lägga beslag på produktionsmedlen: jord, maskiner, företag. Den borgerliga rätten som är en kvarleva från det förgångna, försvinner då bara delvis i dess egenskap av erkännande av det privata ägandet av produktionsmedlen. Staten börjar dö bort i den mån det inte längre finns kapitalister. Den försvinner inte eftersom den fortsätter att beskydda vad som finns kvar av den borgerliga rätten — den faktiska bristen på jämlikhet, som reglerar arbetsprodukternas fördelning enligt principerna: 'Den som inte producerar, förbrukar inte. Mot en lika stor mängd och kvalitet arbete svarar en lika stor mängd produkter.'

Den ekonomiska grundvalen för statens bortdöende är kommunismen som nått till en så hög utvecklingsnivå att motsättningen mellan det intellektuella arbetet och det manuella arbetet försvinner. Det är omöjligt att bestämma ett datum, när samhället kan förverkliga principen 'av var och en efter hans förmåga, till var och en efter hans behov'. Efter den väldiga utvecklingen av produktiviteten som möjliggjorts genom exproprieringen av kapitalisterna, kommer staten inte längre att ha något existensberättigande.

Demokratin framträder då i en ny dager. Det utgör en etapp på feodalismens väg till kapitalismen och från kapitalismen till kommunismen. Demokrati betyder: jämlikhet. Men bara *formell* jämlikhet. Först förverkligas jämlikheten hos samhällets medlemmar i förhållande till de juridiska och politiska olikheterna, sedan i förhållande till ägandet av produktionsmedlen; därefter i förhållande till utdelningen av konsumtionsvarorna. Det är då som den praktiska jämlikheten, den konkreta jämlikheten förverkligas, det samtidiga uppfyllandet och försvinnandet av demokratin.

'Men det är av vikt att göra klart för sig hur oerhört falsk den vanliga borgerliga föreställningen är, att socialismen är något dött, stelnat, en gång för alla givet, medan i själva verket först en snabb, faktisk, verkligt massomfattande rörelse framåt på alla samhälls- och privatlivets områden börjar under befolkningsflertalets och längre fram under hela befolkningens medverkan.'

Demokratin har två aspekter: såsom statsform, en tvångsaspekt — men också ett officiellt erkännande av jämlikheten, av rätten för alla att bestämma denna statsform. På en viss utvecklingsnivå tillåter demokratin sålunda proletariatet att förena sig, att smula sönder och spränga det borgerliga statsmaskineriet i luften, att ersätta det med ett mera demokratiskt statsmaskineri som inte desto mindre förblir ett statsmaskineri.

Vid det stadiet 'går demokratismen utöver ramen för det borgerliga samhället'. Detta samhälle och kapitalismen kommer att själva ha möjliggjort denna utveckling, detta demokratins kvalitativa språng framåt. Och detta samtidigt som det proklamerar den formella demokratin och inför disciplin och kontroll av arbetet i de företag, där detta arbete redan är kollektivt, registrering, bankbokföring, osv.

Opportunisterna (Kautsky, m. fl.) har inte förstått skillnaden mellan den borgerliga parlamentarismen (som förenar demokratin inte *för folket* utan med byråkratin *mot folket*) — och den proletära demokratismen som kommer att förstöra byråkratismens rötter.

För opportunisterna liksom för anarkisterna 'står' proletariatets 'diktatur' i motsättning till demokratin. I stället för att analysera motsättningarna tar de en av termerna utan den andra. De ser motsättningen som något oförenligt, en terms uteslutande på bekostnad av den andra.

När socialismen kommit dithän att den kan förkorta arbetsdagen, höja *massorna* till ett nytt liv som gör att *alla* kan utföra 'offentliga funktioner' rörande organisation, förvaltning — när den enklaste kvinna, hemmafru har förvärvat denna förmåga — kommer staten att försvinna. Kort sagt; efter att ordentligt ha urskiljt begreppen och etapperna, demokratin och diktaturen — kapitalismen, socialismen, kommunismen — visar Lenin en kontinuitet, en historisk, progressiv rörelse tvärs igenom diskontinuiteten.

Då Lenin senare på nytt tar upp polemiken mot Kautsky trycker han starkare på diktaturen:

'Diktaturen är en makt som stödjer sig direkt på våld och inte är bunden av några som helst lagar. Proletariatets diktatur är en makt som erövrats och understödes genom proletariatets våld mot bourgeoisin, en makt som inte är bunden av några som helst lagar.'

Boken 'Staten och revolutionen' skrevs före revolutionen, före proletariatets och bolsjevikpartiets maktövertagande. Av *Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky och Radikalismen — kommunismens barnsjukdom* är den ena samtidigt med den revolutionära erfarenheten, den andra lite senare. I dessa böcker skärper Lenin formuleringarna beträffande diktaturen. Hans motståndare i det förstnämnda verket, den 'ortodoxe' marxisten Kautsky, döljer sitt förräderi, säger Lenin, medelst förfalskningar, förlägnas argument och systematiskt underhållen förvirring och obegriplighet; förväxlar 'regeringsform' och 'stat', när det kan finnas och har funnits (England och närmare bestämt England på Marx' och den liberala kapitalismens tid) monarkier utan *militarism* och utan *byråkrati*. Liksom det finns republiker med militarism och byråkrati. Nyttjandet av våldet nödvändiggörs av den byråkratiska och militära apparatens existens i bourgeoisins tjänst, i den av bourgeoisin skapade staten. Man kan tänka sig en fredlig revolution men endast såvitt dessa kännetecken saknas. För att skickligt undvika den våldsamma revolutionen och dölja sin övergång till den liberala sidan (bourgeoisins sida) gör Kautsky Marx till en dussinliberal genom att citera texter som rör den förkapitalistiska (liberala) kapitalismen och smita ifrån eller förfalska Marx' och Engels' texter om diktaturen, i synnerhet om Kommunen.

Den 'rena demokratin'? En förljugen, liberal fras. Det finns bara en klassdemokrati, för och genom en klass, mot en klass. 'Historien känner den borgerliga demokratin som ersätter feodalismen och den proletära demokratin som ersätter den borgerliga demokratin' (och som sammanfaller med proletariatets diktatur).

Och Lenin tar på nytt upp de texter av Engels som redan citerats. Det är orimligt att tala om en 'fri stat'. Vi befinner oss där inom den logiska motsättningen, inte inom den dialektiska. Den borgerliga demokratin har ingenting av en 'fri stat'.

'Är det möjligt att den lärde Kautsky aldrig hört talas om hur börserna och bankirerna i allt högre grad underkastar sig de borgerliga parlamenten, *ju starkare* utvecklad demokratin är.'

Kautsky glömmet den *begränsade, relativa, historiska* karaktären hos den borgerliga, parlamentariska demokratin för att göra den till något absolut, den 'rena' demokratin, den 'fria' staten!

'Den proletära demokratin av vilken sovjetmakten utgör en form har utvecklat och utbrett demokratin ... Sovjeterna utgör de arbetande massornas direkta organisation. Sovjetorganisationen *underlättar* alla arbetares och utsugnas uppslutning kring deras förtrupp, det vill säga proletariatet.'

Privilegierna som kommer av förmögenheten, den sociala situationen, förbindelserna undanröjs sålunda; pressfriheten upphör att vara en fras eftersom massorna förfogar över tryckerier, papper. På samma sätt församlingsrätten, eftersom de förfogar över palats och herrgårdar.

'Den proletära demokratin är miljoner gånger mer demokratisk än vilken demokrati som helst.'

Sovjeterna ersätter ämbetsmännen eller placeras ovanför ämbetsmännen. Sovjeterna väljer domarna. Valmandaten är kontrollerade, imperativa, provisoriska, etc.

På samma gång utövar denna demokrati en diktatur. Man kan inte plötsligt expropriera alla jordägare, alla storkapitalister, i ett betydande land.

'Exproprieringen som juridisk eller politisk akt avgör inte på långt när saken', ty man måste *avsätta* storgodsägare och kapitalister och *ersätta* dem med en annan förvaltning.

'Det kan inte finnas någon jämlikhet mellan exploatörerna, som under loppet av många generationer fått en särställning såväl genom sin bildning som genom de rika levnadsvillkoren och vanorna — och de exploaterade vilkas massa till och med i de mest avancerade och demokratiska borgerliga republikerna är förtryckt, okunnig, obildad, kuvad och splittrad. Exploatörerna behåller oundvikligen ännu en lång tid efter omvälvningen en rad kolossala faktiska företräden: de behåller pengarna (att på en gång avskaffa pengarna är inte möjligt), en viss mängd lösöre, ofta en betydande, de behåller relationer, organisations- och förvaltningsvanor, kännedom om förvaltningens alla "hemligheter" ... de behåller den högre bildningen ... de behåller en ojämförligt större färdighet i militära angelägenheter och så vidare.

Om exploatörerna blir slagna endast i ett land – och detta är naturligtvis det typiska fallet, ty en samtidig revolution i flera länder är ett sällsynt undantag – så förblir de dock starkare än de exploaterade ...'

De härskande klasserna bevarar alltså i varje genomgripande revolution under några år ansenliga förmåner och reser ett *förlängt, envist, förtvivlat* motstånd (understruket av Lenin). Övergången från kapitalismen till kommunismen uppfyller en historisk period under vilken de härskande klasserna alltid kommer att bevara hoppet om en restauration, en förhoppning som kommer att förvandlas till försök med 'en tiodubblad energi, en ursinnig passion, ett hundrafaldigt hat för att erövra det förlorade paradiset'. Och bakom sig kommer de att ha småbourgeoisins tvekande massor och även en del av de utsugna (bönder, t. ex.).

Varav slutsatsen:

'Det nödvändiga kännetecknet, den absoluta förutsättningen för diktaturen är exploatörernas våldsamma undertryckande som klass och följaktligen kränkningen av den "rena demokratin", det vill säga jämlikheten och friheten, gentemot denna klass.'

Sovjeterna, som först var ett kamporgan, har förvandlats till ett organ för proletariatets diktatur, till en statsorganisation. Och detta trots mensjevikernas praktiska och teoretiska motstånd, vilka skulle ha underordnat sovjeterna den borgerliga staten genom att reducera dem till rollen av en 'klass'organisation eftersom staten (för dem, med dem) förblev ett väsen utanför och ovanför klasserna.

I bokens sista delar tar Lenin på nytt upp den redan gamla polemiken om internationalismen, 'ekonomismen' och ekonomins förhållande till politiken osv. Han sammanfattar och koncentrerar på några rader den då pågående revolutionära processen (1918):

Först tillsammans med "alla" bönder mot monarkin, mot godsägarna, mot det medeltida systemet (och så till vida förblir revolutionen borgerlig, borgerligt-demokratisk). *Sedan* tillsammans med fattigbönderna, tillsammans med alla exploaterade *mot kapitalismen*, däribland mot landsbygdens rika, kulakerna och spekulanterna; och så till vida blir revolutionen *socialistisk*. Att försöka bygga en konstlad, kinesisk mur mellan den förra och den senare, att skilja dem åt genom

någoting annat än graden av proletariats förberedelse och graden av dess sammanslutning med landsbygden fattiga, innebär den största förvrängning av marxismen ...'

Om det bolsjevistiska proletariats i de stora industricentra inte hade kunnat gruppera de fattiga på landsbygden omkring sig och uppresa dem mot de rika bönderna, 'hade det varit ett bevis för att Ryssland inte var moget för den socialistiska revolutionen'.

Bondeklassen skulle ha förblivit 'en' klass, således konsekvent under bourgeoisins ekonomiska, politiska och moraliska dominans. Och revolutionen skulle inte ha tagit sig ur den borgerligt demokratiska ramen (vilket inte betyder att proletariats inte borde ha tagit makten för att slutföra den borgerligt demokratiska revolutionen, stimulera den demokratiska och proletära internationella rörelsen, bilda sin stat och så vidare). Om det segrande proletariats i oktober-november 1917 å andra sidan hade 'dekreterat' socialismens instiftande utan att invänta, förbereda och förverkliga klassdifferentieringen på landsbygden – om det hade försökt att klara sig utan ett politiskt förbund med bönderna och eftergifter åt mellanbonden, så skulle det ha varit fråga om blanquism och inte kommunism. Det skulle ha varit ett försök från en minoritets sida, och en brist på förståelse av det faktum att bonderevolutionen *fortfarande* är en borgerlig revolution – men att *det utan en rad övergångar och grader av övergångar* är omöjligt att förvandla denna borgerliga revolution till en socialistisk revolution i ett efterblivet land.

Varav följer det agrara programmet (fullständigt missuppfattat och förvanskat av den ortodoxe Kautsky) och dess två avsnitt:

- 1) Fördelning av jorden (agrarreform) och jordens nationalisering.
- 2) En övergång genom gemensamt jordbruk (kooperation) från det styckade småbruket till kollektiv stordrift.

Den första parollen eller artikeln är inte socialistisk. Men den motsvarar böndernas krav. Dessutom har denna demokratiskt-borgerliga jämlikhet en revolutionär innebörd. Vilket förklarar dekretet beträffande agrarfrågan som organiserar exproprieringen, jordens fördelning men med bibehållandet av de tekniskt avancerade jordbruken och med företräde för egendomsgemenskap och sammanslutningar (karteller) ...

I den här boken som är riktad mot Kautsky befästes en idé som existerat före Lenin: proletariats diktatur är ett krav inte på grund av proletariats styrka utan på grund av dess svaghet. Och också ofantligheten hos de uppgifter som åligger det därför att det måste förvandla de samhälleliga förhållandena och i synnerhet inom den stora massan av småbourgoisi bland vilka det måste hitta sina bundsförvanter: bönderna. Dessa idéer formuleras i skrifterna från den här perioden på ett allt tydligare sätt.

'Ryssland är ett småborgerligt land. Endast om småbourgeoisin ansluter sig till proletariats är en lätt, fredlig, snabb och lugn seger för revolutionens, fredens och frihetens sak tryggad.'

Men vacklandet hos massan av småbourgeoisin och bönderna kan svårligen utebli.

Den proletära revolutionens uppgifter skiljer sig från den borgerliga, demokratiska, revolutionens uppgifter. Den senare hade i synnerhet en *negativ, nedrivande* karaktär: att tillintetgöra feodalismen. Vad beträffar det positiva organisationsarbetet så tog bourgeoisin hand om det på en solid grundval: den nationella och internationella marknaden som redan inrättats.

Proletariats uppgift består däremot i att klarlägga ett komplext system av (samhälleliga) förhållanden som omfattar produktionen och produkternas fördelning till tiotals miljoner människor.

'En sådan revolution kan genomföras framgångsrikt endast genom självständigt historiskt skapande arbete av befolkningens majoritet, framför allt majoriteten av de arbetande. Endast om proletariatet och de fattiga bönderna förmår uppbringa tillräcklig medvetenhet, idétrohet, självupppoffring och uthållighet kommer den socialistiska revolutionens seger att tryggas.'

Denna skapande aktivitet från massorna förutsätter både en ny stat, sovjetstaten, i vilken massorna deltar genom sovjeterna — och diktaturen, makten utan inskränkningar för att handla på det ekonomiska planet (strängt kontrollera produktion och inkomstfördelning — *verkligen socialisera produktionen*).

Ty den politiska revolutionen är endast den första akten i den långa och svåra ekonomiska och sociala omvandlingen (av en ny 'ekonomisk-social formations bildande', eller om man så vill, av en ny etapp i den ekonomiskt-sociala formationen).

Varav följer den omedelbara omkastningen av parollerna, deras omsvängning. T. ex.: öka arbetets avkastning och produktivitet, den stränga disciplinen. Något som före maktövertagandet direkt skulle ha favoriserat bourgeoisin. Men socialismen bör fullfölja denna produktivitetsökning på *sitt sätt* med sina egna, *sovjetiska* metoder.

'Erövringen av den politiska makten innebär ett gigantiskt steg framåt för proletariatet som klass.'

Men det är bara ett steg! 'Vänsterismen' tror sig kunna hoppa över en historisk period och medelst dekret förverkliga penningens, marknadens och varans upphävande. 'Vänsterismen' förkastar varje kompromiss på det ekonomiska såväl som på det politiska planet. Den vägrar att se de mycket allvarliga problem som inte kan undgå att uppstå. T. ex. de som härrör ur en viss reaktionär anda hos fackföreningarna och som är oundviklig under proletariatets diktatur, eftersom de förblir genomsyrade av en yrkesmässig, skråmässig anda. Man kan inte bygga upp socialismen med 'inbillat, mänskligt material' utan med människor sådana de är: deras fördomar, inskränkthet, resultatet av arbetsfördelningen, deras rutin och så vidare.

Att avskaffa klasserna innebär inte bara att avskaffa storgodsägarna och kapitalisterna. Det innebär också att avskaffa småproducenterna (som sådana). Men man kan inte krossa, jaga bort dem. Man måste förvandla och uppfostra dem på nytt genom ett långsamt och klokt organisationsarbete.

'De omger proletariatet på alla håll med en småborgerlig atmosfär.'

Varav följer nödvändigheten av en sträng disciplin för proletariatet om det segerrikt vill fullgöra sin viktigaste roll, sin organisationsroll. Det tillkommer proletariatets parti att ålägga denna disciplin och först och främst hos sig självt.

'Proletariatets diktatur är en hårdnackad kamp, blodig och oblodig, våldsam och fredlig, militär och ekonomisk, pedagogisk och administrativ, mot det gamla samhällets krafter och traditioner. Vanans makt hos miljoner och åter tiotals miljoner utgör den mest fruktansvärda makt. Utan ett järnhårt och kamphärdat parti, utan ett parti som åtnjuter förtroende hos allt det hederliga i den givna klassen, utan ett parti som förstår att ge akt på stämningen bland massorna och öva inflytande därpå, är det omöjligt att med framgång föra en sådan kamp. Att besegra den centraliserade storbourgeoisin är tusen gånger lättare än att "besegra" miljoner och åter miljoner av småföretagare. Dessa förverkligar medelst sin dagliga, osynliga ogripbara, upplösande verksamhet just de resultat som bourgeoisin behöver och som återupprättar bourgeoisin.'

Det ryska proletariatets seger var lättare att genomföra än proletariatets seger i de stora länder som är mer industriellt utvecklade. Men revolutionens uppgifter kommer att bli svårare och ta längre tid att uppfylla.

'Proletariatets diktatur är den nya klassens mest oreserverade skoningslösa krig mot en mäktigare fiende, mot bourgeoisin vars motstånd *tiodubblats* genom dess störtande (om än bara i ett land) och vars makt ej blott består i det internationella kapitalets, i styrkan och fastheten hos bourgeoisins internationella förbindelser, utan även i *vanans makt*, i småproduktionens makt ..., ty småproduktionen *föder* kapitalism och bourgeoisin oavlåtligt, dagligen och stundligen, spontant och massvis. Av alla dessa orsaker är proletariatets diktatur nödvändig ...'

Proletariatet kan endast segra över bourgeoisin (dvs. inte bara över bourgeoisin som klass utan över de sociala förhållanden som vidmakthåller den genom att ständigt 'frambringa' den på nytt) genom en blodig rasande strid — ett krig som kräver självkontroll, disciplin, fasthet, en enda och orubblig vilja.

I den här boken där Lenin således bekämpar 'radikalismen' (under det att han ditintills huvudsakligen bekämpat opportunismen; men låt oss inte glömma bort den grundläggande tesen om den djupa och dolda enheten mellan opportunismen och vänsterismen), tar han inte tillbaka vad han sagt om proletariatets diktatur. Tvärtom befäster han den, vidgar den och gör den så att säga mera avgörande och strängare. Erfarenheten av makten och inte bara av folkresningen, inte bara av inbördeskriget utan av samhällsförhållandenas förvandling utmynnar i detta resultat. Mer än någonsin tycks honom proletariatets diktatur och skapandet av ett nytt demokratiskt organ (sovjeterna) vara av yttersta vikt. Han har emellertid aldrig ändrat mening beträffande vissa tidigare påståenden som är lika viktiga:

'Det är inte enbart våldet och inte heller huvudsakligen våldet som utgör grunden för den proletära diktaturen. Dess huvudsakliga natur ligger i sinnet för organisation och disciplin ... hos proletariatet.'

Och vidare:

'Proletariatets diktatur är inte enbart våldet utövat över utsugarna och inte ens huvudsakligen våldet. Den ekonomiska grunden för detta revolutionära våld ... är att proletariatet jämfört med kapitalismen erbjuder och förverkligar en överlägsen form av arbetets samhällsliga organisering. Däri ligger frågans grund.'

Det högsta organet för den politiska aktionens centralisering, stränga disciplin, alltså diktatur, är ingenting annat än partiet. Partiet leder den revolutionära kampen, alltså kampen för proletariatets makterövring, men också kampen för att besegra de samhällsförhållanden som blivit till ingrodda vanor under århundradenas lopp. Partiet bestämmer strategin och taktiken i kunskapens — historiens, den sociala strukturens och deras lagars — namn.

Men partiet kan inte åstadkomma någonting utan massorna, proletariatet och folket. Leninismen innebär ett förkastande av 'vänsterismen' i alla dess former. Än nöjer sig vänsterismen med propaganda och agitation: den förstår inte att massorna behöver en politisk erfarenhet för att de skall sätta sig i rörelse, övergå till ett revolutionärt handlande och utveckla sin obegränsade skaparförmåga. Än nöjer sig vänsterismen med den revolutionära frasen och vägrar varje återtag, försvarsställning, kompromiss i situationer där de isolerade revolutionära krafterna skulle förlora slaget. Än vill den hoppa över en historisk epok, över övergångsformerna och förverkliga socialismen medelst dekret och avskaffa marknaden, penningen.

Vad är det som gör att bolsjevikpartiet kan uppfylla sin historiska roll?

'Endast bolsjevismens historia under hela perioden av dess tillvaro kan tillfredsställande förklara varför den kunnat åstadkomma och under de svåraste förhållanden vidmakthålla den järndisciplin som är nödvändig för proletariatets seger.'

Vad är det som befäster denna disciplin, denna enhet i teorin och praktiken? Vad är det som kontrollerar och befäster den? I första hand det proletära avantgardets medvetenhet, dess hängivenhet för revolutionen, dess självbehärskning, dess sinne för självupppoffring, dess heroism. Men avantgardet räcker inte heller. Vad som i andra hand gör partiets handlande möjligt 'är dess förmåga att förbinda sig med, närma sig till, om vi så vill, till en viss grad smälta samman med de arbetandes breda massor, i främsta hand den proletära, *men även med den icke proletära arbetande massan*' (understruket av Lenin).

Sedan kommer i tredje hand 'riktigheten i detta avantgardes politiska ledning, riktigheten i dess politiska strategi och taktik under förutsättning att de allra bredaste massorna *genom egen erfarenhet* övertygats om denna riktighet' (understruket av Lenin).

Vad beträffar Ryssland var tillgodogörandet av marxismen och massornas förståelse av den som sanning i egenskap av sann revolutionär teori (och den enda sanna) resultatet av att 'Ryssland sannerligen lidit sig till den genom en halvsekelgammal historia av oerhörda kval och offer, exempellös revolutionär heroism, otrolig energi och hängivenhet i att söka, lära och praktiskt pröva, att lida misräkningar, kontrollera och jämföra erfarenheterna från Europa.'

Det är alltså nödvändigt att ett marxistiskt parti leder massorna fram till revolutionen genom att uppfostra dem med utgångspunkt från deras egen erfarenhet, genom att ta alla problem med i beräkningen, alla aspekter av verkligheten inklusive de aspekter som är utmärkande för varje nation, varje stat (som den vänsteristiska fraseologin försummar eller inte känner till).

Eftersom man redan känner till den anti-opportunistiska sidan hos bolsjevismen trycker Lenin på den andra aspekten: anti-vänsterismen.

'Utomlands känner man ännu alltför litet till att bolsjevismen framvuxit, utformats och härdats i mångårig kamp mot den *småborgerliga revolutionismen* som påminner om anarkismen..:

(Lenin avser såväl populismen, det 'socialrevolutionära' partiet som 'vänsterkommunismen', som han redan hade besegrat konkret apropå agrarfrågan eller kriget och som ännu inte bar namnet 'trotskism'.) Småborgaren som i det kapitalistiska systemet utstår ett ständigt förtryck och plötsliga försämringar av sina levnadsvillkor 'gripes lätt av en revolutionär stämning som går till ytterlighet, men är ej i stånd att visa uthållighet, organisation, disciplin och ståndaktighet'.

För första gången i den moderna historien analyserar Lenin denna anmärkningsvärda samhällsföreteelse: småbourgeoisins förbittring mot kapitalismen (under bestämda omständigheter, vilket säger sig självt) och dess brist på ståndaktighet, den lätthet med vilken de förvandlar sitt uppror till 'vild hänförelse' för den ena eller andra borgerliga riktningen. Vänsterismen visar sig som 'ett slags straff för arbetarrörelsens opportunistiska försyndelser'.

Vänsteristen gör narr av opportunisten och imiterar ultraopportunisterna (t. ex. beträffande agrarfrågan eller proletariatets diktatur!).

De revolutionära (kommunistiska) partiernas strategi och taktik måste förena den största fasthet med den yttersta smidighet. De bör kombinera alla kampmöjligheter enligt villkoren och betingelserna: legala eller illegala, fredliga eller våldsamma, parlamentariska eller upproriska, ekonomiska och politiska. De bör ömsom förena konsten att anfalla, den organiserade reträtten och den snabba övergången från den ena till den andra. Använda kompromisserna, de (tillfälliga) allianserna till och med med djävulen för att utnyttja meningsskiljaktigheterna och motsättningarna i det motsatta lägret.

'Att föra krig för att störta den internationella bourgeoisin, ett krig som är hundrafalt svårare, långvarigare och mera komplicerat än det mest hårdnackade vanliga krig mellan stater, och

härvid på förhand avstå ifrån att manövrera, att utnyttja intresse motsättningarna (låt vara tillfälliga) mellan fienderna samt att avstå från överenskommelser och kompromisser med eventuella (låt vara tillfälliga, osäkra, vacklande, villkorliga) bundsförvanter, är det inte ett gränslöst löjligt beteende? Är det inte ungefär som om vi vid det svåra bestigandet av ett ännu outforskat, hittills tillgängligt berg på förhand avstode från att ibland gå i sicksack och ibland gå tillbaka eller avstå från den en gång fastställda riktningen och pröva olika riktningar?'

I situationer som alltid är konkreta måste man alltså orientera sig utan att ge upp principerna. Varav följer ett oupphörligt problem när det gäller kunskap, ledning, överförande av analyser och order.

'Men den som kunde få lust att tänka ut ett sådant recept för arbetarna som på förhand skulle ge färdiga lösningar för livets alla skiften eller som lovade att det i det revolutionära proletariats politik aldrig skall förekomma svårigheter eller invecklade situationer, han skulle helt enkelt vara en charlatan.'

Lenins sista politiska lärdom anger sålunda en komplicerad dialektik som ständigt konfronterar tänkandet med handlingen, teorin med praktiken, kunskapen med livet. Det teoretiska tänkandet upprätthåller med fasthet den revolutionära politikens principer och i synnerhet principen om 'nödvändigheten av att före varje politisk aktion företaga en strängt objektiv beräkning av klasskrafterna och deras inbördes förhållanden'.

På samma gång tar sålunda verksamheten alltid den konkreta, historiska situationen i betraktande. I och med det förblir tanke och handling alltid förenade och lämnar aldrig objektivitetens säkra mark. Denna erfarenhet som befäster och 'konkretiserar' de fasta principerna, har, enligt Lenin, en världsomfattande räckvidd.

'Erfarenheten har bevisat att i några av den proletära revolutionens ytterst väsentliga frågor måste alla länder oundvikligen genomgå det som Ryssland har genomgått.'

Den revolutionära tanken och handlingen, ledarna, partierna – och massorna – är inte ofelbara. De kan begå misstag och misstaget har allvarliga följder. Den revolutionära tanken och handlingen ger sålunda upphov till en verkligt ny och överlägsen form av medvetande: *självkritiken*.

'Ett politiskt partis förhållande till sina misstag är ett av de viktigaste och säkraste kriterierna på partiets allvar och dess *praktiska* uppfyllande av sina skyldigheter mot sin *klass* och mot de arbetande *massorna*. Att öppet erkänna ett fel och avslöja dess orsaker, att grundligt analysera den situation som framkallat det, omsorgsfullt diskutera medlen, att korrigera felet — det är kännetecknet på ett allvarligt parti.'

Partiet bör varken ställa sig efter massorna eller alltför mycket före dem; det är ånyo en variant av vänsterismen. Det bör ställa sig i spetsen för dem utan att avskära sig från dem, utan att tro att det som är utlevat *för oss* är utlevat för *en hel klass, för massorna* (t. ex. parlamentarismen). Kännedomen om historien och samhällsvetenskapen kräver att man drar fördel av alla länders erfarenhet; den kräver också att man tar 'alla krafter, alla grupper, partier, klasser, massor som verkar i landet *med i beräkningen*, i stället för att enbart bestämma politiken efter en enda grupp eller ett enda partis önskemål, åsikter, medvetenhetsgrad och kampförberedelse

Lenin har sålunda inte ändrat sig på denna grundläggande punkt från *Vad bör göras?* till *Radikalismen — kommunismens barnsjukdom* (från 1902 till 1920). Samhällsvetenskapen grundar sig inte enbart på historiens allmänna lagar utan på revolutionernas lagar. Den förenar det allmänna och det särskilda, det fundamentala och de konkreta skillnaderna och vet att tillämpa

principerna 'på det som är *säreg*et för den specifika objektiva utvecklingen mot kommunism i varje land och som man måste veta studera, upptäcka, ana'.

Lagen om den ojämna utvecklingen och socialismens möjlighet i ett land — och sedan i det ena eller andra landet — innebär olika vägar till socialismen. Från och med 1919 varnade Lenin bolsjevikerna för att 'saker och ting kommer att ske på ett annat sätt i andra länder än hos oss'.

Vi återfinner här den leninistiska lagen om den ojämna utvecklingen med dess mångfaldiga konsekvenser; och också den stora idén om att fenomenet, allt under det att det innehåller en lag (eller en helhet av lagar), också är rikare än varje lag.

Varav följer Lenins politiska slutsatser till nytta för Västerlandets kommunister: 'skapa en ny, ovanlig, parlamentarism, fri från opportunism och karriärism'.

Men också, gå till massorna där de befinner sig, från de mest eländiga till de mest efterblivna, och överallt 'väcka dem', ta bourgeoisin på ordet och även använda dess politiska apparat för att leda inte bara avantgardet utan också de apatiska och sovande massorna över till det revolutionära partiets ståndpunkter. Bildandet av ett avantgarde utgör bara ett mål att uppnå genom opportunismens undanröjande. Det andra, ännu väsentligare målet är massornas uppvaknande och det kan endast uppnås om man också och samtidigt likviderar vänsterismen:

'Synnerligen brännbart material hopas och skapas, särskilt många anledningar till konflikter, kriser och skärpning av klasskampen. Vi vet inte och kan inte veta vilken gnista — av de myriader gnistor, som nu regnar ned överallt i alla länder under inflytande av den ekonomiska och politiska världskrisen — som kommer att visa sig i stånd att tända branden ... När den franska bourgeoisin gör bolsjevismen till valagitationens centralpunkt och beskyller jämförelsevis moderata eller vacklande socialister för bolsjevism — då får vi lov att buga oss och tacka herrar kapitalister. De arbetar för oss ...'

Men denna bourgeoisin ser endast en sida av bolsjevismen: uppror, våld, skräck; den vet inte att 'kommunismen växer fram ur absolut alla sidor av samhällslivet, dess grodd finns avgjort överallt ... Livet tar ut sin rätt.'

Slutsatser

Om vi nu kastar en sammanfattande blick på den föregående framställningen, lägger vi lätt märke till dess ofullständigheter.

Dess första fel är att den smular sönder Lenins tänkande (och hans verk) genom att dela upp det under flera rubriker: ekonomiskt tänkande, politiskt tänkande, filosofiskt tänkande. Ett sönderstyckande, vars brist kvarstår trots den ständiga hänvisningen till helheten, till leninismens levande rörelse, till de konkreta situationerna.

Men är det inte här fråga om en oundviklig olägenhet som är förenad med varje försök att framställa någonting, alltså att definiera, klassificera, analysera ett rörligt och levande tänkande? Marxismen känner till och erkänner denna stora olägenhet. Den inbegriper den i kunskapsteorin; och vi vet hur Lenin, efter Marx, både lägger fram nödvändigheten av en analys, dess oundgängligen abstrakta karaktär och sålunda slutligen analysens nödvändiga integrering i helhetsrörelsen. Att erkänna en nödvändighet gör det möjligt att behärska den, men undanröjer den inte. Och det är en inre motsägelse hos marxismen som marxisterna syftar till att lösa men som den inte kan lösa utan svårigheter: att lägga fram en metod och en uppfattning som definieras av innehållet, det konkreta, den dialektiska rörelsen på ett formellt sammanhängande, alltså abstrakt, pedagogiskt och logiskt sätt. Är det inte en orsak eller den väsentliga orsaken till

att det finns så få tillfredsställande framställningar av dialektiken?

Vår framställning har dessutom utelämnat många viktiga aspekter av Lenins tänkande och handlande.

Till exempel hans ingripande i *moraliska* frågor.

Den anarkiserande fransyskan Inès Armand predikade den fria kärleken. År 1915 skriver Lenin två vänliga men bestämda brev till henne. Detta krav, säger Lenin, är inte proletärt utan borgerligt. Det gäller den *objektiva logiken* hos klassförhållandena i kärlek och inte begär, förkärlek eller subjektiva strävanden. Vore det inte bättre att sätta upp det smutsiga och låga äktenskapet utan kärlek mot det proletära äktenskapet som frigjorts från de borgerliga intressen som smutsar ner äktenskapet, snarare än att sätta upp 'passionen' — således också den tillfälliga förbindelsen — mot äktenskapet i allmänhet. Temat om orena kyssar inom äktenskapet och rena i passionen är ett romantema (ty i en roman rör det sig om en beskrivning av individuella fall, om karaktärsanalys, om psykologi av givna typer), medan en broschyr avsedd för folkmassorna bör frigöra klasstyper och innehållet i institutionerna.

'Kamrat Lenin har ofta talt med mig om kvinnofrågan. Han fäste stor vikt vid den eftersom kvinnorörelsen för honom var en väsentlig och under vissa förhållanden avgörande del i massrörelsen. Det säger sig självt att han betraktade kvinnans fullständiga sociala jämlikhet som en obestridd princip hos kommunismen. Vårt första samtal i detta ämne ägde rum på hösten 1920... — Vi bör absolut skapa en mäktig internationell kvinnorörelse grundad på en klar och tydlig teoretisk basis, började han ... Det är tydligt att någon god praktik utan en marxistisk teori är otänkbar. Vi kommunister bör iaktta våra principer i denna fråga i all deras renhet. Vi bör klart och tydligt skilja oss från alla andra partier ...'

Så börjar Klara Zetkin, den tyska socialistens, anteckningar om sitt samtal med Lenin. Lenin uttalade sig samtidigt mot asketismen och mot ett sexuellt utsvävande liv ('Varken munk eller Don Juan eller filistén som medelväg'). Han kritiserade häftigt den anarkiserande teorin, som då gällde för att vara befriande, enligt vilken den sexuella akten motsvarade ett fysiologiskt behov och inte hade större betydelse än att dricka ett glas vatten, när man är törstig.

'Jag betraktar vattenglasteorin som antimarxistisk och antisocial.'

Protesten mot den borgerliga förljugenheten har en sund kärna, men denna kärna går under i det utsvävande livet.

Övervärderingen av den sexuella frågan är i sig själv ett ideologiskt, politiskt och moraliskt misstag. Freuds teori? Ett mode:

'Jag är misstrogen mot dem som ständigt och envist uppslukas av sexfrågor ... De sexuella och äktenskapliga frågorna uppfattas inte som delar av den huvudsakliga samhällsfrågan, utan själva den stora samhällsfrågan framträder tvärtom som en del, ett bihang till det sexuella problemet.'

Det är en krisföreteelse och en fråga om revolutionär förvandling, sade Lenin, men bara den negativa sidan hos krisen. De gamla ideologiska värdena störtar samman och de nya utkristalliseras endast långsamt. Idéerna beträffande förhållandena mellan män och kvinnor rubbas. Man avgränsar på nytt rättigheter och plikter för individen.

'Det är fråga om en lång och ofta smärtsam process av undergång och frambringande.'

Och det gäller också på de sexuella förhållandenas, äktenskapets och familjens område, där bourgeoisins låghet och förljugenhet fyller de bästa — i synnerhet kvinnorna och de unga med avsmak. Men det sexuella förhållandet är ett förhållande mellan två mänskliga varelser. Därur

föds en tredje och här föds plikten mot kollektivet. Dessutom kräver revolutionen för tillfället en kraftanspanning hos massorna och individerna.

'Den tål inte de orgiastiska tillstånden ... Överdrifter i sexuallivet är ett tecken på borgerlig degeneration.'

Lenin ingrep sålunda ända in i det praktiska livets mest konkreta frågor och tog ställning. På en gång mot vänsterismen och mot 'höger'attityden av kompromiss och opportunist.

Vi har för övrigt sett med vilken vänlig hjärtlighet Lenin förde sin kritik och hur han alltid försökte förstå skälen (om de så enbart vore negativa) till en attityd.

Det leninistiska tänkandet har infört en väsentlig åtskillnad mellan *vänsterkritik* och *högerkritik*. Denna åtskillnad sammanfaller inte med höger- eller vänsterattitydens. Men de två åtskillnaderna har ett visst samband.

Ett faktum, en institution, en idé — som alltid har en sammansatt och motsägelsefull karaktär — beror i allmänhet av två slags kritik. Vänsterkritiken är en progressiv, revolutionär kritik, alltså positiv och konstruktiv genom det negativa momentet i den radikala kritiken. Högerkritiken är däremot en reaktionär kritik som ställer det förflutna mot det nuvarande.

Bourgeoisin, den borgerliga demokratin (och kapitalismen) t. ex. har å ena sidan kritiserats i kvarlevornas eller de feodala minnenas namn — och å andra sidan av Marx, marxismen och revolutionärerna.

Denna tanke synes självklar; och man tycks göra sig överflödigt besvär då man ger uttryck för den eller påminner om den. Emellertid händer det att de två slagen av kritik förenas och förväxlas, vilket gör det nödvändigt att urskilja den mycket klart. En feodal socialism (Rodbertus') har kunnat gälla för att vara djärv, avancerad, till och med revolutionär. Man måste ta kritikens innehåll, dess mening och det ställningstagande som den innebär och bestämmer (för partiet) i betraktande.

Gå måttligt fram i högerkritikens riktning (som reaktionärerna driver till dess yttersta konsekvenser); och ni berättigar den opportunistiska hållningen i arbetarrörelsen — och den revolutionära rörelsen. Driv tvärtom den sunda, objektivt grundade kritiken, vänsterkritiken bortom dess gränser så uppnår ni extremismen, vänsterismen. Det negativa momentet eller elementet blir absolut och den konstruktiva och positiva karaktären hos kritiken försvinner. Dessutom leder denna vänsterism förr eller senare tillbaka till högerattityden eller tjänar som ett berättigande av den. Det är på detta sätt som ett absolut tillbakavisande av det förflutna, av den kultur som förvärvats under århundradenas lopp, av traditionerna, förr eller senare leder tillbaka till ett förbehållslöst accepterande av detta förflutna. Eller vidare ett fullständigt, anarkiserande förnekande av familjen, fosterlandet, staten förvandlas förr eller senare till ett accepterande av den borgerliga familjen, av den borgerliga nationalismen, av den borgerliga staten. Ty man kan inte hoppa över de verkliga situationerna, de historiska övergångsperioderna.

Den riktiga kritiken (på en gång negativ och positiv, som förstör det som dör och bygger upp det som blir möjligt) bör alltså föras med försiktighet och i synnerhet grunda sig på kunskap och vetenskap.

Det är den upplysande innebörden och det allmänna intresset i den distinktion som tillhör den djupa gången i Lenins tänkande, hans metod.

Vi övergår sålunda från de moraliska frågorna som Lenin tagit upp under sitt politiskt aktiva liv, till de kulturella frågorna.

Lenins attityd i de kulturella frågorna belyses också med utgångspunkt från den redan nämnda dubbla distinktionen mellan *vänsterkritik* och *högerkritik* — mellan *vänsterist*positioner och *höger*positioner. I det här sammanhanget bör man på nytt avstå från att utifrån det faktum, att Lenin har kämpat på två fronter för att bestämma en riktig och sann position, dra den slutsatsen att han intagit en centristisk hållning, en sorts 'gyllene medelväg' som överensstämmer med det sunda förnuftet.

I verkligheten karaktäriseras hans forskning alltid av en förening av smidighet och fasthet. Den bestäms alltså mot dem som driver fastheten ända till orörlighet — och mot dem som driver smidigheten ända till principlöshet. Och alltid för en sammanhängande position i överensstämmelse med den allmänna metoden och världsuppfattningen.

På det kulturella planet låter sig högermännen imponeras av det förflutnas storhet, av konstens rikedom och mångfald under svunna epoker; med ett ord, av de hittills härskande klassernas kultur, i synnerhet bourgeoisin. Mot denna inställning visar Lenin nödvändigheten och kraven hos vänsterkritiken, den radikala kritiken av moraliska eller estetiska 'värden' hos de nedåtgående härskande klasserna.

'Vänsteristerna' vill däremot kasta all förfluten kultur över bord och i 'historiens soptunna': inbegripet konsten, vetenskapen, de nationella traditionerna, osv. De vill att proletariatet skall skapa sin kultur, sin litteratur, sin konst och det helt och hållet, fullständigt nytt; något som skall återspegla dess i grunden revolutionära roll.

Mot vänsterismen visar Lenin nödvändigheten av ett (kritiskt men så mycket djupare) tillgodogörande av konsten, filosofin, av de kunskaper som förvärvats i det förflutna. Proletariatet gör inte tabula rasa. Om det bryter med det förflutna så är det inte i betydelsen av en absolut diskontinuitet, av en förstörelse av det förgångna. Tvärtom: det införs som ett aktivt och nytt element i en väldig utveckling varav det behåller det väsentliga för att i sin tur berika det.

Det är därför som Lenin förde en sträng polemik mot organisationen 'Proletkult' (proletär kultur) och mot dess ledare. Den s. k. proletkultismens teoretiker och organisationens ledare, Bogdanov, hade redan kritiserats av Lenin i *Materialismen och empiriokriticismen*. Bogdanov trodde att idéerna (klassidéerna) organiserar den materiella och samhälleliga världen. Han var alltså idealist i filosofi, subjektivist, 'empiriokriticist'. Då han förblev en betydelsefull medlem av bolsjevikpartiet hade han grundat denna organisation Proletkult, som omkring 1920 räknade miljontals medlemmar och som till sitt förfogande hade ansevärd resurser och medel. Exemplet Bogdanov illustrerar på nytt samspelet och förväxlingen mellan vänsterismen och högerattityden. Bogdanov härledde en hel teori ur sin idealism, sitt förnekande av den objektiva verkligheten och dialektiken: proletariatets idéer, dess klassidéer bildar den nya kulturen genom att skapa en ny värld. I denna teoris namn föreslog vissa 'proletkultister' kallt att man skulle förstöra muserna och bränna de förgångna konstverken. Konsten, sade de, kommer att sammanfalla med det produktiva arbetet. Individerna kommer att lösas upp i kollektivet. I själva verket vände sig de så orienterade kulturella organisationerna i praktiken just mot det förflutna utan att medföra något nytt. I bästa fall, spelade de proletära klubbarna — som ville vara den nya kulturens laboratorier — klassiska teaterpjäser ...

I varje nation som är indelad i klasser finns det två nationer, sade Lenin. Arbetarklassen har i det klassindelade samhället sin egen kultur som är olik de härskande klassernas och bourgeoisins kultur. Men denna kultur existerar bara som ett embryo. Man måste utveckla dessa förkvävda frön; men denna utveckling kan inte uppfyllas i en isolerad och specifikt proletär kulturs namn. Denna tes saknar för övrigt mening, eftersom proletariatet endast utvecklar den nya kulturen

genom att försvinna som proletariat, genom att överträffa sig självt, genom att förvandla hela samhället och först och främst sig självt. Den nya kulturen har således nödvändigtvis en allmängiltig innebörd. Den utvecklar *också* de ansatser till allmängiltighet som finns i den borgerliga kulturen och övergivits eller kvävts av bourgeoisin. Den nya kulturen är bara ny om man tar upp det förvärvade för att förnya det. Den är både proletär och allmängiltig, nationell och universell. Den är samtidig men inte på ett statistiskt sätt, inte under samma synvinkel och aspekt. Den *nationella* beståndsdel eller aspekten hos den nya kulturen kommer att underordnas under dess internationella, allmängiltiga aspekt. Medan det var tvärtom i det borgerliga tänkesättet. Den nya kulturen som skapats av proletariatet och som överträffar sig själv kommer alltså att bli mera sant allmängiltig än det bästa hos den borgerliga kulturen.

I den meningen och mot den spontana 'vänsterismen' riktade Lenin sig till ungtkommunisternas kongress 1920 för att råda dem att tillgodogöra sig hela den gamla kulturen. Man kan inte bli kommunist, sade han till dem, utan att ha berikat sitt minne med kunskapen om allt som människan har skapat under loppet av sin utveckling.

'Utan en klar förståelse för det faktum att det bara är den kultur som skapats genom hela mänsklighetens utveckling, att det endast är bearbetandet av denna kultur som gör det möjligt bygga upp den proletära kulturen, utan en sådan förståelse kommer vi inte att lyckas lösa det här problemet. Den proletära kulturen har inte stigit fram som en uppfinning av specialister ifråga om proletär kultur. Allt detta är bara dumheter ...'

Han säger ännu bestämdare ifrån till proletkultisterna, när han riktar sig till dem:

'Vi är inga utopister som tror att det socialistiska Rysslands uppbyggnad kan genomföras av nya män, vilka de nu är. Vi kommer att utnyttja det material som den gamla världen har efterlämnat åt oss. Vi vill bygga upp socialismen med det material som kapitalismen har efterlämnat åt oss, redan nu, och inte med människor som kommer att förberedas i växthus, om man nu har denna lilla lek till förströelse ... Vi måste tillgodogöra oss hela den kultur som kapitalismen har lämnat efter sig och bygga upp socialismen med hjälp av den ... Denna vetenskap, denna teknik, denna konst ligger i specialisternas händer och hjärnor ... De mest absurda grimaser har framställts som något nytt och under förevändning av en rent proletär konst och proletär kultur har man erbjudit något obegripligt och osammanhängande ... Vi skall ta oss ur det ...'

Långt ifrån att förstöra det förflutna genom en förvirrad blandning av kulturell nihilism och avantgardism borde revolutionen skapa de nödvändiga förutsättningarna för att kulturen skall bli alla människors egendom.

Lenin påvisade i överensstämmelse med denna inställning, återspeglingsen av den revolutionära jäsningen hos de ryska bondemassorna i Tolstojs romanverk. Och det trots den store författarens egendomliga personliga idéer — trots hans mystiska idealism.

Lenins inställning till de kulturella problemen definieras inte som centrism och en medelväg mellan vänster- och högeravvikelsen. Den förklaras som en partiinställning.

Författaren, den kulturella människan liksom filosofen bör ta parti. Och på ett så uppriktigt, så öppet, så långt drivet sätt som möjligt. Vilket leder dem till att ta parti för arbetarklassen mot kvarlevorna av feodalismen och bourgeoisin. Alltså att avancera med arbetarklassens parti och även inom partiet på detta partis positioner.

Filosofen bör idag rent ut ta parti för materialismen och mot idealismen (eller tvärtom). Och det är endast genom att uppriktigt och öppet ta parti — och tillbakavisa förväxlingar och tvetydigheter — som man kan avancera i kunskap. Det finns partier inom filosofin.

'Marx och Engels var, från början till slut, partimänniskor inom filosofin.'

Och det var på så sätt, och endast på det sättet som de, under nära ett halvsekel, ägnade sig åt att utveckla materialismen, att få en grundläggande riktning hos filosofin att skrida framåt utan att stå och stampa på samma fläck, genom att blottlägga kompromisserna, förväxlingarna och avvikelserna.

På samma sätt framlägger Lenin principen om partiinställningen beträffande litteraturen, principen om en revolutionär litteratur som bestämt tar parti.

'Litteraturen måste bli en del av proletariatets allmänna sak ... en integrerande del i det socialdemokratiska partiets organiserade, metodiska och enade arbete.'

Men här är den största uppmärksamhet nödvändig för att korrekt förstå Lenins texter. Den minsta överdrift eller det minsta tillägg förvandlar en vidsynt och öppen inställning till sekterism.

I *Materialismen och empiriokriticismen* visar Lenin att all filosofi, så länge den existerat, har inneburit ett direkt eller indirekt, medvetet eller omedvetet, förvirrat eller klarsynt, omedelbart eller medelbart ställningstagande eller partitagande. Partiinställningen är alltså en *objektiv* beståndsdel inom filosofin. Och det var på detta sätt som de två huvudsakliga strömningarna: idealismen och materialismen stötte samman och blandades. Och det var på detta sätt de stora filosofiska begreppen bearbetades under själva loppet av deras motsättningar och kamp. Det är så som kampen mellan de filosofiska riktningarna — så länge filosofin existerat — både har visat klasskampen, det sociala livets villkor och strävan efter en sammanhängande världsuppfattning och den högsta organisationen av de förvärvade, spridda kunskaperna och slutligen den process som sträcker sig från okunnighet till kunskap.

Den princip som formulerats av Lenin innebär att filosofins historia i synnerhet utmynnar i en klar formulering av två grundläggande postulat, det idealistiska postulatet och det materialistiska postulatet. Alltså att klart formulera det filosofiska problemet vilket idag tvingar filosoferna att *ta parti*.

Principerna beträffande ställnings- och partitagandet ställer hela filosofins historia i ny belysning. Det uppenbarar och leder till kunskap om en *objektiv*, reell och till och med väsentlig aspekt av tankearbetet och dess historia, som hittills lämnats i skymundan.

Det är på det sättet som partiinställningen, enligt Lenin, långt ifrån att ställa en partisk 'subjektivism', innesluter en fördjupad objektivitet.

Det är samma sak inom litteraturen och konsten. När Lenin av den författare eller konstnär som vill vara förnyande och revolutionär begär att han uppriktigt skall ta parti, tillägger han:

'Litteraturen lämpar sig mindre än något annat för en mekanisk jämlikhet, för en nivellering, en majoritetens behärskning av minoriteten. Det är uppenbart att man inom detta område måste försäkra den största plats åt det personliga initiativet, åt de individuella böjelserna, åt fantasin, åt formen och innehållet ... Vi vill långt ifrån förordna ett strängt system eller lösa problemet medelst några förordningar. Nej, på det området, kan det för intet i världen vara fråga om att schematisera ...'

Partiet är en fri och frivillig förening som har sitt program, sin disciplin. Vad beträffar den totala, fullständiga friheten så existerar den inte i ett samhälle som är grundat på penningens makt. Författaren är inte fri i förhållande till sin borgerlige förläggare, sin borgerliga publik. Hans frihet är bara maskerat beroende. En litteratur och en konst ovanför klasserna och klasskampen är först möjliga i ett klasslöst samhälle!

Partiinställningen innebär, enligt Lenin, *en högre grad av frihet* än det falska oberoendet. Och författarens eller konstnärens frihet definieras som all frihet av kunskapen om verkligheten och behärskaandet av dess lagar. Den innebär här på nytt en fördjupad objektivitet.

Den sålunda definierade partiinställningen utesluter sekterismen.

'Ett av de största och farligaste felen som kommunisterna begår ... är att tro att revolutionärerna ensamma kan fullborda revolutionen. För att försäkra framgång för varje allvarlig revolutionär handling måste man tvärtom förstå och veta att praktiskt tillämpa tanken att revolutionärerna bara kan spela rollen av ett klassavantgarde ... Avantgardet uppfyller inte sin uppgift om det inte frigör sig från massorna men kan få massorna i deras helhet att avancera. Utan en förening med icke-kommunisterna på alla verksamhetsområden kan det inte vara fråga om att bygga upp det kommunistiska samhället.'

Vad som är sant på den politiska fronten, på det politiska området, är också sant på det ideologiska området, på det kulturella området.

Den *politiskt aktiva materialisten*: (författare, konstnär, filosof), spelar en avantgarderoll inom 'intelligentsian'.

Han måste tillgodogöra sig den svunna kulturen, urskilja dess levande beståndsdelar, alltså studera det filosofiska och artistiska arvet, de materialistiska filosoferna från antiken och 1700-talet. Han måste också behålla en levande kontakt med de lärda inom olika vetenskapliga discipliner — eller med konstnärerna inom konstens olika områden. Studiet av deras arbeten och verk är också oundgängligt för honom.

Bland dessa filosofer, lärde, författare, konstnärer finns ett helt spektrum av nyanser. Där finns icke-materialistiska kommunister — och icke kommunistiska materialister, där finns nationalister, mer eller mindre naiva, klarsynta eller erkända idealister. Där finns de som i sitt vetenskapliga eller konstnärliga arbete — i kontakt med verkligheten — intar en spontant materialistisk attityd, som de överger utanför sin forskning.

Partiinställningen och den materialistiska dialektiken som partiposition kan och bör inte isoleras. Deras situation på kunskapsplanet och det kulturella planet i förhållande till 'intelligentsian' motsvarar partiets — på de ekonomiska, sociala, politiska planen i förhållande till proletariatet och massorna. De oundgängliga förbunden bör slutas och orienteras i förhållande till hela rörelsen och dess mål. Å ena sidan kan inte materialismen och partiinställningen åstadkomma någonting av sig själva, var för sig. Å andra sidan är det bara de som på ett konsekvent och segerrikt sätt kan kämpa mot den reaktionära idealismens och den borgerliga ideologins nyanser.

Det gäller alltså att — inte utan svårigheter och problem, inte utan motsägelser — fullfölja ett levande arbete på kunskapsplanet. Utan dogmatism och med kunskapsprocessens alla element, med alla människor sådana de är, med situationens alla aspekter medtagna i beräkningen. Men också utan att mildra principerna, utan att sjunka ned i opportunisten och högerattityden. Målet är, i korthet, att verkligen förverkliga den dialektiska materialismens ledande roll på det filosofiska och kulturella området. Likaväl som på det politiska området är målet att verkligen förverkliga avantgardets ledande roll, partiet.

'Dessa uppgifters fullföljande definierar den kämpande materialismen', skrev Lenin i den text som gäller för att vara hans ideologiska testamente.

Det är här inte fråga om att erinra om Lenins alla idéer, alla lösningar som anförts eller föreslagits av honom till de oändliga problem som ställs av den historiska och sociala utvecklingen. Alla konkreta problem som dykt upp i Ryssland under den revolutionära processens förlopp men som

alla har en allmängiltig betydelse.

Vi skall här anstränga oss att ge den röda tråden i syfte att följa Lenins tänkande och handlande: att förstå den. Vi bemödar oss i synnerhet om att definiera hans 'stil', den levande, revolutionära inspirationen eller 'anden' i hans verk.

I början av denna studie har vi erinrat om Stalins definition av den leninistiska stilen: en förening av den ryska revolutionära hängivenheten och den amerikanska driftigheten. En definition av en politiker och statsman. Vi föreslår här en mera filosofisk definition. Den leninistiska 'stilen' tycks oss först och främst karakteriseras av ett visst sätt att leva i praktiken, i handlingen men utan att någonsin förfalla till praktikism och empirism. Lenin kunde inspireras av 'livet' utan att de orden någonsin betecknar ett vagt och tvetydigt väsen, ett rättfärdigande av det 'fullbordade'. 'Livet kommer att segra', dvs. en dialektisk enhet av lagen och det oförutsedda, av regelbundenheten och nyheten.

Den karakteriseras också av ett visst sätt att använda de mest abstrakta begreppen och kategorierna utan att stanna vid abstraktionen genom att tränga igenom den för att komma tillbaka till det konkreta — det verkligt konkreta, inte det omedelbara — genom att omfatta det på djupet. Sanningen är alltid konkret; men det är sanningen (kunskapen) som är konkret!

Lenin lär oss att föreningen av praktik och teori inte representerar 'något' givet, något som är lätt att gripa, något som är konstruerat i förväg. Det är tvärtom en rörlig och krokig linje om än bestämd. Enligt vår åsikt är detta den väsentliga knuten i det leninistiska tänkandet. Den dialektiska metoden inskränker sig inte till en receptförteckning, till några regler som formulerats för att tänka och handla. Utan att den förlorar sin rationella och pedagogiska karaktär blir den till en levande och handlande mans tänkande. Den går upp i honom, i hans medvetenhet, i hans handlande.

Det är inte säkert att historien på nytt kommer att framkalla revolutionära situationer av den typ som Lenin stött på och analyserat i Ryssland och som karakteriseras av sociala krafter som *har försprång* i förhållande till produktivkrafterna, fastän de uppenbarligen bestäms av de senare (ett föga talrikt proletariat, föga kvalificerat men mycket koncentrerat, mycket revolutionärt i ett ekonomiskt efterblivet land — där bönderna också representerar en stor revolutionär samhällskraft som är i stånd att sätta sig i rörelse under arbetarklassens ledning).

Det kan tänkas att mycket olikartade situationer kommer att erbjudas i framtiden (men som inte desto mindre skulle ställas inom området för lagen om den ojämna utvecklingen).

Ur denna synvinkel och provisoriskt — som vetenskaplig hypotes — skulle vi vilja föreslå en så uppjord 'plan' över den moderna historien 'i perioder':

(a) *Den förmarxistiska perioden*: en period av borgerligt demokratiska rörelser, där den revolutionära bourgeoisin spelar en ledande roll. Där den nationella frågan dominerar den sociala frågan.

En period av utopisk socialism — den hegelianska filosofin — av den engelska politiska ekonomin.

(b) *Den av Marx analyserade perioden*: övergång från den borgerligt demokratiska rörelsen till den proletära och socialistiska rörelsen.

Bourgeoisin degenererar som revolutionär samhällskraft. Den övergår till liberalism och redan delvis till den politiska och kulturella reaktionen.

Den nationella frågan — som bourgeoisins politik lagt beslag på, avlett och använt, övergår till

ett sekundärt plan inför samhällsfrågan.

Det revolutionära proletariatet blir den huvudsakliga, handlande samhällskraften. Marx förutser en politisk revolution följt av en revolutionär omdaning av produktionsförhållandena (en överensstämmelse mellan de samhälleliga produktionsförhållandena och produktivkrafterna) i *de stora utvecklade kapitalistiska länderna*. Han medger länge att i vissa situationer och i vissa länder (England i synnerhet) kan denna revolutionära förvandling göras på fredlig demokratisk, parlamentarisk väg utan ett våldsamt nedbrytande av statsapparaten. Men han ställs efter hand inför de problem som uppstår genom makten hos denna apparat, genom svårigheten att förvandla produktionsförhållandena i ett samhälle som inte inskränker sig till paret 'proletariatbourgeois' utan släpar med sig kvarlevornas tyngd. Med ett ord, Marx och Engels står inför de problem som rör proletariats diktatur.

(c) *Den av Lenin analyserade perioden*: Samhällets historia och utveckling medför något nytt i förhållande till den verklighet som analyserats av Marx — utan att förneka de av Marx uppdagade lagarna, utan att förstöra marxismen; tvärtom: genom att bekräfta dem.

Revolutionen äger inte rum i de avancerade kapitalistiska länderna. Dessa har förvandlats till imperialistiska länder. Världsrevolutionens brännpunkt förflyttas sålunda till de 'efterblivna' länderna, med övervägande agrart inflytande. Bönderna blir i denna revolution en *väsentlig men inte ledande samhällskraft*. Proletariatet, marxismen, den socialistiska revolutionens teori bibehåller sin dominerande roll.

Den leninistiska (eller snarare: marxist-leninistiska) analysen visar sig från början vara oant fruktbar, fullständigt ignorerad av den 'ortodoxa' marxismen, men anad och förutsedd av Lenin själv. Revolutionen breder ut sig i de 'efterblivna' länderna; där imperialismen ger vika, där en svag länk finns i kedjan som imperialismen utsträcker över hela världen (Kina, Jugoslavien, osv.) Det är där som revolutionen fullbordas.

Den nationella frågan får på nytt en väsentlig betydelse även om den underordnas frågan om den socialistiska revolutionen.

(d) Vi kommer sålunda fram till den period som öppnar sig för närvarande.

Den 'efterblivna' delen av världen, de koloniala och halvkoloniala länderna med övervägande agrart inflytande sätter sig i rörelse. Även länder under feodalt eller borgerligt inflytande måste gå framåt, erövra sin självständighet, vidtaga demokratiska åtgärder, emotse socialistiska åtgärder (Indien, Indonesien, osv.).

Den revolutionära lagen kommer tillbaka till sin utgångspunkt efter att ha gått jorden runt: till de 'avancerade', högt industrialiserade länderna med ett talrikt proletariat.

I dessa länder kan rörelsen inte annat än frigöra sig från diverse hypoteser och påtryckningar som utövades över den (nämligen: klyvning mellan opportunisterna och revolutionärer påtryckning från imperialismen och kolonialismen, osv.). Men det är möjligt och till och med säkert att de revolutionära situationerna kommer att bli av ett nytt slag; att proletariats och folken i dessa länder blir tvungna att finna sina egna vägar för att lösa sina speciella motsättningar och problem; alltså att de kommer att uppfinna nya former för sitt handlande, sin kamp, sin organisation.

Den nya perioden går alltså — till en viss punkt — in i förlängningen av den period och de perspektiv som analyserats av Marx. Med nya element och aspekter.

Skulle det alltså vara fråga om att återvända till Marx genom Lenin? Absolut inte. Och även om man hos Marx kan hitta element till en analys av nya situationer integreras den leninistiska läran i

denna utveckling på ett definitivt sätt. Marxismen och leninismen kan inte längre åtskiljas, även och i synnerhet om Marx för oss förblir en levande källa till tanke och handling.

(Den ojämna utvecklingen frambringa exempelvis ständigt nya företeelser och effekter som endast den lag som Lenin upptäckt gör det möjligt att analysera och förklara; den ingår i den vetenskapliga kunskapen.)

Kanske kan vi erinra om den sista sidan i *Radikalismen kommunismens barnsjukdom* som redan så ofta citerats i denna studie:

'Högerdoktrinarismen har klamrat sig fast vid erkännandet av endast de gamla formerna, inte observerat det nya innehållet och gjort fullständig bankrutt. Vänsterdoktrinarismen klamrar sig fast vid det kategoriska förkastandet av vissa gamla former, utan att se att det nya innehållet bryter sig väg genom alla slags former.

Detta nya innehåll är så starkt, så mäktigt att det kan och måste yttra sig i 'vilken som helst gammal eller ny form som det kan och bör förvandla, besegra och underkasta sig ...'